

TC
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİMİN KÜLTÜREL TEMELLERİ ANA BİLİM DALI
EĞİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ BİLİM DALI

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE KARMA EĞİTİME İLİŞKİN
FİKİRLER, TARTIŞMALAR VE UYGULAMALAR
(1908–1950)

DOKTORA TEZİ

S. Tunay KAMER

Ankara
Eylül, 2013

TC
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİMİN KÜLTÜREL TEMELLERİ ANA BİLİM DALI
EĞİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ BİLİM DALI

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE KARMA EĞİTİME İLİŞKİN
FİKİRLER, TARTIŞMALAR VE UYGULAMALAR
(1908–1950)

DOKTORA TEZİ

S. Tunay KAMER

Danışman: Prof. Dr. Yahya AKYÜZ

Ankara
Eylül, 2013

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ (Danışman)

Prof. Dr. Tayyip DUMAN (Üye)

Prof. Dr. İlhan ERDEM (Üye)

Prof. Dr. Ülker AKKUTAY (Üye)

Prof. Dr. Meral UYSAL (Üye)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2013

Prof. Dr. İsmail GÜVEN
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

“Türk Eğitim Sisteminde Karma Eğitime İlişkin Fikirler, Tartışmalar ve Uygulamalar (1908–1950)” adlı bu çalışma Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalında doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

Ele alınan dönemlerde karma eğitimle ilgili hatıralar, eserler ve süreli yayınlara yansıyan tartışmaların ortaya konulduğu bu araştırmanın, alandaki kişilere ve konuya ilişkin literatüre önemli katkılar sağlayacağına inanıyorum. Ayrıca karma eğitim tartışmaları gibi önemli ve orijinal bir konuya eğilen ve ilk araştırmacı olduğumdan çalışmanın eksiklikleri için kendimde teselli buluyorum.

Tez çalışmam sırasında beni her konuda destekleyen, yardımlarını esirgemeyen ve yönlendirmeleriyle tezin son şeklini almasını sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Yahya AKYÜZ’e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, tez izleme kurulunda yer alarak, yöntem bakımından bana yol gösteren, karşılaştığım problemler üzerine yaptığımız tartışmalarla doğru tespitlerde bulunmamı sağlayan hocam Prof. Dr. Tayyip DUMAN’a teşekkür ederim. Yine tez izleme kurulunda yer alan ve değerli önerileriyle tezin şekillenmesinde önemli katkısı olan Prof. Dr. İlhan ERDEM’e ilgi ve yardımlarından dolayı şükranlarımı sunarım. Bu konuyu çalışmamı öneren, büyük bir itina ile tezimi okuyup yazdıklarım üzerinde benimle tartışan ve bu tartışmalar sırasında farklı açılardan konuyu ele almama vesile olan Doç. Dr. Bahri ATA’ya ve yakın ilgisi ve desteğinden dolayı Arş. Gör. Ramazan ALABAŞ’a, Osmanlıca metinlerin transkripsiyonunda emeklerini unutamayacağım Yard. Doç. Dr. Hatice MUMYAKMAZ’a, Öğr. Gör. Ülkü YANCI’ya, Arş. Gör. Olcay KAHRAMAN’a ve Arş. Gör. Hilmi ARIÇ’a çalışmalarım sırasında gösterdikleri kolaylıklar ve yardımlar için müteşekkirim.

Bu uzun süreli çalışmam sırasında bana her konuda sabırla destek olan eşim Rahime'ye, kızım Deniz İrem'e ve beni yetiştiren anne ve babama teşekkür ederim.

Son olarak da eğitim hayatım boyunca bana yol gösteren ve beni eğiten tüm öğretmenlerime sonsuz teşekkürler...

S. Tunay KAMER

ÖZET

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE KARMA EĞİTİME İLİŞKİN FİKİRLER, TARTIŞMALAR VE UYGULAMALAR (1908–1950)

S. Tunay KAMER

Doktora Tezi, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yahya AKYÜZ

Eylül 2013, 276+xv sayfa

Bu araştırmanın temel amacı, “Türk eğitim sisteminde 1908–1950 yılları arasında karma eğitime ilişkin fikirlerin, tartışmaların ve uygulamaların incelenmesidir.”

Araştırma için karma eğitim konusunun seçilme nedeni Türk kültür ve sosyal yaşamında önemli olan karma eğitimi, eğitimcilerin ve aydınların nasıl yorumladığının tespit edilmesidir. Çünkü bu yorumların günümüz eğitimi önemli bir derecede etkilediği düşünülmektedir. Ayrıca karma eğitim konusuna bazı tez ve kitap bölümlerinde çok az yer verilmesine rağmen toplu bir çalışmanın olmaması ve dolayısıyla bu alanda bir boşluğun doldurulması açısından bu çalışma önem taşımaktadır.

Araştırma, 1908–1950 yılları arasında karma eğitim ile ilgili eğitimcilerin belli başlı anıları ve eserleri ve konunun geçtiği dönemle ilgili ulusal alanda yayın yapan gazeteler ve dergilerle ilgili yapılan katalog çalışmalarından tespit edilen yazılarla araştırmanın çalışma evrenine ulaşılmıştır. Araştırma II. Meşrutiyet Dönemi (1908–1918), Millî Mücadele Dönemi (1919–1922) ve Cumhuriyet Dönemi (1923–1950) olmak üzere 3

bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Elde edilen bilgiler kronolojik olarak sınıflandırılmış ve dönemlere ayrılarak her dönem ayrı ayrı ele alınıp karma eğitim hakkındaki bilgiler alt başlıklar altında verilmiştir.

Karma eğitim sorunu Meşrutiyet Dönemi sonlarında rüşdiye ve üstü düzeydeki öğretim kurumlarında okuyan ve okumak isteyen kızların çoğalması, erkekler ve kızlar için ayrı ayrı okullar açılmasındaki ekonomik imkânsızlıklar gibi nedenlerle gündeme gelmiş ve basın aracılığıyla tartışılmaya başlanmıştır.

İncelenen her dönemde karma eğitimle ilgili farklı tartışmalar olmakla birlikte uygulamaların nasıl yapılması konusundaki fikirler örtüşmektedir. Öncelikli olarak Darülfünûn'da karma eğitimin yapılması fikirleri ortaya atılmış ve uygulanırken birtakım tartışmalara neden olmuştur. Daha sonra ortaokullarda, liselerde ve öğretmen okullarında eğitimin karma olmasıyla ilgili birçok fikir ortaya atılmış, bu fikirler uygulanmış ve bununla ilgili tartışmalar olmuştur.

Tartışmalar ve ileri sürülen fikirler Avrupa izlenimleri ya da örnekler şeklinde de olmuştur. Ayrıca karma eğitime karşı çıkanların görüşlerinin temelinde dinî nedenler yatmaktadır. Savunanlar ise ekonomik sebeplerden ve çağdaşlaşmanın gereği olduğundan karma eğitimin yapılmasını istemişlerdir.

Meşrutiyet döneminde ibtidailer ülkenin her yanına açılmıştır. Bunların büyük bir çoğunluğu karmadır. Millî Mücadele dönemi savaş yılları olduğundan okullarla ilgili sayısal veriler tam olarak bulunamazken Cumhuriyet döneminde okul ve öğrenci sayıları ayrıntılı bir şekilde tespit edilmiştir. Ayrıca Cumhuriyet döneminde Musiki Muallim Mektebi ve Köy Enstitüleri gibi karma eğitim veren kurumlarda açılmıştır. Azınlık ve yabancı okullarında da karma eğitim uygulaması görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Karma eğitim, karma eğitim tartışmaları, karma eğitim uygulamaları

ABSTRACT

IDEAS, DEBATES VE PRACTICES IN TURKISH EDUCATION SYSTEM ON
COEDUCATION (1908–1950)

S. Tunay KAMER

Doctoral Dissertation, The Department of Social and Historical Foundations
of the Education

Supervisor: Prof. Dr. Yahya AKYÜZ

September 2013, 276+xv pages

The main objective of this research is to analyze “the ideas, debates and practices in Turkish Education System on Coeducation between 1908 and 1950”.

The reason for choosing coeducation as the subject of this research is to show how the teachers and intellectuals evaluate coeducation that plays an important role in Turkish cultural and social lifestyle and how much these ideas are effective on today's educational system. In addition, this study is very important because there are some parts in some thesis and books about coeducation but there is not a comprehensive research. This study aims to fill this gap.

This research has used national magazines and newspapers, books and memories of teachers about coeducation between 1908 and 1950. These sources have been decided after catalog scanning. There are three parts in our research: a) II. Constitutional Period (1908-1918) b) National Struggle Period (1919-1922) c) Republican Period (1923-1950). Obtained data have been classified in chronological order and evaluated according to each

period; information about coeducation has been organized under sub-headings.

Because of reasons such as increase in the numbers of girls that were educated or wished to be educated in Primary School- Junior High School and Senior High School, economical inadequacies for building single-sex schools coeducation came to the fore and started to be discussed. It was started to be discussed by the media.

Although there are different discussions on coeducation in each period, ideas on how to practise it are close to each other. First ideas about coeducation were about Darülfünûn and this practice resulted in some discussions. After that, ideas about coeducation were put forward for secondary schools, high schools and teacher's training schools. These ideas were practised and caused discussions.

Discussions and ideas were generally practised examples and impressions of Europe. In addition, opponent ideas of coeducation were generally based on religious beliefs. Proponents were generally defending coeducation because of economic reasons and as a necessary part of modernization.

Primary schools were opened in different parts of the country during Constitutional Era. Most of them were mixed-sex. Because of the war, there were no reliable statistical data of the National Struggle Period but detailed report of the number of schools and students were possible to find for Republican Era. Coeducation schools such as Music teacher's training school and village institutes were opened during Republican Era. Coeducation was also practised in minority schools and foreign schools.

Key words: Coeducation, debates on coeducation, practices of coeducation.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem.....	1
1.2. Araştırma Problemi.....	8
1.3. Araştırmanın Amacı.....	8
1.4. Araştırmanın Önemi	8
1.5. Araştırmanın Varsayımları.....	10
1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları	10
1.7. Tanımlar	10
2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	11
3. YÖNTEM.....	15
3.1. Araştırmanın Modeli	15
3.2. Evren ve Örneklem.....	16
3.3. Veri Toplama Tekniği	16
3.4. Verilerin Analizi.....	17

4. BULGULAR VE YORUM	19
4.1. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE KARMA EĞİTİME İLİŞKİN FİKİRLER, TARTIŞMALAR VE UYGULAMALAR (1908-1918).....	19
4.1.1. II. Meşrutiyet Öncesi Dönem	19
4.1.1.1. II. Meşrutiyet Öncesi Sosyal, Siyasal ve Eğitimsel Durum	20
4.1.1.2. II. Meşrutiyet Öncesi Karma Eğitim Uygulamaları ve Yasal Düzenlemeler.....	26
4.1.1.3. II. Meşrutiyet Öncesi Azınlık ve Yabancı Okulların Durumu.....	34
4.1.2. II. Meşrutiyet Dönemi.....	37
4.1.2.1. Dönemin Genel Özellikleri ve Siyasi Durum	37
4.1.2.2. Karma Eğitim İle İlgili Görüşler ve Tartışmalar	42
4.1.2.3. Karma Eğitim Uygulamaları ve İlgili Yasal Düzenlemeler	54
4.1.2.3.1. İlköğretim.....	55
4.1.2.3.2. Ortaöğretim	63
4.1.2.3.3. Yükseköğretim.....	69
4.1.2.3.4. Öğretmen Yetiştirme	72
4.1.2.4. Azınlık ve Yabancı Okullarında Karma Eğitim Uygulamaları ve Yasal Düzenlemeler.....	74
4.1.2.4.1. Azınlık Okulları	75
4.1.2.4.2. Yabancı okulları.....	82
4.2. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE KARMA EĞİTİME İLİŞKİN FİKİRLER, TARTIŞMALAR VE UYGULAMALAR (1919–1922).....	86
4.2.1. Dönemin Genel Özellikleri	86
4.2.2. Karma Eğitim İle İlgili Görüşler ve Tartışmalar	92
4.2.2.1. Darülfünûn İle İlgili Tartışmalar	92
4.2.2.2. Maarif Kongresiyle İlgili Tartışmalar	106
4.2.3. Karma Eğitim Uygulamaları ve İlgili Yasal Düzenlemeler	108
4.2.3.1. İlköğretim	110
4.2.3.2. Ortaöğretim.....	111
4.2.3.3. Yükseköğretim	111
4.2.3.4. Öğretmen Yetiştirme	119

4.2.4. Azınlık ve Yabancı Okullarında Karma Eğitim Uygulamaları ve Yasal Düzenlemeler	120
4.2.4.1. Azınlık Okulları.....	120
4.2.4.2. Yabancı Okulları	122
4.3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KARMA EĞİTİME İLİŞKİN FİKİRLER, TARTIŞMALAR VE UYGULAMALAR (1923–1950).....	123
4.3.1. Dönemin Genel Özellikleri	123
4.3.2. Karma Eğitim İle İlgili Görüşler ve Tartışmalar	127
4.3.2.1. Tekirdağ'da Kızların Erkek Ortaokullarına Kayıt Olmak İstemelerine İlişkin Tartışmalar	131
4.3.2.2. Maarif Eminleri Kongresi ve Sonrasındaki Tartışmalar	154
4.3.2.3. Köy Enstitülerinde Karma Eğitim Tartışmaları	171
4.3.3. Karma Eğitim Uygulamaları ve Yasal Düzenlemeler	181
4.3.3.1. İlköğretim	181
4.3.3.2. Ortaöğretim.....	184
4.3.3.3. Yükseköğretim	206
4.3.3.4. Öğretmen Yetiştirme	212
4.3.4. Azınlık ve Yabancı Okullarında Karma Eğitim Uygulamaları ve Yasal Düzenlemeler	223
4.3.4.1. Azınlık Okulları.....	223
4.3.4.2. Yabancı Okulları	228
5. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME	233
KAYNAKÇA	242
EKLER.....	260

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. İbtidailer (1906-1907)	32
Tablo 2. Rüşdiye Sayıları (1906–1907).....	33
Tablo 3. Azınlıklara Ait Okullar (1906–1907)	35
Tablo 4. Yabancılara Ait Okullar (1906–1907)	36
Tablo 5. 1908–1914 Yılları Arasında Açılan Resmî İbtidailer	56
Tablo 6. İstanbul Resmî İbtidai Mektep Sayıları (1911)	57
Tablo 7. Vilayet ve Livalardaki İbtidailer (1913–1914).....	59
Tablo 8. Karma İbtidailerde Sayısal Durum (1913–1914)	60
Tablo 9. Öğretmen Sayısına Göre İlkokullar (1913–1914).....	60
Tablo 10. Dershane Sayısına Göre İlkokullar (1913–1914)	61
Tablo 11. İstanbul'daki Karma Hususi Rüşdiyeler (1911)	64
Tablo 12. İstanbul'daki Rüşdiye Sayıları (1911–1912).....	65
Tablo 13. Hususi İbtidai Mektep Sayıları (1910)	76
Tablo 14. II. Meşrutiyet Dönemi Azınlıklara Ait İlkokul Sayıları	76
Tablo 15. Vilayet ve Livalardaki Ermeni İbtidailer (1913-1914)	77
Tablo 16. Vilayet ve Livalardaki Rum İbtidailer (1913-1914)	79
Tablo 17. Vilayet ve Livalardaki Musevi İbtidailer (1913–1914)	81
Tablo 18. II. Meşrutiyet Dönemi Yabancılara Ait İlkokul Sayıları.....	84
Tablo 19. Vilayet ve Livalardaki Yabancı Karma İbtidailer (1913-1914).....	85
Tablo 20. Fen ve Edebiyat Şubelerindeki Öğrenci Sayıları (1918-1919)	113
Tablo 21. Fen Fakültesi Mezun Sayıları (1917-1924)	114
Tablo 22. Hukuk Fakültesi Öğrenci Sayıları (1917-1924)	118
Tablo 23. Edebiyat Fakültesi Öğrenci Sayıları (1917-1924).....	119
Tablo 24. Cumhuriyet Dönemi Ortaokul Sayıları	187
Tablo 25. Bursa Ortaokulu Öğrenci Sayıları	188
Tablo 26. Kars Ortaokulu Öğrenci ve Öğretmen Sayıları	189
Tablo 27. Ordu-Ünye Ortaokulu 1. Sınıfa Başlayan Öğrenci Sayıları	197
Tablo 28. Karma Eğitim Yapan Resmî Ortaokullar (1927–1936)	191
Tablo 29. Karma Eğitim Yaparken Erkek ve Kız Ortaokullarına Dönüştürülen Okullar	193
Tablo 30. Karma Eğitim Yaparken Kapanan Ortaokullar	194

Tablo 31. Karma Eğitim Okullarına Dönüştürülen Erkek ve Kız Ortaokulları	195
Tablo 32. Resmî Ortaokul Sayıları (1927-1936).....	197
Tablo 33. İstanbul Karma Ortaokulları ve Öğrenci Sayıları (1938).....	198
Tablo 34. Kastamonu Lisesi Öğrenci Sayıları	201
Tablo 35. Tapu ve Kadastro ile Maliye Meslek Okullarındaki Öğrenci Sayısı	204
Tablo 36. İstanbul Darülfünûnu 1924–1925 Ders Yılı Öğrenci Sayısı	206
Tablo 37. İstanbul Üniversitesi Öğrenci Sayıları	207
Tablo 38. İstanbul Teknik Üniversitesi Öğrenci Sayıları	209
Tablo 39. Ankara Üniversitesi Öğrenci Sayıları.....	210
Tablo 40. Köy Enstitülerinde Sayısal Durum.....	214
Tablo 41. Yüksek Köy Enstitülerinde Yıllara Göre Öğrenci Sayıları.....	216
Tablo 42. Orta Öğretmen Okulu Mezun Öğrenci Sayıları (1932–1937)	218
Tablo 43. Musiki Muallim Mektebi Öğrenci Sayıları	220
Tablo 44. Yüksek Öğretmen Okulu Öğrenci Sayıları	222
Tablo 45. Karma Eğitim Yapan Azınlık İlkokulları Sayıları (1948-1949).....	226
Tablo 46. Karma Eğitim Yapan Azınlık Ortaokulları ile Liseleri ve Öğrenci Sayıları (1950-1951)	227
Tablo 47. İtalyan Karma İlkokulları ve Öğrenci Sayıları (1932-1933).....	228
Tablo 48. Bulgar Okulları ve Öğrenci Sayıları (1932-1933)	230
Tablo 49. Karma Eğitim Yapan Yabancı İlkokulları Sayıları (1948-1949)	231
Tablo 50. Karma Eğitim Yapan Yabancı Ortaokul ile Lise ve Öğrenci Sayıları (1950-1951)	232

KISALTMALAR LİSTESİ

BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BCA:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Çev:	Çeviren
ed.	Editör
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
c.	Cilt
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
Md.	Madde
akt.	Aktaran
Haz:	Hazırlayan
E:	Erkek, tablolarda kullanılmıştır.
K:	Kız, tablolarda kullanılmıştır.
M:	Muhtelit (karma), tablolarda kullanılmıştır.
T:	Toplam, tablolarda kullanılmıştır.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu başlık altında yapılan araştırmanın problemine, amacına, önemine, varsayımlarına, sınırlılıklarına ve tanımlara yer verilmiştir.

1.1. Problem

İnsan hayatında önemli bir yere sahip olan eğitim ile ilgili değişik tanımlar vardır. En basit şekliyle eğitim, yeni kuşakları hayata hazırlamak için anlayış, yetenek ve kişilik olarak gelişmelerine yardım etmedir. Tanımı biraz genişletecek olursak eğitim, *“kişinin zihnî, bedenî, duygusal, toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının en uygun şekilde ya da istenilen bir doğrultuda geliştirilmesi, ona birtakım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüdür”* (Akyüz, 2013:2).

Eğitim, yüzyıllardır tartışılan bir kavram olmuştur. Eğitim ile ilgili yapılan tanımlamalar, ilk çağlarda genellikle soyut ve pedagojik bir bakış açısıyla sınırlı kalmıştır. Fakat toplumsal mücadeleler ile sarsılan modern dönemlerdeki toplumsal ve siyasal koşullar, eğitim kavramının tanımlanmasında belirleyici olmuştur. İlk çağlarda eğitim; bilinç, yeti, haz, zihin gibi daha çok felsefi ve psikoloji alanına denk düşen kavramlarla tanımlanmaktayken modern dönemlerde bu kavramların yerini toplumsallaşma, kültürlenme, ideoloji, siyasal iktidar, toplumsal sınıf gibi kavramlar almaktadır (İnal, 2004:35).

Russell'a (İnal, 2004:35) göre ise eğitim, bazı zihinsel alışkanlıkların, öğretim aracılığı ile oluşturulmasıdır. Bu sayede yaşam ve dünyaya belli bir perspektiften bakmaktır. Russell, eğitimi tanımlarken zihnin önemine işaret etmektedir. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere eğitim, entelektüel açıdan ele alınmakta ve eğitimin birey üzerindeki etkisinden bahsedilmektedir. Fakat eğitimin, bireylerin kendisi için olduğu kadar toplumların ve toplumsal öğelerin şekillenmesinde etkili olduğundan bahsedilmemektedir. Oysaki bireyin içinde yaşadığı toplum, ona çeşitli deneyimlerin yaşandığı bir ortam olarak şekil verir. Bu sebepten bireyin eğitimi, kendisinin zihinsel ve entelektüel eğitimi kadar içerisinde yaşamını sürdürdüğü çevre için de gerekli olmaktadır (İnal, 2004:35-39)

Eğitim ve öğretim sisteminin, bir toplumun yükselmesinde olduğu gibi bazen de geri kalmasında önemli rol oynadığı muhakkaktır. Bu sistem çağın icabına ayak uydurabildiği ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verebildiği sürece yaşamış ve toplumu yükseltici görevini yerine getirebilmiştir (Kodaman, 1999). Dolayısıyla her milletin kendine özgü bir eğitim sistemi vardır. Bu sistem o toplumun sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yapı ve özelliklerine uygun olarak kurulur ve geliştirilir (Duman, 1991:19).

Tarihsel süreçte eğitim çoğunlukla sadece erkeğe verilmiştir. Fakat bazı toplumlarda kızların da erkekler gibi devletin devamı için eğitilmesi gerektiği ya da iyi bir anne ve eş olması için eğitim alması gerektiği düşünceleri vardır.

Eski Hint'te kadın, erkeğe eşit olmadığından dolayı kadınların eğitilmesi konusuna devlet karışmamıştır ve dolayısıyla kadınlara ait bir eğitim kurumu bulunmamaktadır (Koçer, 1971:51).

Eski Yunan'da da birçok haklar yönünden kadın erkeğe eşit değildir. Atina'da kızlar okula gitmezler ve eğitimleri sadece evde aldıkları eğitimle sınırlıdır. Eğitim alan kızlar zengin ailelere mensuptur ve sınırlıdır. Helenistik devrede ise kızlar erkek çocukların yalnız 7-14 yaşları arasında devam ettikleri okula devam etmişlerdir (Koçer, 1972:83).

Sparta'da ise durum farklıdır. Sparta'da kızların eğitimine erkekler kadar önem verilmiştir. Amacı anneyi ruhen ve bedenen kuvvetli ve dayanıklı kılmak olan bu eğitim daha ziyade kültürfiziğe dayanmaktadır. Sparta'da diğer sitelerdeki alışkanlıkların aksine gerek günlük işlerde gerek ayinlerde kızlar ve erkekler beraber bulunmuşlardır. Sparta gelenekleri erkeklerin kızlarla serbestçe konuşmalarına müsaitti. Kızlarda erkeklerin almış oldukları eğitimi almışlar ve otuz yaşına kadar evlenmemişlerdir (Koçer, 1971:108-110).

Eflatun (Platon), Cumhuriyet adlı eserinde devletin eğitim işini bireyin isteğine bırakmayacağını, kız erkek bütün çocukların eğitimden yararlandırılması gerektiği üzerinde durur. Ayrıca Eflatun, eğitimde ve başka konularda kızları erkeklerle bir tutmak gerektiğini, kadınların yaşama erkeklerle birlikte katılmayacaklarsa, onlar için başka bir düzenleme getirmenin zorunlu olduğunu çeşitli eserlerinde yinelemiştir. Kadınların toplumsal yaşama katılımlarının erkeklerden farklılıklarıyla değil, ancak onlarla benzerliklerinin eğitim yoluyla artması sonucu olabileceğine de işaret etmektedir. Kadın ile erkek arasında yaradılıştan dolayı bir fark gözetmezken, her ikisinin de aynı işi yapabilmelerinin koşulu olarak ikisinin de aynı eğitimi almaları gerektiğini savunmaktadır. Böylece Eflatun, erkekler gibi kadınlara da müzik ve jimnastik derslerinin verilmesini ve savaşçı olmalarının sağlanmasını öngörmektedir. Böylelikle karma eğitimden yana bir tutum sergilemektedir (Eflatun, 1950).

Aristoteles, Eflatun'un kadın ve çocuk ortaklığı yönündeki görüşlerine tamamen karşı çıksa da kadınların ve çocukların eğitimi konusunda hemfikirdir. Kadınların ve çocukların iyiliğinin devletin iyiliğine katkısı olacağı düşünüldüğünden her iki filozofta da, ergin özgür bireylerin yarısını meydana getiren kadınların ve geleceğin yurttaşlarını meydana getirecek olan çocukların eğitimi, üzerine düşünülen ve gerekliliği ifade edilen konulardır. Her iki filozofta da kadınların eğitimi devlete iyilik getirecek siyasal bir amacın parçası olarak görülmektedir (Aristoteles, 1975).

Bati'da Orta Çağ'da kadının eğitim durumu manastır okulları dışına taşmamıştır. Eski ve yeni ahit kadının erkeğe bağlı olduğu ilkesini temel

almıştır. Bu sebeple kadına verilen eğitim sadece dinî metinleri okumayı ve dinî musikiyi öğrenmeyi içerir. Bütün üniversite ve kolejler yalnız erkeklere açık olmuştur (Koçer, 1972:83).

Fenolen (1651-1715), kızlara verilen eğitimin de erkeklere verilen eğitimle aynı amacı gütmesini savunur. Kızlar hukuki bilgi edinmelidir. Kızlara yaşayacakları hayata uygun bir eğitim verilmelidir (Koçer, 1972:84).

Locke, “Eğitim Üzerine Düşünceler” adlı çalışmasında, genç bir erkeğin çocukluğun ilk dönemlerinden itibaren nasıl yetiştirilmesi gerektiğini göstermek istediğini belirtir. Bu yetiştirme yönteminin kız çocuklarının yetiştirilmesinde bütünüyle ve her zaman geçerli olmadığını belirten Locke, bununla birlikte cinsiyet ayrımının farklı bir yaklaşım gerektirdiği konuların kolaylıkla anlaşılabilirliğini söyler. Yani cinsiyete özgü olmayan her şeyde kız çocuğunun da erkek çocuk ile aynı konularda eğitilebileceği söylenebilir (Locke, 2004).

İnsanların doğuştan eşit ve özgür oldukları inancını savunan Rousseau'nun çelişik görüşlere sahip olduğu, bu idealleri yalnızca erkekler için düşündüğü, cinsler arası ayırım yaptığı görülür. Emile adlı kitabında Rousseau, kadının erkeğe boyun eğmesini, bağımlılığın kadınlar için doğal bir durum olduğunu, bu durumun doğa yasalarından kaynaklandığını belirtmektedir. Ayrıca kadınla erkeğin, aynı biçimde eğitilmesini bile gerekli görmemektedir (Rousseau,1956).

Eski Türklerde yaşama biçimlerinin etkisiyle şekillenen eğitim, Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra medreselerle planlı bir hâl almış, eğitime yüklenen amaçlar da bu çerçevede değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Müslümanlıktan önceki çeşitli Türk devletlerinde kadın ve erkek birbirine eşit olmasına ve kadının fikrine değer verilmesine karşın, eğitimi, özellikle kadın eğitimini konu alan bir kurum bulunmamaktadır (Koçer, 1971:13-15).

Selçuklu eğitim sistemine bakıldığında 5-10 yaş arası kız çocuklarının erkek çocuklarla birlikte eğitim gördüğü mahalle mektepleri vardır. Bazı kaynaklarda 8-9 yaştan sonra kızların okuldan alındığı belirtilmektedir

(Doğan, 2010). Genellikle mahalle imamlarının aynı zamanda öğretmenlik yaptığı bu mahalle mekteplerinde Kur'an-ı Kerim'i okuma ve temel dinî bilgiler öğretilmektedir (Baykara, 2004).

Osmanlı halkının ileri gelen ailelerinin dışında yabancı dil, edebiyat, müzik vb. dersleriyle özel olarak yetiştirilen küçük bir azınlık dışında kadınlar için eğitim en çok 8-9 yaşına kadar kalabildikleri sıbyan mektepleridir. Kadınlara yönelik eğitim faaliyetleri önce büyük kentler sonra kasaba ve köylere doğru yayılmıştır. Dolayısıyla bundan yararlananlar da buralarda oturan bazı ailelerin kızları olmuştur.

Tanzimat Fermanında eğitim ile ilgili hükümler bulunmamasına rağmen bu dönemden itibaren kadın eğitimi açısından çeşitli düşüncelerin ve yazıların olduğu görülmektedir. Bu yazılarda kadının eğitim alması iyi bir eş, iyi bir anne olması açısından değerlendirilmiştir. Bu fikirlerin sahipleri arasında ünlü devlet adamları, edebiyatçılar yer almaktadır. Kızların eğitilmeleri gerektiği fikrini ileri süren ilk devlet adamı ve Tanzimat döneminin resmî ideoloğu Sadık Rifat Paşa'dır. Henüz ilk kız rüşdiyesinin açılmasından yıllar önce yani 1840'larda kızlara verilmesi gereken eğitim üzerinde durmuştur. Kızların eğitilmesi gereğini vurgulayan bir başka aydın ve devlet adamı da Mehmet Tahir Münif Paşa'dır. 1877, 1878 ve 1884 yıllarında Maarif Nazırlığı yapan Münif Paşa henüz 1859 yılında yayınladığı ve Batı dillerinden tercüme edilen Muhaverat-ı Hikemiyye adlı eserinde çeşitli meselelerin yanı sıra genç kız ve kadın eğitimi üzerinde de durmuştur. Yine dönemin aydınlarından Namık Kemal, Şemseddin Sami, Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye kadınların eğitimi konusunda görüşler ileri sürmüşlerdir (Erdem, 2007).

Kadın eğitimi konusunda ilk adımı atanlardan birisi öğretmen okullarının kurucusu olan Kemâl Efendi'dir. Kadınların eğitiminin geri kaldığını ve bu hâliyle topluma fazla bir katkıda bulunmadığını öne süren Kemâl Efendi şöyle demektedir (Güven, 2001:62-63):

“Osmanlı Devletini dinç ve sağlam bir hâlde ayakta tutacak şey umumi terbiyenin düzeyinin artırılmasıdır. Şimdiye kadar açılan resmî okullar erkeklere daha çok hak tanımıştır. Kız ve erkekler bu nimetten eşit şekilde faydalanmalıdır. Kadınların

daha iyi bir eğitim alması çocuklarını daha iyi yetiştirmelerine yardımcı olacaktır. Bu kuralı yaymak için kızların yeni eğitim sistemiyle eğitilmesi gerekir. Kız çocukları olanların durumu bilmeleri ve kızlarını bu okula yollayıp gereken eğitimi yaptırmaları uygun olur”.

Tanzimatla beraber orta dereceli okullara kızların devamına izin verilince, kız öğrenciler erkeklerden ayrı okullarda okutulmuşlardır. Kız okullarının etrafı yüksek duvarlı avlularla çevrilmiş, erkeklerin onları seyretmesi dahi önlenmiştir. Bu okullara kesin mecburiyet olmadıkça erkek öğretmenler tayin edilmemiş, kadın öğretmen bulunamayınca da çok ihtiyar veya çirkin öğretmenlerin tayin edilmesine dikkat edilmiştir. Ders saatlerinin dışında erkek öğretmenlerin kızlarla beraber bulunması da yasak edilmiştir. Kız okullarında erkek öğretmenlere özel yerler ayrılmış, ders zili çalınca bir kadın mubassırla beraber sınıfa gitmelerine izin verilmiş, dersten çıkar çıkmaz da yine bu mubassırla beraber dershaneyi terk etmelerine dikkat edilmiştir (Akyüz, 2013).

Tanzimat sonrası dönemin aydınları, giderek güçlenen Avrupa karşısında niçin geride kaldığının sebeplerini araştırmış, bu sebeplerden birinin de nüfusun yarısını oluşturan ve çocuğun yetiştirilmesinde çok etkili olan kadının eğitimden ve özgürlükten yoksun oluşu gösterilmiştir. Tanınmış yazarlar, şairler, romancılar kadının ezilmesine, horlanıp aşağılanmasına karşı ve eğitim almasına yönelik mücadele başlatmışlardır. Şinasi, “Şair Evlenmesi”nde, görücü usulü ile evlenmenin zararlarına dikkat çekmiş, Namık Kemal, “İbret” ve “Tasvir-i Efkâr” gazetelerinde kadın haklarını savunan ateşli makaleler yazmış, Ahmet Mithat, çok kadınla evliliği eleştirmiş ve bu yüzden saldırıya uğramıştır. Tefik Fikret, “*Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer.*” ve Abdülhak Hamit, “*Bir milletin kadınları o milletin ilerlemesinin ölçüsüdür.*” diyerek kadınların eğitilmesini istemişlerdir. Hüseyin Rahmi Gürpınar, eserlerinde kadın-erkek eşitliğini işlemiştir. Halide Edip Adivar, daha 1909’da, II. Meşrutiyet’in getirdiği özgürlük ortamından yararlanarak, “Kadınların Yükselmesi Derneğini” kurmuş ve Tanin gazetesinde bütün Türk kızlarının eğitime kavuşturulması için güçlü ve etkileyici makaleler yazmıştır. Romanlarında kadın-erkek eşitsizliğinin zararlı sonuçlarını, horlanan kadının acılarını ustalıkla işlemiştir. Ziya Gökalp, kadın

hakları konusuna hem bir bilim adamı, hem de bir sanatçı gözüyle eğilmiş, “Türk Medeniyeti Tarihi” adlı eserinde eski Türklerde kadının durumunu aydınlığa kavuşturmuş ve “Türkçülüğün Esasları”nda geleceğin Türk kadını ile ilgili fikirlerini açıklamıştır (Duman, 2011).

Karma eğitime geçiş ve karma eğitim uygulamaları konusundaki tartışmaların daha çok II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Karma eğitim sorunu Meşrutiyet dönemi sonlarında her düzeydeki öğretim kurumlarında okuyan ve okumak isteyen kızların çoğalması, erkekler ve kızlar için ayrı ayrı okullar açılmasındaki çeşitli güçlükler ve ekonomik imkânsızlıklar gibi nedenlerle gündeme gelmiş ve tartışılmaya başlanmıştır. Bunda dönemin eğitimcilerinin ve aydınlarının rolü büyük olmuştur.

Karma eğitim günümüzde de tartışılan başlıca eğitim konularından biridir. Örneğin 18. Millî Eğitim Şurası'nın İzmir Bölge toplantısındaki ortaya atılan *“kız çocukların daha çok okuması için kız ve erkek çocukların ayrı okullarda okutulması”* önerisi dönemin Millî Eğitim Bakanı Nimet Çubukçu tarafından da olumlu bulunmuştur. Tabi bakanın bu açıklamasına birçok olumlu ve olumsuz eleştiriler de gelmiştir¹. 2012 yılına gelindiğinde İmam Hatip Lisesi Mezunları ve Mensupları Derneği (ÖNDER) Genel Başkanı Hüseyin Korkut'un “4+4+4” modelinde karma eğitimin kaldırılması önerisiyle tartışma tekrardan gündeme gelmiştir². Tartışmaların günümüzde hâlâ devam ediyor olması karma eğitimin toplumun her kesimi tarafından tam olarak kabullenilmediğinin bir göstergesidir.

¹ Örneğin bu konuyu eğitim sistemi açısından kaygı verici bulanlar olmuştur.

http://www.abbasguclu.com.tr/yazar/18_milli_egitim_surasinda_kaygi_verici_gelismeler.html

² İlgili tartışmalar için Bugün Gazetesi, Eğitime Bakış Dergisi, Milli Gazete ve Milliyet Gazetesi örnek verilebilir.

<http://gundem.bugun.com.tr/karma-egitim-zorunlulugu-185621-makalesi.aspx>

http://www.egitimbersen.org.tr/egitimebakis/e_bakis22.pdf

<http://www.milligazete.com.tr/haber/karma-egitim-zorunlu-olmaktan-cikarilsin-233940.htm>

<http://cadde.milliyet.com.tr/2012/04/20/YazarDetay/1186522/karma-okullar-daha-basarisiz>

1.2. Araştırma Problemi

Araştırmanın problemini, Türk eğitim sisteminde II. Meşrutiyet'ten 1950 yılına kadar karma eğitim ile ilgili fikirlerin, tartişmaların ve uygulamaların belirlenmesi oluşturmaktadır.

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, *“Türk eğitim sisteminde II. Meşrutiyet'ten 1950 yılına kadar karma eğitime ilişkin fikirlerin, tartişmaların ve uygulamaların incelenmesidir.”* Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevaplar aranmiştır:

1. Karma eğitime ilişkin görüşler ve tartişmalar nelerdir?
2. Türk eğitim sisteminde II. Meşrutiyet'ten 1950 yılına kadar karma eğitim ile ilgili uygulamalar ve sorunlar nelerdir?
3. Azınlık ve yabancı okullarında II. Meşrutiyet'ten 1950 yılına kadar karma eğitim ile ilgili uygulamalar ve sorunlar nelerdir?

1.4. Araştırmanın Önemi

Eğitim, insanlığın tarihini şekillendiren etkenlerin başında gelmektedir. İlk insandan bugüne insanlığın yeteneklerinde ve oluşturduğu medeniyette çok büyük gelişmeler sağlandığına tarih tanıklık etmektedir. Kuşkusuz bu başarının temelinde elde edilen bilgi birikiminin bir miras olarak sonraki kuşaklara aktarılması vardır. Dolayısıyla insanlığın tarihi aynı zamanda eğitimin tarihidir.

Eğitimimizi olumsuzluklardan arıtabilmek ve olumlu sonuçlardan daha çok yararlanabilmek için geçmişteki uygulamaları ve olayları incelememiz gerekmektedir. Geçmişteki gelişmelerden ve olaylardan yola çıkararak o günkü gereksinimlere göre yeni gelişmeler, ancak geçmiş bilinebildiği sürece bilinçli olarak gerçekleştirilebilir.

Eğitim tarihi açısından Osmanlı dönemine ilişkin araştırmalar çok sayıdadır. Araştırmaların önemli bir bölümü Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyıldan Cumhuriyet'e kadarki dönemlerini kapsamaktadır. Osmanlıda ilk ciddi yenileşme adımları Tanzimat öncesine, 18. yüzyılın ortalarına rastlar. Eğitim tarihi araştırmalarının önemli bir bölümü Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki gelişmeleri içermektedir. Yenileşme hareketlerinin başlamasıyla birlikte meydana gelen birçok değişim yaklaşık 150 yıllık bir kesitte cereyan etmiştir. Türk tarihinin önemli bir kesitini oluşturan bu dönem siyasal tarih açısından olduğu kadar eğitim tarihi açısından da çok önemli gelişmelere sahne olmuştur. O nedenle eğitim tarihinin bu dönemine ilişkin araştırmalar her zaman önemli görülmüş, eğitim tarihine ilişkin araştırmalarda, Tanzimat-Cumhuriyet eksenindeki basın önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır.

Karma eğitim de Türk eğitim tarihinin önemli konularından birisidir. Tarihsel süreçte rneğin, Osmanlı Devleti dönemi boyunca kızlar sadece ilk eğitim görebildiği için karma eğitim bir sorun olmamıştır. Daha sonra kurulan Avrupa tarzındaki okullar da erkekler ve kızlar için ayrı ayrı yapılmıştır. Kız Rüşdiyesi, Kız İdadisi, Kız Sultanisi, İnas Darülfünûnu gibi kızlara özel okullar vardır.

Araştırma için karma eğitim tartışmalarının seçilme nedeni Türk kültür ve sosyal yaşamında önemli olan karma eğitimi, eğitimcilerin ve aydınların nasıl yorumladığı ve bu yorumların günümüz eğitimini önemli bir derecede etkilendiğinin düşünülmesidir. Ayrıca karma eğitim ile ilgili bazı tez ve kitap bölümlerinde az çok çalışılmış olmasına rağmen toplu bir çalışmanın olmaması ve dolayısıyla bu alanda büyük bir boşluğun doldurulması açısından bu çalışma önem taşımaktadır.

1.5. Araştırmanın Varsayımları

1. Karma eğitim bir çağdaş eğitim yaklaşımıdır.
2. Karma eğitim düşüncesi ve uygulamaları Cumhuriyet rejiminin temel ilkelerinden biridir.

1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırma, 1908–1950 yılları arasında karma eğitim ile ilgili eğitimcilerin belli başlı anıları ve eserleri, arşiv belgeleri ve konunun geçtiği dönemle ilgili ulusal alanda yayın yapan gazetelerle ve dergilerle ilgili yapılan katalog-indeks- çalışmalarından tespit edilen yazılarla sınırlıdır.
2. Araştırmadaki karma eğitimle ilgili okul ve öğrenci sayılarına ilişkin istatistiksel veriler günümüz Türkiye sınırları içerisindeki vilayetlerle sınırlandırılmıştır.

1.7. Tanımlar

Eğitim, bireyin yeteneklerinin ve davranışlarının istenilen yönde geliştirilmesi, bireye bazı amaçlara yönelik yeni yetenekler ve davranışlar, kazandırılmasıdır. Eğitim; kişinin zihni, bedeni, duygusal, toplumsal yeteneklerinin davranışlarının en uygun şekilde ya da istenilen bir doğrultuda geliştirilmesi, ona birtakım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüdür; bazen yaygın eğitim olarak da ifade edilebilir (Akyüz, 2013:2).

Karma eğitim, erkek ve kızların aynı sınıflarda beraberce öğrenim görmelerine denir. Osmanlıcada buna muhtelit terbiye ya da müşterek tedrisat denmektedir (Akyüz, 2013:397-398).

BÖLÜM 2

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu başlık altında araştırmanın konusu olan karma eğitim ile ilgili araştırmalardan bahsedilmiştir.

YÖK dokümantasyon merkezinde ve çeşitli kütüphanelerde yapılan tarama ve araştırmalarda karma eğitim ile ilgili Kavaklı'nın (2002) "Yüzyılın Büyük Pedagojik Yanlışı Karma Eğitim" adlı eserinden başka bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Doğrudan karma eğitim ile ilgili olmayıp içerisinde alt başlık olarak karma eğitimden bahseden tez ve kitaplar bulunmaktadır.

Akyüz'ün (2013) "Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2013" adlı çalışması eğitimimizi zaman ve konu bütünlüğü içinde ele alıp analiz ve sentezlere gitme, geçmişle günümüz arasında bağlantılar kurma ve dersler çıkarma vb. özelliği olan temel eserlerden biridir. Kitabın 1982'den günümüze kadar güncellenerek yeni baskıları yapılmıştır. Sokrat öğretim yöntemine benzer şekilde konular sorular hâlinde belirlenerek işlenmiştir. Karma eğitim konusu Türkiye Cumhuriyeti bölümünde 139. soru olarak ele alınmıştır. Bu bölümde karma eğitimin tanımı yapılarak Tanzimat'tan 1935 tarihine kadar yaşanan gelişmelerden bahsedilmiştir. Karma eğitim ile ilgili sayısal gelişmelerin yanında dönemin eğitimcilerinin görüşlerine de yer verilmiştir.

Kazan (2009), "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bolu Merkezde Eğitim Kurumları" adlı yüksek lisans tez çalışmasında "Türkiye Cumhuriyeti'nin Eğitim Politikasının Dayandığı Temel İlkeler" başlığının içerisinde alt başlık olarak karma eğitim konusuna yer vermiştir. Karma eğitimle ilgili Atatürk'ün sözlerine ve uygulamalarına yer vermektedir.

Atıcı (2008), “Türkiye Cumhuriyeti’nde Eğitim Tartışmaları Işığında İlköğretim ve Halk Eğitimi Alanındaki Modernleşme (1923-1933)” adlı doktora tez çalışmasında ilköğretim tartışmaları bölümünde karma eğitim tartışmaları alt başlığında konuya değinmiştir. Karma eğitim kadın-erkek eşitliği, insan hakları ve modernleşme kapsamı içinde değerlendirmiştir.

Dağcı (2008), “Maarif Vekâleti’nin Kuruluşu ve Çağdaşlaşma Çabaları (1920- 1938)” adlı yüksek lisans tez çalışmasında karma eğitim ile ilgili Atatürk döneminde yaşanan gelişmelerden kısaca ve ana hatlarıyla bahsetmiştir.

Erdem (2007) “II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Kızların Eğitimi” adlı doktora tez çalışmasında karma eğitim ile ilgili olarak yükseköğretim bölümünde Darülfünûn’da Karma Eğitime Doğru alt başlığına ve diğer bölümlerde de karma eğitim ile ilgili gelişmelere yer vermiştir. Hatıralar ve yasal düzenlemeler üzerinden konu işlenmiştir.

Baskın (2007) “2. Meşrutiyet’te Eğitim, Kadın ve İnas Darülfünûnu (İlk Kadın Üniversitesi)” adlı yüksek lisans tez çalışmasında karma eğitim ile ilgili olarak “Darülfünûnların birleştirilmesi karma eğitim sorunu” adlı bir başlık açmıştır. Kız ve Erkek Darülfünûnlarının birleştirilmesi kararının alınma sürecini anlatmış ve bu sürecin pek çok kesimde olumlu ve olumsuz farklı tepkilere yol açtığından bahsetmiştir.

Özkan’ın (2006) “Atatürk’ün Laiklik Anlayışının Eğitim Sistemimizdeki Yansımaları (1919–1938)” adlı yüksek lisans tez çalışması karma eğitimi, laik eğitimi amaçlayan uygulamalardan biri olarak göstermektedir. Tezin karma eğitim ile ilgili bölümünde “Karma eğitim öncesi yapılan uygulamalar”, “Atatürk’ün karma eğitim ile hakkında düşünceleri” ve “Karma eğitim uygulamaları” adlı alt başlıklara yer verilerek konu ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Osmanlı Devleti dönemi boyunca kızlar sadece ilk eğitim görebildiği için karma eğitimin bir sorun olmadığını ve kızların daha üst kurumlarda eğitim almasıyla birlikte gündeme geldiğini belirtmiştir.

Kavaklı (2002), 18 bölümden oluşan kitabında daha çok “*yüzyılın büyük pedagojik yanlışı*” olarak nitelendirdiği karma eğitiminin uygulanmasına karşı çıkan görüşler ileri sürmektedir. Bu görüşlerini daha çok Almanya’da yapılan uygulamalara ve araştırmalara dayandırarak karma eğitim uygulamasından vazgeçilmesi gerektiğini savunmaktadır. Almanya, Amerika ve ülkemizdeki uygulamaları karşılaştırarak, ülkemizdeki karma eğitim uygulamayan dersanelerin kapatıldığından fakat diğer ülkelerde ise böyle bir uygulamanın olmadığından bahsetmektedir. Ayrıca Almanya’da karma eğitimle ilgili uygulamalardan vazgeçilmeye başlanırken Fransa’nın karma eğitimden neden vazgeçmediğini sorgulamaktadır. Türkiye’nin geri kalmışlığını eğitim sisteminin bozukluğuna ve insanımızın iyi eğitilmemesine bunu da karma eğitim uygulamasına bağlamaktadır.

Öztoprak’ın (1999) “Atatürk Dönemi Kadın Eğitimi” adlı yüksek lisans tez çalışmasında eğitim politikalarının esasları anlatılırken “Eğitimin Genel Karma ve Eşit Olması” başlığı altında karma eğitimle ilgili bilgiler verilmiştir. Atatürk’ün karma eğitime ilişkin sözleri ve dönem içindeki uygulamalardan bahsedilmiştir.

Ergün’ün (1997) “Atatürk Devri Türk Eğitimi” adlı çalışması 1920-1938 yılları arasındaki eğitim oluşumlarını, hareketlerini ve inkılâplarını ele almaktadır. Eserde karma eğitim ile ilgili bölüm, dönemin gazete ve dergilerindeki eğitimcilerin görüşleri derlenerek oluşturulmuştur.

Antel (1939), “Maarifimiz ve Meseleleri” adlı kitabında Müşterek Terbiye ve Muhtelit Tedrisat adlı bölümde karma eğitimi “tam müşterek terbiye”, “muhtelit tedrisat” ve “mahdut müşterek terbiye” olmak üzere üçe ayırmıştır. Karma eğitim ile ilgili uygulamaların değişik ülkelerden örneklerle ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde nasıl uygulandığını ve bazı eğitimcilerin görüşlerine dayanarak ülkemizde nasıl uygulanması gerektiği konusunda fikir oluşturmaya çalışmıştır.

Duru’nun (1938) “Kemalist Rejimde Eğitim ve Öğretim” adlı kitabında “Birlikte Eğitim” başlığı altında bir bölüm yer almaktadır. Karma eğitimi “birlikte eğitim” olarak isimlendirmektedir. Erkek ve kadın farkının olup

olmadığı tarihsel süreç içerisinde tartışılmış ve erkek kadın ilişkilerinde kendi hayatından örnekler vererek konuyu ele almıştır. Duru, bu yazısında kendi ifadesiyle *“yalnız iki cinsin birbirinden ayrı ve yanlış haberli olarak yaşamasının ne tabii ne de sosyal hiçbir esasa dayanmadığını göstermek ve en iyi eğitimin kız ile erkeğin, her yaşta, birlikte eğitim alma ihtiyaçlarını ispata çalışmak istemiştir.”* Karma eğitimi Kemalizm’in bir gereği olarak değerlendirmiştir. Ayrıca karma eğitimin, ayrı ayrı eğitimden daha faydalı olduğuna inanmaktadır.

İsmail Hakkı [Baltacıoğlu] (1932), “Terbiye: Maarif teşkilatı, mektep, usul, darülfünun, iktisat, ilim ve sanat harsi, müşterek terbiye, terbiyeciler” adlı kitabında daha önce değişik gazetelerde yayınlanmış olan karma eğitimle ilgili 3 yazısına yer vermiştir. Bunlar “Orta Tedrisat Muhtelit Yapılmalı mı?” (29 Haziran 1924), “Müşterek Terbiye” (1 Temmuz 1924) ve “Daha Nasıl Vazih Olmalı” (8 Temmuz 1924) adlı yazılardır.

Hıfzırrahman Raşit [Öymen] (1931), “Pedagoji Kiraatı I” adlı kitabında Avrupa’da ve Amerika’da karma eğitimle ilgili yazılmış eserleri dilimize tercüme ederek toplamıştır. Kitapta çeviri yazılardan başka “Muhtelit tedrisat hakkında bir not” başlıklı bir yazıda kendi görüşlerine de yer vermiştir. Karma eğitimle ilgili düşünceleri kitabın yazıldığı dönemde Tekirdağ’daki kızların ortaokullara kayıt olmak istemeleriyle gelişen sürecin devamında olduğu için yaptığı yorumlar genel olarak ortaokullardaki karma eğitim üzerinedir. Karma eğitim uygulanırken yapılması gerekli tedbirlerden bahsetmiş ve her ne kadar ekonomik sebeplerden uygulanmış olsa bile konunun ahlaki açıdan da değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Hıfzırrahman Raşit [Öymen] (1928), “Mektepçiliğin Kâbesinde” adlı kitabında Avrupa seyahatindeki gözlemlerini yazmış ve kitapta karma eğitimle ilgili bir bölüme de yer vermiştir. Bu bölümde Avrupa seyahati sırasında gezdiği ve incelediği Burger mektepleri hakkında bilgiler vermiştir. Burger mektebinde karma eğitim uygulanması ile ilgili idarecilerin düşüncelerine, kendi gözlemlerine ve okulda yaşanan örnek olaylara yer vermiştir.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın amacına ulaşabilmesi, geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilebilmesi için yapılanlar ayrıntılı olarak açıklanmış; araştırma modeli, verilerin toplanması, verilerin analizi konularına yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

II. Meşrutiyet'ten 1950 yılına kadar karma eğitim tartışmalarına ilişkin, tarihsel bir araştırma niteliğindeki bu araştırma tarama modelindedir. Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2006:77). Eğitimde tarihsel araştırma birkaç nedenden dolayı önemlidir. Böyle bir araştırmanın bulguları eğitimcilerin geçmişteki bulgulardan ve hatalardan bir şeyler öğrenmesini sağlar; eğitimsel reformdaki ihtiyaçları anlamak için ve belirli boyuta kadar, gelecekteki eğilimleri öngörmek amacını taşır. Tarihsel araştırma tarihçinin geçmiş hakkında sorularıyla ilgili gerçekleri kapsayan diğer kaynaklar ve belgeler için sistematik bir araştırmayı kapsar.

Bu araştırma ile II. Meşrutiyet'ten 1950 yılına kadar karma eğitim tartışmaları betimlenmeye çalışılmıştır. Tez mümkün olduğu ölçüde dönemin

aydınlarının ve eğitimcilerinin yazdığı yazılara dayandırılmıştır. Ayrıca elde edilen veriler yorumlanarak neden- sonuç ilişkileri kurulmaya çalışılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmamızın çalışma evrenini, II. Meşrutiyet'ten 1950 yılına kadar olan döneme ait karma eğitime ilişkin fikirler, tartışmalar ve uygulamalar oluşturmaktadır. Araştırma, 1908–1950 yılları arasında karma eğitim ile ilgili eğitimcilerin belli başlı anıları ve eserleri, konunun geçtiği dönemle ilgili ulusal alanda yayın yapan gazeteler ve dergilerle ilgili yapılan katalog –indeks- çalışmalarından tespit edilen yazılarla araştırmanın çalışma evrenine ulaşılmıştır. Evren aynı zamanda örnekleme oluşturduğundan ayrıca örneklem belirlenmemiştir.

3.3. Veri Toplama Tekniği

Araştırmanın verileri belgesel tarama tekniği ile elde edilmiştir. Karasar'a (2006) göre var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya belgesel tarama denir. Tarananlar: geçmişteki olguların anında iz bıraktığı resim, film, plak, ses ve resim kayıtlı bantlar, araç-gereç, bina heykel vb. kalıntılarla; olgulara hakkında, sonradan yazılmış ve çizilmiş her türlü mektup, rapor, kitap, ansiklopedi, resmî ve özel yazı ve istatistikler, tutanak, anı, yaşam öyküsü vb. leridir. (Karasar, 2006:163). Başarılı bir belgesel taramanın temel koşulu, konuya ilişkin belgelerin bulunması, incelenmesi ve belirli durum ya da görüşleri açığa çıkartacak bir senteze varılabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılabilmesidir. Bu amaçla yapılan ilk iş, amaca uygun bir yayın taraması yapmaktır. Yayın taramasının değişik yolları vardır. Bunlar; uzman bilgisine başvurmak, konuya ilişkin kitapların kaynakçasına bakmak, bibliyografyalardan yararlanmak, yayın taraması yapan kuruluşlardan yardım almak, internet vb. uluslararası ağları kullanmak. (Karasar, 2006:188-189).

Veriler toplanırken öncelikli olarak alanda çalışma yapmış eğitimcilerin hatıratları, kitapları, makaleleri taranmıştır. Karma eğitimle ilgili olduğu düşünülen laik eğitim, kızların eğitimi, Atatürk dönemi eğitim, İnönü dönemi eğitim, Meşrutiyet dönemi eğitim, Darülfünûn gibi konularla ve ele alınan tarihî sınırlar içinde yayınlanmış olan gazete ve dergilerle ilgili lisansüstü tezler incelenmiştir. Ayrıca incelenen dönemlerde yayınlanan önemli dergi ve gazetelerle ilgili indeks çalışması yapan araştırmacıların çalışmaları da incelenmiştir. İncelemeler sonucunda belirlenen dergi ve gazete yazılarının orijinallerine ulaşılmıştır. Daha sonra arşiv belgeleri incelenmesi ilgili ilk araştırma Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünde yapılmıştır. İstanbul'da Osmanlı Arşivlerinde de tarama yapılmıştır. Ayrıca Ankara'da Millî Kütüphaneden Millî Eğitim istatistiklerine ulaşılmıştır. Ayrıca Türkiye Makaleler Bibliyografyası ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve konuyla ilgili makaleler tespit edilmiştir. Ulaşılan ve araştırmada kullanılan makaleler kaynaklar kısmında da belirtilmiştir. İlgili kaynaklar baştan sona kadar titizlikle taranmış, ayrıntılı incelemeye tabi tutulmuş ve araştırmada kullanılacak yazılı ve görsel materyallerin örnekleri alınmış, araştırmada kullanılanları kaynaklarıyla birlikte gösterilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Geçmişe dair yapılan bir araştırmanın bilimsel bir nitelik, dolayısıyla doğruluk ve güvenilirlik iddiası taşıması bekleniyorsa, çalışmada, ele alınan öznelerin düşüncelerini ve eylemlerini, onları yönlendiren ve harekete geçiren tarihsel ve toplumsal koşullara dayanarak açıklama çabası içinde olmak gerekir. Dolayısıyla araştırmada betimsel tanımlamalara yer verilmiş, elde edilen bulgulardan hareketle bütüncül yorumlara gidilmiştir. Elde edilen veriler kronolojik olarak sınıflandırılmış ve dönemlere ayrılarak her dönem ayrı ayrı ele alınıp, karma eğitim hakkındaki bilgiler alt başlıklar altında verilmiştir. Eğitim ile ilgili yapılan toplantılarda, karma eğitim ile ilgili fikirler, tartışmalar ve alınan kararlar dönemler içinde toplu bir biçimde değerlendirilmiştir. Konuya ilişkin sayısal veriler ilgili kaynaklardan alınırken tablolara bütün olarak alınmamıştır. Sayısal verilerin karma eğitimle ilgili

olanları tespit edilmiş bunlar içinden de şuan ki ülke sınırları içerisindeki okullar ve öğrenci sayıları değerlendirilmiş ve tablo üzerinde buna göre düzenleme yapılmıştır.

Karma eğitim ile ilgili bulunan fotoğraflardan, resmî belgelerden, gazete ve dergi yazılarından ve arşiv belgelerinden bazıları tezin ekler kısmında değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 4

BULGULAR VE YORUM

Bulgular tarihsel sınıflama yapılarak II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1918), Millî Mücadele Dönemi (1919-1922) ve Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) olmak üzere üç alt başlık altında incelenmiştir.

4.1. II. Meşrutiyet Döneminde Karma Eğitime İlişkin Fikirler, Tartışmalar Ve Uygulamalar (1908-1918)

II. Meşrutiyet dönemi Türk eğitim sistemindeki gelişmeleri anlayabilmek ve değerlendirebilmek için önce II. Meşrutiyet'in miras aldığı dönemi anlamak gerektiğini düşünerek dönem öncesinin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

4.1.1. II. Meşrutiyet Öncesi Dönem

Karma eğitim uygulamaları bu araştırmada II. Meşrutiyet ve sonraki dönemleri kapsamış olsa da karma eğitimin daha önceki dönemlerde de uygulandığı bilinmekte ve uygulamanın yapıldığı kurumların Tanzimat'tan sonra açılmış bulunması, özetle de olsa II. Meşrutiyet öncesi genel durum ve karma eğitime ilişkin uygulamalar ve tartışmalara yer verilmesini gerekli

kılmıştır. Bundan dolayı bu bölümde meşrutiyet öncesi siyasal, eğitimsel durum ve karma eğitim uygulamaları ve ilgili yasal düzenlemelere ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

4.1.1.1. II. Meşrutiyet Öncesi Sosyal, Siyasal ve Eğitimsel Durum

İnsanlığın tarihi bir bakıma eğitimin de tarihidir. İlk insan topluluklarının eğitimi, onların yaşam biçiminden kaynaklanıyordu. Neslin korunması amacının doğal bir sonucu olarak içinde yaşadıkları doğal ortama uyum sağlayacak, hayatın güçlükleriyle mücadele edebilecek donanımda insan yetiştirmek her dönemde eğitimin temel amacı olmuştur.

Türklerin Orta Asya bozkırlarındaki yaşantısı, yazın yaylalarda, kışın kışlaklarda, tarıma ve büyük ölçüde hayvancılığa bağlı göçebe bir yaşam biçimidir. Bu yaşam biçimi onların eğitimini de şekillendiren temel etmeni oluşturur. Dolayısıyla, eski Türklerde eğitim büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa bağlı olarak gelişmiştir. Ayrıca temel ihtiyaçlar, yeme, içme, barınma, giyim kuşamdan toplumsal yapıya kadar hayatın tüm alanlarını içeren eğitim ihtiyacı, aile içinde geleneğe göre süregelmiştir. Bu eğitimde töre her zaman çok önemli bir yere sahip olmuştur (Akyüz, 2013:6-8).

Yerleşik hayata geçişle beraber örgün eğitim kurumları ortaya çıkmış, ihtiyaç duyulan insan modeli, toplum töresi göz ardı edilmeden bu örgün eğitim kurumlarında yetiştirilmiştir. Bu kurumlar içerisinde en önemlisi Karahanlılar tarafından kurulan ve Selçuklular tarafından geliştirilen medresedir (Akyüz, 2013). Yine Selçuklular tarafından kurulup geliştirilen ve şehzadeleri yetiştirmeyi amaçlayan Atabeylik Kurumu önemli bir eğitim ocağıdır. Bireyleri iş başında mesleki ve ahlaki bakımdan eğitmeyi amaçlayan Ahi ocakları da önceki dönemlerde geleneğe göre aile içinde başlayıp toplumsal hayatta devam eden eğitimi, usta çırak ilişkisine dayalı daha farklı bir anlayışla şekillendirmenin yeni mekânını oluşturur. Sözü edilen bu kurumlar daha sonra Osmanlılar döneminde de varlığını geliştirerek sürdürmüş ve ihtiyaç duyulan insan bu kurumlarda yetiştirilmeye devam edilmiştir.

İslamiyet'in kabulünden sonra Türk eğitiminin önemli amaçlarından biri de dinin kökleşip yerleşmesi ve yaygınlaştırılması olmuştur. Bu amaca bağlı olarak zamanla medrese özellikle Osmanlılar döneminde dine dayalı bir öğretim kurumuna bürünmüştür.

Selçuklularda olduğu gibi, 19. yy ortalarına kadar Osmanlılarda da eğitim ve öğretim faaliyetleri, devletin görev alanının dışında kalmıştır. Eğitim ve öğretim bir hayır işi olarak görülmüş ve hayırseverlerce kurulan vakıflar tarafından yürütülmüştür (Akkutay, 1984).

Osmanlıda devlet yönetiminde ihtiyaç duyulan yönetici sınıfın eğitimi için tamamen farklı bir eğitim kurumu, "Enderun" adıyla kurulmuştur. Kurulduğu güne kadar ona benzer başka bir kuruluş bulunmamaktadır. Topkapı Sarayı içinde açılan bu kurumda, hizmet yoluyla, padişaha sadık ve devlet hizmetinde her türlü görevi yapacak, yetki kullanarak sorumluluk üstlenebilecek düzeyde bilgi ve beceri ile donatılmış yönetici kadroların yetiştirilmesi amaçlanmıştır (Akkutay, 1984).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, Tanzimat'ın ilanına kadar ülkenin eğitim hayatına doğrudan veya dolaylı olarak medreseler hâkimdir. Yönetim üzerinde de önemli ölçüde etkili olan medreselerin, Osmanlı tarihinin uzun sayılabilecek bir bölümünde, sivil ve askerî kurumların beklentilerine uygun yöneticiler, hekimler, uzmanlar yetiştirerek yararlı hizmetler sunmuştur (Antel, 1999:441).

Osmanlı İmparatorluğu, Karlofça (1699) ve Pasarofça (1718) antlaşmaları ile toprak kaybetmeye başlamış ve yöneticiler tarafından bu durumun düzeltilmesi için çareler aranmaya başlanmıştır. Bunun sonucu olarak başta askerî olmak üzere sosyal ve siyasi alanda Batı tarzında düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Batılılaşma 1718'den beri tartışıla gelmekte ve Osmanlı politikasının ana prensiplerinden biri olmaktadır. İlk önce Batı'yı tanımak, üstünlük nedenlerini araştırmak şeklinde başlayan hareket, baştan itibaren gereken tespitleri zamanında yapamamıştır. Önce dış görünüşe aldanılmış, sonra işin aslının askerî üstünlük olduğu zannedilerek o yolda çalışılmış, Tanzimat'tan sonra da devlet idaresi,

yönetim biçimi ön plana alınmıştır. 20. yüzyıl başlarında ise ideolojik faktörlerin daha ağır bastığı görülmüştür. Batılılaşma hareketlerinden önce II. Osman ve IV. Murad dönemlerinde, eski Osmanlı düzenine dönerek Devlet'i kurtarma çalışmaları yapılmıştır. Ancak bu başarısızlığınca Lâle Devri'nden itibaren Batı uygarlığından yararlanma gereğine inanılmıştır (Ergün, 1996).

Tanzimat kavramı, Batılı devletlerin etkisi ve baskısıyla Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gerçekleştirilen Batılılaşma hareketlerini niteleyen bir kavram olarak hala tartışmalı bir biçimde değerlendirilebilmekle birlikte, içeriğinin bundan ibaret olmadığı artık daha net kabul görmektedir. Bu sebeple esasen çökmeye yüz tutmuş büyük bir devletin yönetsel, toplumsal, siyasi ve ekonomik bakımdan çağa uygun yeni ilkeler ışığında yeniden yapılandırılma girişimi olarak tanımlanması, 19. yüzyılda meydana gelen değişimleri anlamayı kolaylaştıran bir yaklaşım sunabilir. 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Fermanı, II. Mahmut'tan sonra yerini alan oğlu Abdülmecit'in hükümdarlığı sırasında ilan edilmişse de esas olarak Mustafa Reşit Paşa'nın eseri olan fermanıdır. Ferman her şeyden öte Mustafa Reşit'in çabası ve iç faktörlerin dayatmasıyla oluşmuştur (Davison, 1997). Ferman, her şeyden önce Avrupalı bir devlet anlayışı taşımaktadır. Bundan sonra bütün kanunlarda ve hükümet icraatlarında "her sınıf ve tebaanın müsâvâtı" değişmez bir esas sayılmıştır (İnalçık, 2006).

"Tanzimatçı aydın-bürokrat, geleneksel toplumun ihtiyatlı tutuculuğuyla modern dünyanın zorlamalarına cevap verme gayretindeydi." (Ortaylı, 2004) Gerçekten de Tanzimat bir yandan modern kurumlar oluştururken diğer yandan eskilerini ortadan kaldırmayıp ikili bir yapının doğmasına neden olmuştur. Bu ikilik eğitimden hukuka her alanda kendini göstermiştir.

Tanzimatçı modernleşmede, devleti ayakta tutmanın yolu medeniyetten geçmekteydi. *"Tanzimat dönemi kullanılışında medeniyet her şeydir; her şeye kadir, kendisinden bir din gibi bahsedilen, din haline getirilen bir kavramdır."* (Çetinsaya, 2004). Böyle bir medeniyete ulaşmak için kanuna dayalı, din ve millet ayrımı gözetmeyen güçlü bir merkezi devlet Mustafa Reşit Paşa'nın yetiştirdiği Ali ve Fuat Paşaların uygulamalarında da sürdürülen otoriter kanun devletinin temel özelliğidir.

18 Şubat 1856 tarihinde ilan edilen yeni Hatt-ı Hümayun'un hazırlanmasının içten gelen bir mecburiyetten çok dış baskılardan kaynaklandığı söylenebilir. Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile benzerlikler taşısa da geleceğe yönelik ibareler içermesi gibi farklılıklarla ayrılmaktadır. Eşitlik temel alınarak hazırlanan ferman aynı zamanda gayrimüslimlerin yükümlülüklerini kaldırıp onları Müslüman nüfusa karşı avantajlı hâle getirmiştir. Tanzimat Hıristiyanları merkezileşmenin idari etkilerinden koruyarak kendi kültürel ve dinî özerkliklerini korumalarını mümkün kılmıştır (Karpat, 2002). Tanzimat'ın genelde imparatorluğun Hıristiyan nüfusunun arzularına uygun olarak düzenlenmiş olması, onu Müslüman halkın iştirak etmediği, tek taraflı bir şey haline getirmiştir. (Mardin, 2003). Modernleşmeye karşı Müslüman kesimden gelen ilk tepki olan Kuleli Vakası bu dönemde gerçekleşmiştir. Tanzimat bürokrasisi de kendi içinde bölünmeye uğramıştır (Koçak, 2004). Tercüme Odası'nda yetişen ve Batılı düşüncelerle tanışan yönetici elitin bir kısmı bu gözü kapalı modernleşmeye karşı çıkmıştır (Timur, 2000).

Modernleşme sorunu, artık sadece askerî kurumların yenilenmesi veya sanayi devriminin getirdiği ekonomik zorlamaların göğüslenmesiyle halledilemezdi. Artı değer yaratmanın yollarını bulacak, pratiğe dökülecek, kullanacak ve bundan uygarlık üretecek toplumsal ve siyasal bir dönüşüm kaçınılmaz görünüyordu. Esasen 19. yüzyıl boyunca tüm bunlara göre zemini düzelten, toplumu biçimleyen, çağın taleplerine koşut bir insanlık paradigması oluşturan da yine çağa uygun fikir ve pratiklerle yapılanan eğitim olmuştur (Sarıoğlu, 2002).

Batı kurumlarını süzgeçten geçirmeden her hâliyle kabul etmenin eleştirisini ilk gerçekleştiren "Yeni Osmanlılar" olmuştur. Yeni Osmanlılar, Ali ve Fuat Paşaların politikalarını yüzeysel olmakla suçlamış, Tanzimat rejimini, ulema henüz daha bağımsız ve güçlü konumdayken İmparatorlukta var olduğu farz edilen eski denetim ve denge mekanizmalarını yok etmiş tek taraflı bir istibdat olarak görmüşlerdir (Zürcher, 2004).

Yeni Osmanlıların Devlet'e olan bağlılıkları, onların bir kısmının Abdülhamid iktidar olduğunda muhalefette değil herhangi bir devlet görevinde

olmalarını açıklar. Çünkü Yeni Osmanlılar her şeyden önce Osmanlı yurtseveriydiler. Hareketinin önde gelen isimlerinin “*bir ayakları geleneğin içinde, diğer ayakları ise bu geleneği kırmanın yollarını arar durumdaydı*” (Koçak, 2004).

1876’da ilan edilen ve Osmanlıcılık fikrinin en kapsamlı olarak kendini bulduğu resmî metin olan Kanun-i Esasî’de İmparatorluğun maddi ve ekonomik ilerlemesi için bütün Osmanlı tebaasının birlik ve dayanışma içinde olmalarının gereği vurgulanmaktadır. Bunun ise tebaayı oluşturan farklı unsurların hürriyet, adalet ve eşitlik ilkelerinden istisnasız yararlanarak uygar bir toplumsal bütünlük oluşturmalarında yattığı belirtilmektedir (Somel, 2004).

Tanzimat’la başlayan modernleşme süreci amacına tam olarak ulaşamamış olsa da kendinden sonraki dönüşümü etkileyecek bir süreç olarak önem taşımaktadır. Bu dönemde yönetimde merkezileşme adına yapılan değişiklikler Osmanlı Devleti’ni hiçbir zaman olmadığı şekilde otoriter bir hâle getirmiştir (Zürcher, 1995).

Abdülhamid döneminin istibdat olma özelliği daha çok siyasal alanda geçerliydi. Onun dışında “*Tanzimat Islahatları’nın ana teması olan idari merkezileşme, ancak Abdülhamid döneminde İmparatorluktaki haberleşme araçlarındaki çarpıcı gelişme sayesinde gerçekleştirilebilmişti.*” (Zürcher, 2004). Diğer taraftan Abdülhamid döneminde modernleşmenin bir ölçütü olarak artan okullaşma oranı beraberinde devlet daireleri ağını da taşımıştır (Fortna, 2005).

Tanzimat’ın merkeziyetçi eğilimlerinin devamı olan bu dönem gerçekten her alanda modernleşme çabalarıyla doludur. Eğitim de yaygınlık üst noktalara gelmiştir. Ancak Abdülhamid döneminin sonu da, yine bu modernleştirilen okullarda yetişenlerin yasak alan siyasete girmeleriyle gelmiştir. Abdülhamid, rejimi okuyan kesimi yanına çekememiş, dolayısıyla bu kesim kendini rejimle özdeşleştirememiş, bu durum adeta bir manevi krize dönüşmüştür (Zürcher, 1995). Abdülhamid dönemi modernlik ile geleneksellik öğelerini kendi içinde birleştiren, kendi içinden çelişkili ve bu çelişkiye, sonunda yenik düşen bir devirdir (Mardin, 2004).

Bu dönemde çeşitli gönüllü kuruluşlarca sürdürülen temel eğitim “sıbyan mektepleri” adıyla sürdürülürken, toplumun tüm kesimlerini içerecek genel bir resmî eğitime ise ihtiyaç duyulmamıştır. Zamanla bu kurumlar yetersiz duruma düşmüş, çağın gelişen ve değişen ihtiyacına cevap vermekten uzak kalmışlardır.

Sıbyan mektepleri; mekteb-i sıbyan, darü’s sıbyan, muallimhane, mektephane, darü’l-ilm, darü’t-talim, mahalle mektebi, taş mektep gibi isimlerle anılmışlardır (Kılıç, 2002: 4). Mahalle mektepleri köyde, kasabada, kentte açılan birer okul olmaktan çok, “hoca” sıfatı yakıştırılan kişilerin öncelikle Kur’an’ı ezberden okumayı ve ibadet yöntemlerini öğrettikleri tek odalı mekânlardır (Sakaoğlu, 1991:19). Somel (2001), bu mektepler için “Quran School” tabirini de kullanmaktadır. Bu tabir okulda verilen eğitimin Kur’an ağırlıklı olmasından kaynaklanabilir.

Tanzimatçılar esas olarak medreselerin tepkisinden kaçınmak ve medreselerin etkisinde bulunan sıbyan okullarının dışında yeni okullar açmak eğilimde olmuşlardır. Tanzimat dönemindeki yenileşme hareketleri, eski kurumların üzerine veya bu kurumlarla yaşayacak biçimde oluşturulmaya çalışıldığı için medrese zihniyeti devam etmiştir. Diğer yandan yenileşme hareketlerini inanarak gerçekleştirmeye çalışan insan sayısının azlığı reformların, amaçlanan düzeye gelmesini engellemiştir. Reformlar ülke içerisinde yaşayan azınlıkların işine yaramıştır. Bu dönemde azınlık ve yabancı okulların sayısında ve sisteminde çok büyük bir gelişme olmuş ve bunlar imparatorluk içerisinde birtakım faaliyetlerle kendilerini hissettirmişlerdir.

Tanzimat döneminde Namık Kemal, Münif Paşa, Ziya Paşa, Saffet Paşa gibi aydınlar ve devlet adamları, toplumun geri kalma nedenlerinden biri olarak kızların ve kadınların eğitimden yoksun bırakılmalarını görmüşlerdir (Akyüz, 1999).

4.1.1.2. II. Meşrutiyet Öncesi Karma Eğitim Uygulamaları ve Yasal Düzenlemeler

Tarihsel süreçte Osmanlı Devleti dönemi boyunca kızlar sadece ilk eğitim görebildiği için karma eğitim bir sorun olmamıştır.

Osmanlı Devleti hükümdar ailesinin çocuklarını yetiştirmek üzere kurulan şehzadegan mekteplerinde kızlarla erkeklerin birlikte okuduğu şüphesizdir. Çünkü buraya devam edenler yalnız padişahın çocukları yani birbirlerinin kardeşleri olan kişilerdir. Bu okullar halktan ayırdır ve saray içi okullarındandır. Burada, halk mektepleri olan, sıbyan okullarına benzer bir eğitim verilmiştir (Ergin, 1977:6).

İlköğretim düzeyinde eğitim veren sıbyan mektepleri, kız ve erkek çocukların karma olarak devam ettikleri okullar olmakla beraber, bazı yerlerde yalnız kız çocukları için ve çok defa hocalık yapan kadının evinde olmak üzere açılmıştır. Bazı karma okullarda küçük yaştaki kız ve erkek öğrenciler bir sırada yan yana oturtuldukları gibi genel olarak kızların ve erkeklerin birbirlerinden ayrı yerlerde oturtulmaları usul olmuştur (Unat, 1964:7).

Sıbyan mekteplerinden başka 21 Mart 1850 tarihinde Abdülmecid'in desteğiyle Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından açılan Dârülmaârif'te pek çok muhalefete rağmen kız ve erkek öğrenciler karma öğrenim görmüştür. Fakat bu girişimler, okulun yöneticisi Kemal Efendi'nin Avrupa'ya kaçmak zorunda kalmasıyla kesintiye uğramıştır (Nurdoğan, 2005:254).

Tanzimat döneminde eğitim ile ilgili düzenlemeler kapsamında 1846 yılında önce Meclis-i Maarif-i Umumiye daha sonra da 8 Kasım 1846 tarihinde "Mekâtib-i Umumiye Nezareti" kurulmuştur. 8 Nisan 1847'de de ilköğretim yönetmeliği denilebilecek "Etfalin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Veçhile Eylemeleri Lazım Geleceğine Dair Sıbyan Mekatibi Hâceleri Efendilerine İta Olunacak Talimat" adıyla bir talimat çıkarılmıştır. 23 bentten meydana gelen bu talimat, ilkokulun amaçları, ilkeleri, öğretim süreci ve derslerden bahsetmektedir. 1847 Talimatı ile sıbyan mekteplerindeki kız-erkek karma eğitim şeklindeki geleneksel uygulamayı kaldırıp, önce her

cinsin kendi aralarında oturmaları, sonra da ayrı okullarda okumaları düzenlemesini getirmiştir (Akyüz, 1994).

Talimatnamenin 9. bendinde karma eğitim ile ilgili olarak şu ifadeler yer almıştır (Akyüz, 1994):

“Bazı sıbyan mekteplerinden erkek ve kız çocuklar bir yerde karışık oturtulmaktadır. Oysa bu, uyulması gereken yüce usûl ve terbiyeye aykırıdır. Bu nedenle hoca efendiler, kızların sıralarını erkeklerinkinden ayırıp erkeklerin kızlarla aşırı sohbet edip onlara karışmamalarına çok dikkat edilmelidir.”

Talimatnamede yer alan *“kız ve erkeklerin bazı sıbyan mekteplerinde karışık oturtulmasının usûl ve terbiyeye aykırı”* ifadesi dönemin eğitimsel bakışını da aslında ortaya koymaktadır.

Ancak bu talimatname parasızlık ve hocasızlık yüzünden arzu edilen şekilde uygulanamamış, eski usulde eğitim ve öğretime devam edilmiştir. Bu talimatnamenin uygulanamamasına rağmen kız çocuklarının erkek çocukların gittiği okullara devam etmemeleri konusunda titiz davranılmıştır. Nitekim Tanzimat'ın ilanından sonra da altı yaşından büyük kız çocuklarının bu okullarda okutulması sakıncalı görülmüş, ahlaka aykırı uygunsuz olaylara meydan verilmemesi için Hükümet tarafından gerek öğretmenler gerekse aileler bu konuda uyarılmıştır (Erdem, 2007:101).

12 Ekim 1858 tarihinde Maarif Nezareti, kız ve erkek çocuklarının bir arada eğitim görmelerinin sakıncalı olacağı gerekçesiyle, kızlar için ayrı bir yer ile güvenilir ve ehliyetli öğretmenlerin tayin olunmasının gerekliliğinden bahseden bir tezkireyi sadarete sunmuştur. Bu tezkirede, başlangıç olarak Sultan Ahmet ve çevresindeki 26 adet sıbyan mektebinde okuyan kız ve erkek çocuklarının ayrı okullarda okutulması ve yine Sultan Ahmet'te bulunan Cevri Kalfa Mektebi'nin kızlara mahsus olan mesleki eğitim veren müstakil bir kız rüşdiyesi şekline sokulması teklifinde bulunulmuştur (Ergin, 1977:457-458).

Maarif-i Umumiye Nazırı Abdülatif Subhi Paşa zamanında Ocak 1868'de 10 maddelik *“Sıbyan Mekteplerinin Islahatına Dair Nizamname*

Layihası” hazırlanmıştır. Kız çocuklarına mahsus sıbyan mektebi açılması ilk defa bu layihada zikredilmiştir. Layihanın sekizinci maddesinde yer alan hüküm aynen şöyledir (Erdem, 2007:102):

“Daire-i intizamiyeye alınacak mekatibin ikiye taksimiyle erkek çocuklar için başka ve kızlar için başka olarak mektepler tahsisi ve kız mektepleri için kadın ve erkek hâcelerden münasibleri Meclis-i Maarifçe imtihan ve intihab olunacak ve daire-i tanzimiyeye alınacak mekatibin mevkilerine ve birbirlerinin bu d u kurlarına ve nüfus-ı mevcudelerine göre tefriki ve bazı mahallerde bir mektep olup da kızlar için başka mektep bulunmadığı takdirde orada elverişli bir hane isticarile kız mektebi ittihazı ve bunun suret-i icraiyesi için mahsusen Meclis-i Maarif’den bir seyyar komisyon teşkiliyle semt semt dolaşıp bunun için tanzim olunacak talimat-ı mahsusa mucebince icrâât-ı lazımiye dikkat olunacaktır.”

Ancak bu layiha da tasarı olarak kalmaktan kurtulamamış, bu hükümlerin kabul edilip uygulamaya konulması ancak 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile olmuştur (Erdem, 2007:103).

1 Eylül 1869 tarihinde yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nden önce, Unat’ın (1964) belirttiğine göre 9 Haziran 1869 tarihinde Kız Rüşdiyeleri açılması ve sıbyan mekteplerinde kız ve erkek çocukların ayrı ayrı okutulması hakkında irade yayınlanmıştır.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ilköğretim okullarına yeni bir şekil verilmek istenmişse de usul-i atika çerçevesinde eğitim yapan sıbyan mekteplerine dokunulmamış ve bu nizamnamenin uygulanması için usul-i cedid üzere ibtidai mektepler açılmıştır. Böylece ilköğretime ilişkin okullar Evkaf-ı Hümayun ve Maarif Nezaretine bağlı olarak ikiye ayrılmıştır (Akyüz, 2013).

İbtidai ve sıbyan mekteplerinde erkek ve kız çocuklarının karma eğitim görmesi Maarif-i Umumiye Nizamnamesi gereğince yasaktır. Bununla ilgili olarak nizamnamenin 15. maddesi özetle şöyledir (Unat, 1964; Özalp, 1982):

“Bir mahalle veya köyde bir cemaate mahsus iki sıbyan okulu olduğu ve binaların bulunduğu yerlere göre herhangi bir sakınca görülmediği takdirde, bu okullardan biri yine o

cemaatin erkek çocuklarına, diğeri kız çocuklarına ayrılacaktır. Böyle bir ayırım yapmaya imkân görülmeyen yerlerde, bağımsız kız sıbyan okulu açılincaya kadar, erkek sıbyan okullarına, ilgili cemaatlerin kız çocukları da kabul olunabilir. Ancak böyle bir mecburiyet bulunduğu takdirde kızlar erkeklerle aynı sınıfta karma olarak bulundurulamazlar.”

Bu yasağa uymayan okulların varlığı da tespit edilmektedir. 1873 yılında okullarda yapılan teftiş sonucunda bazı okullarda karma eğitim yapıldığı tespit edilmiş ve Maarif Meclisi tarafından yazılan tembihname mahalle imamlarına gönderilerek camilerde okutulması ve öğretmen ve halka duyurulması istenmiştir (BOA, MF.MKT. 10/91. 01/R/1290 (Hicri)).

Beykoz'da bulunan bir kız okuluna erkek çocukların da kabul edildiği tespit edilmiş, öğretmeni uyarılmıştır. Beykoz ihtiyar meclisi tarafından Maarif Nezareti'ne yazılan mazbatada bu uyarıya rağmen öğretmenin 14 yaşından büyük erkek çocuklarını okula kabul ettiğinden bahsedilerek bu konuda bir çözüm istenmiştir. Aynı şekilde Topkapı yakınlarındaki kız okulunun yerleşim alanına uzaklığından dolayı yakın bir yerde yeni bina yapılincaya kadar öğrencilerinin erkek okuluna gitmelerine müsaade edilmiştir. Eyüp Düğmeciler Mahallesi'nde bulunan kız çocuklarına ait ibtidai okula kış aylarında, yol üzerinde bulunan dereler ve تنها sokaklar bulunması dolayısıyla, ulaşılması zor olduğundan kız öğrencilerin erkek okulunda öğrenim görmesine izin verilmiştir (Erdem, 2007:107).

1890 yılında Kuzican Mekteb-i Rüşdiyesi'nde kız ve erkek sıbyan öğrencilerinin karışık olarak okutulmasının uygun olmadığı Erzurum Vilayetine bildirilmiştir (BOA, MF.MKT. 116/137. 11/Ş /1307 (Hicri)).

1892 yılında ilkokullar için yayınlanan Dersaadet Mekatib-i İbtidaiyesi İçin Ta'limat-ı Mahsusa adlı talimatla da bir mahallede birbirine yakın kız ve erkek çocuklar için ayrı ayrı okullar bulunduğu hâlde, erkek ve kız çocukların aynı okula gitmesi yasaklanmıştır (Erdem, 2007:107).

Ayrıca Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde mecbur kalındığında sıbyan mekteplerinde karma eğitim yapılabileceği ifade edilmektedir. Bununla ilgili olarak 1880 yılında muhacir iskanı dolayısıyla kız ve erkek öğrencilerin

aynı sınıflara konulmak mecburiyetinde kalıldığı görülmektedir (BOA, MF.MKT. 116/137. 11/Ş /1307 (Hicrî)).

Karma eğitim verilmemesi uyarısına rağmen öğretmenlerden kaynaklanan sebeplerden de ibtidailerde karma eğitimin yapıldığı görülmektedir. Bilindiği üzere İbtidailer için modernleşme sürecinin ilk döneminde, öğrencilerden haftalık veya avâid adıyla bir miktar para toplanmaktadır. Fakat söz konusu tutarın da yetersiz kalması durumunda Nurdoğan'ın (2005) belirttiğine göre öğretmenler ya nizamnameye aykırı olarak kız ve erkek öğrencilerden oluşan karma ve çok öğrencili sınıflar kurmaya ya da görevinden ayrılarak doyurucu gelir kazanabildikleri mesleklere yönelmişlerdir. Bu durum çoğu denetimlerde tespit edilmiştir.

Nizamnamede ayrıca bütün sıbyan mekteplerinin yavaş yavaş ibtidai dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar doğrultusunda karma eğitim veren Eyüp Sıbyan Mektebi 1883 yılında ibtidai hâline dönüştürülmüştür (Erdem, 2007:107).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde karma eğitimin uygulanmaması yönünde madde olmasına rağmen verilen örneklerde de görüldüğü üzere bazı şehirlerde buna uyulmamıştır. Bu da ileriki bölümlerde de görüleceği üzere çıkarılan her kanunun tüm ülke genelinde uygulanmadığının bir göstergesidir.

Bununla birlikte karma okullarda öğrencilerin karışık eğitim aldıkları söylenemez. Nitekim Selanik'teki karma ibtidai okullarda kız ve erkek çocukları günün farklı bir zamanlarında ve okulun farklı mekânlarında okumaktaydılar (Somel, 2000).

Müslümanların açtığı özel okullardan olan Şems-ül Maarif, ibtidai ve rüşdiye düzeyindedir. Okulda, kız ve erkek öğrencilerin bir arada öğrenim gördüğü karma eğitim sistemi uygulanmıştır. 1882 yılında Beşiktaş semtinde açılan Mekteb-i Hamidi ile ilgili olarak 1892 tarihli Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nde yayınlanan bir yazıda, okulun 120 öğrenci ile Beşiktaş'ta Kaptanzade Hasan Paşa Konağında karma olarak eğitime başladığı, ibtidai

ve rüşdiye düzeyinde eğitim verdiği belirtilmektedir. Rehber-i Marifet, Mekteb-i Edeb, Şems-ül Mekatib, Necm-i Terakki Mektebi, Rehber Saadet Mektebi, Mekteb-i Osmanî karma eğitim veren özel okullardır (Parmaksız, 2008).

1894–95 yılında toplam ibtidai okul sayısı 28.596'ya yükselmiştir. Bu okullardan 198'i usul-i atika, 45'i usul-i cedide olmak üzere 243'u İstanbul'dadır. 170'i usul-i atika ve 41'i usul-i cedide olmak üzere 211'i karma eğitim yapmaktadır (Erdem, 2007:107-108).

Yine bu dönemde kızlar için açılan Darümuallimat önemlidir. 26 Nisan 1870 Salı günü, Darümuallimat, Saffet Paşa'nın bir konuşmasıyla açılmıştır. Açılışa, üst düzey eğitim yöneticileri ve memurları, okulun öğretmenleri ve öğrencileri katılmışlardır. Eğitim Bakanı Saffet Paşa'nın konuşması kızların eğitimi dolayısıyla karma eğitim açısından önem taşımaktadır (Akyüz, 1999). Darümuallimat'ın açılmasının kızlarında daha üst eğitim almalarına olanak sağladığının önemini vurgulayan Eğitim Bakanı Saffet Paşa'nın bu nutku, dönemin eğitim bakanlığının kadın eğitime ve karma eğitim uygulamasına bakışının yansıtılması açısından önemlidir. Açılan Darümuallimat'tan bayan öğretmenler yetiştikçe kızların daha üst eğitim almalarını yani önceden sadece 8-10 yaşına kadar eğitim alan kızların artık 4 yıl daha kız rüşdiyelerinde eğitim almasını sağlamıştır.

Kız öğretmen okulları, kız rüşdiyeleri ve sıbyan mekteplerine kadın öğretmenler yetiştirerek bu okulların çoğalmasını ve giderek artan sayıda kızın okumasını sağlamıştır. Ayrıca okul, burs almayan öğrencilerini öğretmen olmaya zorlamadığı için, birçok genç kız üst düzeyde bir okulda okumak için de bu okula gitmiştir. Bu da kadınlar arasında bilgili ve aydın bir kitlenin oluşmasını sağlamıştır. (Güven, 2010:145-146)

1905–1906 ders yılında Edirne, İstanbul, Bursa, Sivas, Trabzon ve Çatalca'daki hususi ibtidai mekteplerinde karma eğitim yapılmaktadır. Ayrıca İstanbul ve Trabzon'daki tüm hususi ibtidailer karmadır. 1905–1906 ders yılında karma eğitim yapan resmî ibtidailere bakıldığında en fazla okulun 780 adetle Kastamonu daha sonra 698 adetle de Aydın vilayetidir. Ayrıca Edirne, Erzurum, Ankara, İstanbul, Bitlis, Bursa, Sivas, Trabzon, Van, İzmit ve

Çanakkale vilayet ve sancaklarında karma eğitim yapan resmî ibtidailer bulunmaktadır (Kodaman, 1999:89-90).

1906–1907 yıllarında, ülke çapındaki okul sayılarına bakıldığında resmî ve özel toplam 4659 erkek ibtidai, 349 kız ibtidai, 5073 karma ibtidai okulu vardır. Karma ibtidailerin sayısının fazla olması, öğrenim yaşının kız ve erkek öğrencilerin ayrılmasını gerektirecek bir mecburiyet getirmemesidir (Kurnaz, 1992).

1906–1907 yıllarında, ülke genelindeki rüşdiyelere bakıldığında ibtidai kadar çok olmadığı görülmektedir. Resmî rüşdiyelerin özel rüşdiyelerden daha fazla olduğu ve genel olarak karma rüşdiyelerin çok az olduğu görülmektedir. Resmî ve özel kız ve erkek rüşdiyelerinin sayıları: İstanbul'da 16 kız, 25 erkek, 16 karma; İstanbul dışında 69 kız, 380 erkek ve 9 karma rüşdiyedir (Kurnaz, 1999). 1906-1907 yılında sadece Erzurum vilayetinde resmî rüşdiye mektebi olduğu ve özel rüşdiyelerde ise İstanbul, Canik ve Ankara vilayet ve livalarında karma rüşdiye okullarının olduğu görülmektedir (Kurnaz, 1992).

Tablo 1. İbtidailer (1906-1907)

Vilayetler ve Müstakil Sancaklar	Resmî Mektepler			Hususi Mektepler		
	E	K	M	E	K	M
Edirne	28	5	45	14	4	103
Erzurum	90	2	2	2	-	-
İstanbul	12	17	326	1	-	9
Ankara	132	9	110	-	-	-
Aydın	569	92	1458	-	-	-
Hüdavendigâr	43	7	6	1208	7	191
Sivas	21	-	12	10	-	18
Amasya	11	1	2	10		31
Karahisar-ı Şarki	3	3	-	2	4	51
Tokat	12	1	15	2	1	12
Trabzon	82	1	443	1	-	2

Kastamonu	53	23	780	-	-	-
Ma'muratü'l-Aziz	77	3	-	-	-	-
Van	13	2	18	-	-	-
İzmit	16	-	243	-	-	-
Canik	6	-	39	-	-	-
Çatalca	3	1	-	-	2	48
Kal'a-i Sultaniye	15	7	426	-	-	-

Kurnaz, 2011:30'dan alınmıştır. (E: Erkek, K: Kız, M: Karma)

1906–1907 Maarif İstatistiği'nde, Müslümanlara ait 25 karma rüşdiye, gayrimüslimlere ait 114 karma rüşdiye ve yabancılara ait 18 karma rüşdiye bulunmaktadır (Kurnaz, 1992). Bu bilgilere göre, Müslümanlarda erkek rüşdiyeleri kız rüşdiyelerin yaklaşık 5 katı iken, gayrimüslimlerde 3 katıdır. Karma okullarda ise gayrimüslim okul sayısı Müslüman karma okullarına göre 4 kat fazladır (Kurnaz, 2011:41). Bununla ilgili ayrıntılı bilgi Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Rüşdiye Sayıları (1906–1907)

	Müslim	Gayrimüslim	Yabancı
Erkek	406	228	33
Kız	85	68	20
Karma	25	114	18

Kurnaz, 2011:41'den alınmıştır.

4.1.1.3. II. Meşrutiyet Öncesi Azınlık ve Yabancı Okulların Durumu

Osmanlı Devleti farklı etnik köken ve dinî inanca sahip unsurlardan oluşmuş ve bu unsurları yüzyıllar boyunca bir arada yaşatmış bir devlettir.

Fethedilen topraklardaki farklı din ve millete sahip insanlara tanınan din ve vicdan hürriyeti, eğitim ve öğretim alanında da uygulanmış, bu durum, çok dinli ve çok milletli devlet özelliğine sahip imparatorlukta eğitim ve öğretim kurumlarını da farklılaştırmıştır. Azınlıklara ait okullar hemen İstanbul'un fethi sonrasında, yabancılara ait okullar ise, ilgili devletlere verilen kapitülasyonların etkilerinin fazlasıyla hissedildiği 19. yy. ortalarında açılmıştır (Sezer, 1999:5-6).

1856 Islahat Fermanı ile Osmanlı toplumundaki tüm milletlerin okul açma hakkı tanınmıştır (Karal, 1961). Dolayısıyla Islahat Fermanı'ndan sonra gayrimüslimler çok sayıda özel okul açtılar. Bununla birlikte, resmî devlet okullarına girmekte tereddüt ettiler. Ayrıca Osmanlı Devleti gayrimüslim tebaanın çocuklarının eğitimini, bir kamu hizmeti olarak görmüş ve bunun gerçekleştirilmesi için din ve ırk ayrımı yapmaksızın her düzeyde eğitime önem vermiştir.

Yabancı okulların büyük bir kısmı azınlıkların yoğun olarak buldukları bölgelerde açılmıştır. Bu sayede azınlıkların kültürleri korunarak, Millî şuurlarının uyandırılması sağlanmıştır. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı zayıfladığı dönemlerde azınlıkların Osmanlı'ya karşı ayaklanmalarında ve onların devletten ayrılarak birer bağımsız devlet olmalarında bu okulların payı büyüktür. Nitekim 1829'da Yunanistan'ın 1908'de Bulgaristan'ın ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Arap topraklarının Osmanlı'dan kopmasında bu kurumların önemli rol oynadıkları bilinmektedir.

1898 tarihli Maarif salnamesine göre, Aydın Vilâyeti'ndeki gayrimüslim okullarında eğitim gören öğrencilere ait verilere bakıldığında karma eğitim veren idadilerde kız ve erkek olmak üzere toplam 97 öğrenci eğitim görürken bunların tamamı da Rum asıllıdır (Taş, 2006).

II. Meşrutiyet'e geçmeden önceki dönemde azınlık ve yabancı okullarına ait sayısal bilgileri incelemekte de yarar vardır. Çünkü geçmişe ait bilgiler, geçmişin incelenen dönemle kıyaslanması açısından önemlidir. Mevcut okul sayılarına ilişkin ayrıntılı bilgiler Tablo 3 ve Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 3. Azınlıklara Ait Okullar (1906–1907)

Vilayetler ve Müstakil Sancaklar	İbtidailer			Rüşdiyeler			İdadiler		
	E	K	M	E	K	M	E	K	M
Edirne	5	6	85	5	5	15	6	-	-
Erzurum	68	53	1	2	2	-	1	-	-
İstanbul	20	6	33	22	12	27	4	5	1
Adana	1	1	-	-	-	1	2	-	1
Ankara	87	27	26	16	5	8	4	-	-
Aydın	38	26	75	9	5	20	-	1	-
Bitlis	16	8	2	2	1	-	1	-	-
Diyarbakır	25	-	5	32	-	2	1	-	-
Sivas	7	1	25	1	-	-	-	-	-
Amasya	2	1	22	1	1	-	1	1	-
Karahisar-ı Şarki	28	3	20	-	-	1	-	-	-
Tokat	5	2	5	1	1	1	2	2	-
Trabzon	3	-	84	-	-	1	-	-	-
Kastamonu	-	-	1	-	-	5	-	-	-
Konya	21	4	22	5	-	2	-	-	-
Ma'muratü'l-Aziz	40	27	27	12	7	4	-	-	-
Van	1	2	27	3	1	1	2	1	-
İzmit	4	2	21	6	1	2	-	-	2
Canik	-	1	9	-	-	-	-	-	-
Çatalca	9	6	25	10	5	3	1	1	-
Kal'a-i Sultaniye	2	2	10	-	-	-	-	-	-

Kurnaz, 2011:30-46'daki tablolardan elde edilmiştir. (E: Erkek, K: Kız, M: Karma)

Tablo 3 incelendiğinde azınlıklara ait en çok karma ibtidai okullarının Edirne (85), Trabzon (84), Aydın (75) vilayetlerinde, rüşdiye okullarının İstanbul (27), Aydın (20), Edirne (15) vilayetlerinde, idadi okullarının ise İstanbul, Adana ve İzmit vilayetlerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Yabancılara Ait Okullar (1906–1907)

Vilayetler ve Müstakil Sancaklar	İbtidailer			Rüşdiyeler			İdadiler		
	E	K	M	E	K	M	E	K	M
Edirne	2	1	-	-	-	2	-	2	-
Erzurum	-	-	-	-	-	-	1	1	-
İstanbul	-	-	-	3	-	-	-	-	-
Adana	2	-	1	-	-	-	1	-	5
Ankara	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Aydın	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Karahisar-ı Şarki	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Tokat	-	-	-	2	2	-	2	2	-
Ma'muratü'l-Aziz	3	-	2	-	-	4	1	1	2
Van	5	-	11	2	1	-	3	2	-

Kurnaz, 2011:30-46'daki tablolardan elde edilmiştir. (E: Erkek, K: Kız, M: Karma)

Tablo 4 incelendiğinde yabancılara ait karma okulların ibtidai düzeyde Adana, Ma'muratü'l-Aziz ve Van'da, rüşdiye düzeyinde de Edirne, Ma'muratü'l-Aziz ve Aydın'da idadi düzeyinde ise Adana ve Ma'muratü'l-Aziz vilayetlerinde olduğu görülmektedir.

4.1. 2. II. Meşrutiyet Dönemi

II. Meşrutiyet dönemi Tunaya'nın (2007) deyiimiyle "*Türkiye Cumhuriyeti'nin siyaset laboratuvarıdır*". Bu dönemin siyasi, iktisadi, sosyal olayları anlaşılmadan günümüze kadar uzanan süreç tam anlamıyla anlaşılabilir. Çünkü bu dönemin siyasi ve entelektüel birikimini sağlayan aydınlardan birçoğu Cumhuriyet'in de kurucu kadrosu içerisinde yer almışlar, görüş ve düşünceleriyle bu dönemin şekillenmesinde rol oynamışlardır.

4.1.2.1. Dönemin Genel Özellikleri ve Siyasi Durum

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının padişahı olan Sultan Abdülmecid'in 1861'de vefatı üzerine, kardeşi Abdülaziz (1861–1876)'in dönemi başlamıştır. Yeniliklere eğilimli fakat Abdülmecid'in zıt kişiliği olan Abdülaziz, ıslahatçılarla sık sık bozuşmuştur. Bununla birlikte onun döneminde de hem hukuki hem yapısal olarak yenilikler devam etmiş ve artık iyice benimsenen yeni kurumlar istikrarsız olmakla birlikte değişik adlarla devam ettirilmiştir.

Sultan Abdülaziz'in sonunu ve Meşrutiyet'in ilanını hazırlayan bir hareketten de burada bahsetmek gerekir. Bu, Yeni Osmanlılar adında örgütlenen ve hürriyetçi ve meşrutiyetçi fikirleri benimseyen bir akımdır. O dönem Osmanlı edebiyat ve tefekkürünü de temsil eden Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi kişilerin de içinde bulunduğu ve hatta başını çektiği bu akım, faaliyetlerini zaman zaman Avrupa'da ve basın yoluyla sürdürmüştür (Lewis, 1991).

Sultan Abdülaziz, 1876'nın Mayıs'ında başlatılan bir hareket neticesinde Hüseyin Avni ve Mithat Paşaların gayret ve öncülüğünde gelişen bir ayaklanma sonrasında hal' edilmiş ve sonrasında meçhul bir şekilde ölmüştür. Yerine tahta çıkarılan V. Murad ise, akli dengesini kaybettiği gerekçesi ile hal' edilerek, Meşrutiyet taraftarı fikirleri ile bilinen kardeşi II. Abdülhamid (1876–1909) padişahlığa getirilmiştir. Amacı, Osmanlı

Devleti'nde bir Meşrutiyet idaresi meydana getirmek olan Mithat Paşa, bu gelişmeler neticesinde harekete geçmek için uygun zamanın geldiğine kanaat etmiş ve Meşrutiyet idaresinin anayasasını hazırlamak için çalışmalara başlamıştır. Nitekim 23 Aralık 1876'da Kanun-i Esasi ilan edilmiş ve bir umumi meclis oluşturulmuştur. Bu meclis, Padişah tarafından atanan âyandan ve halk tarafından seçilen mebuslardan oluşmuştur. İlk Osmanlı Meclisi, açıldıktan sonra gayretli bir şekilde çalışmalarına başlamıştır.

Ancak, kısa bir süre sonra, 14 Şubat 1878'de Sultan Abdülhamid, bazı hoşnutsuzluklar sebebiyle meclisi tatil etmiş ve meclis bir daha toplanmamıştır. Böylece otuz yıldan fazla sürecek olan II. Abdülhamid devri, bazı tarihçilerin deyişiyle "istibdat dönemi" başlamıştır. Hürriyetçi ve Meşrutiyetçi fikirleri yolunda Mithat Paşa'yı ve diğer idarecileri dahi eleştiren Yeni Osmanlılar, artık karşılarında gayet sert ve ciddi bir güç bulmuşlardır.

II. Abdülhamid, Meşrutiyet idaresini kaldırmış olmakla birlikte, Tanzimat'ın ruhu olan ıslahatları devam ettirmiş, özellikle eğitim, adliye ve kanun tedvini, ulaşım ve haberleşme sahalarında çok ciddi yeniliklere imza atılmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanına giden süreçte; modern okullarda yetişen, yabancı dilleri sayesinde Batı felsefesini takip eden, Namık Kemal ve Şinasi'yi okuyan genç bir kuşakta etkili olmuştur. 1889 yılında İshak Sükûti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve Hüseyinzade Ali Turan tarafından İttihad-ı Osmanî adı altında gizli bir dernek kurulmuştur. Amaçları Osmanlılık düşüncesi çerçevesinde Meşrutiyetin ilanını ve Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesini sağlayarak Avrupa devletlerinin Osmanlı'ya müdahalelerini önlemek olan bu dernek, okullarda gençler arasında hızlıca yayılmayı başarmıştır. 1895'te İttihad-ı Osmanî, Paris'te faaliyetlerini sürdüren Ahmet Rıza gurubuyla birleşerek Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını almış, terakki yani ilerleme kavramının cemiyetin adında yer almasıyla pozitivist yönünün de altı çizilmiştir. Yayınladıkları ilk nizamnameye göre *"İttihat ve Terakki 'Hükümet-i Haziranın' adalet, eşitlik, özgürlük gibi insan haklarını ihlal eden, bütün Osmanlıları ilerlemeden alıkoyan ve vatani yabancı tasallutu altına düşüren yönetime karşı İslam ve Hıristiyan yurttaşları*

uyarmak için kurulmuştu.” Ayrıca nizamnamenin 37. maddesine göre kadınlar da örgüte üye olabileceklerdir (Akşin, 2001). Bu cemiyet hürriyet ve meşrutiyetin iadesi yönündeki isteklerini, Padişah’ın şahsına yönelen sert sözlerle dillendirmişlerdir.

23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet ilan edilerek Anayasa yeniden yürürlüğe konmuştur. Bu dönemde büyük çapta siyasal ve sosyal değişim yaşanmış, günümüzde de varlığını sürdüren pek çok ideolojinin temelleri atılmıştır. Bu açıdan bakıldığında II. Meşrutiyet, Türkiye modernleşme tarihi için bir dönüm noktasıdır. II. Meşrutiyet’in ilanı bir bakıma Jön Türklerin ve ordunun eseri sayılabilse de ardında belirli bir halk desteğini de sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Kansu, 2002). Tunaya (2004) da bu konuda sayısı ne olursa olsun Hürriyet’in ilanı aşağıdan yukarı bir hareket özelliğine sahiptir diyerek Meşrutiyet’in ilanında toplumsal bir arka planı olduğunu belirtmektedir.

Meşrutiyet’in ilanı halkın sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. Bir anda kurulan yeni dernekler ve partilerle bir özgürlük ortamı doğmuş, ilk defa bireyler iktidarın kullanılmasını kendileri ile ilgili olduğunu düşünerek sürece müdahil olmuştur (Tunaya, 2004). 30 yıldır yapılmayan seçimler sonucu oluşan parlamento, pek çok milletten temsilcileri içeren demokratik bir özellik sergilemiştir. Bu seçimlerde İttihatçılar çoğunluğu elde etmelerine rağmen uzun süre iktidarda değil arkasındaki güç olarak varlıklarını korumuşlardır. Bu sürece kadınlar açısından bakıldığında, Meşrutiyet’ten çok şey bekleyen herkes gibi Meşrutiyet’i sevinçle karşıladıklarını söylenebilir (Tekeli, 1982).

II. Abdülhamid’in saltanat devrini sonlandıran hadise ise 31 Mart Vakası adıyla bilinen ve İstanbul’da bazı askerî birliklerin medrese öğrencileri ve halkı da aralarına almak ve kışkırtmak suretiyle başlattıkları harekettir. Bu hareket neticesinde yaklaşık on gün süren bir karmaşa İstanbul’a hâkim olmuşsa da Selanik’ten gelen ve Meşrutiyet’i koruma amacı güden Hareket Ordusu tarafından bu isyan bastırılmıştır. Hemen toplanan ve bazı meclis azalarının da iştirak ettiği bir heyet, Sultan’ın tahtından indirilmesine karar vermiş ve buna dair fetva hazırlanarak Padişah’a bildirilmiştir. Selanik’e sürgüne gönderilen II. Abdülhamid’in yerine Sultan Mehmet Reşad

getirilmiştir. Yeni padişah Mehmet Reşad, saray görevlilerini baştan aşağıya değiştiren ve bütün kilit mevkilere kendi adamlarını yerleştiren İttihat ve Terakki'nin insafına kalmıştır (Lewis, 1991).

1911'de başlayan Trablusgarp, 1912–1913 yıllarındaki Balkan Savaşları, Meşrutiyet'in getirdiği olumlu havanın kısa zamanda kaybolmasına yol açmıştır. Balkan Savaşları sonunda Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmek zorunda bırakılması, geride kalan Müslüman halkın İstanbul'a göç etmek zorunda kalması, oluşan büyük göç dalgası, dönemin ekonomik, siyasal sorunları, azınlıkların dostça olmayan yaklaşımları, Osmanlı toplumunda II. Meşrutiyet'te geliştirilen politikaların iflas ettiğinin açık belirtilerini oluşturmuştur. Böylece "*Balkan yenilgisi ve felaketleri Osmanlı aydınlarının samimi bir durum değerlendirmesi yapmasına neden oldu. Aydınlar 'Daha dünkü tebaamıza nasıl yenildik? Biz nerede hata yaptık? Onların galibiyetleri hangi nedenlerden ileri gelmiştir?' diye kendilerini sorgulamaya başladılar... Bu sorulara yanıt arayan aydınlar Osmanlı yönetimine, ekonomisine, sosyal hayatına, ordusuna, eğitimine ilişkin çok sert özeleştireler yaptılar... Bu özeleştiri ve önerilerin özellikle eğitim alanında yoğunlaştığı görülür... Asıl kusur Osmanlı'nın yetiştirdiği insan tipinde bulundu. Bundan Millî duygularla dolu, Türkçü, aktif, girişken, cesur, memur olma amacı gütmeyen yeni bir nesil yetiştirmenin gerekli olduğuna inanıldı.*" (Akyüz, 2002).

Trablusgarp ve Balkan savaşlarının en önemli sonucunu bir gurup entelektüel Türk milliyetçisinin fikirlerinin devlet politikasına hâkim olması oluşturmuştur. İttihat ve Terakki iktidarı büsbütün ele aldıktan sonra Devletin ancak gerçek bir modernleşmenin hayata geçirilmesiyle kurtarılacağı inancıyla köklü idari, siyasi ve askerî reformlara girişilmiş, Devletçi prensiplere dayanan bu reform programının temel dayanağını ise Türkçülük akımı oluşturmuştur (Tunaya, 2004).

Orduda gençleşme ve Alman modeline doğru bir gidişat söz konusu olmuş, Ordunun yanı sıra ekonomi, hukuk, eğitim ve adli alanlarda da modernleşme etkilerini göstermiştir. Modernist, seküler ve milliyetçi düşüncenin önde gelen ismi Ziya Gökalp tarafından oluşturulduğu söylenen bir program çerçevesinde Şeyhülislam kabineden çıkarılarak, şer-i

mahkemeler Adliye Nezareti'ne bağlanmıştır. Bunun yanı sıra toplumsal ve ekonomik alandaki uygulamalar kadının bu alanlarda faaliyet göstermesine ortam hazırlamıştır. Kadınların eğitiminin yaygınlaştırılması bir yana, hukuki anlamda kadını koruyan yasalar çıkarılmıştır. 1917'de çıkarılan Aile Yasası'na göre evliliğin hâkim huzurunda yapılması kabul edilmiş, evlenme yaşı 16'ya çıkarılmıştır. Ayrıca kadınların dernekleşme faaliyetlerinin önü açılmış, hatta İttihat ve Terakki tarafından desteklenmiştir. Ekonomik anlamda millî bir burjuvazi yaratılmaya çalışılarak modernleşmenin gerektirdiği seviyeye ulaşmak hedef tutulmuş, diğer yandan Türk milliyetçiliği perspektifi doğrultusunda yardım ve kültür faaliyetleriyle toplumsal dayanışma ve milli birlik örgütlenmesi gerçekleştirilerek I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisinin önüne geçilmeye çalışılmıştır (Baskın, 2007).

4.1.2.2. Karma Eğitim İle İlgili Görüşler ve Tartışmalar

Karma eğitimle ilgili bu dönemde yapılan tartışmalar ve ileri sürülen fikirler kadınların daha üst seviyede eğitim almalarıyla ilgilidir. Bunun sonucunda öncelikli olarak kızlar için bazı eğitim kurumları açılmıştır. Kız ve erkek okullarının ders programları, burada görev yapacak idareci ve öğretmenin özellikleri, okul sayılarının artırılması gibi konular kadın erkek eşitliği düşüncesini ortaya çıkarmış bu da karma eğitim ile ilgili fikirlerin oluşmasını sağlamıştır.

Bununla ilgili olarak açılışı her ne kadar bu dönem içinde olmasa da gelişmesi ve etkileri bu dönemde olduğundan ele alınması gereken kurumlardan biri Darülmualimattır. Kız rüşdiyelerine öğretmen yetiştirmek amacıyla 26 Nisan 1870 tarihinde açılmıştır. Darülmualimat'ın açılışındaki Eğitim Bakanı Saffet Paşa'nın konuşmasında karma eğitime dair görüşler yer almaktadır.

Saffet Paşa konuşmasında kızların eğitim almasının gerekliliğini savunmuş ve kızların daha üst kurumlarda eğitim alabilmeleri için bu kurumlarda görev yapan öğretmenlerin yetiştirilmesi gerekliliğini anlatmıştır (Akyüz, 1999):

"... Kadınlar, yaratılışları gereği her türlü saygıya lâyık oldukları gibi, eğitim öğrenim görmelerine de özen göstermek gerekir. ...Osmanlı Devletinde şimdiye kadar kadınlar için orta düzeyde okullar bulunmadığından, kız çocukları sekizer onar yaşlarına kadar sıbyan mekteplerine devam ederek harekeli (işaretlenmiş) yazıyı okuyacak kadar kalırlar, kimileri de evlerinde bazı dinî metinleri okumayı öğrenirlerdi. Bundan daha ileri düzeyde onlar için okul bulunmadığından, zavallı kızlar bu halde kalırlardı. ...İstanbul'da kız çocukları için okullar olmadığından onlar erkek çocuklarla beraber okuyorlardı. Bunda bazı sakıncalar görülerek geçen yıl erkek ve kız çocuklar ayrılmış ve eğitimsever Padişahımızın sayesinde İstanbul'un çeşitli yerlerinde 7 adet kız Rüşdiyesi açılmıştır. Fakat bunların öğretmenleri erkek olduğu için, yaşları 9 ve 10'u geçen kızlar, örtünme gerekçesiyle bu okullarda iki yıldan fazla kalamayacaklardır. Oysa iki yılda yeterli düzeyde bilgi öğrenemeyecekleri açıktır. Bu nedenle,

kızların kız rüşdiyelerinde 4 yıl kalabilmeleri öğretmenlerinin kadın olmasına bağlıdır.”

Saffet Paşa konuşmasında karma eğitim ile ilgili düşüncelerini tam olarak belirtmese de 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde yer alan kız ve erkek okulların ayrılmasıyla ilgili maddeye benzer bir ifadede bulunmuştur.

Dönemin birçok aydını kadınların daha üst seviyede eğitim almalarını savunmuşlardır. Bu dönemde kadının bir üst kurumda eğitim alması daha sonraki dönemlerde okul ve öğretmen eksikliğinden dolayı karma eğitimi mecbur kılmıştır. Dolayısıyla bu dönemde kadın eğitimiyle ilgili düşünürlerin görüşleri de önemlidir. Örneğin İstanbul'un işgalinden sonra İngilizler tarafından tutuklanıp Malta'ya sürgüne gönderilen Ziya Gökalp, oradan kızına yazdığı mektuplarında *“Yeni hayat ne zaman başlayacak?”* sorusuna *“Ne zaman ki, kadınlar da erkekler kadar tahsil görerek, cemiyetin idaresindeki rollerini icraya başlarsa...”* cevabını vermiştir. Gökalp bu düşüncesinde kadının da erkek kadar eğitim almasının hatta sosyal hayatta da kadınla erkeğin rollerinin gereğini yapmasını savunmaktadır. Ayrıca *“Aile millî cemiyetin temelidir. Aileyi kadın yapar. O halde millet de kadının bir eseri demektir ... Bizde kadınlar iyi tahsil görmedikleri için aile yükselmiyor. Aile yükselmeyince millet de geri kalıyor. O halde ilerlemenin baş şartı kadın terbiyesidir. Kızların iyi yetiştirilmesidir”*. diyerek kadınların daha üst seviyede eğitim almasını savunmuştur. (Duman, 2011)

Ayrıca kızlara ait bir üst kurum olan İnas Darülfünûnu'nun açılması için birçok dönem aydınının görüşleri bulunmaktadır.

Bu görüşlerden ilki Seniha Nezahat'a aittir. Seniha Nezahat, Aşiyân dergisinin 13. sayısındaki “Hanımlara Mahsus Bir Darülfünûn” başlıklı yazısında bayanlara sadece basit sağlık bilgileri, ev yönetimi, ekonomi konularında konferanslar verilmesini önermiştir. Yazarda kadınlar için bir Darülfünûn açma görüşü, Paris'te yayımlanan “Annalin” adlı bir dergiyi okuduktan sonra gelişir. Adı geçen dergide kadınlar mahsus açılacak okulun mahiyeti, nasıl bir işlev göreceği ve programı yer alır. Yazının

sonunda da ülkemizde böyle bir okulun açılması için yetkilileri göreve çağırır (Aşyan, 27 Teşrinisani 1324:419-426).

Satı Bey, dönemin birçok aydını gibi Avrupa gezilerindeki gözlemlerini çeşitli gazete ve dergilerde yayınlamıştır. Ayrıca birçok yazısı Darülmuallimin müdürüyken kendisinin çıkardığı Tedrisat mecmuasında yer almaktadır. 15 Ağustos 1326'da (miladı 28 Ağustos 1910) Tedrisat Mecmuası'nda yayınlanan "Mektepler ve Ahval-i İçtimaiyye" adlı yazısında İsviçre'de yaptığı gözlemlere yer vermiştir. Zürih şehrindeki okullarda uygulanan karma eğitim uygulamasını gözlemlemiştir. Karma eğitim ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"...Komünlerin maarif hususundaki derece-i salahiyetini pek vâzih bir surette gösterecek bir misale Zürih'te tesadüf ettim. Zürih Şehri'nin site denilen eski kısmı, öteden beri her ay bir âdete tabiiyet ederek, kız ve erkek çocukların ayrı ayrı mekteplerde tedris usûlünü muhafaza etmiştir. Hâlbuki bu şehre bilahare iltihak etmiş ve şimdi tamamen birer mahalle halini almış bulunan yeni komünler ise kız ve erkek çocukların muhteliten tedris ve terbiyesi usûlünü kabul etmiştir. Buradaki mekteplerde yedi sekiz yaşındaki kız çocuklar ile erkek çocukların bir araya cem'ine müsaade edilmişken, ötedeki mekteplerde yirmi-yirmi beş yaşlarında delikanlılar ile genç kızlar bile bir arada bulundurulur! Daha garibi var. Bu iki mıntıkanın hududuna yakın bir yerde bulunan bir mektebi ziyaret etmiş idim. Burada bazı sınıflar yek cins, bazı sınıflar ise muhtelit idi. Tahkik edince anladım ki muhtelit sınıf, diğer mahalleye ait bir mektepten- o mektep binasının darlığı ve talebesinin çokluğu sebebiyle- nakil edilmiştir!" (Tedrisat Mecmuası, 15 Ağustos 1326).

Bu yazıdan Zürih'te ilköğretimin, yükseköğretimin karma olduğunu fakat bazı okullarda tek cins eğitim de verildiği anlaşılmaktadır. Fakat Satı Bey, bazı okullarda zorunluluktan dolayı bazı sınıfların yakın mahalleye nakil edilmesi sonucunda bazı sınıfların karma, bazı sınıfların da ayrı olmasını garipsemiştir.

Avrupa izlenimleri sırasında karma eğitime dair örnekler gören ve bunu yazılarında değerlendiren bir diğer isim de Ahmet Ağaoğlu'dur. Kadınların sosyal hayata katılabilmesi için eğitilmelerinin gerekli olduğuna inanmış biridir. Almanya seyahati sırasında edindiği izlenimlerini 21 Mayıs

1915 tarihli Türk Yurdu dergisinde kaleme almıştır. Yazısında Berlin Darülfünûnu'nda, edebiyattan başlayarak hukuk, riyaziyat, kimya ve hikmete kadar bütün şubelerinde göze batacak kadar çok kız öğrencinin bulunduğu bahseder. Kız erkek karma olmalarına rağmen kızların davranışlarının ne kadar edepli ve ciddi olduğuna özellikle dikkat çekmiştir.

“Berlin Darülfünûnunun, otuz üç Alman Darülfünûnları arasında en genci olduğu malûmdur. Mamafih şu muhteşem dârulilimde sulh zamanı devam eden talebe ve tâlibatın adedi on dört bine baliğdir. Elyevm muharebe münasebeti ile zükur talebe ve profesörlerin kısm-ı azamı muharebeye gitmiş olduklarından mevcut talebe ve tâlibatın adedi yalnız iki bine kadar varıyor. Müdavim ve mevcut talebenin tahminen onda biri genç ve idadi mektep ikmal ederek erkekler gibi bakalorya imtihanlarını geçirdikten sonra Darülfünûna dahil olan kızlardan ibarettir. Biz bu kızlara Darülfünûnun bütün şubâtında tesadüf ettik. Lisaniyattan, edebiyattan başlayarak hukuka, riyaziyat, kimya ve hikmete kadar bütün ders sıralarında bunların adedi göze çarpacak kadar kesirdir. Ve sizi temin ederim ki yanlarında ahz-i mevki etmiş olan erkeklerden daha ziyade dikkat ve itina, ciddiyet ve hevesle profesörlerin takrirlerini dinliyor ve yazıyorlardı! Bunların tavır ve hareketlerinde o kadar metanet, ciddiyet ve tabiiyet vardır ki bir genç yanında oturanın bir kız olduğunu asla hissetmiyor. Hemen diğer zükur arkadaşları gibi onun ile de muamele ediyor.” (Türk Yurdu, 21 Mayıs 1915).

Ahmet Ağaoğlu Berlin Darülfünûnunda görmüş olduğu uygulamaları ülkemize örnek olması açısından ayrıntılı bir şekilde ve örnekler vererek açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca karma eğitim uygulamasında hiçbir sakınca oluşmadığını da verdiği örneklerle anlatmaya çalışmıştır.

Satı Bey'in gözlemleri hem ilkokul hem de yükseköğretimle alakalı olmasına rağmen Ahmet Ağaoğlu'nun gözlemi sadece yükseköğretim ile alakalıdır. Ayrıca her ikisi de durum tespiti yapmış olsalar da Ahmet Ağaoğlu, verdiği örneklerle karma eğitimden yana daha açık bir şekilde tutum sergilediği görülmektedir.

Kadınlıkla ilgili konularda devrine göre dikkat çekici fikirlere sahip olan Emine Semiye, “İslamiyet'te Feminizm” başlıklı makalesinde devrine göre ileri sayılabilecek bir yaklaşımı, kadın-erkek eşitliğini söz konusu eder. Makalede Osmanlı kadınlarının toplumun en yüksek mevkilerinde buldukları ve

insaniyet hazinesine sahip oldukları üzerinde durduktan sonra kadınla erkek arasında zekâ bakımından bir fark olmadığını ifade eder (Karaca, 2010):

“Evet efendim, tıbben kadınla erkek dimağı arasında hiçbir fark yoktur. Erkek ve kız çocukların karışık olarak tahsil ettikleri Amerika’daki darütedrislerde, daima istidat ve zekâlarıyla temeyyüz eden ve aliyyül âlâ derecesini kazanan talebatın talebe adâtına müsâvî gelmekte olduğuna dikkat eden esâtze-i kirâm ricâl ile nisvan beyninde fark bulunmadığına hüküm vermişlerdir. Buna darülacezede etibba-yı hazıkanın ekserisinden muvafık izahat almıştım. Fazla olarak kadınların zekâsı yüksek, maneviyatı rakik ve şeffaf bir şefkatle mücelladır, deniliyor.” (Karaca, 2010)

Emine Semiye Hanım, bu yazısında açıkça karma eğitimden bahsetmemişse olsa kız ve erkeklerin arasında zekâ bakımından bir fark olmadığını ve Amerika’da karma eğitimin uygulandığı söyleyerek karma eğitim tartışmaları içerisinde yer almaktadır.

Yine dönemin kadın ile ilgili görüşleriyle tanınan Mükerrerrem Belkıs’ın 27 Temmuz 1913 tarihinde Kadınlar Dünyası dergisinde yayınlanan “Maarif Nezaretinden İstirham Darülfünûnda Usul-i Terbiye Ve Tedris Dersleri” adlı yazısına göre Maarif Nezareti erkek öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim olarak adlandırabileceğimiz bir program dâhilinde Darülfünûn salonunda Usul-i Terbiye ve Tedris dersleri düzenlemiştir. Yazıda bu derslerin sadece erkek öğretmenlere düzenlenmesine yönelik Maarif Nezaretine böyle bir ihtiyacı dikkate aldığı için teşekkür edilmiş ve kadın öğretmenlere yönelik de aynı faaliyetin yapılması istenmiştir:

“Yoksa muallimelerin böyle derslere ihtiyacı yok mu?... Yoksa kızların talim terbiyesiyle vatanın tealisi alakadar değil mi? Maarif Nezaretinden kadınlık namına istirham ederim: Muallimelerin Usûl-i terbiye ve tedrisdeki noksanları nazardan dûr tutulmayarak bu husustaki ihtiyaçları temin edilsin. Evet kadınlık namına istirham ediyorum ve ediyoruz: Muallimler gibi muallimelere de bir ders açılsın. Eğer başka ders küşad etmekte nezaretçe müşkülât görülüyorsa muallimlerle beraber aynı dershaneye muallimler de davet etsin. Aynıyla muallimler gibi muallimelere de bu derslere, konferanslara devam etmeleri hususunda mecbur tutulsunlar. Her halde Maarif Nezaretinin bu ihtiyacımızı nazar-ı itibare alacağını ümit ederiz.” (Kadınlar Dünyası, 27 Temmuz 1913)

Mükerrem Belkis, yazısıyla kadın erkek eşitliği vurgusu yaparak erkek öğretmenlere verilen eğitimin kadın öğretmenlere de verilmesi gerektiği konusunda düşüncelerini dile getirmiştir. Ayrıca verilecek hizmet içi eğitimin aynı salonda verilmesi görüşünü ileri sürerek karma eğitimden yana bir görüş bildirmiştir.

Ayrıca bu olayın yaşanması ile ilgili olarak Latifoğlu, (1999:75) *“Kadınlar Dünyası tarafından kadın erkek öğretmenlerin aynı salonda ders görmelerinin teklif edilmesinin karma eğitim meselesinin gündeme gelmesine etki”* ettiğini belirtmektedir.

Yine bu dönemde daha önce kızlar için açılması istenen İnas Darülfünûnu’nu için yapılan tartışmaların verilen eğitim ile ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Ahmed Emin tarafından 6 Eylül 1334 (1918) tarihli Vakit gazetesinde yazılan makalede öncelikli olarak memleketin kadınlardan istifadeye mecbur ve muhtaç olduğu sebepler açıklanmıştır. Kadına ait düşüncelerin değiştiğini, kadının okuyup yazmasına, sokağa çıkmasına karşı çıkanların artık bunu kabullendiğini ve memur olarak çalışan kadınların çoğaldığını belirtmektedir. Kadınların sosyal hayata karımasıyla ilgili olarak da şunları söylemektedir:

“Kadınların hayat-ı umumiyeye karışması hususundaki tekâmül seri bir surette cereyan etmekle beraber tedrici kademelerden geçmiştir. O surette ki Türk Ocağında ve millî talim ve terbiye merkezinde erkek ve kadınlara konferanslar verildiği zaman bunu çirkin bulmak kimsenin hatırına gelmemiştir. Bundan sonra Darülfünûn’da evvela muhtelit konferanslar verilmeye, sonra da kadınlar ve erkekler için müselsel serbest dersler tertip olunmaya hiçbir taraftan teşebbüs vaki olmaksızın ahval ve hadîsatın tabii cereyanıyla başlanmıştır. Memleketin efkâr-ı umumiyesi kadınların tahsil görmek hakkını bu derecelere kadar teslim ettiği, bilhassa harbin mucip olduğu adamsızlık karşısında kadınların mesaisinden memleketin hayrı namına istifade etmek lüzumunu iyice anladığı halde Darülfünûn’un Tıp Fakültesiyle diğer fakültelerinden ve Ticaret ve Sanayi-i Nefise gibi meslek mekteplerinden kadınların istifade etmesine mani olmak kimsenin tecviz edemeyeceği bir şeydir.” (Vakit, 6 Eylül 1918).

Ayrıca Ahmed Emin kadınların Darülfünûn'a erkeklerle birlikte kabul edilmesi zamanın geldiğini hatta Türk Ocağı gibi kuruluşlarda kadın ve erkeklerin beraber konferansa katılmasının ayıplanmaması gerektiğini vurgulamıştır.

31 Ocak 1914 tarihli Kadınlar Dünyası dergisinin 127. sayısında yer alan "Çare-i Terakki" adlı yazıda Bintü'l Halim Seyhan karma eğitimden de bahsetmiştir. Yazısında Avrupa'da karma okulların olduğundan, burada kızlarla erkeklerin bir arada eğitim aldıklarından, bu tür okullarda eğitim ve başarının daha yüksek olduğundan ve bu okulların önceden beri olduklarından fakat kendisinin bunu yeni haber aldığından bahsetmektedir. Ayrıca bizim de ibtidaiden itibaren karma eğitimi uygulamamız gerektiğini savunmaktadır (Kadınlar Dünyası, 31 Ocak 1914).

Halide Edip'in fahri müfettiş sıfatıyla İstanbul'daki vakıf ve kız okulları hakkında hazırladığı raporlarda karma eğitime ilişkin bilgiler yer almaktadır. 1916 yılında Türk Yurdu dergisinde yayınlanan bu raporlarda Halide Edip okullar hakkında bilgi verirken karma eğitimle ilgili düşüncelerine yer vermiştir. Şehzadebaşı Muhtelit Mektebi hakkında yazdıklarından karma eğitim ile ilgili düşünceleri anlaşılmaktadır. Yazdığı raporda şunları söylemektedir:

"...Kız-erkek çocukların beraber bulunması bütün talebede daima uyanık ve canlı bir halet-i ruhiye yapıyor. Erkek çocuklar kadın hocaların tesiriyle ibtidai çocuklarına mahsus olan birâz bâriz huşûnet ve gürültüden kurtulmuşlar, faaliyetleri düşünüşlerinde olanca kuvvetiyle tecelli ediyor. Kız çocuklardan geri kalmamak için meşru bir rekabet hissiyle beraber kız arkadaşlarına sınıfta çalışırken tebeşirlerini vermek, siyah tahtaları temizlemek gibi yeni ve medeni efendilikleri hiç ihmal etmiyorlar. Çocukların ayrı ayrı tahsiline en çok uğraşılacak şüphesiz bu küçük mekteptir. Bu mektebin erkek çocuklarını kız çocuklarına fâik buldum".
(Türk Yurdu, 1916).

Yazıdan anlaşılacağı üzere Halide Edip'e göre eğitim aslında karma olmalıdır. Karma eğitimin öğrencilerin çalışma şevkini arttırdığını ve kız ve erkek arasında medeni bir ilişki tarzı yerleştireceğinden böyle bir eğitimin medenileşme yolunu açtığını belirtmektedir.

“...Şehzadebaşı müdiresi kuvvetli iradesi ve fitri kabiliyet-i tedrisi ile erkek ve kız çocukları bir arada idare için bilhassa yaratılmış gibi görünüyor. Onun için idarenizin bu mektepteki tedrisin behemehâl iki seneye iblağı için nazar-i dikkatini celp ederim. Mektebin yegâne mahzûru bahçesizliği olmakla beraber onu da arkasındaki medreseden biraz almakla telafi etmek kabildir zannındayım.” (Türk Yurdu, 1916).

Ayrıca Halide Edip karma eğitim uygulanan Şehzadebaşı Muhtelit Mektebi'nde olduğu gibi diğer okullarda da idarecilerin karma eğitimi uygulayabilecek seviyede olmalarını savunmaktadır.

Vedat Nedim, 15 Ağustos 1918'de Muallim Mecmuası'nın 24. sayısında yayınlanan “Mekteplerde Cinslerin Birleşmesi” adlı yazısında kız ve erkek öğrencilerin birlikte okuması gerektiğini savunarak şöyle demektedir:

“Avrupa pedagogları arasında birtakım münakaşalara yol açan bu meselenin bizim muhitimiz için ... pek hususi bir ehemmiyeti haiz olduğu şüphesizdir. Biz eğer cemiyetimizin kadınlık ve erkeklik hayatında eski kof aneleri kökünden çürüterek yeni bir âlem yaratmak istiyorsak –ki bunu mutlaka istemeliyiz- kız ve oğullarımızı şimdiden birbirleri arasında yaşamaya, birbirlerine karşı mevkilerini tanıttırmaya alıştırmalıyız.” (Muallim Mecmuası, 15 Ağustos 1918).

Vedat Nedim, karma eğitimin Avrupa pedagogları tarafından tartışıldığını ve karma eğitimin kız ve erkek öğrenciler üzerinde olumlu etki bıraktığını belirtmektedir. Karma eğitimin birçok yararının olduğunu ve bunlardan biri olan sosyal yararını da şu cümlelerle anlatmaktadır:

“...mekteplerde cinslerin birleştirilmesi keyfiyeti beni, gençliğimizi çocukluktan başlayarak birbirlerini tanımaya, birbirlerinin tamamlayıcı uzuvlar olduğunu anlamaya ve sonra namusu yalnız saç ucuyla Hazreti Âdem'in elmasında görmekten kurtarmaya götüren biricik esaslı yol.” (Muallim Mecmuası, 15 Ağustos 1918).

Ayrıca Vedat Nedim, yazısında karma eğitimin eğitimsel de yararlarının olduğunu ileri sürerek, karma eğitimin sınıfları canlı tutacağını, cinsler arasında bir rekabet olacağını söylemektedir. Karma eğitimin yararlarını açıkladıktan sonra zararları olmayacağı konusunda da örnekler vermiştir:

“...birlikte okuma cinslere birbirini tanıtmayı, kabiliyetlerinin hududunu çizmeyi öğretecektir. Biliyorum, itirazların en mühimi asıl bu meselenin esasına çevrilmiş olacak. Kızla erkek çocukların bir arada ders okumaları mı? Ateş ile barut hiç bir kaba konur mu? Çocuklarımızın ahlakı ne olur sonra? Muhafazakâr uzuvların buna benzer birçok bağırırları... En büyük, en af olunmaz yanlış, kadınla erkeği ateşle baruta benzetmektir. Kadınla erkek bugünkü medeni cemiyetler için ateşle barut birbirine zıt iki madde olmaktan ziyade cemiyet motoruna buhar yapan ateşle sudur. Onlar birbirinin tamamlayıcısı, birbirinin eşidir. Yoksa birbirinin düşmanı, birbirinin zıddı değil. Çocuklarımızın ahlakını ise onları ayrı ayrı odalarda okutarak, yaşlıca kızlarımızı çarşafırla dolayarak temin edebileceğimizi sanıyorsak aldanan her halde ben değilim.” (Muallim Mecmuası, 15 Ağustos 1918).

Yazısında birtakım ön yargıların da olduğunu söylemektedir. Örneğin kız ve erkeğin ateş ve baruta benzetilerek bir arada olmasının yanlış olduğu söyleyenler için farklı bir görüş ortaya atmış ve kız ve erkeğin ateşle su gibi toplum motoruna buhar yapan unsurlar olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Muallim Mecmuası'nın 15 Eylül 1918 tarihli 20. sayısında Darülfünûnlarla ilgili bir değerlendirme yazısı bulunmaktadır. Yazıda yukarıda tartıştığımız 6 Eylül 1334 (1918) tarihli Vakit gazetesinde yer alan Ahmet Emin'in yazısından bahsedilmiştir. Ayrıca Kız Darülfünûnu'nda okutulan dersleri örnek gösterilerek bu okula Darülfünûn denmesinin doğru olmadığı belirtilmiş ve Darülfünûnların ayrı ayrı olmasının getireceği sorunlara dikkat çekilerek şöyle denmektedir:

“... bir tek Darülfünûnu idare edecek müderris ve muallim bulmakta müşkülât çekilirken iki Darülfünûnu yaşatacak müderrisleri nereden bulacağız? Huzur-i ilmide kadınlık ve erkeklik yoktur. İlim ve fen karşısında kadını erkekten ayıran zihniyetin hakim olduğu yerde esasen Darülfünûn yaşamaz. İki sene önce Tıbbiyeye talebe kabulü fikri ortaya atılmış ve birçok lehdarları da çıkmıştı. Bu sene meselenin yalnız kavliyyatta kalmıyarak hanımlarımızın Darülfünûn sıralarında erkek arkadaşlarıyla birlikte ders dinlediklerini görmeyi temenni ederiz.” (Muallim Mecmuası, 15 Eylül 1918)

Yazıda ilmin kadınlığı ve erkeklığı olmadığını vurgulanarak kadın ve erkek için eğitim ayrı verildiğinde bunun için zorlanılacağı belirtilmiştir. Çünkü

ayrı eğitim verildiğinde Darülfünûn'da yeteri sayıda müderris bulunamayacağı söylenmektedir.

Seniha Nezahat, Emine Semiye ve Mükerrerem Belkıs gibi dönemin kadınların üst düzey eğitim alması gerektiği düşüncesinden dolayı karma eğitimi savunanların aksine karşı çıkanlar da olmuştur.

Örneğin Resimli Mektep Âlemi dergisinin 1913'te yayınlanan 2. sayısındaki Mahmut Kenan'ın "Mektep" adlı yazısında okullarda kız ve erkek çocukların ayrı ayrı bulunmaları bir ihtiyaç olarak gösterilmiştir:

"Bir okul hem erkek hem de kızlara mahsus olamaz. Erkekler ve kadınlar yaratılıştan kabiliyet ve ilgileri bakımından birbirinden çok farklıdır. O nedenle eğitimlerinin de ayrı olması gerekir. Bizde tesettür kaygısıyla çocukları küçükten alıştırmak için kız ve erkek çocukları birbirinden tamamen ayrı ve hemen hemen birbirlerini görmeyecek şekilde ayrı bulundurdıklarından bir mektepte hem kız hem erkek bulunması ayrı ayrı bulunması bu okulun iki farklı alana yönelik olduğunu göstermez. Bu bir okul bünyesinde iki okulun var olduğunu gösterir." (Resimli Mektep Âlemi, 1913).

Mahmut Kenan'ın bu düşüncelerinden Gurbetoğlu (2006) "karma eğitimin henüz düşünce olarak tam bir gelişme gösteremediği ve aynı bina içerisinde aynı programı uygulayan iki farklı okul görünümünün doğal kabul edildiği" sonucunu çıkarmaktadır (Gurbetoğlu, 2006:236). Mahmut Kenan, Resimli Mektep Âlemi dergisindeki bu yazısına göre karma eğitime karşı bir görüş bildirmiştir.

Eğitimciliğinin yanı sıra gazeteci de olan Necmeddin Sadak, Yeni Mecmua'nın 12 Temmuz 1917 tarihli sayısındaki "Genç Kızların Terbiyesi" adlı yazısında karma eğitime ilişkin fikirlerini açıklamıştır. Necmeddin Sadak, kadınların da toplumun bir üyesi olduğuna ve erkeklerle aralarındaki sosyal farkların kaldırması zorunluluğuna inanmaktadır. Bunun gerçekleşebilmesi için kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin karşılıklı saygı esasına dayalı olması gerektiğini, bu saygının ise ancak zihniyet değişimiyle olabileceğini düşünmektedir. Çözüm ise, bu fikrin erkek çocuklarına telkin edilmesi ve sekiz-on yaşına kadar kız ve erkek çocukların bir arada eğitilmesidir.

“...Kadınlarla erkekler arasında olan mevcut ruhi ve içtimai farkları terbiyede göz önüne almakla beraber, aradaki katî ayrılığı, yabancılığı izaleye çalışmak ve kadınların da cemiyetin uzvu olduğunu ve aradaki münasebetlerin müteakabil hürmet esasına müstenid olması lazım geldiğini erkek çocuklara telkin etmek lazımdır. Bunun için de en iyi çare, zannımıza göre, sekiz on yaşına kadar erkek ve kız çocuklara ibtidai, müşterek terbiye verilmelidir. Çünkü ilk yaşlarda erkek ve kız çocuklar arasında kabiliyet, istidat noktasından pek çok fark yoktur. Bu farkı tezyid eden terbiyedir. Terbiyede ufak bir tahvil istenilen neticeyi verebilir. (Yeni Mecmua, 12 Temmuz 1917)

Necmeddin Sadak, böylece belli bir yaşa kadar karma eğitimden yana bir tutum sergilemiştir. Yani ibtidailerde 8-10 yaşına kadar karma eğitim verilmesi gerektiğini söylemektedir. Çünkü bu yaşlarda kız ve erkek arasında yetenekleri açısından bir fark yoktur. Ama daha sonra kız ve erkeklere farklı eğitim verilmesi gerekir.

Yine bu dönemde toplum içinde kadın ve erkeğin bir arada olması tam olarak kabullenilememiştir. Hatta aydın ve eğitimci sınıfında bile bu durum aynıdır. Örneğin 20 Nisan 1916 tarihinde İstanbul’da Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti adı altında kurulan eğitim derneğinin Galatasaraylılar yurdunda gerçekleşen açılma töreni kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı yapılmıştır (Unat, 1964). Bu olay dönemin kadınla erkeğin bir arada olmasına ilişkin toplumun bakışını yansıtmaya açısından önemlidir. Karma eğitim tartışılırken bir törenin kadın ve erkek için ayrı ayrı yapılmasının toplumsal hayatta kadınla erkeğin bir arada bulunmasının kabullenilmemesi durumundan hareketle karma eğitimin tartışılmasına neden olduğu söylenebilir. Buna benzer örnek Ahmed Emin’in yazısında dile getirdiği Türk Ocaklarında yapılan faaliyetlerde kadınla erkeğin bir arada olmasının ayıplanmaması gerektiğini vurguladığı yazıya benzemektedir.

II. Meşrutiyet döneminde karma eğitimin uygulanması konusunda ileri sürülün fikirlerin ve yapılan tartışmaların çoğunluğu kadınların daha üst seviyede eğitim almalarının gerekli ve karma eğitimin çağdaş eğitim yaklaşımı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda daha çok kadın eğitimci ve aydınların yazılarına rastlanmıştır. Bu da kadınların hemcinslerinin daha iyi bir eğitim almalarını istemelerinden ve kendilerinin

eğitim alırken karşılaştıkları sorunlardan dolayı olduğu sđylenilebilir. Ayrıca bu dđnemde Avrupa izlenimlerine de yer verilmesi ¼lkemizin ¼ađdař medeniyetler seviyesine ¼ıkma arzusunun da kadınların eğitilmesiyle olabileceği d¼ř¼ncesinin olmasından kaynakladığı d¼ř¼n¼lebilir. Yine kadınların sosyal hayatta da erkeklerle birlikte olabileceğinin kabullenilmesi de karma eğitim fikrinin g¼ndemde kalmasını etkilediği sđylenilebilir.

Tespit edilen gđr¼řler genel olarak değerlendirildiğinde karma eğitime a¼ık¼a karşı ¼ıkan Mahmut Kenan'dan başka gđr¼ř tespit edilememiştir. Necmeddin Sadak'ın gđr¼ř¼ karma eğitimin 8-10 yaşına kadar yapılmasıdır. Bu da sadece ilköğretimde karma eğitim uygulamasının yapılmasının savunduğu analaşılmaktadır. Karşı gđr¼řlerin tespit edilememisinin nedeni karma eğitim yapılmasını isteyen herhangi bir olayın yaşanmamasıdır. Diğer dđnemlerde Dar¼lf¼n¼n'da veya ortaokulda karma eğitim yapılması istenmiş ve bununla ilgili ¼eřitli olaylar yaşanmıştır. Fakat bu dđnemde daha ¼ok kadınların ¼st d¼zeyde eğitim alması konusu g¼ndemde olmuştur.

4.1.2.3. Karma Eğitim Uygulamaları ve İlgili Yasal Düzenlemeler

19. yüzyılda tüm dünyadaki ekonomik ve siyasal sistem değişikliği, Osmanlı'da da etkisini göstermiştir. Bunun sonucu olarak eğitimin de devletin denetimine alınması gerekmiştir. Kökenleri daha eskiye dayansa da Tanzimat'la beraber başlayan Batı'ya benzeme sürecinin II. Meşrutiyet'te yaşadığı en önemli dönüşüm, var olan kurumların aksaklıklarını giderme çabasının dışında, temelde geçmişle bugün arasına mesafe konması istendiğini gösteren ve yaşamın bütününe hâkim olması istenilen yeni hayat düşüncesinin ortaya çıkışı olmuştur. Tanzimat sonrasının genel sorunu olarak görülen “*Bu devlet nasıl kurtulur?*”a, II. Meşrutiyet'te verilen cevap “*Bu devleti ancak eğitim ve öğretmenler kurtarır.*”a dönüşmüştür (Akyüz, 2013:265).

Eğitim ve kadın konularının öneminin en başından beri farkında olan İttihat ve Terakki, daha ilk nizamnamesinde genel eğitimin ilerlemesini Cemiyet'in amaçlarından biri olarak belirtmiştir (Akşin, 2001). 1911'deki 4. Kongresinde kabul edilen programının 19. Maddesi'nde ise kızların eğitimini devletin sorumluluklarından saymıştır. Bu amaçla kadın eğitimi konusunda Tanzimat'la başlayan süreci hızlandıracak faaliyetlerde bulunulmuş, kız ibtidailerinin ve rüşdiyelerinin sayısı artırılmıştır (Caporal, 1982).

1911'e gelindiğinde ise kızlar için ilk idadi, ardından da sultaniler açılmıştır (Kurnaz, 1996). Diğer taraftan Darülmuallimat'ın eğitim kalitesi de yükseltilmeye çalışılmış, kadınlar için İnas Darülfünûnu adıyla bir üniversite açılmasının yanı sıra, aynı dönemde İnas Sanayi Nefise Mektebi de öğretime başlamıştır.

Eğitim sisteminde karma eğitim ile ilgili uygulamalar ve yasal düzenlemeler ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim ve öğretmen yetiştirme başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Fakat burada açıklanması gereken bir durum da 1914 yılında ibtidailerin ve rüşdiyelerin birleştirilerek numune rüşdiyeleri adı altında faaliyet

göstermesidir. 1914 yılı, dönemin tam ortasına (1908-1918) geldiğinden ibtidailer ilköğretim bölümünde rüşdiyeler ise ortaöğretim bölümünde ele alınmıştır.

4.1.2.3.1. İlköğretim

II. Abdülhamid devrinde (1876–1909) sıbyan mekteplerinin yerini ibtidai mektepleri almıştır.

II. Meşrutiyet'in arifesinde (1907/1908) İstanbul'da 13'ü kız, 7'si erkek ve 254'ü karma olmak üzere toplam 274 ibtidai okulu bulunmaktadır. Diğer vilayetlerde ise 2554'ü erkek, 203'ü kız, 2388'i karma olmak üzere 5145 ibtidai okul mevcuttur (Erdem, 2007:111).

II. Meşrutiyet sonrasında açılan ibtidai mekteplerinin sayıları incelendiğinde, ilk üç sırayı, Aydın (toplam 237), Ankara (toplam 229) ve Konya (toplam 213) illeri almaktadır. İstanbul ise Trabzon, Hüdavendigar, Adana, Sivas, Edirne, Bolu, Karesi ve Canik illerinden sonra on ikinci sırada yer almaktadır. Dikkat çeken bir diğer husus da Aydın, Ankara, Konya, Trabzon, Adana ve Sivas illerinde kız ibtidai mektebi ve karma ibtidai mektebe karşılık çok fazla erkek mektebi açılmış olmasıdır. Hüdavendigar ve Edirne illerinde ise erkek ve kız mektebine karşılık, resmî ibtidai mekteplerinin neredeyse tamamını karma mektepler oluşturmaktadır. Diyarbakır, Kayseri, Menteşe, Karahisar-ı sahip ve Urfa'da bu dönem içerisinde karma mektep bulunmamaktadır (Alkan 2000).

1908'den 1913'e kadar geçen süreç içerisinde maarif alanında yapılan çalışmaların birikimiyle ve iki dönem Maarif Nazırlığı görevinde bulunan Emrullah Efendi'nin bu alandaki çalışmaları sonucu Şükrü Bey'in Maarif Nazırlığı döneminde 6 Ekim 1913 (23 Eylül 1329) tarihinde "Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkatı" yürürlüğe girmiştir (Özalp, 1982). Her ne kadar da adı ilköğretim geçici kanunu da olsa Cumhuriyet yıllarında da birçok maddeleri yürürlükte kalmıştır (Akyüz, 2013:268).

Kanunun 8. maddesine göre, ibtidai mektepleri her mahalle ya da köyde açılmalıdır. Birbirine yakın köyler, ortak olarak bir ibtidai mektebi açabilirler.

Bir köy ya da mektebin 50'den fazla kız öğrencisi varsa burada bir kız (inas) okulu açılması mecburidir. Ama bu sayıda kız öğrenci yoksa ibtidai okulu karma olarak kız-erkek öğrenci alabilir. Her çocuk, 7 yaşını doldurduğu senenin Eylül ayından itibaren, 16 yaşını doldurduğu Haziranın başına kadar okula gitmek zorundadır. Kız-erkek karma eğitim verilen okullarda kızların eğitim süresi kaza maarif encümenleri kararı ile 4 seneye indirilebilir (Ergün, 1996).

Bu tür bir uygulamanın farklı yapılması için Edirne Vilâyeti Maarif İdaresi, rüşdiyelerin birinci senesine yaşları 10-15 arasında olan öğrencilerin kabul edilip, 15'i aşan öğrencilerin alınmamasının diğer vilayetlerde olduğu gibi Edirne'de de çok sayıda çocuğun eğitimden yoksun kalmasına sebep olduğunu belirterek yaş sınırının arttırılmasını istemiştir. Fakat Tedrisat-ı İbtidâiye Meclisi, bu konuda hiçbir ayrıcalığın yapılamayacağı ve Tedrisat-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkatı'nın ilgili maddesine göre hareket edilmesinin gerektiğini belirtmiştir (Nurdoğan, 2005:319).

1908–1914 seneleri arasında açılan resmî ibtidai mekteplerinin sayısına bakıldığında 2017 erkek, 286 kız ve 329 karma olmak üzere 2632'dir. Bununla ilgili ayrıntılı bilgiler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. 1908–1914 Yılları Arasında Açılan Resmî İbtidailer

Vilayetler	Erkek	Kız	Karma	Toplam
İstanbul	18	14	6	38
Edirne	16	15	79	110
Adana	111	19	2	132
Ankara	209	15	5	229
Aydın	185	47	5	237
Hüdavendigâr	27	20	104	151

Diyarbakır	36	5	-	41
Sivas	93	15	3	111
Trabzon	146	6	23	175
Kastamonu	230	12	-	242
Konya	186	8	19	213
Ma'muratü'l-Aziz	101	10	4	115
Urfa	8	1	-	9
İzmit	8	7	14	29
Bolu	67	9	27	103
Teke	32	1	2	35
Canik	36	8	7	51
Çatalca	2	4	14	20
Karahisar-ı sahip	17	3	-	20
Karesi	62	7	11	80
Kal'a-i Sultaniye	20	6	3	29
Kayseri	28	2	-	30
Menteşe	22	6	-	28

Alkan, 2000:165'den alınmıştır.

Tablo 5'te de görüldüğü üzere 1908-1914 yılları arasında açılan karma okul 104 adetle en çok Hüdavendigâr vilayetindedir. Daha sonra 79 okulla Edirne vilayeti gelmektedir. Bunu Bolu, Trabzon, Konya izlemektedir. Genel olarak erkek ibtidai okullarının sayısı daha fazladır. Bu da kız öğrencilerin erkeklere göre eğitim olanaklarından daha az yararlandığı gerçeğini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Tablo 6. İstanbul Resmî İbtidai Mektep Sayıları (1911)

Bulunduğu Yer	Erkek	Kız	Karma
Mercan	-	3	20
Sultanahmet	-	3	23
Fatih	-	2	35

Samatya	-	2	37
Eyüp	-	-	10
Beyoğlu	-	-	24
Hasköy	1	-	14
Beşiktaş	1	-	15
Arnavutköy	1	-	2
Yeniköy	-	-	3
Büyükdere	-	-	2
Tarabya	-	5	5
Beykoz	-	1	7
Anadoluhisarı	-	-	8
Beylerbeyi	-	-	6
Üsküdar	-	-	9
Doğancılar	-	-	21
Kadıköy	-	-	11
Büyükkada	-	-	2
Makriköy	-	-	3
Beykoz kazası	-	-	13
Şile	-	3	31
Yenibosna	-	1	34

Kurt, 2011:82'den alınmıştır.

Tablo 6'da yer alan 1911 yılında İstanbul'daki resmî ibtidai mekteplerin sayılarına bakıldığında en çok karma okulun Samatya'da olduğu görülmektedir.

1913–1914 ders yılı içerisinde, Türkiye genelindeki toplamlara baktığımızda, 3.536 erkek ibtidai mektebi, 473 kız ibtidai mektebi ve 477 karma ibtidai mektebi olmak üzere toplam 4.486 adet ibtidai mektebi bulunmaktadır (Alkan 2000). Ergün (1996) ise, 1913-1914 yıllarına ait ibtidai mekteplerinin sayılarınının 4609 erkek, 587 kız, 3977 karma olmak üzere toplam 9173 olduğunu belirtmektedir.

Tablo 7. Vilayet ve Livalardaki İbtidailer (1913–1914)

Vilayetler	Resmî			Hususi		
	E	K	M	E	K	M
İstanbul	44	26	10	3	2	9
Edirne	32	22	150	6	6	192
Adana	134	23	2	3	-	-
Ankara	260	26	5	14	1	4
Aydın	347	82	10	36	7	7
Hüdavendigâr	76	26	110	8	41	930
Sivas	139	23	5	24	9	907
Trabzon	193	12	24	9	-	44
Kastamonu	246	15	-	24	-	1082
Konya	273	22	22	19	1	53
Ma'muratü'l-Aziz	165	13	7	42	3	4
Urfa	21	2	-	15	-	2
İzmit	19	10	16	1	-	2
Bolu	72	11	34	3	-	-
Teke	79	5	5	2	-	23
Canik	55	9	7	9	3	87
Çatalca	5	4	37	-	-	-
Karesi	92	11	22	1	-	49
Kal'a-i Sultaniye	23	8	9	23	1	92
Bitlis	76	6	1	1	1	2

Alkan, 2000:165 ve 171'den alınmıştır.

Tablo 7 incelendiğinde 1913-1914 yılında İstanbul, Edirne, Adana, Ankara, Aydın, Hüdavendigâr, Sivas, Trabzon, Konya, Ma'muratü'l-Aziz, İzmit, Bolu, Teke, Canik, Çatalca, Karesi, Kal'a-i Sultaniye ve Bitlis vilayetleri ve livalarında resmî ibtidai karma okulları olduğu görülmektedir. Bu vilayet ve livalar arasında en fazla karma ibtidai okul Edirne (150) ve Hüdavendigâr (110)'dadır. 1913-1914 yılında özel ibtidailere bakıldığında ise karma okulların İstanbul, Edirne, Ankara, Aydın, Hüdavendigâr, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Ma'muratü'l-Aziz, Urfa, İzmit, Teke, Canik, Karesi, Kal'a-i

Sultaniye ve Bitlis vilayetleri ve livalarında olduğu görülmektedir. En çok karma okul Kastamonu (1082), Hüdavendigâr (930), ve Sivas'ta (907) bulunmaktadır.

1913–1914 yılında karma ibtidailerin durumuna genel olarak bakıldığında en çok özel karma ibtidai olduğu bunu gayrimüslimlerin açmış olduğu karma ibtidailer izlemektedir. Resmî karma ibtidailerin sayısının az olmasına rağmen öğrenci sayısı oldukça fazladır. Karma ibtidailerin okul, öğretmen ve öğrenci sayılarının durumu Tablo 8'de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 8. Karma İbtidailerde Sayısal Durum (1913–1914)

	Okul	Öğretmen	Öğrenci
Resmî	477	6872	206707
Özel	3500	2749	79987
Gayrimüslim	1024	2676	92710
Yabancı	62	373	10165

Kurnaz, 2011:100'den alınmıştır.

1913–1914 ders yılındaki resmî ibtidailerin öğretmen sayısına göre ayrıntılı bilgileri Tablo 9'da verilmiştir. Tabloya bakıldığında karma okulların daha çok bir öğretmenli olduğu görülmektedir. Altıdan fazla öğretmeni olan okullarda karma eğitim uygulanmamaktadır.

Tablo 9. Öğretmen Sayısına Göre İlkokullar (1913–1914)

Okul Türü	Kız	Erkek	Karma
Altıdan fazla	24	66	-
Altı Öğretmenli	14	77	1
Beş Öğretmenli	19	83	2
Dört Öğretmenli	37	138	1
Üç Öğretmenli	77	347	15

İki Öğretmenli	134	527	30
Bir Öğretmenli	164	2263	419
Belli olmayan	4	36	9

Ergün, 1996:213'dan alınmıştır.

1913–1914 ders yılındaki resmî ibtidailerin derslane sayılarına göre sınıflamasına bakıldığında ise bir dersaneli okullarının sayısının çok olduğu görülmektedir. Bu durum karma okullar içinde geçerlidir. Ayrıca numune ibtidailerinde karma eğitim uygulanmamaktadır. Derslane sayılarına göre ilkokulların ayrıntılı bilgileri Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Derslane Sayısına Göre İlkokullar (1913–1914)

Okul Türü	Kız	Erkek	Karma
Numune İbtidaisi	7	19	-
Altı dersaneli	59	207	2
Beş dersaneli	19	42	1
Dört dersaneli	42	160	11
Üç dersaneli	140	589	61
İki dersaneli	99	732	130
Bir dersaneli	107	1787	272

Ergün, 1996:214'den alınmıştır.

Ayrıca 1917 yılında erkek öğrenciler için yapılan okullarda kız öğrencilerin de alınmasının istendiği görülmektedir. 18 Kasım 1917'de Niğde Sancağına gönderilen belgede bunun bir örneği görülmektedir. Belgede kız çocuklarının eğitiminin önemine vurgu yapılarak erkek okullarına kız öğrencilerinin de alınacağı ve erkek okullarına kız çocuklar için dersaneler eklenmesi gerektiğinden söz edilmektedir. (BOA, DH.UMVM. 83/8. 03/S /1336 (Hicrî))

Ayrıca dönemin dergi ve gazeteleri incelediğinde karma eğitim uygulamalarına ilişkin haberlerin de olduğu görülmektedir.

1913 yılında Tedrisat Mecmuasının 26. sayısında yer alan “Muhtelit İbtidailerin Sınavları Hakkında” adlı haberden, o zaman ülkede karma eğitim yapan okullar bulunduğu anlaşılmaktadır.

1914 yılında çıkan Tedrisat Mecmuasının 28. sayısında şöyle bir haber yer almıştır (Binbaşıoğlu, 1999):

“Sayın meslektaşımız Satı Bey ile Selanik Fevziye Mektebi Encümen İdaresi bilmüşterek “Yeni Mektep” unvanı ile bir okul kurmuşlardır. Bir çocuk yuvası ile bir kısım-ı ibtidaiden oluşmuştur. Çocuk yuvası, yedi yaşına kadar olan çocuklarımıza aittir. İlk kısım beş sınıftır. Bu yıl son sınıf yerine, özel bir sınıf açılacak. Buraya herhangi bir sebeple bilgilerinde ve Türkçeye vukuflarında sınıfta kalmış kızlar alınacaktır. Yeni okul, Beyazıt'ta tramvay durağı önünde Bekir Efendi Konağındadır. Yatılı kısmı da vardır. Öğrenci kayıt ve kabul edilmektedir. Yıllık ücret, gündüzleri öğle yemeği dahil olduğu halde yuva çocukları için 12, ilk sınıfa özgü öğrenciler için 18 liradır. Bu yıl, öğretim döneminin yarısı geçtiğinden bu miktarın yarısı alınacaktır.”

Musavver Mektep dergisinin 3 Kasım 1918 tarihli 6. sayısında Kâzım Nami isimli bir öğretmenin İzmir'de zenginlerin de yardım, destek ve iştirakiyle bir özel okul açacağı haberine yer verilmiştir. Bu gelişme müjdeli bir haber olarak sunulmakta ve açılacak okulun kız erkek karışık bir şekilde yani karma eğitim vereceği yazmaktadır (Gurbetoğlu, 2006:238).

Karma eğitimin uygulanması ile ilgili başka bir yazı ise Halide Edip'in fahri müfettiş sıfatıyla İstanbul'daki vakıf ve kız okulları hakkında hazırladığı raporlardır. 1916 yılında Türk Yurdu dergisinde yayınlanan bu raporlarda Halide Edip okullar hakkında bilgi vermiştir. Bu okullardan biri de Şehzadebaşı Muhtelit Mektebi'dir.

4.1.2.3.2. Ortaöğretim

Bu dönemde ortaöğretim kurumu olarak rüşdiyeler, idadiler ve sultaniler bulunmaktadır. Dolayısıyla bu kurumlardaki karma eğitime ilişkin uygulamalar alt başlıklar hâlinde verilmiştir. Ayrıca ortaöğretim düzeyindeki mesleki ve teknik eğitim içinde ayrı bir başlık açılmıştır.

Rüşdiyeler

Kızlar için ibtidai okulun üzerinde eğitim verilmesi fikri, daha çok kız ve erkek çocuklarının karma eğitim görmelerinin zararlı olacağından düşünülmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Nitekim 12 Ekim 1858 tarihinde Maarif Nezareti, kız ve erkek çocuklarının bir arada eğitim görmelerinin sakıncalı olacağı gerekçesiyle, kızlar için ayrı bir yer ile güvenilir ve ehliyetli öğretmenlerin tayin olunmasının gerekliliğinden bahseden bir tezkireyi sadarete sunmuştur. Bu tezkirede, başlangıç olarak Sultanahmet ve çevresindeki 26 adet sıbyan mektebinde okuyan kız ve erkek çocuklarının ayrı okullarda okutulması ve yine Sultanahmet'te bulunan Cevri Kalfa Mektebi'nin kızlara mahsus olan mesleki eğitim veren müstakil bir kız rüşdiyesi şekline sokulması teklifinde bulunulmuştur (BOA İ.DH., nr. 27616).

Böylece ilk defa kızlar için ilköğretim seviyesinin üzerinde eğitim veren rüşdiye mektebinin açılması gündeme gelmiş ve 6 Ocak 1859 tarihinde Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi açılmıştır (Akyüz, 2013). Ancak bir kız rüşdiyesinin açılması yeni bir sorunu gündeme getirmiştir. Aileler kızlarını, kadın öğretmen bulunamaması ve öğretmenlerinin erkek olması sebebiyle bu okula göndermek istememiştir. Bunun üzerine, açılan kız rüşdiyesini halka duyurmak ve aileleri kızlarını bu okula göndermeleri için teşvik etmek amacıyla 1862 yılında Takvim-i Vekâyi'de bir yazı yayınlanmıştır. Kızlar için böyle bir eğitim kurumunun açılması, Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkan ve gelişen, kadınların durumu hakkındaki fikri tartışmaların bir sonucu olduğu söylenebilir.

Daha önce bahsedilen bu fikirler ve tartışmalar, devletin bu konudaki resmî görüşünü de etkilemiştir. Nitekim Takvim-i Vekâyi'de yayınlanan bu yazıda, o dönemde kızların eğitilmesi hakkında yaygın görüşler tekrarlanmıştır. Yazıda, eğitimin erkeklere olduğu kadar kızlara da farz olduğundan bahsedilerek, bu zamana kadar bundan sadece erkeklerin yararlandığı, kızların ise istek ve arzularına rağmen eğitimden mahrum kaldıkları, eğitim yoluyla dinî ve dünyevi bilgilere sahip olan kadınların eşlerine itaat edecekleri ve yasakladıkları şeylerden sakınacakları, iffetlerini koruyabilecekleri anlatılmakta ve erkeklerin huzur ve refahının buna bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Ardından da inas rüşdiye mektebinde kız çocuklarının eğitimine özen gösterildiği, tayin edilen öğretmenlerin güvenilir ve ehliyetli kimseler oldukları, çocukların eğitimlerine dair düzenlenen yeni bir nizamname sayesinde usul-i cedide üzere eğitim yapıldığı, okulun idaresinin daha düzenli bir hâle getirildiği açıklanmış ve aileler kızlarını bu okula göndermeye davet edilmiştir (Ergin,1977; Koçer, 1991).

Kız ve erkek öğrencilerin karma öğrenim gördükleri rüşdiyelerde Maarif Nezaretinin kararına göre, kız çocukları ancak 12 yaşına kadar bu okula devam edebilmiş, ileriki yaşlarda karma eğitime izin verilmemiştir (Nurdoğan, 2005:321).

1909 Devlet Salnamesine göre İstanbul'da rüşdiye öğretimi yapan 33 resmî, 39 özel (hususî) okul olmak üzere 72 rüşdiye bulunmaktadır. 39 özel rüşdiyenin 15'i karma eğitim yapmaktadır (Kodaman, 1999).

Tablo 11. İstanbul'daki Karma Hususî Rüşdiyeler (1909)

Okulun Adı	Bulunduğu Semt	Açılış Tarihi
Mekteb-i Osmani	Aksaray	1293
Mekteb-i Osmani	Beşiktaş	1300
Şemsü'l Mekatip	Kandilli	1307
Hadika-yı Maarif	Kasımpaşa	1313
Bedrika-yı irfan	Teşvikiye	1317

Mekteb-i Terakki	Kadıköy	1318
Hadika-yı Maarif	Eski Ali Paşa	1319
Gülşen-i Maarif	Haseki	1319
Rehber-i Saadet	Molla Gürani	1320
Feyüzat-ı Osmaniye	Üsküdar	1324
İttihat ve Terakki	Samatya	1326
Rehber-i İttihad-ı Osmani	Şehremini	1326
İttihad-ı Anasır	Kasımpaşa	1326
İttihad-ı Osmani	Kadıköy	1326
Feyz-i hürriyet	Üsküdar	1326

Kodaman, 1999:100'den alınmıştır.

Tablo 11 incelendiğinde İstanbul'da bulunan 15 karma rüşdiyenin hangi semtte ne zaman açıldığı ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. İlk rüşdiye 1876 (1293) yılında açılmış olduğu ve 1908 (1326) yılında ise 5 rüşdiyenin daha açıldığı görülmektedir. 1911-1912 yılındaki İstanbul'da bulunan rüşdiye sayıları Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. İstanbul'daki Rüşdiye Sayıları (1911–1912)

	Kız	Erkek	Karma
Resmî	15	19	-
Hususi	4	5	5
Toplam	19	24	5

Kurnaz, 2011:101'den alınmıştır.

Tablo 12 incelendiğinde, Kodaman'ın (1999) verdiği bilgilere göre 1909 yılında 15 olan özel karma rüşdiyelerin sayısının Kurnaz'ın (1999) verdiği bilgilere göre 5' düştüğü görülmektedir.

Meşrutiyet başlarında İdadilerin, Rüşdiyeleri de kapsar biçimde buldukları ve taşradaki orta öğretimi oluşturdıkları anlaşılıyor. 1908'te 5 ya da 7 yıllık İdadiler, Rüşdiye sınıflarını da içlerine alıyorlardı (Akyüz, 2013:270-271).

İdadiler ve Sultaniler

Bilindiği üzere Sultan Abdülhamid döneminde Münif Paşa'nın nazırlığı sırasında 13 Mart 1880 tarihinde, kızlara mahsus rüşdiyelerin üzerinde eğitim verecek bir kız okulunun açılışı, pek çok kaynakta kızlar için açılan ilk idadi olarak değerlendirilmektedir (Unat, 1964:46, Koçer, 1991:131).

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin açılmasını hükme bağladığı Sultaniler açılmamıştır. Sadece Nizamname'nin yayınlanmasından bir yıl önce açılan Galatasaray Sultanisi ile yine İstanbul'da 1873 yılında açılan Darüşşafaka, bir de vilayetlerden yalnız Girit'te bir Sultani açılabilmiştir. II. Meşrutiyet'e kadar durum böyle devam etmiştir (Ergün, 1996).

II. Meşrutiyet ilan edildiğinde Osmanlı Devleti'nde resmî bir kız idadisi yoktu. Ancak II. Abdülhamid döneminde kızların devam ettiği Manastır'da bir, İstanbul'da ise 3 özel idadi mevcuttur (Kurnaz, 1999)

1908'den sonra önce 12 vilayet merkezindeki idadilerin adı Sultaniye çevrilmiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında Sultanilerin sayısı 50'yi bulmuştur. Sultaniler erkeklere ve kızlara ayrı ayrı eğitim vermekle birlikte bir kısmı yatılı okullardır. Sultanilere 1911'lerde Lise adı verilmesi düşünülmüşse de bu isim 1922 sonundan itibaren kabul edilmiştir (Akyüz, 2013:273).

10 Temmuz 1911 tarihinde Aksaray'da meydana gelen yangında Laleli türbesi civarında bulunan Darümuallimat binasının yanması üzerine gündüzlü olarak eğitim veren Darümuallimat'ın teşkilatıyla birlikte İnas İdadisine dönüştürülmesi düşünülmüştür. Okul açılmadan önce, bu okulun program ve öğretim kadrolarını, maaşlarını tespit etmek üzere bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, üç sınıflı olarak açılacak kız idadisinin

bünyesinde, bu okulun menşeyini oluşturacak üç sınıflı bir kız rüşdiyesi açılarak eğitimin altı sene yapılmasına karar vermiştir (Erdem, 2007:236).

Yukarıdaki örneklerden başka devletin kız idadisi açmayla ilgili Ahmet Rıza Bey ve Sultan V. Murat Han'ın kızı Fehime Sultan'ın girişimleri olmuştur. Kızlar için ilk idadi 1911 yılında İstanbul'da kurulmuş ve 1913 yılında İstanbul İnas Sultanisi adını almıştır. 1913-1914 ders yılı başında Aksaray Redif Paşa Konağında öğretime başlayan İstanbul İnas Sultanisi 1915 yılında Bezm-i Âlem Sultanisi ismini alarak Sultan Mahmud Türbesi yanındaki binaya taşınmıştır (Baskın, 2007:114). Bunu Erenköy, Çamlıca, Kandilli İnas Sultanileri izlemiştir (Ergin, 1977:1444-1445).

Mesleki ve Teknik Eğitim

II. Abdülhamid döneminde kurulmuş olan Mekteb-i Sanayi-i Osmanî adlı erkek sanayi okulu vardır. Bundan başka bu dönemde birçok meslek okulu açılmıştır. Bunlar, Polis Mektebi (1909), Maliye Memurları Mektebi (1909), Belediye Memurları Mektebi (1911), Evkaf Memurları Mektebi (1911), Sıhhiye Memurları Mektebi (1912), Darülbedayi (1914), Şimendifer Memurları Mektebi (1915), Orman Ameliyat Mektepleri (1915), Darüelhan (1916) (Akyüz, 2013).

Kız sanayi okullarına bakıldığında ise Mithat Paşa'nın 1865'de Rusçuk'ta açtığı Kız Islahhanesi ilk açılan okul olarak kabul edilir (Ergin, 1977; Kurnaz, 1992). Gerçek manada mesleki ve teknik eğitim veren Kız Sanayi Mektebi, 1869 yılında İstanbul Yedikule'de bulunan eski baruthane binasında, askere sargı, iç çamaşırı dikmek üzere dikimhane niteliğinde açılmıştır. Daha sonra 1884 yılında Süleymaniye'de Kemeraltında kiralanan Kayserili Ahmed Paşa Konağında sadece gündüz eğitim verecek olan Dersaadet Nehari Kız Sanayi Mektebi açılmıştır. Bu okullar daha sonra kapatılmış, tekrardan başka bir isimde açılmıştır (Erdem, 2007).

Yine bu dönemde mevcut kız ve erkek sanayi okullarının gelişmesi için 1911 ve 1913 yıllarında düzenlemeler yapılmıştır.

Bu dönemde yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere kız ve erkek mesleki eğitim kurumları ayrı olarak görülmektedir. Dolayısıyla karma eğitimle ilgili bir uygulamadan bahsedilemez.

Abdülkadir Bey'in açılmasına öncülük ettiği musiki mektebi, 1916 yılında Darülelhan (konservatuar) adı altında Cağaloğlu Himaye-i Etfal sokağında bir konakta açılmıştır. Mektebin talimatnamesine göre erkekler ve kadınlar ders okuyacaklar fakat ayrı tedrisatta bulunacaklardır (Ergin, 1977:1578-1581). Bu bilgilerden aynı kurum içinde kız ve erkek öğrencilerin olacağı fakat ayrı ayrı eğitim alacağı anlaşılmaktadır. Bu uygulama kız ve erkek darülfünûnların birleştirilmesinde öncelikli olarak yapılan erkeklerin öğleden önce kızların ise öğleden sonra okulda ders almaları uygulamasına benzemektedir. Bu durumla ilgili ayrıntılı bilgi yükseköğretim bölümünde anlatılmıştır.

4.1.2.3.3. Yükseköğretim

Bu dönemde yükseköğretimde karma eğitim uygulaması yapılmamıştır. Fakat kızların yükseköğretim alması gündeme geldiğinden ve bunun da Millî Mücadele döneminde yükseköğretimde karma eğitim uygulamasına geçilmesine neden olmasından dolayı yükseköğretimle ilgili gelişmelere yer verilmiştir.

Kızların yükseköğretim görmeleri konusu II. Meşrutiyet'in ilanından sonra en fazla tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu dönemde sayıları hızla artan feminist/pozitivist eğilimli kadın dergilerinde vatanın kadınlar eliyle kurtulabileceği ve erkelerle eşit bir eğitim hakkı alınması yönünde yazılar kaleme alınmıştır. II. Meşrutiyet dönemi kadın hareketi içerisinde yükseköğrenim hakkı öncelikli hedeflerden birisidir.

1914'lere kadar kadınların eğitimi en fazla lise derecesinde kalmış, isteseler de Darülfünûn'a girememişlerdir. Bayanlar öğretmenlik ve ebelikle beraber sanat, işçilik, ticaret, banka, daktilografi vb. işlerde görülmeye başlayınca, Maarif Nezareti "İnas Darülfünûnu" adı altında bayanlara üniversite eğitimi verdirmeyi kararlaştırmıştır. Ticarete atılacak bayanlar içinde programlara bazı derslerin konulması uygun görülmüştür (Ergin, 1977).

Aslında kadınlarında üniversite eğitimi görmelerinin yararlı hatta zorunlu olduğu fikri daha 1908'de gündeme getirilmeye çalışılmıştır. Seniha Nezahat'ın Aşiyân mecmuasının 27 Teşrinisani 1324 tarihli 13. sayısındaki "Hanımlara Mahsus Bir Darülfünûn" başlıklı makalesinde bayanlara sadece basit sağlık bilgileri, ev yönetimi, ekonomi konularında konferanslar verilmesi önerilmiştir (Aşiyân, 1908:419-426).

Ayrıca, Rusya'daki Müslüman kadınlar Osmanlı kadın hareketini büyük ölçüde etkilemişlerdir. Örneğin 1910'da Zeynep Hanım adında Kırimlı bir Müslüman kızın tıp öğrenimini tamamlayıp mesleğe başlamak üzere olduğu haberinin Âlem-i Nisvan Dergisinde duyurulması ve 1913 yılında da ilk defa

bir Müslüman kızın Saint Petersburg Hukuk Fakültesinden diplomasını alması kadınlar arasında büyük etki yapmıştır (Caporal, 1982).

Kadınlara üniversite düzeyinde eğitimin kapıları, kadınların yoğun talepleri ve Maarif Nazırı Şükrü Bey'in ve İttihat Terakki hükümetinin de kadınların eğitimi konusunda çabalarının sonucu olarak açılmıştır. Ayrıca kadınların üniversiteye giriş sürecini başlatan bir diğer olay da Darülfünûn'da kadınlar için Serbest Konferanslar adlı bir dizi dersin açılması olmuştur. Darülfünûn Umum Müdürü Salih Zeki Bey'in de girişimiyle beraber kadınlara yönelik konferanslar düzenlenmeye başlanmıştır (Ergün, 1996).

İlk ders, 7 Şubat 1914 tarihinde başlamıştır. Derslere ilginin yoğun bir şekilde yaşandığı Serbest Konferanslar yaklaşık bir yıl devam ettikten sonra 12 Eylül 1914'te İnas Darülfünûnu açılmıştır (Koçer, 1991). Unat (1964) da İnas Darülfünûnun kurulmasını, bazı mutaassıp düşünceli maarif idarecilerinin genç kız ve erkeklerin aynı bina içinde okumalarında bazı sakıncalar olduğunu düşünmesine bağlamaktadır.

Fakat bu İnas Darülfünûnu Darülmuallimat'ın bir şubesi olup asıl İnas Darülfünûnu, Darülfünûn binası içerisinde 1915 yılının başlarında açılmıştır. Bu kız üniversitesi için hazırlanan konferans şeklindeki ilk ders programı ve konferansçıları şöyle düzenlenmiştir: Riyaziyat- Salih Zeki, Fizik ve Kozmografya- Sait Gelenbevi, Hukuk-ı Nisvan- Mahmut Esat, Terbiye-i bedeniye-Selim Sırrı, Tarih-İhsan Şerif, Terbiye- İ. Hakkı, Hıfzısıhhat- Dr. Besim Ömer Paşa, Elishleri- Matmazel Kaufmayer (Ergün, 1996).

Ortada bir Darülfünûn varken, bayanlar için ayrı bir İnas Darülfünûnu açmanın sebebini Ergin (1977) şöyle açıklamaktadır: *“O döneme kadar Türk kızı ve kadını, İslam'ın gereği olarak örtülü bulunuyordu. Erkeklerle bir arada yaşamaya alışık değillerdi. Bayanlar genel bahçe ve parklara, lokanta ve pastanelere gidemezlerdi. Kısacası örf ve adetler, gelenek ve görenekler, bayanların erkeklerle karışık olarak eğitim ve öğretim görmelerine elverişli değildi. Karışık eğitim yalnız sıbyan mekteplerinde vardı. Devlet yönetimi, rüşdiyelerden itibaren, bayanları erkeklerden ayrı olarak okutmakta ısrar ediyordu. Ancak bu anlayış gitgide tartışılmaya ve aşılmaya başladı. Mesela*

kız idadilerinde erkek muallimler ders veriyorlardı. Tiyatro ve sinemalarda kadın ve erkek karışık oturmalar görülmeye başlamıştı. Türk Ocağı'nda bayanların bir tarafta, erkeklerin diğer tarafta ilk defa konferans dinlediklerine şahit olunmuştu” (Ergin, 1977:1560-1561).

Kadınlar için yükseköğrenim sayılan bu derslerin açılmış olmasından dolayı basın memnuniyet göstermiş ve bu derslerin kadınlarımızın fikrî ilerlemesinde yapacağı etkiyi İkdam gazetesi şöyle anlatmaktadır (İnan, 1975:96):

“Hakikaten yükselmeye azmetmiş olan bu milletin evladına ilk terbiyeyi verecek olan kadınlığın fikren imdadına yetişmek, onu yükseltmek, ona Darülfünûn salonları içinde taallüm hakkını vermek fikri inkılap için tam manasıyla bir başlangıçtır. İçtimai heyetimizin yarısından fazlasını teşkil eden kadınlarımızın mevcudiyeti ihmal olunamazdı. İhmal olunursa sonu felaket olurdu ve oldu. ...Hakikaten doğrudan doğruya korkmayarak ikrar edelim ki, bizim fert ve şahıs hususundaki hiçliğimizin başlıca sebebi aileyi idare ve terbiyesi altına alacak kadınlarımızın yükselmesine çalışmamaklığımızdır. Zaten erkek de tenevvür edememiş olduğu için aile ve vatan öksüz kalıyorlar. Bu mahrumiyet içinde yetişen gençler, ne ile mevcudiyet kazansınlar?”

Bu durum sosyal hayatta da kadın ve erkeğin bir arada olması ve bunu bu dönemde tartışılan karma eğitime katkı sağladığı düşünülürse Türk Ocağı'ndaki bu faaliyet önem taşımaktadır. Ayrıca kız okullarında erkek öğretmenlerin çalışması ve tiyatrolarda kadın ve erkeğin birlikte oturması da toplumun karma eğitime karşı olumlu tutum sergilemesi açısından önemlidir.

İnas Darülfünûnu ile ilgili basında birçok haber yer almıştır. Örneğin Tanin Gazetesi'nde Darülfünûnun taşınması (6 Ekim 1916), Darülfünûnda verilen eğitim (22 Nisan 1917, 30 Ağustos 1917) gibi haberler yapılırken yazıların bir kısmı kadınların yükseköğretim almasını savunurken bir kısmı da karşı çıkmıştır.

4.1.2.3.4. Öğretmen Yetiştirme

II. Meşrutiyet döneminde öğretmen yetiştirme sisteminde erkek ve kız öğretmen okulları ayrı ayrı eğitim verdiğiinden bu dönemde karma eğitimden söz edilemez. Dolayısıyla bu bölümde kız öğretmen okullarının gelişimiyle ilgili kısaca bilgi verilmiştir.

Türk eğitim tarihinde kadınlarla ilgili en önemli gelişmelerden biri de Darülmuallimatın açılmasıdır. Bu okulun açılmasıyla, kadınların eğitim imkânları genişlemiş, yeni bir çalışma ortamı hazırlanmıştır.

Böyle bir okula ihtiyaç bulunduğu, 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nde belirtilmiştir. Ancak, okulun açılışı 26 Nisan 1870'de gerçekleştirilebilmiştir. Okulun amacı, kız okullarına öğretmen yetiştirmektir (Ergin, 1977:669-671).

Darülmuallimat açılırken, öğretmenlerinin kadın olması istenmişse de ilk yıllarda bu husus öğretmen yokluğundan dolayı tam olarak gerçekleştirilememiştir. Başlangıçta yalnızca dikiş ve nakış derslerine kadın hocalar girmiştir. Bu hocaların birçoğu gayrimüslimdir. 1872-1882 yılları arasında bu durum böyle devam etmiştir. Darülmuallimatın yetiştirdiği öğretmenler, zamanla kendi okullarında görev almaya başlayınca, erkek hocalar yanında gayrimüslim hanım hocaların da sayısında azalma olmuştur. 1882 yılında itibaren kadın hocalar sayıca erkek hocaları geçmiştir. 1893'ten sonra ise erkek hoca sayısı yok denecek kadar (1-2 civarında) azalmıştır (Kurnaz, 1999).

Meşrutiyet döneminin başlarında okulun erkek olan müdürü okula ayak bastırılmamış, ayrı bir binada oturtulmuştur. Erkek öğretmenler de derslerine bir kadın mubassırın refakatinde girip çıkmışlardır. Kız okullarındaki öğretmenlerin yaşlı ve çirkin olması yolundaki geleneksel politika sürdürülmüştür (Akyüz, 2013:282).

1910 yılında Darümuallimat'da ıslahat hareketlerine girişilmiş ve Emrullah Efendi'nin yatılı sistemin daha faydalı olacağı görüşünden dolayı okul yatılı hâle dönüştürülmüştür. İstanbul Cihangir'de Sultan Aziz döneminde temelleri atılan fakat tamamlanamayan bir camii'nin üzerine bir yatılı Darümuallimat yapılması kararlaştırılmıştır. 1910-1911 senesi Darümuallimatın son gündüz eğitimi verdiği sene olmuş bu tarihten itibaren okul 65 öğrenci ile tamamen yatılı hâle dönüştürülmüştür (Öztürk,1996; Erdem, 2007).

Yatılı öğretmen okulu kurulunca, diğer Osmanlı eğitim kurumlarında benzerlerini gördüğümüz kız okullarına erkek öğretmen ve idareci alınmaması Darümuallimat için de geçerli olmuştur. Bununla ilgili olarak Darümuallimat için hazırlanan 7 maddelik kararnameye göre okul bir müdür ve bir müdire tarafından idare edilmiştir. Müdür yalnız okulun dış işleriyle ve satın almalarla ilgilenmiş ve okulun dışındaki bir binada oturmuş, eğitim ve öğretim işlerine karışmamıştır. Eğitim ve öğretim işlerinden müdire sorumlu olmuştur. Okula öğretmen, idareci ve hademelerden başka kimse girememiştir. Öğretmenler de müdürle beraber dışarıdaki bir dairede oturmuşlar, okul binasına yalnız ders vermek için girebilmişler, binanın kapısından girince ve dersten çıkınca kapıya kadar kendilerine bir mubassır eşlik etmiştir (Ergün,1996).

İstanbul'daki Darümuallimat bu dönemde Darümuallimat-ı Aliye adını almış ve ilkokullara öğretmen hazırlayan 5 yıllık ibtidai, ilköğretim müfettişi yetiştiren 2 yıllık ihzari ve orta ve yüksekokullara öğretmen hazırlayan 3 yıllık âli olarak üç kısma ayrılmıştır (Akyüz, 2013:282).

4.1.2.4. Azınlık ve Yabancı Okullarında Karma Eğitim Uygulamaları ve Yasal Düzenlemeler

Osmanlı Devleti çeşitli dil, din ve kültürlere sahip farklı milletlerden oluşmuştur. Osmanlı Devleti, idaresi altındaki gayrimüslimleri oluşturduğu millet sistemiyle din ve mezhep esasına göre yönetmiştir. Hiçbir baskı ve zorlama ile karşı karşıya gelmeyen gayrimüslimler millet sistemi içerisinde dillerini, dinlerini ve kültürlerini muhafaza ederek barış ve huzur içerisinde yaşamışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü ve kudretli olduğu zamanlarda bir ayrıcalık olarak verdiği kapitülasyonlara dayanarak, başta İstanbul olmak üzere Osmanlı topraklarında yabancı okulların açıldığı görülmektedir. Bu fırsattan en fazla yararlanan Fransız misyonerleri, Saint Benoit Okulu'ndan (1583) başlamak üzere Tanzimat Fermanının ilan edildiği günlere kadar 21'i erkek ve 19'u kızlar için olmak üzere sayıları 40'a varan okullara açmışlardır (Koçer, 1991).

Tanzimat Döneminde (1839-1876), Fransız misyonerlerinin açtığı okulların yanında, Amerikan misyonerlerinin de Protestan Ermeniler için açtığı okulların sayısının arttığı görülmektedir. 1856'daki Islahat Fermanı'nın getirdiği serbest ortamda sayıları hızla artan yabancı okulları, Osmanlı ülkesinde devletin eğitim olanaklarını ulaştıramadığı yerlere kadar uzanmış, o bölgelerde örgütlenip uzun yıllar bölgedeki azınlık kitlesine eğitim hizmeti vermiştir. Bu dönemde Katolik Hıristiyanlar için açılan okullar Fransız Misyonerlerinin; Protestan Hıristiyanlar için açılan okullar Amerikan misyonerlerinin yardımlarıyla gerçekleşmiştir (Vahapoğlu, 1990).

Mutlakiyet Döneminde (1878-1908), yabancı okulların gelişimin büyük oranda tamamlandığı süreçtir. Bu dönemde Amerikan misyonerlerinin yardımıyla açılan okulların yeterince kontrol altına alınamadığı görülmektedir. Sayıları hızla artan bu okullarla ilgili olarak 1893 yılında II. Abdülhamid'e verilen raporda 284 okulun kendi döneminden önce açıldığı, mevcut 392

Protestan okulundan 51 okulun ruhsatlı olduğu belirtilmiştir (Vahapoğlu, 1990).

Azınlıklar, Meşrutiyet döneminin özgürlükçü havasından da yararlanarak başlangıçta eğitimlerini denetlemeye yönelik her türlü girişime karşı çıkmış, bu yoldaki çabaları başarısızlığa uğratmışlardır. 1914'te I. Dünya Savaşı'nın patlaması, Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa girmesi, Rum ve Ermeni azınlıkların da karşı cephedeki devletlerle iş birliğine gitmeleri, Balkan Savaşları sonunda Rumeli'de birçok toprakların üzerindeki Türk ve azınlık halkla beraber elden çıkması gibi nedenlerle azınlıkların sayıları biraz daha azalmıştır. Osmanlı Devleti azınlıkların öğretimini düzenlemek için artık önünde bir engel görmemiş ve 1915'te Hususi Mektepler Talimatnamesi çıkarılmıştır (Akyüz, 2013:277).

4.1.2.4.1. Azınlık Okulları

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde azınlık durumunda bulunan ve sonradan birçoğu ayrı birer devlet olan gruplar hayli fazladır. Bunlar; Arnavutlar, Yunanlılar, Lehler, Bulgarlar, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve bir kısım Arap emirlikleri ve krallıklarıdır (Ergin, 1977).

Osmanlılar kuruluş dönemlerinden başlayarak, ülke topraklarında din ve vicdan özgürlüklerini tanıyan bir yapı sergilemiştir. Öyle ki aynı mahallede cami, kilise veya havra birlikte bulunabiliyor ve ilgili cemaat rahatça ibadetini yapabiliyordu. Ülke nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olmasına karşın, bu özgürlükten herkes eşitçe yararlanabilmiştir. "Azınlık Okulları" ya da "Azlık Okulları"; Osmanlı toplumundaki gayrimüslimlerin kendi toplumlarının eğitim ihtiyaçlarını karşılamak, din adamı yetiştirmek ve yine okullarının öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere açılan okullardır. Azınlık Okulları, Osmanlı topraklarında, kendileri için sosyolojik ve stratejik önem taşıyan her bölge ve yörede açıldılar. Eğitim faaliyetlerini, kendilerine dış güçlerin de vaatle bulunduğu gibi, bağımsızlıklarını sağlayıp yaşayabilecekleri bölgelerde yoğunlaştırdılar. Bu anlamda, Ermeniler Doğuda; Rumlar, İstanbul çevresi ve

Karadeniz’de; Yahudiler ise İstanbul, Beyrut ve Kudüs dolaylarında ağırlıklı olarak çalışmışlardır (Ertuğrul, 1997).

1910 tarihli Devlet Salnamesine göre hususi ibtidai okul sayıları Tablo 13’te verilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere özel ibtidai okullara bakıldığında en fazla karma okulun Ermenilere ait olduğu anlaşılmaktadır (Kurt, 2011).

Tablo 13. Hususi İbtidai Okul Sayıları (1910)

	İslam	Ermeni	Rum	Musevi
Erkek	3	5	1	3
Kız	3	2	1	3
Karma	3	4	2	1
Toplam	9	11	4	7

Kurt, 2011:108’den alınmıştır.

1913-1914’te Rum, Ermeni ve Musevilere ait 2596 özel ilkokul ve buralarda 4000’den fazla öğretmen vardır (Akyüz, 2013:277).

II. Meşrutiyet döneminde azınlıklara ait ilkokul sayılarına bakıldığında en çok ilkokulun ve en çok karma ilkokulun Rumlara ait olduğunu görülmektedir. Azınlıklara ait ilkokul sayılarına ilişkin sayısal veriler Tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14. II. Meşrutiyet Dönemi Azınlıklara Ait İllkokul Sayıları

Azınlıklar	Kız	Erkek	Karma	Toplam
Rum	151	382	712	1245
Ermeni	80	767	237	1084
Musevi	20	67	44	131
Diğer azınlıklar	26	79	31	136

Ergün, 1996:216’dan alınmıştır.

Ermeni Okulları

Maarif komisyonu tarafından 1871 yılında yayınlanan istatistiğe göre İstanbul'da 18'i erkeklere, 13'ü kızlara ve 17'si de muhtelit olmak üzere 48 Ermeni okulu bulunmaktadır. Bu okullarda 200 erkek ve 24 kadın öğretmen görev yapmaktadır. Ayrıca 3936 erkek ve 1886 kız öğrenci olmak üzere toplam 5822 öğrenci eğitim almaktadır (Ergin, 1977:758).

II. Abdülhamid devrinde kapatılan Ermeni okulları, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra tekrar açılmışlardır. Böylece hem devletin hem patrikhanenin hem de cemiyetler ve şahıslarca açılan Ermeni okullarının sayısı, Birinci Dünya Savaşı öncesinde 2500'e çıkmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşından sonra sadece İstanbul'daki Ermeni okulları kalmıştır (Ergin, 1977:761).

Ermenilerin okullaşma süreci II. Meşrutiyet döneminde daha da hız kazanmış, özellikle 1908-1914 yılları arasında Anadolu'nun pek çok yerinde Ermeniler, mevcut kiliselerinin bahçelerine okul açabilmek için ruhsat talebinde bulunmuşlardır. Ermenilerin, Osmanlı Devleti'nin her açıdan zor şartlarda olduğu bu dönemlerde yeni okullar açma girişiminde bulunması oldukça dikkat çekicidir (Dere, 2008:46).

15 Temmuz 1910'da, Ermeni okulları konusunda Maarif Komisyonunun hazırladığı rapora göre; 44 okulda toplam 6516 öğrenci bulunmaktadır (Ergin, 1977:761).

Matmazel Zabel Hancıyan tarafından kadınlar için kurulan Azkaniyer Hayuhyaç İngerrutyen Cemiyeti, kız okulları açma ve yaşatma görevini üstlenmiştir. 1914'e kadar değişik merkezlerde 23 kız okulu açmıştır (Doğan, 1989).

Tablo 15. Vilayet ve Livalardaki Ermeni İbtidailer (1913-1914)

Vilayetler	Erkek	Kız	Karma	Toplam
İstanbul	7	6	9	22
Edirne	2	1	4	7

Adana	12	7	13	32
Ankara	11	8	1	20
Aydın	6	5	14	25
Hüdavendigar	13	11	17	41
Sivas	23	2	4	29
Kastamonu	1	1	2	4
Konya	5	2	7	14
Ma'muratü'l-Aziz	74	17	37	128
Urfa	3	2	3	8
Bolu	1	-	2	3
Teke	-	-	1	1
Canik	2	1	25	28
Karesi	1	-	1	2
Kal'a-i Sultaniye	1	1	2	4
Kayseri	533	4	8	545
Bitlis	44	4	12	60
Van	-	-	32	32

Alkan, 2000:171'den alınmıştır.

Tablo 15'te verilen 1913-1914 yıllarında vilayet ve livalardaki özel Ermeni ibtidailerinin sayılarına bakıldığında en çok karma ibtidai okulun Ma'muratü'l-Aziz, Van ve Canik'te olduğu görülmektedir. Örneğin Van'da erkek ve kız ibtidaileri bulunmazken sadece karma ibtidailerin bulunması dikkat çekmektedir.

Rum Okulları

Rumların, 20. yüzyıl başlarında (1902-1903) Osmanlı Devleti'nde Ankara, Adana ve İstanbul dışındaki yerlerde, çeşitli kademelerde 821 okulu ve bunların -bilgi alınamayan Edirne ve Erzurum dışındakilerde- 44.025 erkek ve 12.911 kız öğrencisi bulunmaktadır. 1905-1906 öğretim yılında ise Adalar ve Anadolu'daki Rum okulları 1496'ya, buralarda okuyan öğrenci sayısı da

119.690'a çıkmıştır. İstanbul ve Edirne'de ise çeşitli seviyelerde 602 okul ve 51.909 öğrenci vardır (Ergün, 1996).

II. Meşrutiyet'in başlamasından sonra bu Rum okullarının sayısı çok daha artmıştır. Bu sayısal artışın yanı sıra, Rum azınlığın eğitim-öğretimini düzenleyenler, II. Meşrutiyet boyunca çok önemli sorunlarla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Azınlık okullarının eğitim çevrelerinde ve kamuoyunda çok geniş olarak tartışıldığı 1909 yılında Rum Patrikhanesinin komisyonları sık sık eğitim sorunları üzerinde toplantı yapmış ve bu toplantılarda ayrıcalıklarının sonuna kadar savunacaklarını belirterek kendi hukuk ve imtiyazlarına, millî varlıklarına yapılacak her tecavüzü şiddetle protesto etmişlerdir. 1909 sonlarında Maarif Nezareti'nin gayrimüslim öğretmenler için ayırdığı ödeneğin, doğrudan öğretmenlere değil de Patrikhane başkanlığına verilmesini istemişlerdir. 1910 yılında da Rum okullarının Hükümet denetimine karşı çıkmaları, müfettişlerin istediği bilgileri vermemeleri üzerine Hükümet bazı Rum okullarını kapattırılmıştır. Birçok Rum okulları müfettişleri kabul etmedikleri gibi, onların istedikleri bazı bilgileri bile vermeye yanaşmamışlar, bu bilgilerin Metropolithanelerinden alınmasını istemişlerdir (Ergün, 1996).

Tablo 16. Vilayet ve Livalardaki Rum İbtidailer (1913-1914)

Vilayetler	Erkek	Kız	Karma	Toplam
İstanbul	42	30	30	102
Edirne	16	13	75	104
Adana	-	-	1	1
Ankara	5	2	2	9
Aydın	49	39	44	132
Hüdavendigar	32	9	31	72
Sivas	55	2	400	457
Trabzon	15	1	16	32
Kastamonu	2	1	1	4
Konya	8	4	46	58

Bolu	1	-	2	3
Teke	2	2	1	5
Canik	5	5	10	20
Çatalca	8	8	16	32
Karesi	14	11	9	34
Kal'a-i Sultaniye	3	3	2	8
Kayseri	77	-	13	90
Menteşe	1	1	5	7

Alkan, 2000:171'den alınmıştır.

Tablo 16'da da görüleceği üzere 1913-1914 yılında Rumlara ait en çok ibtidainin Sivas vilayetinde olduğu görülmektedir. Ayrıca Adana'da kız ve erkek ibtidaieleri olmamasına rağmen karma ibtidai olması dikkat çekicidir.

Yahudi (Musevi) Okulları

Tarihin çeşitli dönemlerinde çeşitli ülkelere sürülmüş olan Yahudi toplumu için, Osmanlılar, bütün tarihleri boyunca güvenilir bir sığınak olmuştur. Çeşitli Avrupa ülkelerinden ve özellikle de İspanya'dan kovulan ve kurtarılan Yahudiler, İstanbul, İzmir ve Selanik kentlerine yerleşmişlerdir.

Yahudi okullarının en çok bilinenleri 1854'de Hasköy'de açılan "Şûle-i Maarif" ve 1893'te açılan "Menba-ı Marifet" adlı okullardır. Şûle-i Maarif Okulu'na 1902 yılında Yahudi din adamlarını yetiştirmek üzere bir de Haham Bölümü açılmıştır (Ergün, 1996).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk Alliance İsrailite Okulu, 1867 yılında Edirne'de açılmıştır. (Tekeli 1985'den akt. Sarıoğlu, 2002) Bu okullar daha sonra Edirne, İzmir ve İstanbul'un değişik semtlerinde kurulmuştur. İstanbul'da ilk Alliance İsrailite Okulu 1875'te Dağhamam'da öğretime başlamıştır. Daha sonra Balat Erkek Okulu (Temmuz 1875), Hasköy Kız Okulu (Ağustos 1875), Galata Erkek Okulu (Ekim 1875), Aşkenaz Cemaati

Karma Okulu (1876), Hasköy Erkek Okulu (Ocak 1877), Kuzguncuk Erkek Okulu (Temmuz 1879), Galata Kız Okulu (Ağustos 1879), Dağhamam Kız Okulu (Ağustos 1880), Ortaköy Karma Okulu (Şubat 1881), Balat Kız Okulu (Nisan 1882) açılmıştır. Kız okullarında ev işleri ve aile bilgisi ön planda tutulurken, erkek öğrenciler için meslek okulları, ziraat okulları ve ruhban okulları vardır. 19. yüzyıl sonunda, Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan Yahudi okullarının sayısı 50'yi aşmıştır (Güleryüz 1994'den akt. Sarıoğlu, 2002).

1908'deki Alliance İsrailite okullarına bakıldığında erkek ve kız okullarının ayrı olarak kurulduğunu ve eğitim verdiği görülmektedir. Fakat Dimetoka (182 öğrenci), Gelibolu (219 öğrenci), Serez (114 öğrenci) ve Sayda'daki (86 öğrenci) okullar karma eğitim vermektedir (Haydaroğlu, 1990).

Tablo 17. Vilayet ve Livalardaki Musevi İbtidaileri (1913–1914)

Vilayetler	Erkek	Kız	Karma	Toplam
İstanbul	8	3	2	13
Edirne	2	2	5	9
Aydın	7	1	15	23
Hüdavendigâr	-	1	1	2
Sivas	-	-	1	1
Konya	-	-	1	1
İzmit	-	-	1	1
Çatalca	-	-	1	1
Kal'a-i Sultaniye	1	1	2	4

Alkan, 2000:171'den alınmıştır.

Tablo 17'de verilen bilgilerden yola çıkarak en çok özel karma Musevi ibtidailerinin Aydın vilayetinde olduğu söylenebilir. Sivas, Konya, İzmit ve Çatalca'da ise kız ve erkek ibtidailerini bulunmazken karma ibtidailerin olması dikkat çekmektedir.

4.1.2.4.2. Yabancı okulları

Yabancı kelimesi, yerli olmayan, azınlık konumunda bulunmayan, dışarıdan gelme ve ecnebi olarak anlaşılmıştır. Amerika, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Avusturya, Rusya, Bulgaristan ve İran Osmanlı Devleti'nde okul açan yabancı ülkelerdir (Ergin, 1977; Doğan, 1989; Ertuğrul, 1997; Mutlu, 1999).

Misyonerler erkekler için olduğu kadar, kızlar için de okullar açmışlardır. Misyoner idaresi önceleri kızların okumalarına karşıdır. Gerekçeleri ise, okuyup-yazan kızların erkeklerle mektuplaşmış olmalarıdır. Bu onlarca cemiyet için olduğu kadar, kızların aileleri için de bir lekedir. Bu yüzden kızların eğitim 13 yaşları civarında dondurulur (Tozlu, 1991).

1905 tarihinde Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren İngiliz misyoner okullarının sayısı 115 civarında ve bu okullarda 3400 kız, 3479 erkek ve 527'si karma olmak üzere 8677 öğrenci eğitim görmektedir. Bu öğrencileri yaklaşık 132 kadın, 165 erkek öğretmen eğitmektedir. Bu tarihten sonra İngiliz okullarının sayısında fazla bir artış olmamış, var olanlar da kanun-nizam tanımazlıklarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na girerken Kapitülasyonları lağvetmiş ve Meclis-i Vükela'nın 18 Kasım 1914 tarihli 25 maddelik zabıtnamesinin 18. maddesi gereğince İngiliz okulları ve kurumlarına el konmuştur (Mutlu, 1999).

1905 tarihinde 161 Amerikan okullarında 2982 kız, 5592 erkek ve 2808 karma olmak üzere 11382 öğrenci öğrenim görmektedir. Karma Amerikan okulları Adana ve Elazığ'da bulunmaktadır ve en çok karma öğrenci de Elazığ'dadır (Mutlu, 1999).

Mutlu (1999), Rus okulları hakkında şu bilgileri vermektedir. *“1902'de 87, 1905'te 6 okul ilavesi ile 93'e çıkan Rus okullarının sayısı, 1911'de karma sınıflar ikiye bölünerek 9 ayrı kız okulu daha oluşturulmuş ve okul sayısı 100'e yaklaşmıştır”*. Bu ifadeden Rus okullarının 1911'e kadar karma

eğitimde uyguladıklarını ve bundan sonra da karma eğitim uygulamasını bıraktıkları anlaşılmaktadır.

1905 yılında 198 Fransız okulu bulunmasına rağmen 133 okula ait bilgiler bulunmuştur. 133 Fransız Katolik okulunda öğrenim gören öğrenci sayısı 7149 kız, 7360 erkek ve 188 karma olmak üzere 14697'dir (Mutlu, 1999). 1912–1913 Türk-Fransız Antlaşması ile tanınan Fransız okulunun sayısı yaklaşık olarak 100 civarındadır (Ergin, 1977).

İran okulları, başta İstanbul olmak üzere Şiiiler bakımından önemli görülen merkezlerde kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde İran'ın açmış olduğu 4 okul tespit edilmiştir. Bu okulların ikisi İstanbul'da diğerleri Bağdat, Kerbela'dadır 1910–1916 yılları arası 3 İran okulu bulunmaktadır (Haydaroğlu, 1990).

Arşivlerden elde edinilen bilgilere göre İtalyanların açmış olduğu okul sayısı 16'dır. İtalyanlar okullarını Hatay'ın dışında İstanbul'da toplamışlar ancak bugünkü ülke sınırları içinde olmayan yerlerde de okullar açmışlardır. İlk İtalyan okulu, İtalyan Erkek Okulu adıyla 1861'de açılmıştır. 1880'lere gelindiğinde Büyükdere'de birisi kilise mensuplarınca diğeri Ivrea sörleri tarafından yönetilen iki şubeli (1895'te şubeler oluşturulmuş) bir okul açıldığını ve 1925'te iki şubesi birleştirilerek karma hâle getirilmiştir. 1863'de açılan Hatay İtalyan Okulu, 1880'de açılan Büyükdere İtalyan Okulu, 1881'de açılan Bakırköy İtalyan Okulu ve 1884'de açılan Yedikule İtalyan İlkokulu karma eğitim vermiştir. 1880'de açılan bir diğerk okul Santa-Maria İtalyan Okuludur. Okul bir ana sınıfı ile birlikte 5 sınıflı bir ilkokul olup yatısız ve karmadır. Ayrıca kimsesiz çocuklara ait karma bir de yurt bulunmaktadır. 1912'de Kadıköy İtalyan Kız Okulu, Kadıköy Cafer Ağa Mahallesi Moda Caddesi'nde İtalyan Prenslarına ait bir binada açılmıştır. Adı kız okulu olmakla birlikte erkek çocuklarını kabul eden bu okul da 5 sınıflı bir ilkokuldur (Polvan, 1952; Polat, 1989).

1914'te Osmanlı Devleti'nin savaşa tutuştuğu devletlerin okullarından çoğu kapatılmış ve 1914'te kapitülasyonların kaldırıldığı ilan edilmiştir. 1913-1914'te yabancılara ait 215 ilkokul ve 806 öğretmen vardır. (Akyüz,

2013:278) 1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte İstanbul'daki İngiliz, Fransız, İtalyan ve Rus okulları kapatılmıştır. Savaş sonrasında Anadolu yakasında açık kalan okullar Haydarpaşa Osmanağa Mahallesi'nde Alman Okulu, Üsküdar'daki Amerikan Kız Okulu'dur (Ergin, 1977).

Maarif Nezareti tarafından 1914 yılında, İstanbul'daki Fransız, İngiliz, Ruslara ait okullar kapatılmış ve diğer vilayetlerdeki de aynı şekilde kapatılması talimatı verilmiştir. İstanbul ve civarında 53 kadar Fransız, İngiliz ve 3 Rus okulu bulunmaktadır. Bu okulların tahliyesi ile bir taraftan bilimsel kuruluşlar adı altında türlü fesat ve şer' odaklarından kurtulunmuş, bir taraftan da her türlü ders araç-gereci bulunan mükemmel donanımlı okullara sahip olunmuştur. Gerçekte, Maarif Nezareti'nin gerek İstanbul'da gerek taşrada okul binalarının azlığından dolayı sorun yaşadığına şüphe yoktur. Nitekim 27 Kasım 1914 tarihli Tasvîr-i Efkâr Gazetesi'ndeki İstanbul'daki yabancılara ait hangi okulun başka bir okula dönüştürüleceğine ilişkin bilgiler veren bir haber yer almaktadır. Bu okullar arasında karma okullara dönüştürülecek olanlar da bulunmaktadır. Bunlardan İngiliz okullarından Hasköy'deki ve Galata'daki okulların ve Rus okullarından da Beyoğlu'ndakilerin karma okul haline dönüştürülmesi planlanmıştır (Nurdoğan, 2005:414).

Ergün (1996), II. Meşrutiyet dönemindeki yabancı ilkokulların sayısını verirken en çok karma ilkokulların Ruslara ve Amerikalara ait olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Almanların 15, Avusturyalıların 1, Fransızların 6, İngilizlerin 3 ve diğer yabancıların da 3 karma ilkokulu olduğunu belirtmektedir. II. Meşrutiyet dönemindeki yabancılara ait ilkokul sayıları Tablo 18'de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 18. II. Meşrutiyet Dönemi Yabancılara Ait İlkokul Sayıları

Yabancılar	Kız	Erkek	Karma	Toplam
Alman	9	5	15	29
Avusturya	2	-	1	3
Fransız	25	27	6	58

Rus	15	9	17	41
İngiliz	10	21	3	34
Amerikan	14	9	17	40
Diğer yabancılar	4	3	3	10

Ergün, 1996:216'dan alınmıştır.

1913-1914 yılında yabancılara ait karma ibtidailerin sayılarına bakıldığında bu okulların İstanbul, Adana, Ma'muratü'l-Aziz, Aydın, Kayseri ve Hüdavendigar vilayetlerinde olduğu görülmektedir. Bununla ilgili olarak vilayet ve livalarda bulunan yabancı ibtidailerin sayıları Tablo 19'da verilmiştir.

Tablo 19. Vilayet ve Livalardaki Yabancı Karma İbtidailer (1913-1914)

	Alman	Avusturya	Fransız	Amerikan	Bulgar
İstanbul	-	1	-	-	1
Adana	-	-	1	2	-
Ma'muratü'l-Aziz	-	-	-	1	-
Aydın	-	-	-	1	-
Kayseri	-	-	-	1	-
Hüdavendigar	1	-	-	1	-

Alkan, 2000:175-176'daki tablolardan elde edilmiştir.

Tablo 19 incelendiğinde en çok karma ibtidai okulunun Amerikalılara ait olduğu ve İstanbul'da olmadığı görülmektedir. Ayrıca Adana'da hem Fransızların hem de Amerikalıların karma ibtidai okulu olması dikkat çekicidir. Almanların ise sadece Hüdavendigar'da karma ibtidai okulu bulunmaktadır.

4.2. Millî Mücadele Döneminde Karma Eğitime İlişkin Fikirler, Tartışmalar Ve Uygulamalar (1919–1922)

Bu bölümde Millî mücadele döneminin genel özellikleri, karma eğitim uygulamaları ve ilgili yasal düzenlemeler ve dönemin eğitimci ve aydınlarının karma eğitime ilişkin görüşlerine yer verilmiştir.

4.2.1. Dönemin Genel Özellikleri

I. Dünya Savaşı'nı bizim açımızdan yenilgiyle sona erdiren Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918'den Kurtuluş Savaşı zaferine kadar geçen süreç Millî Mücadele dönemi olarak adlandırılmaktadır.

Osmanlı Devleti için 1 Kasım 1914'de başlayan I. Dünya Savaşı, 1918 yılına gelindiğinde kötü sonuçlar doğurmaya başlamıştır. 19 Eylül 1918'de Filistin'de başlayan İngiliz taarruzu kısa sürede Suriye'ye yayılmış ve Halep'in İngiliz egemenliğine geçmesi ile sonuçlanmıştır. Diğer yandan Irak'ta gerçekleşen İngiliz taarruzu sonucunda Bağdat kaybedilmiş, Musul da İngiliz tehdidi altına girmiştir. Bu arada eylül ortalarında başlayan İtilaf taarruzu sonucunda Bulgarların tuttuğu Makedonya cephesinin çökmesi üzerine 29 Eylül 1918 tarihinde yapılan Selanik Ateşkesi ile Bulgaristan savaştan çekilmiştir. Böylece hem Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle kara yolu bağlantısı kopmuş hem de Osmanlı başkenti Batı'dan gelebilecek bir istila tehlikesine açılmıştır. İtilaf güçleri bu gelişmenin sonucunda Trakya'da 7 tümenlik bir kuvvet oluşturarak İstanbul ve Boğazlara yönelik bir saldırı hazırlığına girişmiştir. İstanbul'da ise bu sırada 1918 Şubat ayında sadrazamlığa gelen Talat Paşa kabinesi istifa etmiş, yerine 14 Ekim 1918 tarihinde Ahmet İzzet Paşa Kabinesi kurulmuştur (Akşin, 1998).

Ahmet İzzet Paşa Kabinesi ilk olarak İspanya aracılığı ile ABD Başkanı Wilson'a mütareke talebinde bulunmuştur (Karal, 1996). Bu talep sonucunda ABD'nin Orta Doğu siyasetinde daha aktif hale gelmesinden çekinen İngiltere derhal harekete geçerek Doğu Akdeniz Kraliyet Donanma Komutanı olan Amiral Galthrope'yi mütareke konusunda tam yetkili olarak görevlendirmiştir (Kutay, 1967). Görüşmelerde Osmanlı Devleti'ni ise Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey'in temsil etmesi kararlaştırılmıştır. Mütareke görüşmelerine katılacak Rauf Bey'e Sadrazam İzzet Paşa 17 Ekim 1918'de Türkiye'nin İngiltere ile dost olmak ve himaye kazanmak istediğini bildirmiş ve bu isteğin görüşmelerde Amiral Galthrope'a iletilmesini istemiştir.

27 Ekim 1918'de Limni Adası'nın Mondros limanındaki Agamemnon zırhlısında başlayan ateşkes görüşmeleri, 30 Ekim 1918 tarihinde mütarekenin imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. 25 maddeden oluşan belgeyi Osmanlı Devleti'nin üç kişilik heyeti (Hüseyin Rauf, Reşat Hikmet ve Sadullah) ile İngiliz Amirali Arthur Calthrope İtilaf devletleri adına imza etmiştir. Mütarekename 30 Ekim 1918'de Osmanlı Mebusan ve Ayan Meclislerince onaylanmıştır (Karal, 1996).

Osmanlı Devleti'ni fiilen sona erdiren bu mütarekeyi hükümet, biraz da Wilson prensiplerine güvenerek imzalamıştır. Antlaşmanın imzalanmasından sonra, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, 19 Aralık 1918'de Mebusan Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada, "*Amerika Devlet Başkanı tarafından açıklanmış, hak ve adalet esaslarına dayanan bir barışı tam bir içtenlikle kabul edeceğiz*" demiştir (Sonyel, 1973). Wilson prensiplerinin 12. maddesine göre Osmanlı Devleti'nin Türklere meskûn bölgelerin bağımsızlığına dokunulmayacaktı. Hatta prensiplerin "ulusların kendi kaderlerini, kendilerinin belirlemesi hak ve yetkisi" maddesine dayanılarak Yunanistan ve Bulgaristan'a geçmiş olan Doğu ve Batı Trakya'nın Türklere verilebileceği ümit ediliyordu.

Bu çok ağır şartlara kabul etmek zorunluluğunda kalan Türk heyetinin bazı haklı itirazlarına karşı İngiliz Amirali Arthur Calthrope kendilerine gizli kalmasını istenen bir mektup vererek mütarekenin bu ağır şartlarının uygulanmamasında aracı olacağını yazmıştır. Ancak zaman bunu doğrulamamış mütarekenin ağır şartları yürürlüğe girmiştir.

Arthur Calthrope, karşı tarafın temsilcisi olan Rauf Bey'e, Müttefiklerin İstanbul'da askerî varlıkları olmayacağına dair sözlü garanti vermiştir (Criss, 2011:15). Buna rağmen, Mondros Mütarekesi'nden bir gün sonra, İngiliz Generali Karsel Musul'u işgale kalkışmış, General Allenby 3 Kasım'da İskenderun'u işgal edeceğini bildirmiş, Irak'taki İngiliz Kuvvetleri Musul'u işgal için 6. Ordu'yu tazyike başlamışlardır. 6 Kasım 1918'de Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının temizlenmesine başlanmış ve ertesi gün müttefik donanması, yardımcı gemileriyle Çanakkale Boğazı'nı geçmiştir. İngiliz Albayı Muerphi, işgal ordusunun öncüsü olarak 7 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmiştir (Mumyakmaz, 2008).

İzzet Paşa Hükümeti istifa ederek 15 Kasım 1918'de Tefik Paşa hükümeti kurulmuştur. İzzet Paşa Hükümetinin istifasından bir gün sonra 12 Kasım'da bir Fransız Tugayı, 13 Kasım'da da içinde Yunan savaş gemilerinin de bulunduğu İtilaf Donanması İstanbul'a girerek boğazda demirlemiştir (Akşin, 1998:78-83). İstanbul Hükümetinin protesto etmesine ve Mebusan Meclisi'nin karşı çıkması ve itirazlarına rağmen bu olayla beraber İstanbul'un fiili işgali gerçekleşmiştir. Tefik Paşa Hükümeti ve Padişah ise bütün bu olaylara karşı sessiz kalmayı tercih etmişlerdir. Nitekim bu sessiz kalış, Tefik Paşa Hükümeti'nin beyannamesi mecliste okunurken eleştirilmiş, buna karşılık olarak Tefik Paşa Hükümeti, mütarekenin imzalayıcısı olan Ahmet İzzet Paşa Hükümetini suçlamıştır (Lewis, 1991).

Hükümetin işgalleri engelleyememesi mecliste yoğun tartışmalara neden olmuştur. Bu olaylar daha da büyüyünce Padişah 21 Aralık 1918'de Mebusan Meclisi'ni dağıtmıştır. 12 Ocak 1919'da istifa eden Tefik Paşa Hükümeti, kabinede yapılan değişikliklerle 13 Ocak 1919'da tekrar kurulmuştur. Yeni kabinenin görev yaptığı 3 Mart 1919'a kadar İtilaf Devletleri tamamen İstanbul'a hâkim olmuş ve başta İttihatçılar olmak üzere tutuklamalar yoğunluk kazanmıştır (Akşin, 1998:136).

Tefik Paşa Hükümeti 4 Mart 1919'da yerini Padişah'ın damadı Ferit Paşa Hükümeti'ne bırakmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Damat Ferit'in sadrazamlığında hükümetin kurulmasından sonra başlıca üç politika takip etmiştir. Bunlardan biri İttihat ve Terakkicileri kovuşturmak ve onları birtakım

cezalara çarptırarak hem İttihat ve Terakki'yi siyaset sahnesinden silmek hem de İtilaf Devletleri'nin gözüne girmektir. Diğer ikisi ise şartları hafif olan bir barış yapmak ve İngilizlerle mümkün olduğu kadar içli dışlı olmaktır. Bu doğrultuda geniş çaplı tutuklamalara girişilmiş ve eski nazırlar, birçok subay, mebus hatta İttihat ve Terakki mensubu olmayıp da ulusçu olanlar dahi tutuklanmışlardır (Akşin, 1998:197).

Damat Ferit Hükümeti'nin İtilaf Devletleri'ne, özellikle de İngilizlere karşı olan yumuşak tutumu ve yaranma politikası gün geçtikçe farklı boyutlar almış ve Anadolu'da ve İstanbul'da İngilizler başta olmak üzere İtilaf kuvvetlerinin ve azınlıkların çok rahat davranmalarına ve taşkınlıklar yapmalarına sebebiyet vermiştir. İngilizlere verilen bu tavizler, İngilizlerin Anadolu'nun işgalinde masa olarak kullandıkları Yunanlılara da geniş bir faaliyet alanı sağlamış, son olarak da I. Damat Ferit Hükümeti'nin son günü, 15 Mayıs 1919'da, İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. İstanbul Hükümetleri ve Padişah'ın Mondros Mütarekesi sonrası işgallerde pasif kalması ve her gelişmede, bedeli ne olursa olsun, hafif bir sulh yapma ümidiyle İtilaf Devletleri'ni kızdıracak hareketlerden çekinmesi, ülke halkının İstanbul Hükümeti'nden ve Padişah'tan beklentilerinin ve ümitlerinin azalmasına ve kendi başlarının çaresine bakmasına neden olmuştur.

İstanbul Hükümeti'nin işgaller karşısında çaresiz ve tepkisiz kalışı, hatta düşmanla iş birliğine yönelişi karşısında yerel direniş odakları belirmeye başlamıştır. Bu direniş hareketlerinin organizasyonu Erzurum ve Sivas Kongreleri ile de sınırlı değildir. Anadolu ve Trakya'nın her yerinde yerel örgütler ortaya çıkmış ve kongreler toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Kurtuluş Savaşı'nın liderliğine soyunmasında ve bu savaşın temel hedeflerinin belirlenmesinde, 21-22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi'nin büyük önemi vardır. Sivas Kongresi öncesinde 23 Temmuz–7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Erzurum Kongresi, Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilmesini önlemeyi amaçlamıştır. 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi, ülkedeki tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin tek bir çatı altında birleşmesi açısından son derece önemlidir. Mandaterlik fikrinin de tartışıldığı kongrede, ülkedeki tüm Müdafaa-i Hukuk

cemiyetleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirilmiştir. Erzurum Kongresi sırasında kurulan Heyet-i Temsiliye tüm ülkeyi kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

21 Aralık 1918'de Vahdettin'in feshettiği meclis için Aralık 1919'da seçimler yapılmış ve 12 Ocak 1920'de Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı açılmıştır. Son Mebusan Meclisi'nin aldığı en önemli karar 28 Ocak'ta Misak-ı Milliye kabul etmek olmuştur. Misak-ı Millî kongrede alınan kararlarla paralellik arz etmekteydi. Bu arada 16 Mart'ta İstanbul fiilen işgal edilmiş ve Meclis 18 Mart'ta faaliyetlerine son vermiştir. Padişah da Meclisi Mebusan'ı 11 Nisan 1920 tarihinde feshetmiştir (Erdoğan, 1997).

Meclis-i Mebusanın son toplantısını yaptıktan bir gün sonra, M. Kemal 19 Mart 1920' de bütün yurda olağanüstü yetkili bir ulusal meclisin Ankara'da toplanma kararını duyurdu. M. Kemal Meclis-i Mebusanın milletvekillerini de Ankara'ya davet etti. Sonraki hafta 92 milletvekili Ankara'ya ulaşmayı başardı ve bunlar Müdafaa-i Hukuk hareketinin yerel şubelerince seçilen 232 milletvekili ile birlikte Büyük Millet Meclisini oluşturdular. Seçimlerden sonra Büyük Millet Meclisi ilk kez 23 Nisan 1920'de toplanmıştır (Zürcher, 2004). Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi, *“egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir”* diyerek, Meclis'in Padişah-Halife'den üstünlüğü felsefesini benimsemiştir.

24 Nisan 1920'de M. Kemal'in verdiği bir önergeyle Meclis şu ilkeleri kabul etmiştir: Hükümet kurulmalıdır. TBMM üstünde güç yoktur. Meclis yasama ve yürütme yetkilerini elinde toplar ve millî irade doğrudan doğruya, vatandaşadır. Bu ilkeler millî iradenin dışında güç tanımamıştır. Böylelikle padişahın devletin başı olmadığı ortaya çıkmıştır. Demokrasinin temeli olan halkın kendi kendini yönetmesi bu ilkelerle ortaya koyulmuştur. Bu ilkeler daha sonraki Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun temelini oluşturmuştur. Mecliste; 25 Nisan 1920'de yürütme kuvvetini oluşturan, 5 Eylül 1920'de Meclisin çalışma düzenini ayarlayan, 5 Kasım 1920'de de bakanların seçilmesinde Meclis başkanına üstünlük tanıyan kanunlar kabul edilmiştir (Özbudun, 2008).

İcra Vekilleri Heyeti'nin hazırladığı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu layihası 18 Eylül 1920'de meclise sunulmuş, yeni anayasanın kabulüyle ilgili meclis görüşmeleri iki ay sürmüştür. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 20 Ocak 1921'de kabul edilmiştir. (Erdoğan, 1997) 1921 Anayasası olağanüstü bir dönemin ihtiyaçlarını karşılamak ve geçici olarak ortaya çıkan iktidar boşluğunu doldurmak için hazırlanmıştır. 1921 Anayasası meclis hükümeti modelini öngörmüş yasama ve yürütme yetkileri TBMM'de toplanmıştır. Aynı bir organ olarak yürütme organı yoktur. Devleti, TBMM yönetecektir (Özbudun, 2008).

Saltanatın kaldırılması veya Padişahlığın kaldırılması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1922'de kabul ettiği "Osmanlı İmparatorluğu münkariz olduğuna dair" 308 numaralı kararname ile gerçekleşmiştir. Kararnamenin ilanından sonra Sadrazam Tefvik Paşa başkanlığında 4 Kasım 1922 günü son toplantısını yapan Osmanlı hükümeti istifasını padişaha sunmuştur. 5 Kasım 1922'de Ankara hükümetinin İstanbul'daki temsilcisi Refet Paşa (Bele) tüm bakanlık müsteşarlarını toplayarak her türlü faaliyete son vermelerini tebliğ etmiştir. 7 Kasım 1922'de Babıali'deki başbakanlık dairesi resmen boşaltılmış ve Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayi'nin yayınına son verilmiştir. Şeklen "halife" unvanını koruyan VI. Mehmet Vahidettin 10 Kasım 1922'de son Cuma selamlığına katılmış, ancak yaşamına ve özgürlüğüne yönelik tehditleri gerekçe göstererek 17 Kasım 1922 sabahı Boğaziçi'nde demirli bulunan İngiliz zırhlısı Malaya'ya sığınmıştır. Bunun üzerine 19 Kasım 1922'de TBMM, veliaht Abdülmecit'i halife ilan etmiştir. 3 Mart 1924'te çıkarılan bir kanunla halifelik de lağvedilmiş ve tüm Osmanlı hanedanı mensupları yurt dışına çıkarılmıştır.

Millî Mücadele ve Kurtuluş Savaşı neticesinde Anadolu'nun büyük bir kısmını içine alacak şekilde bir Türk devleti kurulmuş ve Osmanlı Devleti tarih sahnesinden çekilmiştir.

4.2.2. Karma Eğitim İle İlgili Görüşler ve Tartışmalar

Bu dönemde karma eğitimle ilgili yapılan tartışmalar Darülfünûn'da karma eğitimin yapılması hususundadır. Bilindiği üzere kızlar için yükseköğretim düzeyinde bir okulun bulunmamasından dolayı yapılan yenilikler çerçevesinde İnas Darülfünûnu açılmıştır. Fakat erkeklerin sabah, kızların öğleden sonra derslere alınması, kızların her bölümde eğitim alamaması gibi durumlar tartışılmış ve tartışmalar sonucunda kız ve erkek Darülfünûnları birleştirilerek yükseköğretimde karma eğitime geçilmiştir. Bu geçiş süreci yoğun tartışmalara neden olmuş, gazete ve dergilerde dönemin aydınları çeşitli fikirler ileri sürerek bu sürece katkı sağlamışlardır.

4.2.2.1 Darülfünûn İle İlgili Tartışmalar

II. Meşrutiyet döneminde kadınların üst düzeyde eğitim almalarına ilişkin fikirler İnas Darülfünûn'un açılmasına ve Millî Mücadele döneminde de kız ve erkek Darülfünûn'da ayrı ayrı eğitimin zor olduğu ve eşit olmadığı düşüncesiyle karma eğitime geçilmesine neden olmuştur. Darülfünûn'un karma eğitim vermesi de tartışmaları beraberinde getirmiştir.

1919 yılının başlarında Darülfünûn'da karma eğitim uygulanması ile ilgili Sabah, İkdam, Söz, Alemdar, Zaman, Tasvir-i Efkâr gazetelerinde haberler çıkmıştır. Darülfünûn müdürü olan Ahmet Naim Bey'in karşı çıkmasına rağmen, İnas Darülfünûn'un kaldırılacağı ve kadınların erkeklerle karışık olarak Darülfünûn derslerini alacakları konusunda İkdam gazetesinde yazılar bulunmaktadır.

Örneğin, 24 Mart 1919 tarihli Sabah gazetesinde "İnas Darülfünûnu" başlıklı yazıda Darülfünûn ile ilgili şöyle bir haber yer almaktadır:

"Hükümet-i İttihadiye nisvanımızın âli bir tahsil görmeleri için sözde bir İnas Darülfünûnunu tesis etmiş ve fakat burada kızlarımıza okutturulan dersler, ancak tali bir mahiyete inhisar etmiştir. İki darülfünûnun ders programları tetâbuk ve tevâfuk

etmedikten başka, muallimleri ayrı bulmak nokta-i nazarından da hazine-i devlet için ağır bir yük teşkil ediyordu. Binaenaleyh Kemal Beyefendi İnas Darülfünûnunun tesisinden matlub olan sıraların iktitafıyla beraber hazine-i devlet için ayrıca bir bâr teşkil etmesini temin için pek musib ve münasib bir tedbire tevessül etmiştir. Ez cümle her iki darülfünûnunun muallimleri ve ders programı aynı olacak ve bu suretle İnas Darülfünûnu en yüksek bir seviye-i ilm ve irfana is'âd edilmiş olacağı gibi, maâşâtta da hazine-i devlet için büyük bir tasarruf hâsıl olacaktır. İnas Darülfünûnu talebatı, ayrı dersanelerde derslerini alacak ve tıp fakültesinden maada, fen ve edebiyat fakültelerinden hangisine isterler ise oraya devam edecekler ve tabii dersanelerinden başka, ders saatleri de ayrı olacaktır.” (Sabah, 24 Mart 1919).

Gazetelerde yer alan haberler üzerine Nisan 1919'da Maarif Nazırı Ali Kemal bir tebliğ yayınlamıştır. Bunun üzerine Maarif Nezareti bir tebliğ yayınlamıştır.

İkdam gazetesinde yayınlanan tebliğ BOA'de de bulunmuştur. Maarif Nazırı Ali Kemal'in tebliği aynen şöyledir (BOA, MF.MKT 238/10. 09/B/1337 (Hicrî)):

“Bazı gazetelerde Darülfünûn talebe ve talebatının fi-mabad muhteliten ders göreceklerine dair bazı rivayet intişar etmekte olduğundan bu babda ber- vech-i ati izah-ı hakikate lüzum görülmüştür. Darülfünûnda, aynı bina dâhilinde ise de inas ve zükur talebe ayrı ayrı dersanelerde ayrıca tederrüs etmektedirler. Evvelce böyle idi. Nazır ----- Beyefendi zamanında yine böyle kaldı. Derslerce ve muallimlerce ahiren icra edilmiş tensikatta bu usûl asla değiştirilmedi. İnas Darülfünûnu için bir bina tedarik edilerek talebat oraya nakledilmedikçe de başka türlü yapmaya imkân görülmedi. Darülfünûn muallimleri ayrı saatlerde, ayrı dersanelerde kızlara ayrı, erkeklere ayrı ders vermekte devam ediyorlar. Hakikat-i hak böyle iken bu meseleyi muttasıl dile dolayanlar ya ----- islahiyyeyi sahte şayialarla inciterek bir fesat çevirmek yahut fırsattan istifade ile dolap döndürerek Darülfünûnunun huzurunu ihlal eylemek isteyenlerdir. Terakki ve muhafazakâr efrad-ı milletten hiçbirinin bu fesatlara kapılmaması rica olunur.”

Maarif Nazırı Ali Kemal 9 Nisan 1919 tarihli bu beyanatında bu haberlerin asılsız olduğunu; ayrı bir binanın bulunmaması dolayısıyla, bayanların Darülfünûn binasında, fakat ayrı dersanelerde, öğleden sonraları ders gördüklerini duyurmuştur. Kimsenin bu gibi fesatlara kapılmaması

gerektiği çünkü bu haberlerin Darülfünûn'un huzurunu bozmak isteyenlerce ortaya atıldığını ileri sürmüştür. Baltacıoğlu (1998), Maarif Nazırı Ali Kemal'in bu konuda bir gizli amacının olduğunu ve bu amacının da bir gün derslerin kendi kendine birleşmesi ve ikiliğin ortadan kalkması olduğunu söylemektedir.

Bu olaylar üzerine dönemin gazete ve dergilerinde Darülfünûn'da kız ve erkek öğrencilerin karma eğitim almasıyla ilgili olumlu ve olumsuz yönde yazılar yayınlanmıştır.

Sabiha Zekeriya tarafından çıkarılan Büyük Mecmua'nın üst üste birkaç sayısında Darülfünûn'ların birleştirilmesi üzerine bir hayli durularak çeşitli makaleler yayınlanmış ve bir de anket düzenlenmiştir.

Bu yazılardan ilki derginin 5. sayısında yer almıştır. 3 Nisan 1919 tarihli derginin Kadınlığa Dair köşesinde Sabiha Zekeriya tarafından yazılan "Kız Darülfünûnu Meselesi" başlıklı yazıda Darülfünûn'da kadınlar ve erkeklerin birlikte ders görmelerinin, asrileşmeyi hedefleyen bir millet için tartışılması bile gereksiz bir konu olarak değerlendirilmiş, yeni hayata giden yola skolâstik düşüncenin engel olmaması gerektiği vurgulanmıştır. Sabiha Zekeriya, Darülfünûn'un bu yolda en önemli kurumlardan biri olduğunu, ancak bu kuruma haremin sokulmak istendiğini vurgulamıştır. Ayrıca kız ve erkeği ayırmanın gülünç olduğunu aşığıdaki cümlelerle anlatmıştır:

"...Kadınla erkeği bir karagöz perdesiyle ayırmak gülünç olmaktan başka bir netice vermez. Ahlak kadının tesettürünü değil, ismet ve nezahetini ister. Bu ise bir başörtüsü, bir çarşaf ve sonra, dersaneleri ayırmakla mümkün olan bir şey değildir ve bunların hepsinin fevkinde bir yeni hayat cereyanı vardır ki, ne kadar mümânaat etseler, ne kadar çırpınsalar sonunda mağlûp ve münhezim seslerini kısıp sükût etmeye mecbur olurlar. ...Buna mâni' olacak hiçbir kuvvet de yoktur. Yalnız bu hareket bizi terakki yolunda geciktirir, fakat hedefe varmaktan hiçbir suretle men' edemez. (Büyük Mecmua, 3 Nisan 1919).

Sabiha Zekeriya yazısında ayrıca kız ve erkeklere ayrı ayrı eğitim verilmesinin öğretmenler açısından da yorucu olduğunu düşünerek konuyla ilgili olarak şöyle demektedir:

“Darülfünûnun tevhidi meselesi asrî hayatın icabı olduktan başka maddi birçok fevaidi de müstelzimidir. Çünkü bir ders iki defa gönül hoşluğu ile anlatacak hiçbir muallim yoktur. Sonra bu kadınların ilmî seviyelerinin bir dereceye kadar yükselmesine de hizmet edecek. Hâlbuki bugün en büyük ihtiyacımız; müsâvî bir tahsil ve hayatta müsâvî bir kuvvetle mücadele edebilmemizdir. Garbın her noktasında kadınlar, hayatta müsbet bir varlık gösterirken bizim daima menfî cihette kalmamız, kadınlığın, dolayısıyla milletin ve hükümetin asrî tekâmülünü rahnedâr eder. Cemiyet-i akvâm asrî milletleri topluyor. Biz daha Darülfünûnumuzu asra lâyük bir şekle sokamadıktan, hâlâ kadınla erkeği hayatta, cemiyette, yuvada ayırdıktan sonra ne salâhiyyetle asrî bir millet olduğumuzu iddia edecek ve bu mevkiye nasıl istihkak kesb edeceğiz? Bugünden ziyade yarının meselesi olan Darülfünûnun tevhidini liberal düşüncelere mâlik olan Maarif Nazırımızın ehemmiyetle nazar-ı dikkate alacağına şüphe etmiyorum. (Büyük Mecmua, 3 Nisan 1919).

Yine Büyük Mecmua'nın 5. sayısında imzasız olarak “Darülfünûnda Harem” başlıklı yazı yayınlanmıştır. Erkek ve Kız Darülfünûnlarının birleşeceği haberi karşısında memnuniyet duyulurken daha garip bir olayla karşılaşarak eğitimin ayrı saatlerde icrasına karar verilmesi hatta koridorlarda karşılaşma ihtimallerinin önünün alınabilmesi için kadınların öğleden önce ve erkeklerin ise öğleden sonra Darülfünûna girişlerinin yasaklanması ince bir alay konusu hâlinde eleştirilmiştir. Darülfünûnda haremlik ve selamlık kurularak levhalar asılabileceği ve bunun da bir Şark Darülfünûnu'nda eğitimin nasıl olabileceğinin göstergesi olacağı yoluyla gönderme yapılmıştır.

Büyük Mecmua'da karma eğitim ile ilgili olarak 24 Nisan 1919 tarihinde yayınlanan 6. sayısında bir anket düzenlemiştir. Ankete dönemin ünlü isimleri katılarak konu hakkındaki görüşlerini dile getirmişlerdir. Bunlar arasında Halide Edip, Müfide Ferit, Nakiye Hanım, Köprülüzâde Fuat gibi karma eğitimden yana görüş bildirenler olduğu gibi, Rauf Ahmet gibi kızların ayrı üniversitede öğrenime devam etmesini isteyenler de vardır.

Halide Edip, kadın ve erkek Darülfünûnlarının birleştirilmesini medreseden okula geçen bir millet için tabii gördüğünü ve İnas Darülfünûnunu lağveden radikal bir idareden de bunun beklendiğini ancak sadece derslerin aynı tarzda aynı müderrisler tarafından fakat ayrı ayrı

zamanlarda verilmekten ibaret olan bu girişimin fikri değil yalnızca iktisadi bir karar olduğu görüşünü belirtmiştir. Halide Edip bunun bile iktisadi açıdan takdir edilecek bir girişim olduğunu söylüyor ancak var olan durumun geriye gidişi ve hatta meselenin yön değiştirerek teamül haline gelen müşterek serbest konferanslar konusunda bile muhalefetle karşılaştığını ve Darülfünûnda haremlük ve selamlık olacağını işittiğini belirtmiştir.

“...Asrî olmaya karar vermiş isek asrî olan fikrî müessesâtı kabul etmeye mecburuz. Darülfünûna kadar yükselen kadın vakar ve ciddiyetine sahip bir kadındır. Mağazalarda kadın erkek beraber satıcılık edebilirse Darülfünûn dershanesinde de erkek kadın arkadaşıyla yan yana oturmak hakkını itiraz kabul etmez derecede kazanmıştır. Bunun aksini ispat edecek delil ve vakayi’ varsa kadın hayât-ı umûmiyyeden tamamen çekilmeli ve Darülfünûn da o zaman özenti ve gayri ciddi bir gösteriş olacağından ortadan kaldırılmalıdır.” (Büyük Mecmua, 24 Nisan 1919).

Halide Edip çağdaşlaşmadan bahsederken karma eğitime karşı çıkıldığını bununda kendi içinde çelişkili olduğunu vurgulamıştır. Bu düşüncesini Çin kültüründen verdiği örnekle de desteklemiştir.

Ankete katılanlardan biri de İnas Darülfünûnu Edebiyat Tarihi hocası Köprülüzâde Mehmed Fuad’dır. Karma eğitim konusunu bir dedikodu hâline getiren ve Orta Çağ’ı yaşatmak isteyen birtakım çevrelerin bulunduğunu ve bu zihniyetin karşısında duyduğu hayreti dile getirmektedir. Ayrıca bu gibilerin ilerleme ve gelişme fikrinin önünde çamurdan sözlerle durulamayacağı görüşündedir (Büyük Mecmua, 24 Nisan 1919).

Müfide Ferid ise konuyu iktisadi açıdan ele alarak, Darülfünûn’a devam eden öğrencilerin sınıfsal kökenlerini sorgulama yoluyla kadının ekonomik özgürlüğünü elde edebilmesi açısından değerlendirmiş ve asıl meselenin “yeni insan” tipini yaratmakla çözülebileceğini vurgulamıştır. Ona göre sorunun temelinde yatan nedenlerden biri de toplumsallaşma seviyelerinin farklılık göstermesidir. Bir köylü, bir kasabalı, bir şehirli ve bir Darülfünûnlunun hayat tarzları birbirlerinden farklıdır ve bu farkı unutarak Türk kadınları üzerinde muhakeme üretmek doğru olmayacaktır. Müfide Ferid’e göre Darülfünûn’a devam eden hanımlar iki tür aileden gelmektedir.

Birisi, zengin ve çalışmaya ihtiyacı olmadığı halde yalnız yüksek tahsilde bulunmak amacıyla Darülfünûn'a gidenler, ikinci tür ise yine ekonomik açıdan müsait olmakla beraber, ileride kendi hayatını kazanabilecek bir meslek edinmek amacıyla Darülfünûn'a gidenler. Müfide Ferid Hanım, özellikle bu ikinci grubun çoğunluğu oluşturduğunu belirtmiş ve kadınlar iş hayatında erkeklerle beraber çalışacaklarsa okulda neden aynı dershaneyi paylaşamayacak olsunlar sorusunu dile getirmiştir (Büyük Mecmua, 24 Nisan 1919).

“Binaenaleyh bu hanımları derslerde erkeklerden ayırmak ne kadar manasız olur? Zira bu hanımlar mektepte ömürlerini sürmeyecekler, oradan çıkar çıkmaz hayat-ı cemiyete atılacaklar. Mesela muallime oldukları zaman muallim refikleriyle birlikte çalışmayacaklar mı? Ticarete sülûk ettikleri halde umum ile temasta bulunmayacaklar mı? Bu hanımlar, Darülfünûnda men edilmek istenilen teması derslane, mektep ve ticarethaneler haricinde de istedikleri gibi tesis edemezler mi?” (Büyük Mecmua, 24 Nisan 1919).

Sorunun çözümünün ise kadın ve erkeğin şekli temasında odaklanarak değil, Anglosakson ahlakında olduğu gibi fikri ve ahlaki terbiyelerinde saklı olduğunu belirtmiştir. Müfide Ferid Hanım, Anglosaksonların ahlak konusunda diğer medeni milletlerden daha üst seviyede olduklarını ve tüm eğitim sisteminde kız ve erkek çocukların bir arada bulunduğunu belirtmektedir.

Fevziye Mektebi müdiresi Nakiye Hanım da konuyla ilgili olarak Batı medeniyetini her zaman beğendiğimizi ama uygulamaya tam olarak geçiremediğimizi, kadın ve erkeğin serbestçe çalışmasını sağlamadan bunu olamayacağını belirtmiştir. Nakiye Hanım, karma eğitime geçilirken ufak tefek mahzurların olabileceğini belirtmiştir.

“Belki bundan bugün için ufak tefek bazı mahzurlar tevellüd edebilir. Fakat bu gibi mahzurları her yeni atılan adımda her millet görmüş ve geçirmiştir. Beni kim temin edebilir ki – zamanın hiç tahammülü olmamasına rağmen- buna yüz sene sonra başlayacak olsak aynı mahzurlar karşısında kalmayacağız? Hatta bu mahzurlar, medeni ve müterakki âlemden ayrı olarak geçirdiğimiz bir asrın yükleri ile yüz kat daha fazla olmayacaktır?” (Büyük Mecmua, 24 Nisan 1919).

Yazısının devamında Nakiye Hanım, kadının toplum hayatında yer alması için üç şeklin kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir.

“Ben zan ediyorum ki kadınların bir haysiyet-i içtimaiye iktisab edebilmesi, ancak hayat-ı içtimaiyeye bilfiil iştirakleriyle kabil olabileceğini kabul etmek birinci ve bu iştirakin ne suretle tatbika lazım geleceğini düşünmek de ikinci şartı teşkil etmeli idi. Fakat bu on beş gün içinde Kız Darülfünûnuna, -şimdiye kadar kadın hayat-ı içtimaiyesiyle alakadar olmayan- bir komisyonun üç şekil kabul etmesi ve neticede eski haline irca’ a karar vermesiyle değil bu hususta salahiyet sahibi addedilecek zevatın serd edecekleri mütalaât nazar-ı dikkate alınarak o suretle bir şekil verilmeli idi. Ve yine zan ediyorum ki bu üç şekil üzerinde o kadar kıyl u kâl oldu ve o kadar zaman israf edildi ki bunlar meselenin suver-i tatbikine masruf olsa idi bugün kız Darülfünûnu teşekkül etmiş ve garb medeniyet ve irfanını tekamülât ve terakkiyatımız için bir amel-i yegâne olarak kabul ettiğimizi ve tatbika başladığımızı medeniyet ve irfan sahiplerine de ispat etmiş olurduk.” (Büyük Mecmua, 24 Nisan 1919).

Nakiye Hanım karma eğitim konusunda gereksiz tartışmaların yerine uygulamaya geçilebilseydi çok yol alınabileceğini ve bu konuda oluşturulan komisyonların yetersiz olduğunu belirtmiştir. Ayrıca oluşturulan komisyonun üyelerinin yetkili kişiler olmasını gerektiğini bu sonucun dikkaet alınması gerektiğini savunmuştur.

Dönemin ünlü düşünürlerinden Doktor Abdullah Cevdet ise, İslamiyet’te kadın ve erkek her Müslüman’a ilim tahsil etmenin farz oluşu ve İslamiyet’in temelde hürriyetperver bir din niteliği taşıması sebebiyle İslâm’ı seven kişinin asrın icabını kabul etmesi gerektiği ve dinin bir akıl işi olduğu düşüncesinden hareketle konuyu tartışmaya açmıştır. Doktor Abdullah Cevdet Bey, *“İbâdet aynı sakf altında kadın ve erkek müctemian ifâ olunabiliyor. İbâdet gibi farz olan tâlimin de aynı sakf altında kadın ve erkek hep beraber icrası neden şîâr-ı İslâm’a mugayir görülsün?”* diye sorarak aynı çatı altında öğrenim görmenin İslam’a aykırı olamayacağını söylemiştir (Büyük Mecmua, 24 Nisan 1919)

İnas Darülfünûnu’nda felsefe derslerine giren Doktor Rıza Tevfik Bey de “Memleket” gazetesine yaptığı beyanatıyla ankette yer almaktadır. Ona göre kadın ve erkeği toplumsal hayatta birbirinden ayırmak artık

imkânsızlaşmıştır ve yakın bir zamanda Darülfünûn'da kadın ve erkek aynı dershanede ders görecektir. Anket katılımcıları arasındaki en somut ve sert cevabı Rıza Tevfik vermiştir:

“Artık herkes görüyor ki dünyada hiçbir kuvvet, kadını, erkeği hayatta yekdiğerinden ayıramaz. Bu kanâat uzun müddet bizim muhitimizde yaşayamamış ise de son zamanlar şiddetli bir cereyân halinde memleketi istilâ etmiştir. Bu cereyân o kadar kuvvetlidir ki hiçbir sebep bunu tevkif edemez. Yakın bir âtîde bizim Darülfünûnumuzda kadın ve erkeğin aynı dershanede ders aldığını göreceğiz. Ben bu hadiseyi ham zihniyetle, asri telâkkilere karşı bir aksü'l-ameli gibi kabul ediyorum. Darülfünûn müdürü istediği gibi emir verebilir. Fakat ben bir ilân eder, kız ve erkek talebemi diğer bir mahalde toplar ve konferansımı veririm. Esasen bu emri vermek için hiçbir mâkul sebep de yoktur. Talebem ders esnasında gözlerini benden ayırmaz ve ciddiyetle dersi takip eder. Hem kadın ve erkeklerimizin bu husustaki terbiye ve vakarlarından şüphe etmek çok yanlıştır” (Memleket, 9 Nisan 1919; Büyük Mecmua, 24 Nisan 1919) .

Rıza Tevfik beyanatının devamında ise Darülfünûn müdürüne bu hâlin çok çirkin olacağını anlattığını ve aksi surette ders veremeyeceğini söylediğini belirtmiştir (Memleket, 9 Nisan 1919).

Prag'da yaptığı bir gezi esnasında yüksek tahsilde 20-30 yaş arasındaki öğrencilerin karma eğitim aldığını gören Kâzım Nami esas yanlışın kadın ve erkeği ayırmak olduğunu söylemiştir. Ayrıca yazısında Darülfünûn'un bir ilim yeri olduğunu ve burada ihtilatın değil, ahlaki bir sosyalleşmenin olması gerektiğini ve bunun neticesinde de gerek kızların, gerek erkeklerin ahlakları da iyileşeceğini ve güzelleşeceğini anlatmaktadır. Kadın ve erkek ayrı yaşadıkça ne aile ahlakının, ne de millî ahlakın düzelemeyeceğine inanandığına da belirtmektedir (Büyük Mecmua, 24 Nisan 1919).

Yine Büyük Mecmua'nın 24 Nisan 1919 tarihli sayısında Darülfünûn edebiyat fakültesi öğrencilerinin karma eğitim konusundaki görüşlerine yer verilmiştir. Öğrencilerin kadın ve erkek arasında hiçbir fark olmadığını karma eğitimden yana olduklarını söylemişlerdir.

“Kadınlar herhangi bir mesleğe intisab edebilirler bu babda kadın ile erkek arasında hiçbir fark kabul edilemez. Yani işte birlik ve müsâvât tanımak lazımdır. Hal-i hazırda kadınlar, erkekler kadar çalışma sahasına ve haklarına malik olmadıklarından dolayı bu müsâvâtın tesisi için örfün kabul edilebileceği nisbette çalışmayı vazife bilir. Edebiyat fakültesi gençliği, İslamiyeti hürriyetperver ve müsâvâtçı bir din halinde tanır ve iman eder. Kadın ile erkek arasında müsâvâtı kabul eder. Yani bir kadında ne kadar iffet ve fazilet istenirse erkeklerde de aynı derecede bir kıymet-i maneviye talep eder. Bu afüvet ve maneviyatı kendisinde de bulmuştur. Binaenaleyh amelde, ümmetin ve İslamiyetin çalışma ve ahlak sahasındaki telakkisinden mülhem olan bu düsturları şiar ittihaz edinen edebiyat fakültesi gençliği, o günde akacak olan her iftira ve müzevir cereyanından münezzehtir.” (Büyük Mecmua, 24 Nisan 1919).

Öğrenciler kız ve erkeğin arasında bir fark olmadığını kabul ederek, İslamiyet’in de kadın ve erkeği eşit olarak gördüğünü vurgulamaktadırlar. Bu düşüncelerden öğrencilerin de karma eğitimi istedikleri söylenebilir.

Büyük Mecmua’nın yine aynı sayısında İkdam gazetesinden alınan bir habere de yer verilmiştir. Yazıda kadınla erkeğin hayatta karışık olarak bulunduğunu Darülfünûn’da da bunun olabileceği verilen örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin kadınların üst düzeyde eğitim almalarını savunurken ve okul açılmasını desteklerken Darülfünûn’da da birçok kadını yetiştireceğini ve neden karşı çıktığını anlaşılmadığı yer almaktadır. (Büyük Mecmua, 24 Nisan 1919).

Ankete katılanlar arasında karma eğitimin uygulanmasına karşı görüş bildiren tek kişi Rauf Ahmet’tir. Rauf Ahmet şöyle demektedir:

“Bir su-i tefehhüm tevlid etmemek üzere derhal söyleyelim ki biz muhtelit tedrisata taraftar değiliz. Ve ba-husus bizde henüz kabil-i tatbik olmadığı kanaatindeyiz. Rûfekamızdan biri Darülfünûn hadisesine tahsis ettiği bir baş makalede aksi nokta-i nazarı müdafaa ettiği sırada, bizlere has bir lisan-ı kat’iyetle dünyanın hiçbir tarafında erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı Darülfünûnlar tesis edilmediğini iddia etmişti. Hâlbuki vatanımız gibi temeddün yolunda geri kalmış memleketler için son derecede şayan-ı istifade bir misal teşkil eden Japonya teceddüdü bu Darülfünûn meselesinde de ibret-bahş bir ders vermektedir.” (Büyük Mecmua, 24 Nisan 1919).

Ayrıca Rauf Ahmet bu gibi konularda toplumun fikrini dikkate almamanın ve karşı görüşlü olanları da olur olmaz Kanun-i Esasi ve dine riayetsizlikle suçlamanın yanlış olduğu görüşünü savunmuştur.

Konuyla ilgili tüm bu görüşler yanında 17 Nisan 1919 tarihli Türk Kadını dergisinin 20. sayısında yayınlanan “Biraz da Mizah: Bugünün Yegâne Kadınlık Meselesi” başlıklı yazı, kadınların var olan bu durumunu alaya alacak kadar komik bulduğunun bir göstergesidir.

*“Darülfünûn’lu Hanımlar Hakkında Müsta’cil Bir Karar
Son hâdisat dolayısıyla İnâs Darülfünûnu tâlebâtı hakkında
ber-vech-i âti mühim ve musîb kararlar ittihaz edilmiştir:*

1. Tâlebât ba’demâ üç katlı kalın ve siyah peçe kullanacaklardır.

2. Sokakta gezerken, Darülfünûn kapısından girerken ve bilhassa sınıflarında ders okurken peçeleri kapalı bulunacaktır.

3. Hiçbir zaman, hiçbir yerde, hiçbir erkeğe selam vermeyeceklerdir. (Bu karardan muallimlerin istisnası zımında istilâm-ı keyfiyet edilmiştir.) Sâbık Darülfünûn heyeti âtîdeki iki maddenin de kabulünü teklif etmişlerse de neticesi anlaşılamamıştır.

1. Kadın muallimeler tedarikine kadar, erkek muallimler de hanımlara ders verdikleri müddetçe peçeli veyahut maskeli olacaklardır.

2. Hanımlar müstakil bir binaya nakledilinceye kadar, her gün öğle vakti Darülfünûn erkek namına bir fert kalmamak şartıyla kâmilen tahliye edilmedikçe hanımlar giremeyeceklerdir. Bilhassa bu son maddenin temin husulü için bir tabur (kadın polisleri) istihdamı düşünülmüş ve keyfiyet polis müdüriyetine de yazılmış ise de henüz cevap gelmemiştir.

Bu kararların tâlebât üzerinde ne gibi bir tesir yaptığını anlamak üzere muharrirlerimizden birini Darülfünûna gönderdik. Ve maa-l-memnûniyye hanımlarımızın bu kararları alkışlarla kabul ettiklerini öğrendik. Yalnız erkek talebe bu bâbtaki fikirlerini şimdilik kat’iyyen mektûm tutmaya karar verdiklerini bildirmişlerdir”. (Türk Kadını, 17 Nisan 1919)

“Darülfünûn’lu Hanımlar Hakkında Müstacel Bir Karar” başlıklı yazı diğer tartışmaların aksine olayı kendi üsluplarıyla yani şakayla karışık bir biçimde eleştirmektedir. Peçelerin daha kalın yapılması, kadının erkeğe selam vermemesi, erkek öğretmenlerin de peçe takması ve hatta erkekle

kadının karşılaşmaması için kadın polis görevlendirilmesi gerektiğini söyleyen yazı, Darülfünûn'da karma eğitim verilmemesini dönemin sosyal hayatıyla ilişkilendirerek alaycı bir şekilde sunmuştur.

12 Eylül 1919 tarihli İfham gazetesinde yer alan haberde *“Tıp ve hukuk fakültelerinin verdiği karara göre kızlarla erkeklerin bir arada eğitim almalarının gerektiğini fakat bu duruma Maarif nezaretin karşı çıktığının söylendiği”* yer almaktadır. Bu haberle ilgili olarak İfham gazetesi muhabiri dönemdeki eğitimle ilgili bazı konular üzerinde Maarif Nezareti Sait Bey ile bir mülakat yapmıştır. Mülakatta nazıra dokuz soru sorulmuştur. Bu sorulardan konumuzla ilgili olan altı soru vardır. Karma eğitimle ilgili olan sorular kızların hukuk ve tıp bölümlerine alınıp alınmaması konusundadır. Maarif Nazırı sorulara kısa cevaplar vermiştir. Bu da Maarif Nazırının karma eğitim konusunda net bir düşünce açıklamaktan kaçındığını düşündürmektedir.

Bu dönemde hukuk ve tıp okullarında kızların erkeklerle karışık okumaları yoğun tartışmalara neden olduğu sorulardan bir kez daha anlaşılmaktadır. Verilen cevapların da kısa olması dikkat çekicidir. Bu da Nezaret'in aslında tam olarak nasıl bir tavır göstereceğini belirleyememesinden kaynaklanabilir. Fakat Maarif Nazırı, konunun Meclis-i Vükela'da ele alınmadığını ve bu konunun yerinin orası olmadığını belirtmesi de dikkat çekicidir. Böylelikle karma eğitim konusunun eğitimciler tarafından tartışılması gerektiği düşüncesinin Nezaretçe benimsediği düşünülebilir. Fakat Nezaret karma eğitim konusunda öğretmenlerin daha özverili olması gerektiğini ve asıl sorumluluğun onların üzerinde olduğunu söylemektedir. (İfham, 12 Eylül 1919).

Sabiha Zekeriya, 15 Eylül 1919 tarihli İfham gazetesinde Darülfünûn'da karma eğitim yapılması konusunda Maarif Nazırı Sait Bey'in bazı haklarını kullanması ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Herkesin içtihat ve kanaati muhteremdir. Nazır Bey Efendi'nin kanaatine hürmet etmekle beraber –kadınlık hayatına pek sıkı münasebeti dolayısıyla– kendi fikirlerimi de söylemek mecburiyetini hissediyorum. Nazır Bey Efendi'nin gösterdiği kayd-ı ihtirâziye üç noktada icmal edilebilir.” (İfham, 15 Eylül 1919).

Sabiha Zekeriya, yazısında konuyla ilgili olarak sorular sormuş ve bunları cevaplandırarak konuyu açıklamaya çalışmıştır. Sorular şöyledir: *“Efkâr-ı umumiye bunu hazmedecek mi?” “Bu herkes memlekette mevcut ahlak buhranı ile kabul telif midir?” “Bu tekâmül kanuna ta’bî olmayan bir hareket midir?”*. Bu sorulara verilen cevapları değerlendirdiğimizde öncelikli olarak genel düşüncelerle halkın düşüncesini birbirinde ayırmak gerektiğini çünkü ikisinin de birbirinden farklı olduğunu belirtmektedir. Genel olarak ahlak buhranı yaşandığını, bu buhranı en hafif geçirenin de Türk kadını olduğunu vurgulamış ve ahlaka maddi bir şekil verilemeyeceğinden ve kâğıt üzerindeki ahlak kurallarının tam olarak uygulanamayacağını belirtmiştir. Kadınların tıp eğitimi almalarına izin verilmesi fakat erkeklerle birlikte eğitim almasına yönelik karşı görüşlerin olduğunu ve kadınların doktor olmak için erkeklerle birlikte neden eğitim alamadıklarını anlamadığını ve bu konuda önemli olanın kadınların üst derecede eğitim almaları olduğunu savunmaktadır (İfham, 15 Eylül 1919). Bu görüşlerden yola çıkarak Sabiha Zekeriya'nın karma eğitimden yana bir tavır sergilediği ve bununla ilgili toplumun ileri gelenlerinin düşüncelerine cevap verdiği görülmektedir.

Sabiha Zekeriya yazısında son olarak bu konuda Maarif Nazırıyla ilgili düşüncelerini anlatmaktadır.

“Nazır Bey Efendi, meclis-i müderrisînin buna bir çare-i hal bulacaklarına pek ümitvardır. Fakat maa-l-teessüf hususu bazı istihbarata nazaran bu o kadar mucib-i memnuniyet bir şekilde değildir. Meclis-i müderrisîn bunu hamîyyeten kabul etse bile, bir ders için iki misli vakit sarf etmeye mecburdur ki bu bizim gibi parasından ziyade ve fenninden iktisat yapmaya mecbur olan bir millete hiç elvermez. Yahut bir icraat mukabilinde bunu kabul etmesi mümkündür ki buna da hükümet bütçesinin mütehammil olup olmadığı şayan-ı teemmüldür. Bu şerait tahtında meclis-i müderrisîn buna nasıl bir çare-i hal bulabilir? Bilmem.” (İfham, 15 Eylül 1919).

Bu ifadelerden de Sabiha Zekeriya Maarif Nazırı Sait Bey'in karma eğitimin uygulanması konusunda karar verecek olan müderris meclisine güvendiğini fakat meclisin buna karar verirken zorlanacağını ve ayrı ayrı ders yapılması kararı verilirse de bunun da hükümet bütçesini zorlayacağını ifade ederek nasıl bir karar vereceklerini beklediğini belirtmektedir.

Karma eğitimi isteyen aydın ve yöneticiler olduğu gibi istemeyenlerin de olduğu bilinmektedir. Hatta karma eğitimin yapılmasını istemeyen kurumlar dahi vardır. Bu kurumlardan biri de Dârü'l Hikmeti'l İslamiyedir.

Dârü'l Hikmeti'l İslâmiye, şer-f hükümlerce zorunluluk addolunan aile, nüfus, ırz ve namusu korumak adına, Müslümanların kendi vatanlarında rencide edilmesinin önüne geçilmesi için hükümetten faaliyet beklendiği sırada İnas ve Zükur Darülfünunlarının birleştirilmesi gibi bir konunun ortaya çıkmasını uygunsuz bulmuş, alelade kanunlarla gerçekleştirilemeyecek böyle bir olayın dikkatlerden kaçırılarak gizli bir emelle oldu bittiye getirilmemesi gerektiğini ve esas görevi İslâm'ın emirlerinin korunması ve uygulanmasını sağlamak olan Şeyhülislam'ın harekete geçmesi gerektiğini savunmuştur. Kız ve erkek Darülfünunlarının birbirinden ayrılıp, ayrı binalara taşınmaları istenmiş ve bu hususta İslami âdap ve terbiyeye dikkatin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca yapılan bu uygulamanın diğer okullar için de örnek alınması hususunda Maarif Nezâreti nezdinde girişimde bulunulması istenmiştir (Akman, 2006; Baskın, 2007). Oy birliği ile almış oldukları kararı Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'ye göndermişlerdir. Mustafa Sabri Efendi ise, dinî hisleri rencide ettiği ve toplumsal yapıyı sarstığı gerekçeleriyle, İslâmî terbiyeye riayet edilmesi ve milletin hassasiyetlerinin dikkate alınması gerektiği yolundaki Dârü'l Hikmeti'l İslamiyenin görüşünü paylaşmıştır (Baskın, 2007). Mustafa Sabri Efendi Sadrazama yazdığı yazıda *"Darülfünun'da namus simgesi örtülü Müslüman kızların erkek öğrenci ile diz dize oturduğunu"* söylemiştir. Darülfünun Müdürü Babanzade Ahmet Naim Bey ve Sebilürreşad dergisi de karma eğitime karşı çıkmışlardır (Baltacıoğlu, 1998).

Baltacıoğlu, bu gelişmeleri ve Darülfünun'da karma eğitime geçiş sürecini şöyle anlatmaktadır (Baltacıoğlu, 1998):

"Darülfünun konferans salonunda 8 Mayıs 1919 tarihinde Edebiyat Fakültesi kız ve erkek öğrencileri, bütün hocalar, Maarif Nazırı, Sadrazam Ferit Paşa'nın katıldığı bir toplantı yapıldı. Kızlar kapıdan girince sağ tarafı, erkekler sol tarafı tutmuşlardı. Feylosof Rıza Tefvik, kürsüye çıkıp bir konferans vermeye başladı. Bir aralık, Ferit Paşa'ya dönüp: "Paşa Hazretleri, Darülfünun'da kız erkek öğrenci zanu be zanu"

oturuyorlar, diyorlar. Hâlbuki işte gözlerinizle görüyorsunuz, aralarında tam elli metre mesafe var.” deyince bütün dinleyenler gülümsemeye başladılar. Bu toplantıdan sonra kızların ayrı bir Darülfünûn’da öğrenim görmeleri konusu dışarıda kapanmıştı. Yalnız Ahmet Naim Bey hiç susmuyordu. Ben Darülfünûn Genel Müdürü buldukça bu duruma izin vermem, diyordu ve birtakım direnmeler yapıyordu. Ali Kemal, buna kurnazca bir çare bulmuştu: Darülfünûn Genel Müdürlüğü görevini kaldırıp bu işi, Tedrisat-ı Aliye Müdür-i Umumiliği’ne kattı. Tedrisat-ı Aliye Müdür-i Umumiyesi aynı zamanda Darülfünûn Genel Müdürü görevini görüyordu. Ahmet Naim Bey, idare işinden çekilince hiç sorun kalmadı. Ülkemizde yüksek eğitim kurumlarında ilk karma öğretim devrimi işte böyle olmuştu”.

Baltacıoğlu’nun anılarında anlattığı bu olaydan Darülfünûn’daki eğitimcilerin karma eğitim yapılması konusunda birbirinden farklı düşündüklerini anlayabiliyoruz. Hatta karşı çıkanlar arasında Darülfünûn müdürünün de olması dikkat çekicidir. Maarif Nazırı karma eğitimi istemesine rağmen Darülfünûn müdürünün karma eğitim uygulamasına geçmediğini ve bu sebepten dolayı da görev yerinin değiştirildiği anlaşılmaktadır.

Suphi Nuri, kız ve erkeklerin aynı Darülfünûn’da eğitim görmemeleri gerektiğini, kadınla erkeğin aynı mekânda bulunmasının kadınlarda ahlâk düşüklüğüne yol açacağını savunan erkek yazarlara karşı asrî ve medeni olmanın tek yolunu şöyle belirtmiştir (Hatipoğlu, 2010):

“Bizim bildiğimiz bir şey varsa dünya ileriye gidiyor.... Kadınla erkek âlemde beraber yaratılmış, beraber yaşamış ve beraber çalışmıştır. Gerçekler ve gelenekler dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye’de ve İslam âleminde kadınla erkeği hep birleştirdiği halde, biz neden kadınlarımızı gücendiriyoruz ve onların iffet ve sadakatinden şüphe ediyoruz?” (Hatipoğlu, 2010).

Burada ileri sürülen fikirlere ve yapılan tartışmalara bakıldığında aslında her eğitimcinin kadının daha üst seviyede eğitim almasını isteği fakat kız ve erkeğin aynı ortamda bulunmasının birtakım sakıncaları olduğu veya olabileceği düşüncelerinin olduğu görülmektedir.

4.2.2.2 Maarif Kongresiyle İlgili Tartışmalar

Bu dönemde karma eğitimle ilgili diğer bir önemli olay da 15 Temmuz 1921 tarihinde yapılan Maarif Kongresi'nde yaşanmıştır. Aslında bu olay karma eğitimin uygulanmasıyla doğrudan ilişkili olmamakla birlikte karma eğitimi uygulayacak öğretmenlerin karma bir şekilde kongreye katılması süreci ve yaşanan tartışmalar karşımıza çıkmaktadır.

Maarif Kongresi 15-21 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da Darülmüallimin Konferans salonunda 180-250 arasında değişen kadın ve erkek öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir (Akyüz, 1983, Sarıhan, 2009). Atatürk, kongreye katılanlarla tek tek tanışmıştır. Katılımcılar kongre salonunun sol ilerisinde ayakta duran Atatürk'ün önüne gelerek Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in eşliğinde sırasıyla önce bayan öğretmenler, Ali dersler müderrisleri, maarif müdürleri, Sultani müdürleri, erkek öğretmen okulu, lise ve ilköğretim öğretmenleri kendilerini tanıtmışlardır (Sarıhan, 2009).

Toplantının kadın erkek karışık düzenlenmesi TBMM'de bazı kişilerce tepkiyle karşılanmış, devrin Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver), on bin lira harcayıp top tarrakaları arasında Muallimler Kongresi düzenlediği için Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey tarafından eleştirilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 10 Kasım 1921).

Karesi Mebusu Hasan Basri Bey (Çantay) de kongrenin milletin gelenek ve duygularına uymayacak bir şekilde muhtelit bir kongre olarak düzenlendiğini söyleyerek eleştirilere katılmıştır.

“Memleketimizin, milletimizin ananât ve hissiyatına hiç muvafık olmayan ve hatta İstanbul Maarif Nezaretinin bile cesaret edemediği muhtelit bir şekilde yaptıkları bu kongre halkın en samimi hissiyatını incitmiş, evliya-yı etfali derin derin düşündürmüştür. Hâlbuki maarif müessesesi her şeyden evvel halkın ruhuna ve terbiye-i içtimaiyyeye uygun bir hattı hareket ittihaz ettiğini halka göstermek ve suretle mekteplere karşı muttasıl bürudeti izale etmek vazifesiyle mükellef idi. Maarif Vekâleti ise tamamıyla buna aykırı

harekette bulundu ve halkın mekteplere karşı olan nefretini izaleden teşdid etti". (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Kasım 1921).

Karahisar-ı Sahib Mebusu Mehmet Şükrü Bey de kongreye kadın-erkek birlikte katılmasının "*kadınlığı tahkir*" olduğunu ifade etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 10 Kasım 1921).

Medreseli Mebuslar ise kongrenin düzenlenmesinde yardımcı olan Türkiye Muallime ve Muallim Dernekleri Birliği'ni Atatürk'e şikâyet etmişlerdir. Atatürk, Birlik Başkanı Mazhar Müfit Bey'i çağırıp "*Hanımların da katıldığı birlikler toplantısında siz ne yapmışsınız? Siz toplantıya gelen muallime hanımlarla muallim beyleri ayrı ayrı oturtmuşsunuz. Hâlbuki karışık oturtmalıydınız, bir daha öyle hareket etmeyiniz*" demiştir (Akyüz, 1983; Cunbur, 1992).

Aslında Atatürk, kongrenin açılış konuşmasında kongreye "kadın ve erkek öğretmenler kongresi" diyerek düşüncelerini önceden ortaya koymuştur.

Bu olay Atatürk'ün karma eğitim hakkındaki düşüncelerinin bir habercisi sayılabilir. Nitekim Atatürk 31 Ocak 1923 günü İzmir'de karma eğitim konusundaki düşüncelerini halka şu cümlelerle açıklamıştır: "*Milletimizin, memleketimizin dârülrıfanları bir olmalıdır. Bütün memleket evlâdı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır.*" (Cunbur, 1992).

Maarif Kongresi'nde yaşanan bu olay Darülfünûn salonunda Rıza Tevfik'in konferansında yaşanan olayla benzerlik göstermektedir. Bilindiği üzere Rıza Tevfik'in konferansına kadın ve erkekler birlikte katılmış, fakat kadınlar ayrı, erkekler ayrı tarafta oturmuşlardı. Hatta Rıza Tevfik Sadrazamın da dinlediği konferansta bu durumu dile getirmiştir. Millî Mücadele döneminde yaşanan bu iki olay da eğitim kurumları dışında da yani sosyal hayatta kadın ve erkeğin aynı ortamda bir araya gelmesi açısından önem taşımaktadır. Çünkü dönemin aydınları ve eğitimcileri sosyal hayatta kadın ve erkeğin bir arada bulunmasının karma eğitimin de olumlu yönde etkilenmesi açısından önemli olduğunu düşünmektedir.

4.2.3. Karma Eğitim Uygulamaları ve İlgili Yasal Düzenlemeler

Millî Mücadele dönemi adından da anlaşılacağı üzere savaş yıllarını içine almaktadır. Bir taraftan da çift başlı bir yönetim vardır. Okulların ve öğretmenlerin bir kısmı İstanbul diğer kısmı Ankara Hükümetine bağlıdır. Dolayısıyla bu dönemde eğitimle ilgili gelişmeler olmasına rağmen sağlıklı ve sayısal bilgiler azdır. Bu dönem eğitimi konu alan çalışmalar genel olarak Darülfünûn, öğretmen sorunları ve eğitimde yaşanan diğer sorunlar gibi konulardan oluşmaktadır (Sakaoğlu, 1992; Aras, 2000; Akyüz, 2013).

Sakaoğlu (1992), 1918-1923 yılları arasını şöyle anlatmaktadır:

“Mondros (1918) ve Sevr (1920) Antlaşmalarını imzalayarak yıkılışını dünyaya duyuran Osmanlı Devleti, Anadolu’da İstiklâl Savaşı’nı başlatan Türk halkını, işgal, salgın, yoksulluk ve cehalet içinde bırakarak tarih sahnesinden çekildi. 1918-23 ara dönemi, ölüm kalım sorunlarının karabasanında eğitimi elbette ki öne alamazdı. Ama Cumhuriyete doğru bir yolu akıllarına koyanlar, ulusal bilincin ve egemenlik haklarına sahip çıkma erdeminin eğitimle kazanılacağını bilmekteydiler. Kuva-yı Milliye ruhunun köylere kadar yayılmasında, işgallere karşı direnişlerde ve örgütlenmelerde, Osmanlı mekteplerinden yetişen muallimlerle aydınların rolleri ise hareketin en sıcak ve samimî gerçeğiydi. Mitinglerde, kongrelerde, milis güçlerinde ve ordu saflarında yer alan muallimlerden 30’u ise ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne katıldılar. TBMM Hükümetinin Maarif örgütü, 1920 yılının sonlarına doğru, her birimi en fazla 3-4 kadrolu olmak üzere kuruldu: İlk Tedrisat, Talî (orta) Tedrisat, Sicil ve İstatistik, Muhasebe, Hars (Kültür) Müdürlükleri. (Bu mütevazı kadro ancak 1922’de, Müsteşarlık, Yüksek Tedrisat Dairesi, Telif ve Tercüme Heyeti de oluşturularak biraz daha geliştirilebilecektir).”

Yunanlılar ise işgalleri altındaki bölgelerdeki okulların bazılarını 1921–1922 ders senesinde kapatmışlar, öğretimi sürdürenlerin programlarındaki tarih dersinde değişiklik yaparak, malumat-ı vataniye derslerini de kaldırmışlardı. Ayrıca, her derece okullara Yunanca koyup bu dersten sınıf geçme zorunluluğu getirmişlerdi. Yunanlıların Anadolu’ya tayin ettikleri eğitim genel müdürü, işgal ettikleri bölgelerin okullarını Yunan hükümetine

bağlamaktaydı. Yunan hükümeti “*Şimdilik yalnız dil dersleriyle tarih öğretimini değiştireyoruz. Rumca resmî dil olacaktır. Bundan sonra özel ve resmî okullar yoktur, hepsi bir idare altında toplanmıştır*” diyen bir genelge yayınlamıştı. Kısaca işgal kuvvetleri, Türk eğitimini ortadan kaldırmak, Türkleri eritmek, yok etmek için kendi eğitim, propaganda ve yıldırma güçlerinden yararlanmaya özen göstermişlerdi (Alp, 2009:15).

İstanbul ve çevresi ile Yunan işgali altındaki iller dışında kalan, doğrudan Ankara Hükümeti'ne bağlı yerlerde 1920'de, ilk, orta ve lise düzeyinde ne kadar okul, öğrenci ve öğretmen bulunduğu ilişkin kesin ve güvenilir sayılar mevcut değildir. Meclis tutanaklarından ve arşivlere girebilmiş belgelerden anlaşıldığına göre, 3495 İlkokul (bunlardan 682'si kapalı), 3316 (1511'i öğretmen okulu çıkışlı değil) öğretmen, tam devreli (ilk-orta-lise:12 yıllık) 5 Sultani, 32 İdadi (9 yıllık), 13 Öğretmen Okulu (ilkokul sonrası 5 yıllık) vardır (Sakaoğlu, 1992). Bazı kaynaklarda bu sayıların daha farklı yer aldığı da görülmektedir. Örneğin, Başar'ın (2004) elde ettiği bilgilere göre açık ilkokul sayısı 1764, kapalı ilkokul sayısı 581 olmak üzere toplam ilkokul sayısı 2345'tir. Bu okulların ne kadarının köylerde olduğuna ilişkin hiçbir kayıt yoktur

Maarif Vekili Rıza Nur, 19 Ekim 1920'de Meclis'te yaptığı konuşmada şu sayıları vermiştir (Sakaoğlu, 1992; Başar, 2004):

"Bugün elimde bulunan sayılara bakılırsa 28 Sultanî vardır. Bunların birkaçı işgal altında bulunuyor. Yatılı öğrenci sayısı 340, gündüzlüler 2591'dir. Öğretmen ve memur mevcudu 587'dir. Her öğretmene 20 öğrenci düşüyor. Her sultanîye yılda 6 bin lira harcanıyor. Galatasaray Sultanîsi'nin yıllık gideri 40-50 bin lira arasındadır. 50-60 kadar da idadi (4 yıllık ortaokul) var. İbtidailerimiz (ilkokullar) 40 bin öğretmen istiyor..."

Meclis Maarif Encümeni Zabıt Kâtibi Cevdet Bey, Bakanın verdiği sayıları düzeltmek ve düşüncelerini açıklamak için söz alarak şöyle demektedir (Sakaoğlu, 1992):

"2500 öğrenci Sultanîlerde değil ilkokullardadır. Sultanîlerdeki 347 öğrenciye karşılık 587 kadrolu öğretmen ve memur vardır. Müstahdemler ise bu sayıya dahil

edilmemiştir—Biliyorsunuz ki Meşrutiyetten beri birçok okullar açıldı. Muallim Mektepleri, Sultanîler, savurganlıkla kuruldu. Ama hiçbiri, beklenen amacı gerçekleştirmedi. Araç gereç yetersizliği, bina bulunmayışı dikkate alınmadı. Bunlar gerçek birer Sultanî ve Muallim Mektebi değildir, birer okul karikatürüdür. Her okulda 15-20 öğrenci ancak var. Okulları düzeltmek ve düzene koymak ilk vazifemiz olmalıdır".

Millî mücadele döneminde il salnameleri, okullar ve eğitim faaliyetlerine ilişkin ayrıntılı bilgiler verdikleri hâlde, ülkeye yaygın toplu bilgileri sunan eğitim istatistikleri mevcut değildir (Çavdar, 1971:86).

Dönemin kısa olması ve yukarıdaki açıklamalar ile örneklerden de anlaşılacağı üzere bu dönemde eğitimle ilgili sınırlı ve eksik bilgi bulunmaktadır. Dolayısıyla karma eğitim uygulamalarıyla ilgili bilgiler de sınırlıdır.

4.2.3.1. İlköğretim

19 Mayıs 1919'da başlamış olan Millî Mücadele devam ederken eğitim ve öğretim işlerine de mümkün olduğunca ara verilmemeye çalışılmıştır. Yeni okullar kurulmamış olsa da elde mevcut olanın en iyi şekilde idare edilmesine ve verimli şekilde kullanılmasına gayret edilmiştir.

Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, her yerde ilkokul açmanın olanağı olmadığını, yeterli öğretmen bulunmadığını, herhangi bir köy, okul açmak isterse ve bu Meclisi Umumiye tarafından uygun görülürse açıldığını ve okulun masrafının, bu köy tarafından karşılanacağını belirterek bu verginin o köyün ahalisine yükleneceğini, bundan başka çıkar yol olmadığını belirtmiştir (Dağcı, 2008:25).

Bu dönemde ilköğretimle ilgili bir yasal düzenleme yapılmamıştır. Dolayısıyla 15 Temmuz 1915'te kabul edilen Mekâtib-i İbtidaiye-i Umûmîye Talîmatnâmesi'ndeki kuralların uygulamasına devam edilmiştir.

Dönem sonundaki ilkokul sayılarına bakıldığında 4181 erkek, 589 kız okulu olduğu görülmektedir. Bu okullarda okuyan 59741 kız ve 253430 erkek öğrenci bulunmaktadır (Alkan, 2000).

4.2.3.2. Ortaöğretim

Bu dönemde ortaöğretim kurumu olarak idadiler ve sultaniler bulunmaktadır. Ayrıca ortaöğretim düzeyinde mesleki ve teknik eğitim veren okullar da vardır. Yapılan tespitlere göre ortaöğretim düzeyinde karma eğitim veren okul bulunmamaktadır. Yani kız ve erkek idadi ve sultanileri farklıdır. İleri ki bölümlerde de görüleceği üzere ortaokul ve liselerde karma eğitim Cumhuriyet döneminde gündeme gelmiştir. Dönem sonundaki tam devreli 14 erkek lisesi ve 6 kız lisesi bulunmaktadır. Ayrıca bir devreli 3 kız lisesi ve 72 erkek lisesi bulunmaktadır (Alkan, 2000).

Dolayısıyla bu başlık altında değerlendirilebilecek karma eğitim uygulamalarına ilişkin bilgiler bulunmamaktadır.

4.2.3.3. Yükseköğretim

İnas Darülfünûn uygulamasında, ders programları ve ders saatleri ayrı olsa bile, dersler Darülfünûn'da verilmekteydi. Mart-Nisan 1919'da Darülfünûn'da bir reform yapmaya çalışan Maarif Nazırı Ali Kemal, hazineyi de bir yükten kurtarmak için, Darülfünûn'un ders programlarını, aynı hocalarla, İnas Darülfünûnu'nda uygulatmayı kararlaştırmıştır. Sadece ders saatleri ayrı bırakılmıştır (Sabah, 24 Mart 1919). Darülfünûn'da öğleden önce erkekler, öğleden sonra da bayanlar, aynı dersleri aynı hocalardan görmüş olacaktı.

1918–1919 öğretim yılında İnas Darülfünûnu'nda okuyan kızlar, kendilerine verilen eğitimin erkek öğrencilerden daha az olduğunu düşündüklerinden, Şükûfe Nihal başkanlığında bir öğrenci heyeti Maarif

Nâzırı Ali Kemal'i ziyaret ederek erkeklerle birlikte öğrenim görme isteklerini kabul ettirmişlerdir (Celasin, 1946). Maarif Nazırı Ali Kemal 1919 başlarında Darülfünûn'da kız-erkek birlikte eğitim aldıkları ile ilgili gazetelerde yer alan haberler üzerine Nisan 1919'da basında bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğinde bu söylentilerin fesat çıkarmak ve Darülfünûn'un huzurunu bozmak isteyenlerce ortaya atıldığını ileri sürmüştü ve şöyle demiştir (Akyüz, 1999):

"İnas Darülfünûnu için bir bina sağlanarak öğrencileri oraya nakledilmedikçe başka türlü yapmaya imkân yoktur. Darülfünûn öğretmenleri ayrı saatlerde, ayrı dersanelerde kızlara ayrı, erkeklere ayrı ders vermeyi sürdürüyorlar. Erkek öğrenciler öğleden önce, kız öğrenciler öğleden sonra ders görmektedirler." (Akyüz, 1999)

Karma eğitim, Maarif Nazırı Ali Kemal'in Darülfünûn'a gönderdiği yazılı emirle gerçekleşmiştir. Ancak Darülfünûn müdürü Babanzade Ahmet Naim Bey: *"Ben bunu tatbik edemem, kız ve erkek çocuklarının diz dize oturmalarına razı olamam, bu benim dinime muhaliftir"* diyerek emri uygulamak istememiştir. Bu sözleri işiten Darülfünûn öğrencilerinin protesto için Türk Ocağı'na toplanmasını kendi güvenliği için tehlikeli gören müdür, öğrencilerin toplu olarak binaya girmelerini önlemek için Darülfünûna polis çağırması, Darülfünûnu polis kordonu altına aldırmasıdır. Olay Edebiyat Fakültesi dekanının araya girmesiyle çözümlenmiştir (Torlak, 1995).

12 Eylül 1919'da Maarif-i Umumiye Nezareti Tedrisat-ı Aliye Dairesi Müdürüyeti'nden Sadaret'e yazılan resmî bir yazıdan anlaşıldığına göre: İnas Darülfünûnu aslında Edebiyat ve Fünun adları ile 2 şube olarak düzenlenmiştir. Fünun şubesi, Riyaziye ve Tabiye kısımlarına ayrılıyordu. Eğitim süresi 3 yıldır. Önceleri Darülfünûn'da erkek öğrencilerden ayrı olarak ders verilmiş iken, bina yetersizliğinden dolayı, daha sonraları müstakil bir müdürün yönetimine verilerek, Cağaloğlu'ndaki bir binaya taşınmıştır. Fakat savaş şartları yüzünden İnas Darülfünûnu binası da yaralı ve hastalara tahsis edilince, tekrar Darülfünûn binasına gelme mecburiyeti doğmuştur. 1919 yılında, Darülfünûn'da kız-erkek karışık eğitim yapılacağı söylentileri çıkınca, Maarif Nezareti bunları kesin bir dille yalanlamış; hatta karışık eğitim yapanlar hakkında şiddetli işlemlerin yapılacağı ilan edilmiştir. İmkân

bulunursa İnas Darülfünûnu için ayrı bir binanın inşa edileceği de vaat edilmiştir (Siler, 1992).

Fen şubeleri için laboratuvarların kullanımının kızlar ve erkekler için belli saatlerle sınırlandırılması, müderrislerin ise aynı konuları günde iki kez tekrar etmeleri, dolayısıyla zamanları kalmadığı için ilim adına çalışmalar yapamamaları şikâyet konusu olmuştur. Çünkü yapılacak deneylerin belirtilen saat dilimlerinde bitirilememesi ve zaman kısıtlaması nedeniyle uygulamalı eğitim sekteye uğramaktaydı. Bu tür sorunları dile getiren Darülfünûn Fen Fakültesi Fizyoloji müderrisi Kemal Cenab Bey, sorunun halledilmesi için gerekli kararlar alınmasını Fen Fakültesi Meclis-i Müderrisin Riyaseti'nden istemiştir. Bunun üzerine Meclis-i Müderrisin, kız ve erkek öğrencilerin bir arada eğitim almalarının bir zorunluluk olduğuna karar vermiştir (Erdem, 2007:367; Baskın, 2007:180-181). Bu karar 10 Eylül 1919 tarihinde Maarif Nezareti'ne de bildirilmiş ancak kız ve erkeklerin bir arada öğrenim görmeleri kabul edilmemiştir (Erdem, 2007:368).

Tablo 20. Fen ve Edebiyat Şubelerindeki Öğrenci Sayıları (1918-1919)

Şubesi (Zümresi)	Öğrenci Sayısı	
	Kız	Erkek
Ulum-ı Tabiiye	3	10
Ulum-ı Hayatiye (Biyoloji)	1	8
Ulum-ı Hikemîye	3	-
Ulum-ı Riyaziye	15	7
Kimyagerlik	11	8
Madeniyat	3	-
Felsefe	31	8
Tarih	14	6
Edebiyat	24	8
Coğrafya	7	8

Erdem, 2007:304'den alınmıştır.

Tablo 20’den de anlaşılacağı üzere 1918-1919 eğitim-öğretim yılında en çok kız öğrenci felsefe şubesinde. En az öğrenci ise biyoloji şubesinde.

Darülfünûn’da öğleye kadar erkekler, öğleden sonra kızlar ders görüyorlardı. Baltacıoğlu’nun (1998) söylediklerine göre kız öğrencileri erkek öğrencilerin arasına ilk önce Behçet Bey, kendisi ve bazı arkadaşları almışlardır. Derslerin yalnız öğleden önce yapıldığını ve işleyişte hiçbir gariplik olmadığını ayrıca derslerde tam bir sessizlik olduğunu ifade etmektedir.

Baltacıoğlu’nun bu söylemlerinden Darülfünun’da kızların erkeklerle bir arada bulundurulmasıyla ilgili olarak hiçbir sıkıntıyla karşılaşmadığı ve karma eğimi uygulamak isteyen hocaların bulunduğu anlaşılmaktadır.

1915–1927 yılları arasında Darülfünûn Fen şubesinde Cebir-i Ala ve Tahlil-i Riyazî müderris muavinliği ve Cebir müderrisliği yapmış olan Ord. Prof. Ali Yar anılarında, o dönemdeki durumu şöyle anlatmaktadır (Uluçay ve Karatekin, 1958:625):

“Kızlar öğleye kadar, erkekler öğleden sonra olmak üzere aynı dershanede veya laboratuvarda ders göreceklerdi. Kızlar o zaman çarşafı olarak gelirdi. Yüzleri açık fakat çarşafı sarı idi. Saçlar gözükmeydi. Bittabi bu usûle göre yine her şey ayrı demektir. Biz hocalar aynı mevzuu günde iki defa tekrar ederek beyhude zaman sarf edecektik. Üstelik bunun birçok mahsurları da vardı.” (Uluçay ve Karatekin, 1958:625)

Tablo 21. Fen Fakültesi Mezun Sayıları (1917-1924)

Ders yılı	Ulum-u Tabiiye		Fizik-Kimya		Ulum-u hayatiye		Fünun		Ulum-u riyaziye		Kimyagerlik		Toplam	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
	1917–1918	-	-	4	-	2	-	-	-	3	-	-	-	9
1918–1919	2	-	2	-	-	-	-	-	2	-	-	-	6	-

1919–1920	-	-	-	-	1	-	-	-	3	-	-	-	4	-
1920–1921	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	3	-	5	-
1921–1922	-	6	-	-	1	5	-	-	3	-	11	7	15	18
1922–1923	-	2	-	-	-	1	3	-	1	-	8	5	12	8
1923–1924	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	7	4
Toplam	2	8	6	-	4	6	6	-	13	-	27	16	58	30

Alkan 2000:283'ten alınmıştır.

Tablo 21’de de görüldüğü üzere 1921–1922 ders yılından itibaren fen fakültesinin mezunları arasında kızların da yer aldığı görülmektedir. Bu ders yılında farklı bölümlerden toplam 18 kız öğrenci mezun olmuştur.

Zamanla aynı binada farklı saatlerde eğitimin sorunlarının daha da artması, doğal olarak öğretim üyelerini bazı çözüm arayışlarına yöneltti. Yaşanan sorunlar karşısında bazı hocaların kızlarla erkeklerin derslerini kurallara aykırı bir şekilde birleştirmesi ve kızların Tıp Fakültesine girmesine engel olarak tıp eğitiminin ikili öğretime imkân vermeyecek kadar yorucu ve zor olmasının gösterilmesi, karma eğitim için zemin hazırlamıştır. Nitekim Darülfünûn Emîni Besim Ömer Paşa, Tıp Fakültesine girmek isteyen Müfide Hanım’a kızların Tıp Fakültesine alınmama sebeplerini şöyle açıklamıştır (Kuley, 1998:4):

“Kızım tıp tahsili güçtür, uzun sürer, laboratuvarları çoktur, hocaları fazla meşguldür, ikili öğretim yapılamaz, ancak kız ve erkek talebe birlikte ders görürse bu imkân temin edilebilir.”

Kadınların tıp eğitimi almaları konusunda Galip Ata, 1919 yılında Büyük Mecmua’nın 12. sayısında “Hanımların Tıp Tahsili” adlı bir yazı yayınlamıştır. Yazısında gazetelerin bu konuyla ilgili olarak birçok haber yaptığını ve bu konuya hem taraftar hem de karşı olanların bulunduğu belirtmektedir. Karşı çıkanların ahlaki endişe taşıdıklarını belirtmiştir. Tıp eğitiminin diğer yükseköğretilere göre daha uzun olduğunu bunun da azim ve sabır gerektiğini, okulun şehre uzak olduğu ve ders kitaplarının Türkçe olmaması dolayısıyla yabancı dili iyi bilmenin gerekliliği gibi konulara dikkat

çekerek tıp tahsili yapmak isteyen kadınların bunları dikkate alması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca doktorluğun bir ticaret işi olmadığını, mezun olanların çoğunluğun İstanbul'da mesleklerini yürütmeye çalıştığından işsiz kalabileceklerini, bir öğrencinin 10 yıl beklemesi gerektiğini söylemektedir.

Afet İnan'da bu olayla ilgili olarak Eylül 1922'de Tıp Fakültesine ilk defa 7 kız öğrencinin alındığı söyleyerek kızların başarılı olup olmayacağı konusundaki düşüncelerini belirtmiştir (İnan, 1975):

“...Anatominin başladığı sömestrlerde kızların bu işi başaramayacakları gerek öğretimi gerekse erkek arkadaşları arasında bir merak konusu olmuştur. Fakat kızların bu işte gayet başarılı oldukları görülmüştür...”

Kız ve erkek öğrencilerin birlikte eğitim yapmasının, Tıp Fakültesi'ne girmeye imkân sağlayacağı sözünün bütün fakültelere yayılması üzerine, karma eğitim isteği daha da artmıştı. Her ne kadar Maarif Nezareti'nin izni olmasa da bazı öğretim üyeleri kız ve erkeklerin derslerini gizlice birleştirmişti. Bunlardan biri de Coğrafya şubesi öğretim üyesi Faik Sabri Bey'di. Faik Sabri Bey, kapıda bir nöbetçi bulundurmak suretiyle derslerini erkek kız beraber yapmıştı. Bu diğer şubelere de örnek olmuştur. Darülfünûn Fen Medresesi müderrislerinden Refik Bey, derslerin resmen birleştirilmesi konusunda öncülük yapanlardan biriydi. Ali Yar Bey anılarında Refik Bey'in girişimini şöyle aktarmaktadır (Uluçay ve Karatekin, 1958:625-626):

“Biz Refik Beyle görüşerek buna bir çare düşündük. Hiç kimseye haber vermeden kız ve erkekler aynı sınıfta kızlar sağda, erkekler diğer tarafta otursunlar biz dersi o şekilde verelim dedik ve bunu tatbik ettiler. Nihayet Darülfünûn idaresi bunu haber aldı. Fakat baktılar ki hiçbir mahzur yoktur kabul ettiler. Lakin asıl mesele ondan sonra çıktı. Bazı kimseler “kızlarla erkekler aynı odada zanu be zanu oturarak güya ders görüyorlar. Bu hal ahlaka mugayirdir” diye Maarif Nezareti'ne şikâyet etmişler. Yani biz kız ve erkek talebeleri ders vermek bahanesiyle diz dize oturtuyormuşuz. Mesele Vükela Heyeti'ne kadar aksetti. Nihayet bir Nazırın başkanlığında bir Tahkik Heyeti geldi. Biz daha önce tertibat aldık. Kızlarla erkeklerin aralarını fazla açarak derse başladık. Gördüler ki “zanu be zanu” oturmamışlardır. Bunu mahzurlu görmediler. Bu suretle kız ve erkek talebeler

Darülfünûn'da birleşmiş oldu.” (Uluçay ve Karatekin, 1958:625-626)

Darülfünûn idaresi, Darülfünûn Divanı'nın 16 Eylül 1921 tarihli kararıyla, kızlarla erkeklerin aynı sınıflarda öğrenim görmesini onaylamış ve böylece Darülfünûn'da karma eğitime geçilmiştir (Unat, 1964:57). Böylece fen ve edebiyat şubelerinde ilk kez karma öğretim başlamıştır. Bunları 1921-1922 ders yılında hukuk, 1922-1923 ders yılında tıp fakülteleri takip etmiştir (Unat, 1964:57; Akyüz, 2013:398).

1921–1922 öğretim yılında Hukuk fakültesine 4 kız öğrenci girmiştir. İlk öğrencilerden biri olan Süreyya Aġaoġlu fakülteye girişleri ile ilgili olarak şunları söylemektedir (Taşkıran, 1973:160):

“Hukuk Fakültesine kaydedilmek üzere müracaat ettim. Merhum Profesör Selahattin Bey, “Üç kişi olursanız, kızları da alışız” dedi. Hemen iki arkadaş aramaya koyuldum. Ve lisedeki sınıf arkadaşlarımdan Saime, Melahat ve Bedia bana katıldılar. Böylece hukuk fakültesine girdik. İlk sömestrde erkek ve kız öğrencilere ayrı ayrı ders yapıldı. Öğleden evvel erkeklere, öğleden sonra kızlara. Ancak, erkek arkadaşlar bizi hiç yadırgamadılar. Hepsi bize “Hoş geldiniz” dediler. Bir sömestr böyle geçti. İkinci sömestrde, erkek arkadaşlarla beraber ders görmeye başladık. Saime o yıl öldü. Bu suretle, Hukuktan mezun olan ilk Türk kızı Melahat, Bedia ve ben olduk.”

Kız öğrencilerin Hukuk Fakültesine girmesi konusunda Alkan (2000) ilk kız öğrencilerin 1920-1921 eğitim yılında girdiğini, Taşkıran (1973) ise 1921-1922 eğitim yılında 6 öğrencinin kayıt ve kabul işleminin yapıldığını belirtmektedir. Erdem (2007:368) de hukuk fakültesine kız öğrencilerin 1920-1921 eğitim yılında alındığını ileri sürmektedir. Bu görüşünü hukuk fakültesine kaydolmak için müracaat eden bir kız öğrencinin dilekçesine dayandırmaktadır. Dilekçe aynen şu şekildedir:

“Bu sene küşad olunan İnas Hukuk Medresesine Sultani mezunelerinin bila-ımtihan gerek Darülmualimat ve gerek hususi tahsil görenler imtihanla kaydolunmakta olduġundan bendeniz leyli Darülmualimat-ı Aliye üç yüz yirmi sekiz mezunelerinden olup sekiz senedir muallimlikte ifa-yı hüsn-i hizmet isem de o tarihlerde mezuneler sultanilere muadil add olunarak sultani ve idadilere muallime yetiştirmekte idi. Ancak Darülfünun küşadı tarihinden mukaddem

Darülmualimat-ı Aliye mezunelerinin liyakat ve iktidarıyla muallimeliklerde bulunmuş olan muallimelerin talibeleriyle birlikte imtihana davetin muvafık-ı nısfet ve adalet olamayacağı makam-ı aidinden mesmu'-ı âcizi olmuş olmakla bendeniz hukuk şubesine kayd ve kabulümün ricasıyla emr u ferman buyurmalarını istirham eylerim efendim. Ol babda emr u ferman hazret-i menlehu'l-emrinizdir. Teşrinievvel 1336” (Erdem, 2007:368)

Hukuk fakültesinin ilk mezunlarından Melahat, okulu başarıyla bitirerek bütün erkek arkadaşları arasında birinci olmuştur (Celasin, 1946). Hukuk fakültesindeki 1917–1924 yılları arasındaki öğrenci sayılarına ilişkin veriler Tablo 22’de verilmiştir. Okula ilk kız öğrencinin 1920-1921 ders yılında girdiği görülmektedir.

Tablo 22. Hukuk Fakültesi Öğrenci Sayıları (1917-1924)

Ders Yılı	Kayıt ve kabul edilenler		Devam eden öğrenci		Diploma alan öğrenci	
	E	K	E	K	E	K
1917-1918	34	?	143	?	40	?
1918-1919	173	?	609	?	220	?
1919-1920	144	?	414	?	42	?
1920-1921	117	6	363	6	27	?
1921-1922	84	6	394	12	49	?
1922-1923	91	3	363	13	48	?

Alkan 2000:286’den alınmıştır.

Edebiyat fakültesindeki 1917–1924 yılları arasındaki öğrenci sayılarına ilişkin veriler Tablo 23’de verilmiştir.

Tablo 23. Edebiyat Fakültesi Öğrenci Sayıları (1917-1924)

Ders Yılı	Kayıt ve kabul edilenler		Devam eden öğrenci	Diploma alan öğrenci	
	E	K	T	E	K
1917-1918	9	-	29	-	-
1918-1919	23	5	51	12	-
1919-1920	60	11	98	7	1
1920-1921	31	12	118	3	-
1921-1922	29	13	125	1	1
1922-1923	81	19	196	12	2

Alkan 2000:287'den alınmıştır.

Edebiyat fakültesindeki öğrenci sayılarına bakıldığında ilk öğrencinin 1918-1919 eğitim yılında kabul edildiği görülmektedir. Ayrıca okuldaki kız öğrenci sayısının giderek arttığı da görülmektedir.

4.2.3.4. Öğretmen Yetiştirme

Bu dönemde de kız ve erkek öğretmen okulları Darülmualimin ve Darülmualimat adı altında ayrı ayrı olduğundan öğretmen yetiştiren okullarda karma eğitim uygulamasından söz edilememektedir. Donem sonunda 13 erkek ve 7 kız öğretmen okulu bulunmaktadır (Alkan, 2000). Dolayısıyla bu bölümde değerlendirilecek bilgi bulunmamaktadır.

4.2.4. Azınlık ve Yabancı Okullarında Karma Eğitim Uygulamaları ve Yasal Düzenlemeler

Bu bölümde azınlık ve yabancı okullar hakkında bilgiler ayrı ayrı verilmiştir.

4.2.4.1. Azınlık Okulları

Bu dönemde yaşanan savaşlar azınlıkların eğitimlerine de yansımıştır. Azınlık okullarının kontrol edilmesi ve durumları hakkında tam olarak bir tespit yapılması mümkün olmamıştır.

Bu durumla ilgili Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey 10 Şubat 1921 tarihinde Mecliste yaptığı bir konuşmada Azınlık okulları ile ilgili olarak şunları söylemektedir³.

“Memleketimizde, elimizde kalan son parçasında, Ermeni, Rum mektepleri meselesi, yeni bir tâbir ile istiklâl meselesi. Rumeli’de, Suriye’de tekerrür etmiş olan tarih, Anadolu’da aynen geçecektir. Eğer biz bu mekteplerin memleketi, içinden yıkmak için ika ettiği meşum tesiri nazarı dikkat önünde tutmazsak çok yanılırız. Amerikan, Fransız, İngiliz, İtalyan mekteplerine karşı titizlik gösterenler, emin olsunlar ki, bu mekteplerin ika ettikleri ve edecekleri tesir; Rum mekteplerinin, Ermeni mekteplerinin ika ettiği meşum tesir yanında ikinci, üçüncü derecede bir ehemmiyeti haizdir. Rumeli’de manastırlar ve kiliseler ve mektepler; içinden içine memleketimizin temelini kazmış ve Rumeli’de gördüğümüz inhidamı, her şeyden daha ziyade onlar hazırlamışlardır. Şimdi arkadaşlar; bir İzmir faciası karşısındayız. İçinde çırpındığımız bu muazzam felâketi hazırlamış olan en belli başlı sebep, vasi bir ulüvvücenap ile meydanda durmasına müsaade ettiğimiz mektepler ve kiliselerdir. Eğer vaktiyle gözlerimizi bunun içinde tertip edilmiş olan hiyanete çevirmiş olsaydık Anadolu’muz masun ve mahfuz kalırdı. Arkadaşlar; emin olunuz ki, Antalya’da ikinci bir İzmir faciası hazırlıyorlar.

³<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c008/b148/tbmm010081480169.pdf>

Alâiye'de de üçüncü bir İzmir hazırlıyorlar. Yine bu mektepler Karadeniz sahillerinde diğer birçok İzmir faciası hazırlıyorlar.“

Hamdullah Suphi Bey'in söylemlerinden azınlık okulları kontrol altına alınmazsa birtakım sorunlar oluşturacağı endişesi taşıdığı anlaşılmaktadır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Türkiye'de Ermeni okulu olarak yalnızca İstanbul'daki Ermeni okulları kalmıştır. 1920-1921 senesinde ise İstanbul'daki Ermeni öğrenci sayısı iki katına çıkmıştır. 1921'de yayınlanan bir istatistiğe göre, İstanbul'da 12 bin 359 kız ve erkek Ermeni öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilerin 7 bin 31'i cemaat okullarında ve yetimhanelerde, 2 bin 234'ü göçmen komisyonu kurumlarında, bin 594'ü özel okullarda, bin 500'ü devlet okullarında ve yabancı okullarda eğitim görmektedir(Ergin, 1977).

Yunanistan Başbakanı Venizelos Şubat 1919'da Paris gazetelerine verdiği demeçlerde, yalnızca Aydın ve Bursa illerinde 652 Rum okulu ve 91548 öğrenci bulunduğunu iddia eder. Yunanlılar, o yıllarda Anadolu'daki tüm okullarının sayısı 2228, öğrenci sayısının 187577, öğretmen sayısını da 4930 olarak gösterirler. Bunlar kuşkusuz, Avrupa kamuoyunu Anadolu'daki Yunan kültür ve etkisinin önemine inandırma amacıyla abartılmış rakamlardır. Böylece Rum ve Yunanlılar, Türklerin kendilerine tanıdığı eğitim ve öğretim hakkını Türkiye'ye karşı propaganda amacıyla kullanmışlardır (Akyüz, 1988).

I. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar İstanbul'daki Yahudi cemaati, çocuklarını ilkokul düzeyindeki, Alliance İsrailite okullarına, oradan da Fransızca eğitim veren misyoner okullarına göndermiştir. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın yanında yer almasıyla İstanbul'daki misyoner okulları kapatılmıştır. Yahudi toplumunun eğitim ihtiyacını karşılamak için İstanbul'daki Bene-Berit kuruluşu 1915'te Bene-Berit Lisesi'ni açmıştır. Bu lise dönemin Galatasaray Lisesi'ne benzer program uygulayarak, kısa zamanda başarısını yükseltmiştir (Sarioğlu, 2002).

4.2.4.2. Yabancı Okulları

İlk defa 1583 yılında Fransızlar tarafından, daha sonra da diğer devletler tarafından açılan yabancı okulların içinde en kalabalığının Fransız okulları olduğu biliniyordu. Ancak son araştırmalar, ilk defa 1824 yılında açılmaya başlayan Amerikan okullarının en kalabalık olduğunu göstermektedir. Mesela 1886 yılında Osmanlı ülkesinde 400'e yakın Amerikan okulu vardır. Oysa 1912-1913 Türk-Fransız Antlaşması ile tanınan Fransız okulunun sayısı yaklaşık olarak 100 civarındadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, İmparatorluktan Cumhuriyete intikal eden Amerikan okulunun sayısı, Fransız okulunun sayısından azdır (Ergin, 1977).

1914'te Osmanlı Devleti'nin savaşa tutuştuğu devletlerin okullarından çoğu kapatılmış ve 1914'te kapitülasyonların kaldırıldığı ilan edilmiştir. Fakat 1918'de yenilgi ile beraber yabancıların ülkedeki özel öğretimi daha da gelişmek için fırsat bulmuştur (Akyüz, 2013).

Millî mücadele yıllarında da Özel Okullar Talimatnamesi aynen korunmuş ve savaştan önce açılmış Fransız okullarına dokunulmamakla birlikte Fransızların yeni okul açmalarına izin verilmemiştir. Bu dönemde alınan kararlar Cumhuriyet devrine kadar geçerli kalmıştır (Ergin, 1977).

Dönemin Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver, Şubat 1921 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmada; *“Eğer bazı mahzurları olmasa, bir tane ecnebi mektebi bırakmam. Bu konu dâhili olduğu kadar, harici bir meseledir. Amerikan, Fransız veya İtalyan okulları kapatıldığında, bunun harici tesirlerini düşünmek zorundayız”* diyerek, azınlık ve yabancı okullarının kapatılması yönündeki genel isteklerin yerine getirilmesinin zor olduğunu ifade etmiştir (Ertuğrul, 1997).

Hâkimiyet-i Millîye gazetesinin yazdığına göre, Mart 1921'de Anadolu'daki tüm yabancı okullar kapatılmıştır (Akyüz, 2013).

4.3. Cumhuriyet Döneminde Karma Eğitime İlişkin Fikirler, Tartışmalar Ve Uygulamalar (1923–1950)

Bu bölümde 1923'ten 1950'ye kadarki döneminin genel özellikleri, karma eğitim uygulamaları ve ilgili yasal düzenlemeler ve dönemin eğitimci ve aydınlarının karma eğitime ilişkin görüşlerine yer verilmiştir.

4.3.1. Dönemin Genel Özellikleri

Meclis, Anayasanın kabulünden sonra 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması kararını almıştır. Bu kanunla padişah anayasal sistemin dışarısına çıkartılmış ve devlet sisteminde Monarşiden Cumhuriyet'e geçişin ilk adımı atılmıştır (Erdoğan, 1997). 29 Ekim 1923'te yapılan değişiklikle Cumhuriyet kabul edilmiştir.

Cumhuriyet'in kabulüyle birlikte eğitim, kültür, sosyal alanda birçok inkılâplar gerçekleştirilmiştir. Halifeliğin kaldırılması (1924), Tevhid-i tedrisat kanunu (1924), medeni kanunun kabulü (1926), laiklik (1928), Harf inkılâbı (1928), kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi (1930-1933-1934) bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Saltanatın kaldırılmasıyla, cumhuriyetin dinsel ve siyasal otoriteleri birbirinden ayrılmış, Cumhuriyetin ilânı ile milli egemenlik kavramı net bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Evkaf Vekâletinin kaldırılması, din işlerinin Diyanet İşleri Reisliği adı altında Başvekilliğe bağlanması, Tevhidi Tedrisat Kanunu ile eğitimin birleştirilmesi hep bu amaçla yapılmıştır. 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye'deki okullar Maarif vekâletine bağlanmıştır, 1928'de Latin harflerinin kabul edilmesiyle birlikte Türk milli eğitim sistemi yeniden şekillendirmiştir (Yiğit, 1992).

Ayrıca 20 Nisan 1924 tarihinde TBMM tarafından yeni bir Anayasa kabul edilmiştir. 1924 Anayasası, devlet sistemini dayandırdığı esaslar bakımından 1921 Anayasasının devamı niteliğindedir. 1924 Anayasasında yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna bırakılmıştır. Yargı ise Anayasaya göre millet adına bağımsız mahkemelerce kullanılacaktır. Kanunları yorumlama yetkisi de TBMM elindedir (Erdoğan, 1997).

Anayasanın kabulünden sonra uzun zamandır alttan alta süren çatışmalar ortaya çıkmış ve İsmet Paşa hükümetine eleştiriler artmıştır. Refet Paşa, Adnan Bey ve Rauf Bey Halk Partisinden istifa etmişlerdir. Bu istifalar sonucu Kâzım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Rauf (Orbay), Adnan Adıvar, Refet (Bele) Paşa, 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı altında yeni bir siyasi parti kurmuşlardır (Karpaz, 1996).

13 Şubat 1925 yılında Doğu'da çıkan Şeyh Sait isyanı üzerine bölgede sıkıyönetim ilan edilmiştir. Tedbiri yeterli görmeyen Halk Fırkası grubu İsmet İnönü'nün önerisi doğrultusunda iki yıl hükümete olağanüstü yetkiler veren Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmıştır (Lewis, 1991). Takrir-i Sükûn Kanunu'na ulusal egemenliğe ve ulusun anayasal haklarına aykırı gerekçesiyle, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mebusları ret oyu kullanmıştır. Gerçekten de kanunun kabul edilmesini izleyen iki yıl içerisinde siyasal muhalefet ve basın tümü susturulmuştur. Hükümet bu arada da 3 Haziran 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kapatmıştır (Erdoğan, 1997).

1930'lu yıllara gelindiğinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın uyguladığı siyaset ve devrimlere karşı hareketlenmeler baş göstermiştir. Dünyadaki ekonomik bunalımın da etkisiyle de Türkiye'deki siyasi atmosfer biraz daha gerginleşmiş ve hoşnutsuzluklar ortaya çıkmıştır. M. Kemal Paşa Fethi Bey'den muhalif bir parti kurmasını istemiş ve Fethi Bey 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur. M. Kemal Paşa muhalif partinin yönetimine kendi tanıdığı ve güvendiği fakat aynı zamanda da İsmet Paşa Hükümeti'nin uygulamalarına karşı olduğunu bildiği kişileri getirmiş ve böylece partinin siyasal faaliyetlerini de denetim altında tutmaya çalışmıştır. Partiyi bir muhalefet partisi olarak algılayan halk kesimleri Serbest Cumhuriyet Fırkasına büyük destek vermiştir. Partinin hızlı büyümesi

karşısında kaygılanan Cumhuriyet Halk Fırkasının mebusları M. Kemal'i partinin aleyhine kışkırtmışlar ve M. Kemal'in Serbest Cumhuriyet Fırkasına cephe almasına yol açmışlardır. Fethi Bey bu yüzden partiyi kendiliğinden kapatmıştır (Erdoğan, 1997).

Bundan sonra II. Dünya Savaşı sonuna kadar Cumhuriyet ilkelerini yıpratıcı bir muhalefete izin verilmemiştir. Bu durum sosyal hayat için gerginliklerden uzak ve uzlaşmacı bir yapının doğması bakımından gerekliydi. Mustafa Kemal Atatürk ile İnönü arasındaki gerginliğin artmasıyla 1937'de İnönü, Başbakanlıktan istifa etmiş yerine Celal Bayar getirilmiştir.

Atatürk öldükten bir gün sonra Meclis, İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanı seçti. 26 Aralık 1938'de toplanan partinin olağanüstü kongresinde İnönü'nün CHP'nin sürekli genel başkanı olarak seçilebilecek şekilde değiştirmiştir. Atatürk partinin kurucusu ve ebedi başkanı seçilmiş ve İnönü, "Millî Şef" unvanını almıştır. İnönü'nün "Millî Şef" ilk dönemi Türk siyasetinde en otoriter yönetimin yaşandığı yıllar olmuştur. 1939 yılında genel seçimler yapılmış, Meclis 3 Nisan 1939 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır. Abdülhâlik Renda 408 oyla ve ittifakla TBMM Başkanlığına, İnönü'de 418 oyla Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Refik Saydam, tekrar hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir (Koçak, 1996).

Cumhurbaşkanı seçilmesinden hemen sonra başlayan II. Dünya Savaşı (1939-1945) döneminde İnönü, ülkeyi savaştan uzak tutmaya çalışmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye, izlediği "oportünist" sayılabilecek tarafsızlık politikasının yarattığı gediği kapatmak için 2 Şubat 1945'te Almanya'ya karşı savaş ilân etmiş ve ertesi gün Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalamıştır. Bu durum askeri nedenlerden dolayı Türkiye'yi Batı dünyasına yaklaştıran önemli bir adım olmuştur. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından, gerek uluslararası siyasetteki gelişmeler, gerekse ülke içindeki yeni oluşumlar rejimin genel niteliğinde önemli değişiklikleri gündeme getirmiştir. Savaşın galiplerinden olan Sovyetler Birliği'nin lideri Stalin'in Türkiye'den Kars, Ardahan, Artvin ve Sarıkamış'ı istemesi, Türkiye'yi, savaşın diğer galipleri ABD ve İngiltere ile daha yakın ilişkilere mecbur bırakmıştır. Türkiye, kendini koruması için Batıya yakın

gösterecek şey olarak çok partili sisteme geçmeyi bir zorunluluk olarak düşünmüşlerdir. İnönü iktidarındaki çok partili demokrasi dönemine geçiş, Türkiye'nin dış politikasının iç politikasına yansımadır (Akkaya, 2012)

1945 yılında kurulan Milli Kalkınma Partisi'nden sonra 1946'da kurulan Demokrat Parti (DP) ile çetin bir seçim yarışına girmiştir. 1946 yılında yapılan ilk çok partili seçimde "açık oy, gizli tasnif" metodu kullanılmış ve CHP bu seçimlerde iktidarını devam ettirmiştir. Ancak seçimlerde kullanılan sistem yüzünden seçimlerin bir şekilde şaibeli olduğu iddia edilmektedir.

14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde CHP %40, DP ise %52 oy almıştır. Bunun üzerine CHP iktidarı DP'ye bırakırken, İsmet İnönü de cumhurbaşkanlığından ayrılmış ve ana muhalefet partisi genel başkanı olarak siyasal yaşamını sürdürmüştür.

4.3.2. Karma Eğitim İle İlgili Görüşler ve Tartışmalar

Bu dönemde karma eğitime ilişkin ilk tartışmalar 1924 yılında Tekirdağ'da kızların erkek lisesine kayıt olmak istemeleriyle başlamış ve dönemin yönetici, eğitimci ve aydınları bu konuda birçok açıklama yapmıştır.

İkinci büyük tartışma ise 1930 yılında gerçekleşen Maarif Eminleri Kongresi'nde yaşanmış bu tartışmanın konusu da liselerde karma eğitim yapılıp yapılmaması konusundadır.

Üçüncü tartışma ise 1940 yılında açılan Köy Enstitülerinde uygulanan yatılı ve karma eğitim düzenidir. Bu tartışmalar, dönemin yöneticileri ve Köy Enstitülerinde görev yapan idareci ve öğretmenler ile bu okulda eğitim alan öğrencilerin görüşlerini yansıtmaktadır.

Tartışmaların kısaca tanıtılmasının ardından Cumhuriyet döneminde neden genel olarak karma eğitim tartışmalarının yaşandığı konusuna dair görüşlere öncelikle yer verildikten sonra bahsedilen dört başlık altında karma eğitime ilişkin tartışmalara ve görüşlere yer verilmiştir.

Cumhuriyet dönemi karma eğitim tartışmaları genel olarak 1924 yılında Tekirdağ'da kızların erkek ortaokuluna alınmasından dolayı başlamıştır. Fakat yapılan araştırma sonucunda karma eğitimle ilgili bu hadise yaşanmadan da önce bazı görüşlere ulaşılmıştır. Öncelikle bu görüşlere yer verilmiştir. Bu görüşler devletin resmi görüşleridir. Fakat karma eğitim genel uygulanması kadın ve erkeğin aynı eğitimden geçmesi gibi konular üzerinedir.

Örneğin Atatürk, Türk toplumunu Batı uygarlığına taşıyabilmek için yeni kuşakları yetiştirecek olan Türk kadınının da erkeklerle aynı koşullarda yetişmiş olmasını arzulamıştır. Bu düşüncesiyle ilgili olarak 31 Ocak 1923 tarihinde İzmir konuşmasında şöyle demektedir:

“Bugünün gereklerinden biri de, kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Bu sebeple kadınlarımız da okumuş ve bilgi sahibi olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün tahsil derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı ve koruyucusu olacaklardır. Düşmanlarımız bizi dinin tesiri altında kalmış olmakla itham ediyor, duraklama ve çökmemizi buna bağlıyorlar; bu hatadır. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah’ın emrettiği şey, erkek ve kadının beraber olarak bilim ve bilgiyi kazanmasıdır. Kadın ve erkek bu bilim ve bilgiyi aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla donanmak mecburiyetindedir. İslâm ve Türk tarihi tetkik edilirse görülür ki, bugün kendimizi bin türlü kayıtlarla bağlı zannettiğimiz şeyler yoktur. Türk sosyal hayatında kadınlar bilim ve bilgi yönünden ve diğer hususlarda erkeklerden asla geri kalmamışlardır; belki daha ileri gitmişlerdir” (Atatürk’ün S.D.II, 1997:89-90).

Atatürk’e göre kadınlarını eğitmeyen bir toplumun yükselmesi mümkün değildir. *“Bir toplumun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmının göklere yükselmesinin imkânsız olduğu”* gerçeğini her fırsatta hatırlatmayı görev saymıştır. Atatürk, 30 Ağustos 1925'te Kastamonu'da yaptığı tarihî konuşmasında karma eğitimin Türk eğitim sisteminin temel ilkelerinden birisi olması gerektiğini açık ve seçik bir biçimde vurgulayarak, uygulamaya geçişi sağlayacak nitelikteki konuşmasında şöyle demiştir (Aytaç, 1984:65):

“Bir sosyal topluluk, bir millet, erkek ve kadın denilen iki tür insandan oluşur. Kabil midir ki bir kitlenin bir parçasını geliştirelim, diğerine müsamaha edelim de, kitlenin bütünü ilerletilebilmiş olsun. Mümkün müdür ki, bir insan topluluğun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça, diğer bölümü gökyüzüne yükselebilin. Şüphe yok, gelişmenin adımları dediğim gibi iki cins tarafından beraber arkadaşça atılmalı ve gelişme ve yenilik alanında birlikte, kesin bir tavır alınmalıdır. Ancak böyle olursa inkılâp başarılı olacaktır.”

Atatürk, eğitimde fırsat ve imkân eşitliğini her Türk çocuğunun kız erkek ayrımı olmadan milletin genel meselesi olarak görmüş ve yasal düzenlemelerle karma eğitimin kökleşmesini sağlamıştır. Atatürk’ün bu düşünceleri yakın çalışma arkadaşlarının ve dönemin eğitim bakanlarının söylemlerinde de görülmektedir.

Cumhuriyetin ilk Eğitim Bakanı İsmail Safa'da [Özler] 1923 yılında yaptığı bir konuşmada, Cumhuriyet rejiminin kadın hakları konusunda titiz davranacağını ve her iki cinse hem okulda hem de toplum hayatında eşit haklar verileceği fikrini vurgulamıştır (Oğuzkan, 1983:291):

"Kızlarla erkekler arasında gençlik noktasından, öğrenim noktasından Eğitim Bakanlığı hiçbir fark düşünmemiştir ve düşünmeyecektir. Genç kızlarımızla genç erkeklerimiz aynı sistem içinde yetişeceklerdir. Kız ve erkek aynı yolda gidecektir."

Vasıf Bey, 17 Nisan 1924 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmada karma eğitim konusundaki görüşlerini açıklamıştır (Başar, 2004; Akca, 2002):

"Kızlarla erkekler arasında gençlik noktasından ve tahsil noktasından Maarif vekâleti hiçbir fark düşünmemiştir ve düşünmeyecektir. Genç kızlarımızla genç erkeklerimiz aynı sistem dâhilinde, aynı tedris sistemi dâhilinde yetişecektir. Şimdiye kadar maalesef ayrılık vardı. Kız liselerinin sınıfları başka idi. Erkek liselerinin programları başka idi. Erkek liselerinin sınıfları başka idi. Bunlar tevhid edilecektir. Derecat-ı tahsil tevhid edilecektir. Kız ve erkek aynı yolda gidecektir"

Vasıf Bey, karma eğitimden yana görüşler ileriye sürmüştür. Ona göre Türk çocukları, kız ve erkek ayrımı gözetmeksizin, aynı eğitim programlarıyla ve birlikte yetiştirilmelidir. Bu konuda 8 Kasım 1924 tarihinde TBMM'de şöyle konuşmuştur (Başar, 2004):

"... Türkiye Cumhuriyeti maarifi için kız ve erkek ayrılmazdı. Kız ve erkek tahsil-i ibtidai için aynı esasat dahilinde, aynı yola gitmeye mecburdurlar."

Hâkimiyet-i Millîye gazetesi 2-8 Ağustos 1923 tarihleri arasında yapılan Heyet-i İlmiye toplantılarına katılan kırk eğitimciye o zamanki Türk eğitiminin sorunları hakkında on dört soru sorup cevaplarını yayınlamıştır. Bu on dört sorunun dokuzuncu ve onuncu soruları kadın eğitimi ve karma eğitimle ilgili sorulardır. Bu sorular ise *"Kadın ve erkeğin öğreniminin aynı esas çerçevesinde mi uygulanmasına taraftarsınız? ve Kadınların, bilim ve kültürdeki yeri ve geleceğini nasıl görüyorsunuz?"* dur. Bu sorulara verilen cevaplar Hâkimiyet-i Millîye gazetesinin 7 Ağustos 1923 tarihli sayısında

yayınlanmıştır. Bu sorulara cevap verenler arasında Selim Sırrı, Ali Haydar, Abdülfeyyaz Tefvik, Mustafa Rahmi, Faik, Ahmet Hilmi, Ali Rıza, İhsan, İbrahim Alaeddin, Hasan Fehmi, Ali Sami, Avni, Nafi Atuf gibi dönemin önemli eğitimcileri vardır. Bu sorulara verilen cevaplara göre karma eğitim ile ilgili olarak eğitimcilerin görüşleri özetlenecek olursa: Kadın ve erkeklerin bir arada karma olarak eğitilmeleri hususunda görüşler değişik; ancak çoğunluk karma eğitimden yana, bazıları bir kademeye kadar karma eğitime taraftar, bazıları da kadınların eğitimine değer verilmesini, ancak kendi okullarında okumalarını istemektedirler. Örneğin Avni Bey ve Nafi Atuf karma eğitimin uygulanmasına taraftar olduklarını, İbrahim Alaeddin Bey ve Faik Bey ise karşı çıktıklarını açıkça beyan etmişlerdir. Eğitimciler kadınla erkeğin ders programlarının farklı olması konusunda çoğunlukla hem fikirdirler. Çünkü her kız öğrencinin Darülfünuna gitmeyeceğini ve de annelik ile ilgili bazı derslerin alınması gerektiğini dile getirmişlerdir. Örneğin Avni Bey bu konuda şöyle demiştir:

“Kadın ve erkek terbiyesinde vahdet esası kabul edilince yalnız programlarda kadın ve erkek için bazı tadilat yapılır ve darülfünûna gitmeyerek ev kadını kalacak olanlar için orta mekteplerden muhtelif tali şubelere geçmek imkânı bırakılırsa çok ameli hareket edilmiş olur.” (Hâkimiyet-i Millîye, 7 Ağustos 1923)

Karma eğitime karşı çıkan Mekteb-i Sultani müdürü Faik Bey *“Kadın ve erkek tahsilinin aynı esas dâhilinde icrasına asla taraftar değilim.”* diyerek kısa ve net bir görüş bildirmiştir. Karşı çıkanlardan İbrahim Alaeddin Bey de karşı çıkma sebebini şu şekilde ifade etmektedir:

“Kadın ve erkek tahsilinin aynı esas dahilinde icrasına tamamen taraftar değilim. Kadının terbiye ve tahsili, tabii vazifelerine göre tayin edilmeli.” (Hâkimiyet-i Millîye, 7 Ağustos 1923)

Mayıs 1924 tarihli Muallimler Mecmuası'nın 21. sayısında yayınlanan İstanbul Darülmualimin Müdürü İhsan [Sungu] Bey tarafından tercüme edilen yazılar bulunmaktadır. Üç makalenin birisi, Amerika'da 1911 tarihinde yayınlanmış olan “Encyclopaedia of Education” adlı eserin ikinci cildindeki 43-46 sayfalar arasındaki “muhtelit terbiye” adlı yazıdır. Diğeri ise yine aynı

eserde 46-47 sayfalarda yer alan “Muhtelit terbiyenin hıfzıssıhhası” adlı yazıdır. Üçüncü yazı ise 1911 tarihinde İngiltere’de yayınlanan “The Teacher’s Encyclopaedia” adlı eserin üçüncü cildindeki 147-157 sayfalar arasındaki “muhtelit terbiye” adlı karma eğitime dair olan kısımdır. Yazılarda karma eğitimin ne anlama geldiği belirtildikten sonra, her üç çeviride de 1911’den öncesi karma eğitimin yaygın olduğu ülkelerden bahsedilmektedir. Karma eğitimin Amerika, İngiltere, Kanada, İspanya (Fransa etkisinde olmayan bölgelerde), İskoçya ve İsviçre’de uygulandığı; Almanya, Fransa ve İtalya’da ise karma eğitimin pek uygulanmadığına değinilmektedir. Karma eğitim uygulamalarından bahsedilirken ibtidai, orta ve yüksek mektepler ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Ayrıca yatılı ve gündüzlü okullardaki uygulamalardan da bahsedilmiştir. Ayrıca İhsan Bey yazıda bazı açıklamalara giderek konuyu daha da açmaya çalışmıştır. (Muallimler Mecmuası, Mayıs 1924)

4.3.2.1. Tekirdağ’da Kızların Erkek Ortaokullarına Kayıt Olmak İstemelerine İlişkin Tartışmalar

Cumhuriyet dönemi karma eğitim tartışmaları genel olarak 1924 yılında Tekirdağ’da kızların erkek ortaokuluna alınmasından dolayı başlamıştır. Bu konuyla ilgili olarak dönemin gazete ve dergilerinde eğitim yöneticileri ve aydınlar makaleler yazmış, beyanatlar vermiştir. Bu başlık altında bu makaleler ve beyanatlar tartışılmıştır.

Bakanlığın Tekirdağ’da kız lisesi bulunmaması dolayısıyla kızların erkek lisesine kaydolmak istemeleriyle ilgili olarak resmi görüşlerine bakıldığında örneğin Bakanlık müsteşarı Köprülüzade M. Fuat Bey, 29 Haziran 1924 tarihli Vatan gazetesinde yer alan beyanatında yükseköğretimde karma eğitimin halledildiğini, ilköğretimde de karma olabileceğini, ama orta öğretimde karma eğitimin mahzurlu olduğunu savunmuştur. Ortaöğretim düzeyinde karma eğitimin Avrupa’da bile kabul edilmediğini belirtmiştir.

Maarif Vekili Vasıf Bey'de Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 1 Temmuz 1924 günü çıkan sayısında "Müşterek Tahsil" adlı yazıda liselerde kızlarla erkeklerin bir arada tahsil yapmaları hakkında şunları söylemiştir:

"Tekirdağında ilk tahsilini bitiren kızlarımızdan bazıları oradaki erkek lisesi müdüriyetine müracaatla kız lisesi bulunmadığını ve lise tahsili yapmak istediklerini söyleyerek kayıtlarını talep etmişler. Vekâlet, kızlarımıza da lise tahsili yapabilmeleri imkânını teminle mükelleftir. Bütçemizin bugünkü vaziyeti ise her vilayet merkezinde bir kız lisesi açmaya müsait değildir. Kızlarımızın erkek liselerinde okumaları meselesi ilmi nokta-i nazardan tetkik ve hal edilmesi lazım gelen bir meseledir. Leyli olmayan liselerde kızlarımızın erkeklerle beraber tahsil görmesinin tahsil, içtimaiyat, ruhiyat ve ahlak nokta-i nazarından faydalı veya mahzurlu olduğu hakkındaki mütalaalarını salâhiyettar müderrislerimizden sorduk, gelecek cevapları tetkik ve memleketin içtimai vaziyetine mütenâsib olarak bir karar vereceğiz." (Hâkimiyet-i Milliye, 1 Temmuz 1924).

Vasıf Beyin bu açıklamasından karma eğitimi Bakanlığın ekonomik sebeplerden dolayı uygulanması gerektiği fakat konu hakkında bilgiler toplandığını ve buna göre bir karar verileceği anlaşılmaktadır.

18 Temmuz 1924 tarihli Tanin gazetesindeki "Maarif Müsteşarının Beyanâtı" adlı yazıda Müşterek Terbiye Meselesi adlı alt başlıkta Müsteşar Nafi Atuf Kansu'nun karma eğitimle ilgili açıklamaları haber olarak yer almaktadır. Açıklamada "Müşterek terbiye hakkında vekâletin verilmiş hiçbir kararı yoktur. Yalnız meseleyi tetkik ediyoruz. Bu hususta mütehassısların fikirlerini toplamaktayız. Bunların tetkikatından sonra karar i'ta'sı mümkün olacaktır" denmektedir. Bu haberden karma eğitim uygulaması ile ilgili olarak konunun uzmanlarından görüş alındıktan sonra Bakanlığın bir karar vereceği anlaşılmaktadır (Tanin, 18 Temmuz 1924).

Bakanlığın karma eğitime geçiş konusunda net bir açıklama yapamadığı görülmektedir. Bunun da toplumun bu konuda tepkisi almak istememelerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Aslında karma eğitimin uygulanması Bakanlığın ekonomik açıdan rahatlatacak bir çözüm olarak da görülebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde aslında Bakanlığın karma eğitimi uygulamaya taraftar olması gerekir. Fakat toplumda her kesimin desteğini

almak için eğitim konusunda halkın güvenebileceği yetkili müderrislerden öneri almaları da bu yüzden olabilir.

Necmettin Sadık'ın 29 Haziran 1924 tarihli Akşam gazetesinde yer alan "Müşterek Terbiye" adlı yazısında Tekirdağ'da kızların erkek okullarına kabul edilmesiyle ilgili görüşleri yer almaktadır. Yazıda karma eğitimle ilgili daha önceki uygulamalar hakkındaki bilgilere yer verildikten sonra Necmettin Sadık'ın kendi görüşleri bulunmaktadır.

"Bu mesele hakkında terbiye nazariyatçıları birçok deliller söylerler. Müşterek terbiyenin aleyhinde bulunanlar lehinde yazı yazarlar kadar çok ve delillerinde o derece kuvvetlidirler. Binaenaleyh mesele katî surette hal edilmemiştir. Kızlarla erkeklerin ibtidai mekteplerinden başlayarak sonuna kadar birlikte tahsil etmelerinden beklenen faide erkekle kadın arasındaki farkı mümkün olduğu kadar azaltmak bir taraftan kadınları erkek temasıyla hayata alıştırmak diğer taraftan da erkeklere kızların huzurunda terbiye, nezaket, incelik öğretmektir. Bu tedrisatı tatbik edilebilen nadir memleketlerde kızlar ve erkekler doğdukları günden itibaren ailede bir cinsiyet farkı olduğuna dikkat etmeyecek bir surette çok metin bir terbiye görmüşlerdir. Bizde ise henüz cinsiyet telakkileri müthiş buhranlar geçirmektedir. Onun için bu bahsi kapatmalıyız." (Akşam, 29 Haziran 1924).

Necmettin Sadık, karma eğitim konusunda eğitimcilerin tam olarak bir fikir birliğine varamadıklarını, karma eğitimin kız ve erkeklerin gelişiminde olumlu yönde etkiler göstermesinin beklendiğini fakat bizde cinsiyet konusunun tam olarak anlaşılmasından dolayı bu konunun şimdi tartışılmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Vatan gazetesinde de Fevziye Mektebi müdiresi Nakiye Hanım'ın karma eğitimle ilgili görüşlerine yer vermiştir. Nakiye Hanım, karma eğitime tamamen taraftar olduğunu söylediği yazıda ayrıca ortaokullarda karma eğitim uygulamasının bütün ülkelerde yapılmadığını fakat Amerika'da bu uygulamanın gerçekleştiğinden bahsetmiştir. Karma eğitimi kendisinin uyguladığını ve bu durumdan öğrencilerin ve ailelerin memnun olduğunu belirterek kadın ver erkeğin artık her zaman karşı karşıya geldiğini ve bunun

küçük yaşlardan itibaren uygulanmasının gerektiğini vurgulamıştır (Vatan, 29 Haziran 1924).

Mehmet Asım, 30 Haziran 1924 tarihli Vakit gazetesinde “Müşterek Terbiye” adlı bir yazı kaleme almış ve yazısında karma eğitim ile ilgili düşüncelerine yer vermiştir. Kız ve erkek öğrencilerin Darülfünûnda olduğu gibi liselerde de birlikte okumasının gündemde olduğunu, bu konunun ilmi, ruhi ve terbiyevi noktalarından uygulanmasının konunun uzmanlarına bırakılmasını fakat gazetecilerin de bu konuda halk arasındaki tartışmalara bakarak bir keşif ve tahmin yapmasının gerektiğini söylemektedir.

“...memleketimizde kız çocukların erkek çocuklar gibi uzun ve mütekâmil bir tahsil ve terbiyeye tabi tutulmaya başlaması nispeten yeni bir itiyâddir. Bu itiyâd henüz halkın ruhi ihtiyaçları içinde kökleşmiş değildir. Bununla beraber büyük şehirlerde genç kızların mümkün olduğu kadar yüksek ve mütekâmil bir tahsil ve terbiye görmesi lüzumu artık taammüm etmiş gibidir. Fakat kabil-i inkâr olmayan bir hakikat vardır ki bu da genç kızların mümkün olduğu kadar yüksek ve mütekâmil bir tahsil ve terbiye görmesi hususunda umumi bir itiyâd teessüs etmesine kızlar için erkeklerden ayrı mektepler vücuda getirilmiş bulunması hizmet etmiştir. Kız çocuklarını evlerinden dışarıya çıkarmak, gözlerinin önünden ayırmak bile istemeyen birçok aileler yavaş yavaş, adeta korka korka çocuklarını kız mekteplerine göndermişler ve buna nihayet bir dereceye kadar alışmışlardır. Şimdi memleketin menfaati halk arasında bin türlü tereddütler ile hasıl olan temayülün katî bir itiyâd ve teamül şeklinde kökleşmesindedir ki bu da ancak mevcut ve müesses olan sistemin esasını katîyen ihlal etmeksizin noksanlarını ikmal etmekle mümkündür. Binaenaleyh buna muhalif olarak memleketin talim ve terbiye cihazlarında yapılacak tahavvül fayda yerine zarar verecektir. En büyük zarar da kız çocuklarını mekteplere göndermeye uzun tereddütlerden sonra alışabilmiş olan ailelerin tekrar ürkmesi ve mekteplerden kız çocuklarını çekmesi olabilir.” (Vakit, 30 Haziran 1924)

Mehmet Asım, kızların da erkekler gibi yüksek düzeyde eğitim almalarını ailelerin daha yeni yeni kabullenmeye başladığı bir dönemde karma eğitimin gündeme gelmesinin ailelerin ürkmesine ve kız çocuklarını okuldan çekmesine neden olacağını düşünmektedir. Ayrıca okullarda bile kız ve erkek öğrencilerin aldıklarının derslerin farklı olabildiği ve Teşkilat-ı esasiye

kanununda bile erkekler ile kadınlar arasında hukuk noktasından farklar olduğunu hatta kadınlara seçme ve seçilme hakkının bile verilmediği gibi farklar ortadayken ortaokullarda kız ve erkeklere ayrı ayrı eğitim vermenin gerekli olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Mehmet Asım ortaokullardaki karma eğitim uygulamasının Avrupa'da bile olmadığını ve dönemin önemli eğitimcilerinden Fevziye Mektebi Müdiresi Nakiye Hanım'ın bile karma eğitim uygulanırken birtakım şartların yerine getirilmesini istediğini belirtmiştir.

Son olarak da yaşanacak sorunlara ve mevcut duruma ilişkin şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“...bugün kızlar için başka, erkekler için başka orta tedrisat mektepleri olan yerlerdeki vaziyeti tebdil etmemelidir. Ancak bir yerde erkekler için mektep olup da kızlar için mektep bulunmaz ve bazı aile reisleri kendi arzuları ile kızlarını erkek mekteplerine vermek isterlerse hükümetçe buna muhalefet etmek doğru mudur? Bu suretle vuku bulacak müracaatlara karşı teshîlât göstermek, yani ayrıca kız mektebi olmayan yerlerdeki orta tedrisata mahsus olan erkek mekteplerinin dershanelerinden kızlar için inde'l icâb ayrıca bir veya iki sıra tefrik etmek, yine kızlar için ayrı bir teneffüshane temin eylemek daha makul değil midir?” (Vakit, 30 Haziran 1924)

Mehmet Asım'ın yazısından da anlaşılacağı üzere karma eğitime tam olmasa da karşı çıkmaktadır. Çünkü Mehmet Asım, karma eğitimle birlikte kızların elde ettiği yükseköğrenim hakkının aileler tarafından ellerinden geri alınacağı düşüncesindedir. Bu endişesini yazısında çeşitli örneklerle anlatmaya çalışmıştır.

3 Temmuz 1924 tarihli Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) dergisinde yer alan ve yazarı belli olmayan “İştirak Modası” adlı yazıda önce Darülfünûnda başlayan karma eğitimin aslında kızların eğitim almasıyla ilgili olmadığından, bu konunun kadın ve erkeğin bir arada bulunması amacıyla yapıldığından bahsetmektedir. Artık sokakta, tiyatrodaki, sinemada, dansta, kahvede, vapurda, meyhanede kadın ve erkeğin birlikte olduğunu, oysa Darülfünûnda karma eğitim yapılmasına karşı çıkanlara “kadınlar tiyatrodaki yan yana oturmuyorlar ya, dershanede birlikte tahsil ediyorlar” dediklerini ve karma eğitime karşı çıkanların kadınların eğitim haklarına karşı olduklarını

söylediklerini belirtmektedir. Yazıda bu görüş ayrıca şu şekilde savunulmaktadır:

“Görüyorsunuz ki iş nerden nereye dayandı. Şimdi gidiniz Darülfünûnda erkeklerle birlikte tahsil-i ulûm eden kızların adedini sayınız, bir de meyhanelerde, pastanelerde, gazinolarda, sinemada ve tiyatrolarda, dans salonlarında hatta daha başka yerlerde yalnız gündüzleri değil, ta gece yaralarına kadar erkeklerle birlikte zevk ü sefa süren kadınların adedini nazar-ı itibara alınız. O zaman hakikatin ne kadar müthiş olduğunu anlarsınız. Önceleri bu iştirak yalnız tahsile münhasır kalacak deniliyordu. Fakat öyle mi oldu? Bugün Darülfünûnda fen şubesinde bulunan kızlar birkaç kişiden fazla değildir.” (Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim), 3 Temmuz 1924).

Ayrıca yazıda Tekirdağ'da kızların erkek lisesine kaydolmak istemelerine ilişkin düşünceler de yer almaktadır. Bu olayla ilgili birçok kişinin görüş bildirdiği fakat bunun gereksiz olduğu, Avrupa'nın bile karma eğitimi istemediği gibi düşünceler yer almaktadır. Liselerde karma eğitim yapılmasının liselerin geleceğinin de medreseler gibi yok olacağı savunulmaktadır. Ayrıca yazıda Sabiha Zekeriya'nın karma eğitimi savunduğuna ve Fevziye Mektebi'nde yaşanan kız ve erkek ilişkisine örnek verilmiştir.

Osman Cemal, 6 Temmuz 1924 tarihli Son Telgraf gazetesinde "Eski ve yeni müşterek tedrisat" adlı karma eğitimle ilgili mizahı bir yazı kaleme almıştır. Yazısında kendi öğrencilik anılarından yola çıkarak kendi almış olduğu eğitimdeki karma eğitim uygulamasını anlatmıştır. Öğrencilik yıllarında okulda kızlardan öğrendiği ninnilerden ve türkülerden örnekler verdiği ve yaşadığı depremden kendisini bir kız arkadaşının kurtardığından bahsettiği yazısında şöyle demektedir:

“Her şeyin müşterek olduğu bu zamanda tedrisat neden müşterek olmasın sanki? Bu adet bizde eskiden de vardı. Vaktiyle mahalle mektebinde biz de kızlarla beraber okuduk, beraber elif orta, be beylerbeyi, ta Tekirdağı, se Selanik, cim Cibali, ha Haydarpaşa, hı hıyar bostanı, dal davul, zel zurna, ben çalayım sen oyna! diye tahsil ve terbiye gördüktü. O vakitki bu müşterek tahsil ne kadar hoştu! Mektebimiz tabî ki aile ocağını andırırdı, oğlan çocuklarının büyükçeleri mektebin odununu, kömürünü taşır, kızların büyükçeleri,

sobaları, mangalları yakar, yemeklerimizi ısıtır ve yemekten sonra ortalık süpürürler ve benim gibi pek küçücükleri iki de bir ağladıkça kucaklarına alıp türküler söyleyerek oyalanlar, ninniler söyleyerek uyuturlar, ağızlarını burunlarını silerler, bazen uyurken kucaklarına alıp paydos vaktinden evvel evlerimize götürürlerdi. ... Kız, oğlan hep bir arada haşır ve neşir olur, onlar bize, biz onlara bilmediklerimizi öğretir, içli dışlı ve ibtidai bir aile hayatı yaşardık. Kızların içinde bize karşı çok müşfik ve fedakârları da vardı.” (Son Telgraf, 6 Temmuz 1924)

Osman Cemal yazısında eskiden beri karma eğitimin ülkemizde uygulandığını ve birlikte okumanın kız ve erkeğin birbirine bir şey öğretmesi ve paylaşması açısından da önemli olduğunu vurgulamaktadır.

9 Temmuz 1924 tarihli Tanin gazetesindeki “Müşterek Terbiye” adlı yazıda İsmail Müştak, karma eğitimle ilgili düşüncelerini açıklamıştır. İsmail Müştak, eğitimde birçok sorun varken karma eğitimin tek bir sorun gibi gösterilmesinden rahatsız olduğunu dile getirmiş ve sadece gösteriş yaptığını ileri sürdüğü Bakanlığın bu konuyu tartışmaya açtığını ve çeşitli görüşleri toplamasını desteklediğini belirtmektedir. İsmail Müştak, bu konuyu şöyle dile getirmiştir:

“Müşterek tahsil bahsi ortaya çıkınca ben hala kulaklarımda çınlayan sözleri hatırlayarak, acaba her şey olup bitti de iş kız ve erkek çocukların liselerde müştereken okutturulmalarına mı kaldı diye kendi kendime soruyordum. Çünkü mekteplerimizin vaziyet-i hazırası hakkında her gün işitilen şeylerin yüzde ellisini mübalağa payı diye ayırsak böyle üst tarafı yine insanı derin derin düşündürecek kadar nekaisle doludur.” (Tanin, 9 Temmuz 1924).

İsmail Müştak, yazısında karma eğitim konusunda görüş bildirenlerin tam olarak nasıl görüş bildirdiklerini bilmediğini sadece gazete ve dergilerde konuyla ilgili düşünceleri yayınlananlardan bu konunun henüz gündeme gelmemesini savunduklarını ileri sürmektedir:

“Liselerde kız ve erkeklerin müştereken tahsil görmeleri tasavvuru maarif vekâletince ortaya atılıp bu hususta müderris ve muallimlerin, pedagoji alimlerinin, mütehassıs ve memurlarının mütalaalarına müracaat olunalı beri vekâlete hayli cevaplar gelmiştir sanırız. Bu cevapların muhteviyatı henüz ilan ve işâa edilmediği için ekserinin lehde mi yoksa

aleyhte mi olduğu bilinmezse de fikirlerini matbuat vasıtasıyla söyleyen mütefekkirlerimizin kısm-ı azamı müşterek tahsilin aleyhinde olduğu görülüyor. Daha doğrusu bunlar müşterek tahsilin şayan-ı temenni bir gaye olduğunu kabul etmekle beraber şimdilik bunun zamanı gelmediğini söylemişlerdir.” (Tanin, 9 Temmuz 1924).

İsmail Müştak'ın birçok eğitimci “karma eğitimin uygulanmasının zamanı gelmediğini söylemişlerdir” düşüncesinin tespit edilen diğer görüşler incelendiğinde doğru olmadığı görülmektedir. Çünkü ortaöğretimde karma eğitime karşı çıkanların az olduğu ve bunların da karma eğitim uygulamasına tamamen karşı çıktıkları belirlenmiştir.

10 Temmuz 1924 tarihli Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) dergisinde “Kızlarla Erkeklerin Müşterek Tahsilleri” alt başlıklı yazıda İsmail Müştak'ın görüşlerine benzer fikirler yer almaktadır:

“Kızlar ile erkekleri mekteplerde birleştirmek ilim ve marifet mahallerini dans mahalli haline getirmekten başka bir şey değildir. Meselenin bundan başka bir neticeye müncer olmayacağı içindir ki hayat-ı içtimaiyede en serbest olan Avrupa milletlerinin birçokları bile işi bu dereceye vardırmaı istememişlerdir. Biz bu hususta fevzâviyyet⁴-i siyasiye ve içtimaiyye içinde bulunan Rusya Bolşeviklerini değil, hareket-i içtimaiyesi muntazam ve mazbut milletleri taklit etmeliyiz. Mekteplerdeki tedrisatın tezebzübât ve teşevvüşâtı yüzünden milletin evladı ciddi bir tahsilden mahrum bulunurken, mektepsizlik yüzünden etfal-i memleket sokak oyunları ile ifâte-i zaman ediyorken, medreseler seddedilerek binlerce talebe-i ulûm saha-i tahsil haricinde kalmış iken, ya imam ve hatip mekteplerine ve yahut ilahiyat fakültesine kabulleri için vuku bulan müracaatları semeresiz kalıyorken, hususi tahsiller bile taht-ı memnûiyete alınmış iken ve maarif vekâleti bu vaziyet karşısında eser-i teessür göstermez iken, Tekirdağında kimlerin neleri oldukları ve ne gibi bir maksat takip ettikleri belli bulunmayan birkaç kızın erkek liselerine kabulleri için vukua gelen müracaatlarından vecd ve heyecana tutularak matlublarının isaf ve keyfiyyetin bütün kızlara tamimi çarelerine başvurulması doğrusu bizim anlayacağımız muamelelerden değildir.” (Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim), 10 Temmuz 1924).

Yazı, İsmail Müştak'a göre daha ağır ifadeler içermektedir. Ayrıca eğitimdeki diğer sorunları tek tek sıralamıştır. Fakat sorunlar sadece dinî

⁴ Kargaşa, anarşi.

eğitim veren kurumlar ve öğrencilerin durumları üzerinde yoğunlaşmaktadırdır. Fakat her iki yazıda da karma eğitimden önce üzülmesi gereken sorunlar dile getirilmiştir.

Vatan gazetesinin 29 Haziran 1924 tarihli sayısında, Darülfünûn emini İsmail Hakkı Bey ise “coeducation”ın (karma eğitim) akıl ve mantık ile tetkik edilemeyeceğini, fizyoloji ve psikoloji ile zmlenemeyeceğini; bunun, bir milletin tarihi, sosyal bünyesi ve uygarlığı ile ilgili bir ahlak olayı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İsmail Hakkı Bey karma eğitim meselesinin bu surette yanı sosyolojik olarak tetkik eden bir kitabın olmadığını söylemiştir. Yazının devamında karma eğitim ile ilgili önemli noktaları altı maddede toplamıştır.

“1- Coeducation Türkiye’de dahil olduğu halde birçok memleketlerin ilk tedrisat mekteplerinde kabul edilen sabiler ihtilatı demek değildir. Coeducation şahsiyet ve seciye devrinde, meslek ve ihtisas çağında kadın ve erkek talebenin aynı telakkiler ile aynı talim ve telkin uslleriyle aynı müesseseler dâhilinde müştereken terbiyesi demektir.

2- Bu mana ile (Coeducation) bütün dünyada tatbik edilen bir sistem değildir. Filvaki coeducationı bütün tahsil derecelerinde tatbik eden memleketler olduğu gibi bunu hiç tatbik etmeyen memleketler de vardır.

3- Coeducation oldukça geç zuhr etmiş ve bilhassa 1871’den itibaren Amerika’da münakaşa edilmeye başlanmıştır.

4- Coeducationı tatbik eden milletler dünyanın en msvti ve kadın hukukuna en riayetkr olan milletleri ve başında Amerika olmak üzere Avrupa’nın bilhassa Protestan memleketleridir.

5- Bu malumlara göre coeducation fikri msvtilik fikrinin ve feminizm cereyanının bir mradif veya mukabilidir.

6- Bu takdirce bir memlekette coeducation mevzu bahis olmak için her şeyden evvel kadın hakkında msvti bir telakki mevcut olmak ve kadın hayatında erkeklik hiç olmazsa hukuken müsâvî addedilmek lazım gelir.” (Vatan, 29 Haziran 1924).

Karma eğitimle ilgili önemli noktaları açıkladıktan sonra karma eğitimin Darülfünûn’da uygulandığı fakat ortaokullarda uygulanıp uygulanmaması konusunda bir fikir beyan etmeyeceğini belirterek bu kararın hükümet adamlarına ait olacağından yana tavır sergilemiştir. Kendi gibi eğitimcilerin tarafsız olması, bu konuda sadece bilgi vermeleri ve uygulamanın neler

getireceğini söylemeleri gerektiğinin altını çizmiştir. Karma eğitimin bir sosyal mesele olduğunu, bu meselenin diğer inkılâplar gibi olduğunu belirtmiştir. Aynı yazı 29 Haziran 1924 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “Müşterek Terbiye Verilmeli mi?” adıyla yayınlanmıştır.

İsmail Hakkı Bey’in 29 Haziran 1924 tarihinden sonra karma eğitimle ilgili görüşlerini belirttiği bir yazı daha tespit edilmiştir. Bu yazı 1 Temmuz 1924 tarihli Akşam gazetesinde “Müşterek Terbiye” başlığıyla yayınlanmıştır. İsmail Hakkı Bey, yazısında karma eğitimin sadece ekonomik sebeplerden dolayı yapıldığı söylemenin yanlış olduğunu kadınla erkeğin sosyal hayatta birlikte olduğunu ve dolayısıyla da eğitimde de birlikte olabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca köylerde kız ve erkek için ayrı okullar açmanın zor olduğundan ve şehirlerde de iki farklı darülfünun açmanın masraflı olacağını kabul ettiğini fakat bugün gelinen noktada bunun böyle olmadığını Avrupa ve Amerika’dan verdiği örneklerle anlatmaya çalışmıştır. Ayrıca kendisi gibi düşünürlerin ve eğitimcilerin bu konuda uygulansın ya da uygulanmasın demekten ziyade nasıl bir yol izleneceğini ve bu konuda yapılan çalışmaların anlatılması gerektiğini söylemektedir. Bu uygulamayı gerçekleştirecek olanların hükümet üyeleri olduğunu ileri sürmektedir.

8 Temmuz 1924 tarihli Akşam gazetesinde “Daha Nasıl Vazih Olmalı” başlığıyla yer alan yazıda İsmail Hakkı Bey daha önce yazdığı iki yazıdan da tam olarak anlaşılmadığı konusunda eleştiriler aldığını ve bu konuda daha açık bir açıklama yapması gerektiğini vurgulamıştır. Fakat bu yazısında da net olarak savunduğu ya da karşı çıktığı söylenemez. Daha önceki yazılarındaki görüşlerinden ifadeler içermekte ve kendinin sadece bir yol gösterici olabileceğini savunmuştur.

İsmail Hakkı Bey’in bu yazılarına cevap olan bir yazı 9 Temmuz 1924 tarihli Vakıf gazetesinde Celal Sahir Bey imzalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Celal Sahir Bey yazısında İsmail Hakkı Bey’in tam olarak ne söylediğini anlayamadığını hatta diğer kişilerin de bunu kendisine iletmediğini ve bundan dolayı bir yazı daha yazdığı fakat bu yazısından da tam olarak kendisini anlayamadığını ve görüşlerini açık olarak belirtmesini isteği yazıda şöyle demektedir:

“Muhtelit tedrisat bahsine dair gazetelerde intişar eden beyanatınızı ve ilk makalenizi okumuş ve fikir ve kanaatinizi anlayamamıştım. Bununla beraber, belki gaye ve temenni ifşa edecek bir itiraftan, hodkâm bir his ile tevakki ettim. Benden daha az çekingen birkaç zat bu anlayamayışlarını size kadar esmâ’ etmiş olacaklar ki bizim kec-fehmler⁵ zümresine hitab eden ikinci makalenizi neşrettiniz. İtiraf ederim ki yine anlayamadım. Siz bir darülfünun müderrisi olarak haiz olduğunuz kifayet-i ilmiyeden başka memleketin maarif idaresinde âli bir mektebin müdüriyetini, bir kısım tedrisatın müdüriyet-i umumiyesi gibi makam ve vazifeleri ihraz ve ifa etmiş olmak itibarıyla ma’ruf ve muktedir bir idare adamı evsafına maliksiniz. Bu sıfat ve salahiyetle, meseleyi müsbet bir neticeye yaklaştırmayan fazla nazar-ı mülahazattan soyarak, orta tedrisat mekteplerine devam eden bir kız çocuk babasının tabii alakasıyla sorduğu şu suale cevap vermek lütfunda bulunur musunuz? Kadın inkişafı bizdekinden çok daha kadim ve mütekamil memleketlerde orta tedrisatta tefrik esası kabul edilmişken, bu günkü hal ve vaziyetimize nazaran, bizde bunun aksini tercih ve tatbik etmek faydeli midir, muzır mıdır? Beni cevapsız bırakmayacağınızı ümid ile arz-ı hürmet ederim, azizim.” (Vakit, 9 Temmuz 1924).

İsmail Hakkı Bey, kendisinin sadece mevcut durumu açıklaması gerektiğini ve Celal Sahir Bey’in de belirttiği gibi yazılarında böyle bir görüş bildirmeyeceğini söylemektedir. Celal Sahir Bey’in bu yazısı üzerine İsmail Hakkı Bey’in herhangi bir görüş yayınladığı tespit edilememiştir.

17 Temmuz 1340 tarihli Kelebek mecmuasında Yarasa⁶ rumuzlu bir yazarın Celal Sahir Bey’e yazdığı mektuba yer verilmiştir. Mektupta kendi dönem arkadaşlarına değinmekte ve Celal Sahir Bey’le kendini kıyaslayarak erkek okulunda okuduğu dönemlerden bahsetmektedir. Ayrıca şimdinin gençlerinin karma eğitim görmesi konusunda şanslı olduklarını söyleyerek şöyle demektedir:

“İşte biz ömrümüzün en güzel ve en âşıkane senelerini bu mahrumiyet içinde heba ettik. Bizden yirmi beş sene sonra dünyaya gelmekten başka bir meziyeti olmayan gençler demek ki idadi sıralarında karşı karşıya yan yana oturacaklar. Muallimin tekrarını dinlerken kız arkadaşlarının

⁵ Ters ve yanlış anlayanlar.

⁶ Kelebek’in yazar kadrosuna bakıldığında Reşat Nuri Güntekin’in çok önemli bir yere sahip olduğu görülür. Reşat Nuri, dergide Ağustos Böceği, Ateş Böceği, Çiğdem, Saksagan, Yarasa, Yıldız Böceği müstear isimlerini kullanmıştır (Gültekin, 2010).

rengârenk ve pür hayal gözlerine dalacaklar ve en tahammül edilmez dersler bir beste-i sevda gibi hülyalarını tehviz edecek rengârenk gözlerini seyrederken dinlenen dersler insanın zihninde kim bilir ne kuvvetle yerleşir? Zaman olacak ki o gözler bir hande-i sürur ile parlayacak, zaman olacak ki onlardan inci gibi yaşlar dökülecek. Sınıfın karanlık muhiti kalipso adası gibi idi. Bir sahte bahar olacak derslerde başka letafet teneffüslerde başka halâvet hâsılı bu idadi tahsili her gencin ömründe bir devr-i müstesnâ-yı şiir ve hayal olacak, biz kuvvetle bir genç kız gözüne baktığımız zaman cennet bağlarından bir köşe görmüş bir kız sesi işittiğimiz vakit su sesi, billur sesi, altın sesi işitmiş gibi olurduk ya vücudumuzu bir raşe-i lezize istila ederdi. Şimdiki çocukların her an tahsili bu manzaralar bu sesler bu hatlarla dolacak. Kader ve talihin bu ne elim haksızlığıdır. Celal Sahir Bey şimdiki zamanın gürültücü espirici gençleri böyle bir nimet-i azimenin kadir kıymetini bile idrak edemeyecekler. Biz kırkı aşan pür lerziş-i hüsrân adamlarla ellinin merdivenine çıkmaya başlayanlar bu manzaraya nasıl tahammül ederiz? Hayır, hayır olamaz. Feryat edelim, bu haksızlığa karşı isyan ve itiraz edelim. Bu facianın önünü alalım. Eğer mani olamazsak karalar giyip matem edelim. Beraber ağlayalım, gel beraber ağlayalım.” (Kelebek, 17 Temmuz 1340).

Kelebek dergisinin 24 Temmuz 1340 tarihli sayısında da “Muhtelit tedrisat meselesi hakkında karilerimizden birinden aldığımız mektubu ber vechi ati neşr ediyoruz⁷.” başlığıyla bir okurun karma eğitim ile ilgili yazdığı mektup yayınlanmıştır. Yazar yazısında karma eğitimin olmamasından dolayı okuyamadığını belirtmektedir. Yazıda karma eğitim uygulamasının gerektiği vurgulanmış ve yazarın kendi hayatından örneklerle konu somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca karma eğitimin uygulanmasının öğrenciler açısından yararlı olacağı üzerinde durulmuştur.

Karma eğitimle ilgili dönemin gazete ve dergilerinde yer alan görüşlerden başka belki dönemin önemli eğitim problemleri arasında yer aldığından dolayı karma eğitim ile ilgili tartışmalara ek olarak Yusuf Ziya'nın konuyla ilgili bir şiirine rastlanmıştır. 17 Temmuz 1340 tarihli Kelebek mecmuasında Yusuf Ziya'nın Müşterek Tedrisat Şarkısı adlı şiirine yer verilmiştir.

⁷ Anlatılmak istenen düşüncenin tam olarak vurgulanması açısından yazının tamamına ekler kısmında yer verilmiştir.

*“Artık asri milletiz. Kadın erkek yok yavrum
Softaların sözüne benim karnım tok yavrum.
Bu noktayı aklına iyicene sok yavrum*

*Layığız. Serbestîye hakkıyla alışalım.
Beraber okuyalım, beraber çalışalım*

*Sen bana anlatırsın bir şiirin namesini
Bir ayda mat ederiz devrin allamesini*

*Layığız. Serbestîye hakkıyla alışalım.
Beraber okuyalım, beraber çalışalım.”* (Kelebek, 17 Temmuz
1340).

Yusuf Ziya'nın önemli şairlerden biri olduğu bilinir. Karma eğitimle ilgili böyle bir şiir yazması da dönemde yoğun olarak tartışılan bu konunun toplumdaki her kesimin düşüncelerini kendi üsluplarıyla dile getirdiklerini ve açıkça söylediklerini göstermektedir. Yusuf Ziya şiirinde “*Beraber okuyalım, beraber çalışalım*” dizelerinde de açıkça anlaşılacağı üzere karma eğitimi savunmaktadır. Hatta beraber çalışalım derken her ortamda kadınla erkeğin bir arada bulunabileceği genellemesi yaptığı söylenebilir. Ayrıca bu konuda softaların yani medreselilerin sözlerine inanılmaması gerektiğini ve çağdaş bir millet olmamız için karma eğitimin yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

17 ve 24 Temmuz 1924 tarihlerinde Kelebek dergisinde karma eğitimle ilgili yazı ve şiirlere yer verilmesi Kelebek dergisinin Tekirdağ'daki kız öğrencilerin erkek ortaokullarına alınma isteklerini destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

2 Temmuz 1924 tarihli İkdam gazetesinde Ahmet Cevdet Bey de, Maarif vekilinin “*ekonomik açıdan her erkek lisesi olan yerde bir de kız lisesi yapmanın masrafları ortadadır.*” açıklamasına karşılık olarak yazdığı yazıda şöyle demektedir.

*“...Evvel emirde Rusya'yı misal olarak göstereceğim.
Bolşevikler mektepleri karışık yaptılar. Fakat bugün orada
gördüğümüz manzara, bizi onları taklide sevk edecek
mahiyette değildir. Görülen netice bizce müdhiştir. Rus
mekteplerinin ahval-i hâzırası hakkında alınan malumat, bizi
titretecek gibidir. Zira o mekteplerde bizim takdîs ettiğimiz
manevi feyizler kalmamış, on beş on altı yaşlarındaki
kızlardan niceleri hamile kalmakta bulunmuşlardır. Allah*

Türkiye'yi bu felaketten saklasın. Bu hal aksi neticeyi intac eder. Yani kızlarımızı okutalım derken bilahare hiç okutmamak tercih olunur. Hele hali vakti yerinde olanlar, evlatlarını mektebe yollamaktan ise evde okutmayı evla görürler... Terbiye-i ibtidaisi ihmal edilmiş olan erkek çocuklar ile kızları bir araya koymak, nesl-i atiyi ifsâd etmekten başka bir akıbetе müncer olmaz...” (İkdam, 2 Temmuz 1924).

Ahmet Cevdet Bey, yazısında karma eğitime karşı çıkmak için karma eğitimi uygulayan öncelikle Rusya'dan örnekler vermiş ve ülkemizde de buna benzer olayların meydana gelmemesini temenni etmiştir. Yazının devamında Avrupa'dan örnekler vermeye devam etmiş İsviçrelilerin kız ve erkek okullarını ayırdığını ve Avusturya'nın da serbest bir memleket olmasına rağmen kız liselerinin ayrı olduğundan bahsetmektedir.

“Evet, arzu edelim ki kızlar erkekler ile bir seviyede bulunacak surette terbiye görsünler, birbirlerini tanısinlar müsâvât fikriyle büyüsünler. Mevkilerini takdir etsinler. Fakat bundan evvel maarif vekiline şu noktayı teşrih edelim ki gençliğin evvel emirde ailelerde ilk terbiye alması lazım gelir. Bu terbiye alınmamış ise netice ne olur? Kendi nefsimden bilirim. Çocukluğumda mahalle mektebine gidinceye kadar kötü lakırdılar işitmiş değildim. Fena şeyler nasıl söylenir bilmezdim. Ailemde kavgalı geçimsizlikler görmemiştim. Sonra hepsini mektepte öğrendim... Biz hele bir kere erkekleri terbiye edelim. Onlara metin, aklî ve idraki bir terbiye vermeye muvaffak olalım. Onlara nefse hâkimiyeti öğretelim. Ondan sonra onlar ile kızları bir araya getirebiliriz.” (İkdam, 2 Temmuz 1924).

Ahmet Cevdet Bey, 2 Temmuz 1924 tarihli İkdam gazetesinde yer alan yazısında karma eğitime neden karşı çıktığını örneklerle anlatmıştır. Öncelikle erkeklerin iyi bir şekilde eğitilmesi gerektiğini ve daha sonra kızlarla bir araya getirilebileceğini savunmaktadır.

Karma eğitime biran önce geçilmesini isteyen Abdullah Cevdet Bey, 1 Ağustos 1924 tarihinde İçtihat dergisinde yer alan yazısında, Ahmet Cevdet Bey'in 2 Temmuz 1924 tarihli İkdam gazetesinde yer alana “Müşterek Terbiye” başlıklı yazısını eleştirmektedir. Abdullah Cevdet Bey'in bu konuda yaptığı eleştiri şöyledir:

“İkdam gazetesinin müşterek terbiye projesine tahsis ettiği bir başmakalede Ahmet Cevdet Bey müşterek tedris ve terbiyenin mahzuru olarak bu sistemin tatbik olduğu memleketlerde talebattan, yılda bir hamile kalanın görüldüğü zikr olunuyor. Ender ve istisnai olan bu hadise mektep ve müşterek terbiye haricinde görülmüyor mu? Binde bir talebenin hamile kalması yüzlerce delikanlının hamil olmasından daha mı vahimdir? Ankara’da geçenlerde Cevdet Efendi isminde bir delikanlı üzerinde diğer üç delikanlı tarafından yapılan alçak ve müstekreh cinayetden daha şeni’ midir? ...İki cinsi birbirinden ayrı tutmak, birbirine göstermemek kadar ahmak ve gayr-i tabii bir bid’at tasvir olunmaz. ...Kadın huzurunun terbiyat-kâr gayr-i kabil-i inkardır. İnsan, kadın huzurunda gayr-i şuûrî bir terbiye ve temdin tesiri altında bulunur ve kadın huzurundan erkek daima ruhen yükselmiş incelmüş, nezahet ve kuvvet kazanmış olarak çıkar. (İçtihad, 1 Ağustos 1924).

Abdullah Cevdet Bey yazısında özetle Ahmet Cevdet Bey’in ileri sürdüğü fikirlerin doğru olmadığını ispatlamaya çalışmıştır. Bunu da verdiği örneklerle desteklemiştir.

Bu yazıya karşılık Fahrettin Kerim [Gökay] Bey, İçtihad dergisinin 1 Eylül 1924 tarihli sayısında “Müşterek Tedrisatın Mahzûrları” adlı yazısında karma eğitimin liselerde uygulanmasına karşı çıkmış ve Abdullah Cevdet Bey’e bir anlamda cevap vermiştir. Abdullah Cevdet Bey’in Paris’te 1900 yılında Uluslararası Sosyoloji Kongresine sunduğu layihanın 6. maddesinde “Kız çocuklarının terbiyesine erkek çocuklarına verilen terbiye kadar ehemmiyet vermek ve cinslerin ruhlarındaki fitri ve veladi tebaa-ı hususiyeyi ve cemiyetteki vazife-i müstakbelelerini nazar-ı itibara almak” ifadesine yer verdiğini belirtmiştir. Karma eğitim konusunda Amerika’dan da örnekler veremeyeceğini çünkü bir kitabında da “Bir kavmin ihtiyacına mütetabık olan bir terbiye aynen diğer bir kavme her zaman muvafık gelmez” dediğini hatırlatmış ve bu konuda bilimsel olmaktan çok inkılâpçı düşündüğünü vurgulamıştır. Ayrıca eğitimle ilgili düzenlemelerin düşünülmeden yapıldığını bunun da çocukların iyi eğitilmesini engellediğini söylemektedir. Karma eğitimin de aceleye getirilmemesini ileri sürerek şöyle demektedir:

“Bugün Almanya ve Avusturya tarik-i medeniyete bizden asırlarca yükselmişken liselerde müşterek tedrisatı kabul etmemiştir. Kindergarten ve Darülfünûnlarda tedrisat ve

terbiye beraberdir. Bizde de aynı şey yok mu? Hatta eski mahalle ve köy mekteplerinde kız ve erkek çocuklar beraber okumuyorlar mıydı? Siz Viyanadan, Paristen, Cenovadan misal getirirken darülfünunlar klinikler viladethaneler ve laboratuvarlarını yazıyorsunuz. Liselerden bahsetmiyorsunuz. Beş seneden beri bizde de darülfünun tedrisatı müşterektir. Sabri hoca ve taraftarları bu müşterek tedrisata itiraz etmiş ve darülfünunu kapatmak tehdidinde kadar işi ilerletmişlerdi. Zamanın sadrazam ve maarif nazırları darülfünuna davet ve filozof tarafından kendilerine izahat itaa edilerek mesele kapatılmıştır. Bugün ise darülfünunda muhtelit tedrisata ve diğer umumi müşterek hayata itiraz eden kalmamıştır.

Fahrettin Kerim Bey, bizden daha çağdaş ülkelerin bile liselerde karma eğitim yapmadıklarını belirtirken Abdullah Cevdet Bey'in liselerden örnekler veremediğini çünkü böyle bir uygulamanın diğer ülkelerde de olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca kadının sosyal hayatta kendisine bir yer bulmasını savunduğunu belirterek neden liselerde karma eğitime karşı çıktığını şöyle ifade etmektedir:

...Kadınların umumi hayata iştiraklerini bütün manasıyla kabul edenlerdenim. Yalnız liselerdeki müşterek tedrisatın niçin aleyhtarları arasında ahz-i mevki' ediyorum: Birincisi psikolojik olarak buluş ruhiyatının ----- . Bu devirde çocuklar tetkik edilirse kendilerinde teşrihi, garîzî, esaslı tahavvüller müşahade edilir. Baliğin ruhu tabîi ki bedeni gibi harekete muhtaçtır. «Çılgın Bakire» tabiri halk arasına kadar yayılmıştır. Ruhunda hâkim olan kararsızlık ve heyecandır. Tenasül guddelerinin tabîi ki ifrazatı ile baliğ buhran içerisinde. O güne kadar bir nevi hansa olan çocuklar mukabil cinse meyil ve heves inkişaf eder. Freud bu hissin beşikteki çocukta bile mevcut olduğunu kaydediyor. Kızlar erkeklere, erkekler kızlara buluş devresinde pek düşkün ve perestişkârdırlar. Yine bu devrede çocukta kabiliyet-i telkiniye ve taklidiye görülür. (İçtihad, 1 Eylül 1924).

Fahrettin Kerim Bey, Abdullah Cevdet'in karma eğitim ve kadınların eğitimi hakkındaki görüşlerini de makalesinde değerlendirmiş ve karma eğitimin liselerde uygulanmasının birtakım sorunlara yol açacağını belirterek bu durumu örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Yazısında ayrıca karma eğitimin yapılmasının zararını "müşterek tedrisatı kabul etmek demek gaşiyeye i bekârete veda demektir." cümlesiyle ifade etmiştir (İçtihad, 1 Eylül 1924).

Bu üç yazıdan çıkarılacak olan sonuç her eğitimci ve aydın kendi görüşünü savunmak için bazı örnekler vererek bunu anlatmaya çalışmış diğer taraf ise bu görüşe katılmıyorsa ileri sürülen görüşünün yanlış olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Ahmet Cevdet Bey, Abdullah Cevdet Bey ve Fahrettin Beylerde olduğu gibi üst bölümde tartıştığımız Celal Sahir Bey'in İsmail Hakkı Bey hakkında yazdıkları da buna benzerdir.

Mustafa Şekip'in [Tunç] 24 Temmuz 1924 tarihli Millî Mecmua'da yayınlanan "Müşterek Tahsil" isimli yazısında karma eğitimin önemi üzerinde durulmuştur. Mustafa Şekip, yazısında öncelikli olarak Avrupa ülkelerindeki uygulamalardan örnekler vermiştir. Yazısında cinsiyet konusunda çalışmalar yapan Zürih Darülfünûnu müderrislerinden Ogust Forel'in "*hangi cihetten bakılırsa bakılsın iki cinsin bütün mekteplerde müşterek bir terbiye alması hiçbir taraf için muzır olmak şöyle dursun, hem ahlak hem de cinsiyet nokta-i nazarından büyük muhassenat tevlid etmektedir*" sözünü aktarmaktadır. İlkokullarda ve yükseköğretimde karma eğitim uygulandığını orta mekteplerde uygulamaya gelince birçok kimsenin buna karşı çıktığı belirtmiş ve yazısında bunun yanlış olduğunu anlatmak için Avrupa'dan örnekler vermiştir:

"...Hollanda ve İtalya cimnaslar ile orta mekteplerinde Vintertor⁸ gibi bazı İsviçre cimnaslarında müşterek terbiye mahzurlar değil, bilakis en iyi neticeler vermek suretiyle tatbik edilmiştir. Finlandiyalı Matmazel Maki Feriberg müşterek terbiyenin memleketinde tatbikinden elde edilen fevkalade neticeler hakkında pek hararetle sitayişlerde bulunmuştur. Bu mekteplerde müşterek terbiyenin cinsiyet tenbihlerine badi olacağından korkuluyor. Hâlbuki bu bir hatadır. Çünkü her gün birlikte yaşamının tevlid edeceği itiyad cinsiyet iştihâsını yosunlandıracaktır. Burada meyve-i memnua cazibesini kaybedecektir. Zira memnuiyet ref' olunmuş ve hakikatle karşı karşıya gelinmiştir." (Millî Mecmua, 24 Temmuz 1924).

Mustafa Şekip karma eğitimi savunuyor olmam demek "*kız ve oğlanları aynı yatakhanelerde yatırılması ve birlikte yıkanmaları lüzumunu iddia ettiğim zannedilmesin*" demektir. Ayrıca, Mustafa Şekip'e göre karma eğitime karşı çıkanlar kadınla erkek arasında bir fark olduğunu ileri sürmektedirler. Ona

⁸ Aslı Winterthur'dur. İsviçre'nin kuzeyinde Zürih kantonunda bir şehirdir.

göre kadınla erkek arasında eğitim noktasında hiçbir bir fark yoktur. Bu konuda şöyle demektedir:

“Müşterek terbiyeden bahsedildiği zaman muhaliflerin umumiyetle serd ettikleri delil, kadınla erkek arasındaki tabiat ve isti'dat farkları olduğu ve binaenaleyh terbiyelerinin de ayrı olması icap ettiğiidir. Buna karşı cevabımız şudur: bütün âlimler ne cinsî ne dinî ne malî ne de enfüsîdir. Katolik için ayrı Protestan için ayrı bir ilim olmadığı gibi kadın ve erkek için yapılmış ayrı ilimler yoktur. Mesela kadın kimyası, erkek nebatatı nerede vardır? Demek ki öğretilebilecek ilimler hep aynıdır. Tehalüf olsa olsa bunların tarz-ı temsil idrak ve isti'malindedir. Lisanlarda da böyledir. Kızlar için ayrı bir Arapça veya Fransızca olmadığı gibi erkekler için de yoktur. Şu halde ders mevzuları her iki cins için aynıdırlar. Böyle olunca aynı mevad hakkında kızlara yarı, erkekler için ayrı bir tahsil külfetini ihtiyar etmek faydasız bir israf-ı kuvvettir. Hele biri dūn diğeri üstün olursa büyük bir adaletsizliktir.” (Millî Mecmua, 24 Temmuz 1924).

Son olarak Mustafa Şekip, yazısında karma eğitimi uygulamanın iyi olacağını vurgulamaktadır.

“Tam manasıyla dahil olmak istediğimiz Avrupa medeniyetinde hakim olan taklid değil, tecrübe ve hürriyet-i içtihadidir. Biz de bu iki düstura ne kadar riayet edersek o nispette kendimizi bulacak ve şuûla inkişaf edeceğiz. Müşterek terbiyenin suret-i katiyyede muzır olduğunu ispat etmiş ne bir ilim, ne de bir tecrübe vardır. O halde önümüzde mutlak ve katî hiçbir hâil yoktur. Müşterek terbiyeye ibtidailerden başlar ve işimize tecrübe ile mefkureyi rehber-i ittihaz edersek fena bir iş yapmayacağımıza emin olabiliriz.” (Millî Mecmua, 24 Temmuz 1924).

3 Ağustos 1924 tarihli Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) dergisinde Tekirdağ lisesinde gerçekleşen kız öğrencilerin erkek okuluna kayıt olmak istemelerine ilişkin olayın bir kurmaca olduğu belirtilmektedir. Ayrıca karma eğitim “halt-ı tedrisat” olarak isimlendirilmektedir. Okula kayıt olmak isteyen kızlardan birinin okul müdürü Mahmud Bey'in kızı olduğunu ve Mahmud Bey'in bunu tiyatro biletlerindeki 300 liralık suiistimalini kapatmak için yaptığını ifade eden yazıda ayrıca şöyle denmektedir:

Tekirdağlılar “Müdür Mahmud beyin Tekirdağı kızlarının erkeklerle birlikte tahsil etmek arzusunda bulduklarına dair Maarif Vekâletine müracaatının kendi müracaatı olduğunu,

Tekirdağı ahalsinin kızlarla erkeklerin en tehlikeli bir çağda beraber bulunmalarının tasavvurundan bile endişe edecek kadar ağır başlı olduklarını, müdür beyin erkek lisesinde tahsil ettirmek istediği kendi kızı için böyle bir müracaatta bulunduğunu” matbuatta bildirmişlerdir. (Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim), 3 Ağustos 1924).

Yazıda böyle saçma bir müracaat üzerine Eğitim Bakanının bunu anket olarak açmasına da bir anlam verilemediği belirtilmektedir. Fakat dergideki bu yazıyla ilişkili herhangi bir başka bir yazı bulunmadığından dolayı bu haberin doğru olup olmadığı konusunda bilgilerimiz yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla haberde geçen sebeplerden dolayı mı karma eğitime geçildiği yoksa bu haberin karma eğitime karşı çıkanlar tarafından mı yapıldığı tam olarak belirlenememiştir. Fakat Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) dergisi karma eğitime tamamen karşı çıktığından ikinci görüş daha ağır basmaktadır.

15 Ocak 1925 tarihli Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) dergisinde “Müşterek Tahsilin Müessif Neticeleri” başlığı altında karma eğitim yapılan sanayi-i nefise mektebinde kız ve erkek öğrenci arasında meydana gelen olayı haber yapmıştır. Haberde şöyle denmektedir:

“Bu sene bir arada okumalarına karar verilen sanayi-i nefise mektebi talebelerinden on dört yaşlarında bir kız ile iki erkek arasında cereyan eden çirkin hadiseyi gazeteler nakletmişler: erkeklerle birlikte bir sınıfta muallimin tekrarını dinlemekte olan bir kızın sağında ve solundaki iki delikanlı ile münasebetsiz bir takım hareketlerde bulunduğunu muallim görür. İhtar eder. Buna rağmen talebe hanımla talebe efendiler münasebetsizliklerine devam ederler. Muallimin fena halde canı sıkılır. Dersten çıkar çıkmaz müdüriyeti haberdar eder. Müdür birden bire talebenin bulunduğu odaya girer, vakanın hakikatine kanaat getirir. Her üçünü de tard eder. Yalnız talebenin bu seferlik af edilerek tekrar kabulü hakkında teklif üzerine genç kızların bir hafta sonra mektebe kabulü tekarrur eder” (Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim), 15 Ocak 1925).

Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) dergisi karma eğitim uygulamasına diğer yazılarında da görüleceği üzere karşı çıkmaktadır. Yazının devamında karma eğitimin mahzurlarını söyleyenlere “*tahsile de mi mani olmak*

istiyorsunuz?” diye karşı gelindiği fakat durumun hiç de öyle olmadığı vurgulanmıştır.

Hıfzırrahman Raşit'in (1928) “Mektepçiliğin Kâbesinde” adlı kitabında karma eğitim ile ilgili olarak, Avrupa seyahatindeki gözlemlerine yer vermiştir. Öncelikli olarak incelediği Burger Mektebi hakkında bilgiler vermiştir. Okulun dokuzuncu sınıfa kadar karma eğitim yaptığını belirterek Viyana’da orta dereceli 25 okulun karma eğitim yaptığını söylemektedir. Yazısının devamında karma eğitim hakkında kesin bir yargıya varılmadığını ve bunun tecrübelerle ortaya çıkacağını, tecrübe yapan okulların merak ve ilgi uyandırdığını belirtmiş ve bu uygulamanın Amerika’da ve Avrupa’da yapıldığından bahsederek şöyle demektedir:

“Bugün muhtelit tedrisat, Amerika’dan başka hiçbir memlekette umumileşmemiştir. Oradaki tali mekteplerin yüzde 70’inden fazlası muhtelittir. Ve bu meselenin iktisadi ve içtimai nokta-i nazarından doğru olduğuna Amerikaca kanaat getirilmiştir. İstidraden ilave edelim ki orada da mahzurlu taraflarını ileri sürenler eksik değildir. Nitekim Leland Stand Fort Darülfünûnu emini gibi tanınmış pedagoglar, cinslerin uzvi ve ruhi inkişaflarına göre derslerin ayrılmasında, müşterek terbiye ve tedrisatın ameli ve ahlaki faydalarına mukabil daha çok fayda buluyorlar. Avrupa’ya gelince muhtelit olmayan mektepler, ekseriyeti teşkil etmektedir. Ve her iki cinsin ayrı ayrı istidat ve kabiliyetleri olduğu ve hayattaki vazifeleri itibariyle de ayrı ayrı tahsil ve terbiye görmeleri lazım olduğu telakkisi vardır. Ve bilhassa bu meselenin ahlaki mahzurlarından da endişe edilmektedir. Danimarka, İsveç, Norveç, Finlandiya, Hollanda ve İsviçre’de nispeten az da olsa İtalya’da ve bizde her iki cins için müşterek olan tali ve orta mektepler vardır. Fakat Avrupa’nın her tarafında çok olan münferid ve mücerred müesseselerdir. Muhtelit olmayan mektepler, Finlandiya’da yüzde 20 nispetinde Norveç’te bir derece daha az, diğer memleketlerde ise göze çarpacak kadar fazladır. İsveç’te sekiz muhtelit mektebe mukabil devlet tarafından himaye gören 102 münferid ve tali mektep vardır. Avrupa’da yapılan tecrübeler neticesinde muhtelit tedrisatın şimal memleketlerinde daha müsait surette tatbik edilebileceği anlaşılmıştır. Sıcak memleketlerde iklimin de gayr-i müsait bir rol oynadığı zannediliyor ki burada bizim memleketimiz de hatıra gelir.” (Hıfzırrahman Raşit, 1928).

Karma eğitimle birlikte kız ve erkek arasındaki cinsel cezp etmenin azalacağını belirtmiştir. Karma eğitim ile ilgili ahlaki şüphe ve imalarla ilgili Gertrud Baumer'in "İşe vakıf olanlar müttefiken iddia ediyorlar ki, cinslerin arasında ahlaki istifhamları hatıra getiren kuvve-i cazibe, muhtelit tedrisatla heyecanını ve şiddetini kayıp ederek körlenecektir." sözünü aktarmıştır. Ayrıca Gertrud Baumer'in karma eğitimle cinsi meylin azalmasına rağmen her iki cinsin bir arada bulunmasından dolayı öğretmen ve idarecilere daha fazla görev düşebileceğini ve çıkabilecek bazı olayların yüzünden ayrı eğitim veren okulların suçlanmadığını, bu durumun bir karma eğitim veren okulda gerçekleşmesi durumunda ise bunu çok dillendirdiğimizi söylediğini belirtmektedir (Hıfzırrahman Raşit, 1928).

Hıfzırrahman Raşit, okul müdürüyle birlikte yaptığı gözlem sırasında karma eğitim ile ilgili değişik bir uygulamayla karşılaşmıştır. Okulun üçüncü sınıfına girdiğinde kız ve erkeklerin bazı sıralarda karışık bazı sıralarda ayrı oturduğunu görmüştür. Bu konuda öğretmenin, öğrencilerin her zaman bu düzende oturmadıklarını derse ve zamana göre değişiklik gösterdiğini söylediğini belirtmiştir. Gözlem sırasında karma eğitim uygulamalarıyla ilgili okul müdürüne bazı sorular da yönelmiştir.

"Mektebin müdürüne ne vakitten beri muhtelit tedrisat takip etmekte olduğunu ve müşahedesinden memnun olup olmadığını sormuştum. 1921 senesinden beri yani beş sene oluyor, dedi. "Her halde memnun olduğumu söyleyebilirim. Bu işin en mahzurlu tarafı, ahlaki endişelere taalluk eden kısmıdır ki, hamdolsun mektepte şayan-ı ehemmiyet bir şey olmamıştır." Hiçbir hadise geçip geçmediğini sorunca, söyleyip söylememek için biraz düşündükten sonra dedi ki: "Şu beş sene zarfında üç çocuk münasebetsizlikte bulunmuştur ki, bunların ikisi (dejenere) mütereddi ve mektebimize naklen girerken de nasılsa farkına varılamamış ve be-tahsis takip edilememiştir. Diğer kız çocuğu ise, hayatı barlarda geçen bir baletin yeğeni olduğu ve onun yed-i terbiyesinde büyüdüğü nazar-ı dikkate alınırca, mektebin bu işte esaslı bir kabahati olmadığını kabul edebiliriz." Müdür, ihtimal benim, meselenin yalnız bu tarafına ait müşahedeyi öğrenmek istediğimi hesap ederek, sözüne başka bir şey ilave etmemiştir." (Hıfzırrahman Raşit, 1928)

Okul müdürüyle birlikte okulu gezerken karma eğitimle ilgili müdüre sorular soran Hıfzırrahman Raşit, kafasına takılan her soruyu içtenlikle

sormuştur. Karma eğitim uygularken bir olayın yaşanıp yaşanmadığı sorusu dikkat çekicidir. Okulun öğretmenlerinden August Witak'ın *“her iki cinsin yekdiğerine karşı daha çok dikkatli ve yekdiğerini murakabe eder bir vaziyette bulduklarını inzibatta daha kolaylık olduğunu, erkeklerin riyaziye gibi derslere daha çok akıl erdirdiklerini kızların da lisan ve el işlerinde bariz bir tevafuk gösterdiklerini”* söylediğini aktarmıştır. Ayrıca August Witak'ın karma eğitimin sosyal hayatın bir gereği olduğunu düşündüğünü ve bir düşünürün *“Erkekler ve kadınlar, yalnız yaşarlar ve o suretle yetişirlerse her ikisi de hakiki seviye ve kabiliyetlerinin dúnunda kalırlar”* fikriyle bu konudaki düşüncesini açıklamaya çalıştığını belirtmektedir (Hıfzırrahman Raşit, 1928).

Kitabından kesitler vermeye çalıştığımız Hıfzırrahman Raşit, gözlemlerini ve Burger mektebi öğretmen ve idarecilerinin görüşlerine yer verirken karma eğitim konusunda kendisi görüş bildirmemiştir.

Hıfzırrahman Raşit, daha önce bahsettiğimiz Avrupa incelemeleri sırasında tanıştığı Gertrud Baumer'in düşüncelerinden etkilenmiş olmalı ki, onun Almanya'da yayınlanan karma eğitimle ilgili yazısını Almancadan çevirerek yayınlamıştır. Mart 1930 tarihli Terbiye Mecmuası'nın 23. sayısında yayınlanan ve Hıfzırrahman Raşit tarafından tercüme edilen, “Muhtelit Tedrisat ve Müşterek Terbiye” adlı yedi sayfalık bir yazı bulunmaktadır. Alman fikir insanlarından biri olan ve aynı zamanda ülkemizde Kandilli Kız Lisesi'nin de müdürlüğünü yapmış olan Gertrud Baumer'in kaleme aldığı yazının tercümesidir. Yazıda Almanya'daki karma eğitim ile ilgili uygulamalardan -bu uygulamalarda öncelikle Amerika'dan daha sonra Avrupa ülkelerinden- örnekler vererek konuyu anlatmaya çalışmıştır. Yazıdan, Baumer'in karma eğitimi savunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Hıfzırrahman Raşit Bey, yazıda bazı açıklamalara giderek konuyu daha da açık olarak aktarmaya çalışmıştır (Terbiye Mecmuası, Mart 1930)

Böyle bir yazıyı Almancadan dilimize çeviren ve ortaöğretimde karma eğitime geçişle ilgili yoğun tartışmaların yaşandığı bir dönemde yayınlayan Hıfzırrahman Raşit Bey'in de karma eğitime taraftar olduğu söylenebilir.

Mustafa Rahmi [Balaban], 1928 yılında Fikirler dergisinin 25. sayısında yayınlanan Muhtelit Terbiye adlı yazısında Almanya, Amerika ve İngiltere gibi ülkelerin önemli eğitimcilerinin karma eğitimle ilgili araştırma ve düşüncelerine yer vererek karma eğitimin ülkemizde de uygulanması konusunda bir bakış açısı geliştirmiştir. Amerika, İngiltere ve Almanya'daki eğitimcilerin genel olarak karma eğitime karşı çıkma sebeplerini şu şekilde maddeleştirmiştir:

“1-Kızlarla beraber olunca erkekler dahi fenne ciddi sarılamazlar. Derinlere inemezler. Sathi kalırlar.

2- Erkeklerle beraber olunca kızlar fazla çalışmaya tahammül edemeyerek bîtap düşer. Cümle-i asabiyeleri ve sıhhatleri bozulur.

3- Her iki cinste kendilerine mahsus olan itidalden uzaklaşır.”
(Fikirler, 1928).

Mustafa Rahmi, yazısında karma eğitime ilişkin kendi görüşleri olarak şunları söylemiştir:

“...muhtelit terbiye mesela falan çocuk için muvafık olur da başka bir çocuk için muvafık olmayabilir. Her çocuğun kendi şahsiyeti, kendi başkalığı var. Karma mektepte kız ve erkeklerin oyun ve teneffüs mekânları ayrılırsa eğitim faydalı olmaz. ...Birlikte olmak kız ve erkeklerin birbirlerini tanımalarına imkân verir. Birliktelikleri normalleşmeye başlar. (arkadaş olabilirler) ... Her yaşın kendine has cinsî ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçların karşılanmaması da daha büyük patlamalara neden olur. Psikanalizin bu tür tespitlerine bakınca muhtelit terbiye olsun mu olmasın mı demek bile yersizdir. Her iki cins ancak bu yolla ferdî, ahlaki, cinsî ve içtimaî bir zarara uğramaksızın normal bir surette terbiye edilebilir. Muhtelit terbiyecilik pek ince bir iştir. Pek dikkatli olalım.” (Fikirler, 1928).

Mustafa Rahmi, bu yazısında genel olarak karma eğitimin uygulanması konusunda olumlu bir tutum sergilemiştir. Toplumda genel olarak karma eğitime ilişkin düşüncelerle ilgili açıklamalara yer vermiştir. Fakat karma eğitimin uygulanması sırasında ince bir dengenin olması gerektiğini söyleyerek de uygulamada sorunlar çıkabileceğine dikkat çekmiştir.

4.3.2.2. Maarif Eminleri Kongresi ve Sonrasındaki Tartışmalar

1926 yılından itibaren ortaokullarda karma eğitime geçilmesiyle birlikte liselerde de karma eğitim yapılmasıyla ilgili tartışmalar başlamıştır. Bununla ilgili olarak en kapsamlı tartışma Maarif Eminleri Kongresi'nde gerçekleşmiştir.

Maarif Eminleri Kongresi'nde yapılan tartışmalar

15 Temmuz 1930 Salı günü, Kız Lisesi konferans salonunda Türkiye maarif eminleri ve müfettişi umumilerinin kongresi saat on beşte başlamıştır. Kongrede tartışılan konulardan biri de liselerde karma eğitimin uygulanıp uygulanmamasıyla ilgilidir. Kongrede yapılan tartışmalar Maarif Vekâleti Mecmuasının 19. sayısında yayınlanmıştır. Dergideki bilgilere göre İhsan Bey, Selim Sırrı Bey, Ali Rıza Bey, A. Hilmi Bey, Münif Kemal Bey ve Celil Beyden oluşan komisyonun hazırladığı 16 numaralı proje karma eğitim hakkındadır. Komisyonun hazırladığı rapor şöyledir:

“Muhtelit tedrisatın liselere teşmiline komisyonumuz taraftar değildir. Orta mekteplerde kat’i zaruret olduğu takdirde muhtelit tedrisata cevaz verilebilir. Fakat bunun için de mekteplerde hususi tertibat alınmalıdır. Ve her şeyden evvel mektep binası ve bahçeleri bu nevi tertibatı almağa müsait bulunmalıdır. Hatıra gelen tertibat şunlardır:

- A) Mümkün olan yerde teneffüshaneler, bahçeler ayrılmalıdır.*
- B) Muhtelit orta mektepler kuvvetli talim ve idare unsurları ile teçhiz edilmelidir.*
- C) Bu kabil mekteplerde münhal ders bulunmamalıdır.*
- D) Bu mekteplerde müdür erkek ise muavinin kadın, müdür kadın ise muavinin erkek olması tercihe şayandır.*
- E) Muhtelit mekteplerde çocukların terbiyevî ve sıhhî vaziyeti tetkik olunmalıdır.*
- F) Muhtelit tedrisat için lazım gelen rehber yazılmalıdır.”*

Komisyon, raporunda mümkün olduğu takdirde karma okullarda kızlar için ayrı sınıflar açılmasını teklif etmiştir. Liselerde karma eğitime taraftar olmadıklarını belirtmiştir. Ayrıca karma eğitim için bir rehber hazırlanması isteği de dikkat çekicidir. Konuyla ilgili ilk olarak Kongre reisi olan Maarif Vekâleti Müsteşarı Emin Bey söz alarak *“Encümenin mütalaasına göre muhtelit mektep açamayacağız, çünkü bahçe, teneffüs yeri, sınıf hep ayrı olmak lazım geliyor.”* demiştir.

Kongrede ilk söz alan Diyarbakır emini Celil Bey *“...bütçe zaruretleri dolayısıyla orta tahsilde muhtelit tedrisat esası kabul edildi”*ğini ve encümen raporunda istendiği gibi *“bahçesine dershanesine varıncaya kadar ayrı mektepler vücuda getirmeye imkân”* olmadığını dile getirmiştir. Rıdvan Nafiz Bey, Habib Bey, Cevat Bey ve Fuat Bey de ekonomik sebeplerden yapıldığını dile getirmiştir. Fakat bu zaruret karşısında alınabilecek önlemlerin ve karşılaşılabilecek sorunların en aza indirilmesi konusunda görüş bildiren herkes hemfikirdir.

Celil Bey karma eğitimin uygulanması ile ilgili kendince bir yöntem geliştirdiğini şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Mintıkamda iki orta mektebin şubeleri var. Bu şubelerin biri kızlara, diğeri oğlanlara tahsis edilmiştir. Teneffüs yerleri ayrı olmadığından derslere başka başka zamanlarda başlattım. Bu suretle ihtilatları azaldı.” (Maarif Vekâleti Mecmuası, 1930:87)

Bu görüşe Habib Bey’de destek vererek kız erkek öğrenci birlikte olduğunda başarının azaldığını iddia etmektedir. Kız öğrenci olan sınıflarda sınav sonuçlarının daha zayıf, kız öğrenci olmayan sınıflarda ise erkek öğrencilerin sınav sonuçlarının daha yüksek olduğunu belirterek kız öğrenci sayısı bir sınıf olacak şekilde fazla ise hemen onlara ayrı bir sınıf açılması gerektiğini söylemektedir. Ayrıca ayrı bir sınıf açılamazsa kızların oturacakları yerler tespit edilmeli ve muaşeret noktasından erkeklerle lüzumundan fazla ilişki içinde olmalarının önlenmesinin gerekli olduğunu düşünmektedir.

Antalya emini Ali Rıza Bey de *“Büsbütün ayırmak erkeklerin tecessüslerini tahrik eder. Bu haremlik selamlık yapmaktır, fazla ayırmak da*

muvafık değildir.” diyerek karma eğitimin kız ve erkek ilişkileri açısından sakıncalarını dile getirerek karma eğitim verilmesi konusunda görüş bildirmiştir. Muzaffer Bey de herkesin okutulması gerektiğini ayrıca kız ve erkeklerin okul dışında da beraber yaşadıklarını belirterek karma eğitime karşı çıkanlara şu soruları sormaktadır: *“Mekteplerin haricinde çocukların teması daha az mı tehlikelidir? Muhtelit tedrisat olmasaydı erkek ve kız talebe temas etmezler miydi?”* Kadınların eğitim alması için karma eğitim uygulanması gerektiğini vurgulamıştır.

Kongre reisi, Antalya emini Ali Rıza Bey’in görüşü üzerine olaya farklı açıdan bakarak karma okullarda kızlar ve erkeklerin birbirlerini etkilediklerini belirterek şöyle demektedir:

“Muhtelit tedrisat mevzubahis olurken daima inzibati vakalar üzerinde dolaşyoruz. Birçok kadın muallimler bana muhtelit mekteplerden gelen kız talebemizde bir kadında bulunması lazım gelen incelik ve zarafetin kalmadığını konuşma tarzlarının değiştiğini, kızlarımızın erkekleşip kabalaştıklarını söylediler. Eğer bunlar hayat kadını olacaklarsa başka; fakat ev kadını olacaklarsa gayrikabil-i tahammül hale geliyorlar demektir. Kadından bizim görmediğimiz, bilmediğimiz, incelikleri isteriz. İnzibati vakalardan ziyade bu kızların vaziyeti ne olacak, nereye gidiyoruz? meselesini etüt etmeliyiz. Hiçbir inzibati vaka çıkmayabilir, fakat öteki cephe bence pek mühimdir. Yarın birçok genç kızları bedbaht edebiliriz. Bu bizim memleket için Avrupa’da olduğundan daha ehemmiyetlidir. Şüphe yok ki muhtelit tedrisatta kadınlar erkekler üzerinde iyi tesirler yapıyorlar. Bu faydalı bir şeydir. Fakat oğlanların da kızlar üzerinde ne suretle müessir olduklarını araştırmalıyız.” (Maarif Vekâleti Mecmuası, 1930:88)

Kongre başkanı burada kız ve erkek öğrencilerin bir arada okumasının herhangi bir olumsuz olaya neden olmasa da kızların erkekleşebileceği düşüncesini ortaya atmış ve bu konunun tartışılması gerektiğini söylemiştir. Bu düşüncelerle ilgili Selim Sırrı Bey, Ragıp Bey, Cevat Bey görüş bildirmişlerdir. Selim Sırrı Bey, Kongre Başkanı Emin Beyin görüşlerine ek olarak birlikte kızların erkeklerden oyun oynarken küfür öğrenebileceklerini çünkü oyun esnasında çocukların küfürbaz olabildiklerini ve bunu kızların da öğrenip uygulamalarını çok kötü bir sonuç oluşturacağı düşüncesini ortaya atmıştır. Ragıp Bey de küfür meselesinin sadece karma değil, bütün okullarda

takip edilmesi gerekli olduğunu söyleyerek bu konunun idari bir konu olduğunu bunu da müdürünün halledebileceği bir konu olarak görmektedir. Ayrıca diğer okullarda da ahlak dışı olayların olabildiğini bunun sadece okulun karma olmasına bağlanmaması gerektiğini savunmaktadır.

Kadının erkekleşmesi konusunda Cevat Bey, Selim Sırrı Bey ve Ragıp Bey den farklı bir görüş ileri sürmüştür. Cevat Bey bu konuda “...kadının erkekleşmesini istiyorum. Çünkü bizde kadın lüzumundan fazla dişileşmiştir. Erkekleşen kadın cinsiyeti kaybolan kadın değildir” demektedir. Kadının çok farklı olarak gösterildiği düşüncelerine hakim olan Cevat Bey kadınların erkekleşmesi demenin kaslı ve sporcu kadınlar yetiştirmek demek olmadığını ayrıca sporcu kadınların karma eğitimde yetiştirilmediklerini söylemektedir. Kadının erkekleşmesiyle ilgili olarak kendisinin geçen sene [1929] katıldığı uluslararası bir kongredeki olayı örnek vererek konuyu somutlaştırmaya çalışmıştır:

“Almanya’da birçok terbiyecilerle görüşüm. Diyorlar ki, erkekler kendi kafalarıyla düşünürken muhtelit tedrisatı heyula halinde görürler. Kongrede mesele konuşulurken İspanya murahhası, kadınla erkeğin müşterek olmaları, kadını erkekleştiriyor, iddiasında bulundu. Birçok azalar bir şeyler söylediler. Ben kalktım “kadının kadınlığını kaybetmesinden ne anlıyorsunuz?” dedim. Muhtelit tedrisat yapan memleketlerde, ayrı tedrisat yapan memleketlere bakalım. Şimal kadını muhtelit tedrisattan geçen kadındır. Bu kadın kötü kadın mıdır? Güzellik, namus, sadakat itibariyle şimal kadını cenuptan daha mı aşağıdır? Şimal kadını kendisini süsleyip boyamaz, diğer hemşireleri arasında daha iyi bir vaziyettedir. Bu netice fiilen ortadadır. Bundan başka mukadder bir suale yine burada cevap vermek istiyorum. Münhasıran ve asırlardan beri muhtelit tedrisattan geçen şimal kadınının zevce sadakati, evlat şefkati, itibariyle dünyanın diğer kadınlarına mütevafık olduğunu tetkik edenler söylüyorlar. Buna inanıyorum.” (Maarif Vekâleti Mecmuası, 1930:91)

Selim Sırrı Bey kızların erkekleri kibarlaştıracağını ileri sürmüştür. Bununla ilgili olarak da Avrupa gezisindeki gözlemlerine yer vermiştir. 17 sene önce Londra’da gezdiği bir mektepte öğretmen yardımcılarını gördüğünü ve bu yardımcıların çocuklara adabımuaşereti öğrettiklerini gözlemlediğini söylemiştir. Çocuklarımıza adabımuaşereti karma eğitim

sayesinde verilebileceğini şu sözlerle belirtmektedir: “Sofralarda yemek yememiz, kıtlıktan çıkan adamların yemek yemesine benzer. Muhtelit tedrisatla bu haller nihayet bulur.” (Maarif Vekâleti Mecmuası, 1930:88)

Muzaffer Bey’de Selim Sırrı Beyin bu görüşünü destekler nitelikte bir görüş bildirmiştir. Gezdiği bölgelerdeki idarecilerden aldığı bilgiye göre karma eğitime geçişteki sürecin giderek düzeldiğini ve yaşanan sıkıntıların azaldığını söylemektedir. Ayrıca “kızlar nasıl erkekler üzerine iyi tesirler yapabilirlerse erkekler de kızlar üzerine iyi tesirler yaparlar” diyerek de karma eğitimin her iki cinsi de olumlu etkileyeceği düşüncesinden yana tutum sergilemiştir.

Ayrıca kongrede karma eğitimden en az etkilenmek için bir takım önlemlerin alınması da gündeme gelmiştir. Bunun için dersliklerin ayrı olması, kız ve erkekler için ayır bahçelerin olması, ayrı saatlerde okula girip çıkılması, müdürlerin bu konuda daha yetkin kişiler olması gibi öneriler sıklıkla dile getirilmiştir. Örneğin Celil Bey karma eğitim yapılan okullarda kadın öğretmenlerin mümkün olduğu kadar çok olması gerektiğini ve gerekli yerlerde eğitim heyetlerinin de yapılmasını, İhsan Bey de karma eğitime geçilmeden önce okulun ve bölgenin buna hazırlanması gerektiğini söylemişlerdir. Fakat Habib Bey ve Fuat Bey bu gibi önlemlerin yasal bir çerçevede yapılmasını hatta bunun için Bakanlığın ya da Talim ve Terbiye Dairesinin bir program veya talimatname hazırlamasını önermişlerdir.

Son olarak kongre başkanı Müsteşar Emin Bey söz almış ve karma eğitim ile ilgili lehte ve aleyhte birçok şeyin konuşulduğunu ve mevcut durumun ortaya çıkarıldığını belirtmiştir. Kongreye katılanlardan hiç kimsenin karma eğitime karşı olmadığını belirterek şöyle devam etmiştir:

“Eğer bütün kadınlar iş hayatına atılsalardı muhtelit tedrisat zaruri ve tabii olurdu. Darülfünûn kadınının hayatı istikametini değiştirmiştir. Hâlbuki orta tahsilde kadınlar tefekkür hayatına atılmadan, aile kadını olabiliyorlar. Erkek maneviyatı kadında birtakım meziyetler arar. Bunun içindir ki evvela erkek moralinde tahavvül yapmak lazımdır. Sonra memleketin ahlak telakkilerinde inkılâp yapmadan atacağımız adımların dikkatle takip edilmesi lazımdır. Şimal iklimiyle Adana iklimi arasında şahısların tekemmülü göz önüne getirilsin. İsveçli

adamın kafası ahlak telakkileri ve ailelerle, Adana'mızı mukayese ediniz. Cemiyette kurbanların, bedbahtların miktarını artırmak muvafık değildir. Ailemizde tahaccür etmiş itiyatlar yoktur. Frenk ailelerinde burjuvalarda donmuş itiyatlar vardır. Amele burjuva birtakım öflere maliktir. Burjuva kızı burjuva ahlakına intibak eder. Eminlerin muhtelit mekteplerle ciddi surette alakadar olmalarını rica ederim. Atılmış hatveleri geri almak hiçbir veçhile mevzubahis değildir.” (Maarif Vekâleti Mecmuası, 1930:93)

Kongre’de yapılan tartışmalar eğitim sistemimizde liselerde başlatılması düşünülen karma eğitim uygulamasına yönelik görüşleri içermektedir. Bu dönemde ilkokullarda, ortaokullarda ve hatta liselere bağlı olan ortaokullarda ve yükseköğretimde karma eğitimin uygulanıyor olması ve liselerde uygulanmasının ise uygun olup olmadığının tartışılması açısından Kongre önem taşımaktadır.

Tartışmalardan da anlaşılacağı üzere genel olarak tartışmalara katılanlar karma eğitimin liselerde uygulanmasına karşı olmayıp uygulama sırasında yaşanabilecekler için bir önlem alınmasını istemektedirler. Bu da kızların eğitim almasının ve dolayısıyla karma eğitimin toplumda giderek kabul gördüğünün bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Kongrede karma eğitimle ilgili raporu hazırlayanlar İhsan Bey, Selim Sırrı Bey, Ali Rıza Bey, A. Hilmi Bey, Münif Kemal Bey ve Celil Bey olmasına rağmen A. Hilmi Bey ve Münif Kemal Bey’in kongre tutanaklarında görüşlerine rastlanılmamıştır.

Kongreden sonra yapılan tartışmalar

Maarif Eminleri Kongresi’nde karma eğitimin uygulanmasıyla ilgili yapılan tartışmalar, dönemin aydın ve eğitimcilerinin de konuyu tartışmalarına neden olmuştur. Bu tartışmalar dönemin önemli gazete ve dergilerinde yer almıştır. Ayrıca önemli eğitimciler kendi eserlerinde de bu konuya yer vermişlerdir.

22 Şubat 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “Muhtelit tedrisat meselesi” başlıklı bir haber yer almaktadır. Haberde ortaokullardaki karma eğitim konusunda tartışmaların devam ettiği, eğitim mensuplarının bu konuda ikiye ayrıldığı ve bazı eğitimcilerin karma eğitimi uygun gördüğünü bazılarının da uygun görmediği ve bu konunun bu sene toplanacak olan iki kongrede inceleneceği bilgisi yer almaktadır (Cumhuriyet, 22 Şubat 1931).

Bu tartışmalarla ilgili gazetelerde birçok haber yer almaktadır. Örneğin 23 Şubat 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan Avrupa’da talebe müfettişliğine tayin edilmiş olan Cevat Bey karma eğitim konusunda yaptığı açıklamada *“yetmiş dört orta mektep ve iki üç lisede muhtelit tedrisat vardır. Bu usûl belki nazari olarak tenkit edilebilir. Fakat biz fiiliyatta tamamile iyi neticeler elde ettik, şimdilik muhtelit tedrisatın kaldırılması mutasavver değildir.”* demektedir. Yine Akşam gazetesinin 26 Şubat 1931 tarihli sayısındaki bir yazıda da ortaokullardaki karma eğitimle ilgili olarak yetkili bir kişinin görüşleri olduğu söylenen bir haber yer verilmişti. Haberde ismi verilmeyen yetkili kişinin *“muhtelit tedrisat zaruret neticesi olarak tatbik edilmiş ve şayanı memnuniyet neticeler alınmıştır.”* demektedir.

Değişik gazetelerde liselerde karma eğitimin uygulanacağı haberlerinin çıkması üzerine Maarif Vekili Esat Bey, 22 Mart 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “Liselerde muhtelit tedrisat” başlıklı yazıda, şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Muhtelit tedrisata taraftarım. Esasen memleketin birçok yerindeki orta mekteplerde bu usûl tatbik ediliyor. Vekâlet meseleyi esaslı surette tetkik etmektedir. Bazı vilayetlerden kızlarının okutulması ve mevcut erkek liselere kabul edilmeleri için müracaatlar vaki olmaktadır. Bu usûlün öteki liselere de tatbiki gerektiği anlaşılmıştır.” (Cumhuriyet, 22 Mart 1931).

Fakat 22 Mart 1931 tarihli Akşam ve Vakit gazetelerinde Maarif Vekili Esat Bey’in liselerde karma eğitime taraftar olduğu ile ilgili açıklamaları yalanlanmıştır. Haberde *“Maarif Vekâletinin muhtelit tedrisatı liselerde teşmil etmek fikrinde olduğu hakkındaki neşriyat doğru değildir.”* denilmektedir (Akşam, 22 Mart 1931; Vakit, 22 Mart 1931).

Çıkan bu haberler üzerine Yunus Nadi, 25 Mart 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan “*Erkek Kız Bir Arada Veya Ayrı Tedrisat*” adlı yazısında Maarif Vekili Esat Bey’in karma eğitim hakkındaki söylemlerine ve liselerde karma eğitimin uygulanması konusundaki kendi görüşlerini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Yazıda öncelikli olarak kızların eğitim almasının önceden toplumda çok kabul gören bir durum olmadığı üzerinde durulmuştur. Yunus Nadi yazısında kızların eğitim alması konusunda kısa bir tarihsel bilgi verdikten sonra o dönemde karma eğitimin tartışılıyor olmasından bahsederek Maarif Vekilinin söylemlerinin gazetelerde yanlış anlatıldığını çünkü Maarif Vekilinin son yaptığı konuşmada liselerde karma eğitimin uygulanacağından bahsetmediğini belirtmektedir. Bununla ilgili olarak şöyle demektedir:

“Eğer Maarif Vekili Bey bu yolda bir söz söylemişse galiba o şahsî; böyle fikirden ibaret olacak ve muhtelit tedrisat liselerde dahi tatbik edilecek haberleri de işte bundan çıkmış bulunacaktır.” (Cumhuriyet, 25 Mart 1931).

Yazıda yine bazı Avrupa ve Amerika ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de bazı okullarda yıllardan beri karma eğitim uygulandığı söylenerek, ibtidailer ve ortaokullar örneği verilmiştir. Fakat her ibtidainin ve ortaokulunun mutlaka karma olmadığını belirtilerek müstakil kız okulu açılabilen yerlerde, eğitimin karma olmadığı vurgulanmıştır. Yunus Nadi, Maarif Vekilinin açıklamasıyla ilgili olarak da karma eğitimle ilgili bazı tedbirlerin alınmasına dikkat çekerek daha önceki uygulamalardan kötü sonuçlar alınmadığını belirtmiştir. Kız liselerin birkaç şehirde olduğunu ve Darülfünûn eğitimi almak isteyenlerin ise lise bulamadıklarını belirterek kızların ve ailelerin isteklerini dile getirmiş ve bu konuda “*Muhitlerinde kız lisesi olmayan bazı aileler çocuklarına bilahare Darülfünûn tahsili vermek üzere onların kendi şehirlerindeki erkek liselerinde nehari olarak dersleri takip etmelerini istemişlerdir. Bazı şerait içinde bunun mümkün olduğunu düşünebiliriz. Bu bir fikirdir.*” diyerek ortaokullardaki karma eğitime geçiş süreci gibi liselerde de bunun yapılabilmesi için bir öneri ileri sürmüştür. Yunus Nadi, son olarak birçok aydın gibi karma eğitimin liselerde uygulanması konusunda tam olarak fikir beyan edemeyeceğini çünkü konunun tam olarak araştırılmadığından bahsetmektedir.

Yunus Nadi'nin yazısından başka yine aynı gazetenin aynı gününde yer alan haberde özetle şöyle denmektedir:

“Tekirdağ Mebusu Cemil Bey'in riyasetinde toplanan meclisteki içtimada Maarif Vekili Esat Bey, maarif siyasetimiz hakkındaki beyanat ve izahatına devam etti. Vekil Bey bu beyanatı arasında muhtelit tedrisat meselesine de temas ederek bu şekil tedrisatın orta mekteplerimizde devam etmekte olduğunu, halen liselerimizde bunun tatbikine lüzum hissedilmediğini, eğer zaruret olursa liselerde tatbiki için çalışılacağını söylemiştir.” (Cumhuriyet, 25 Mart 1931).

1930-1932 yılları arasında Maarif Vekilliği yapmış olan Esat Bey anılarında karma eğitimle ilgili olarak ekonomik gerekçelerden dolayı karma eğitime geçildiğini, bunun da birçok sorunu meydana getirdiğini belirtmiştir (Sagay, 2012:75):

“...mevcut muhtelit mekteplerin ayrılmasına imkân yoksa binaların taksimatında, mektebin idari tertibatında müşterek terbiyeye yarar şekillerinin kabulünü ve tayin edilecek erkek ve kadın muallimlerin ve müdürlerin seçilmelerinde, bu tarz terbiyeye kabiliyetli olanların aranmasını gözden kaçırmadım. 1932 Eylül'ünde İstanbul'da bulunduğum sıralarda orta mektep izdihamına çare ararken Üsküdar Muhtelit Orta Mektebi'ni hem çığırından çıkmış denebilecek vaziyetten kurtarmak hem de yeni talebeye yer bulmuş olmak üzere, bu mektebin kız talebesini Üsküdar Kız Sanat Mektebi'nde ihzar olunan kısma naklettim.” (Sagay, 2012:75)

Esat Bey'in aslında karma eğitime karşı olduğu tam olarak söylenemez. Çünkü o karma eğitimin uygulanmasında yaşanan sorunların giderilmesini istemektedir. Bununla ilgili olarak anılarında öğretmen okulu olan 20 ili gezdiğini ve öğretmen ve öğretmen adaylarıyla bu konuda fikir alışverişinde bulunduğundan bahsetmektedir. Bu konudaki tek endişesi ise öğrencilerin ahlaki tutumlarının değişmesidir.

13 Temmuz 1931 tarihli Son Posta gazetesinde “Muhtelit Tedrisat Liselere de Teşmil Olunacak” başlıklı yazıda ortaokullardan sonra liselerde de karma eğitime geçileceği haberi yer almaktadır. Haberde karma eğitimin uygulanacağı liselerden biri olan Konya Lisesi'nin fotoğrafına da yer vermiştir. Haberde şöyle denmektedir:

“Maarif Vekâletinin bu ders senesinin verdiği neticelere ait olmak üzere hazırladığı talebe istatistiklerine nazaran memleketin bir kısım yerlerinde talebe adedi geçen senelere nispetle oldukça artmıştır. Bu tezayüt bilhassa İstanbul mekteplerinde, diğer yerlerle mukayese edildiği takdirde hepsinden fazladır. Bu vaziyete nazaran önümüzdeki 931-932 ders yılında talebe fazlalığı hayli yekûn tutacak demektir. Maarif Vekâleti bu talebe tezayüdü karşısında mevcut mekteplerin kafi gelmeyeceği mütalaasındadır: Vekâlet bu vaziyet karşısında yeni mektepler açmaktansa mevcut mekteplerden geniş miyasta istifade etmeği daha muvafık bulmaktadır. Bunun içinde muhtelit tedrisata daha fazla ehemmiyet verilecektir. Öğrendiğime göre, şimdiye kadar yalnız orta mekteplerde tatbik edilen muhtelit tedrisat usûlünün önümüzdeki ders yılından itibaren liselere de teşmil olunması, kız ve erkek talebenin liselerde de beraberce okuması kuvvetle muhtemeldir. Bu usûlün liselerde tatbikinin hem bütçe noktasında hem de terbiye sistemi cihetinden daha faydalı olacağı mütalaaları ekseriyet kazanmaktadır.” (Son Posta, 13 Temmuz 1931).

Haberdan de anlaşılacağı üzere 1931-1932 ders yılında okuyacak öğrenci sayısının okullara yetmeyeceği düşüncesinden hareketle karma eğitime geçileceği belirtilmektedir. Karma eğitime geçilmesi hem bütçe hem de eğitim açısından önem taşıdığı da vurgulanmaktadır.

13 Temmuz 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “Liselerde muhtelit tedrisat” başlıklı yazıda liselerde kız ve erkek öğrencilerin karma olarak ders gördüklerinin doğru olmadığı ve Maarif Vekâletinin liselerde karma eğitim konusunda araştırma yaptığını ve bunun ne zaman uygulanacağına karar verilmediğinden bahsedilmektedir. Ayrıca 14 Temmuz 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “Muhtelit tedrisat riyaseti” başlıklı yazıda da liselerde muhtelit tedrisata karar verildiği hakkındaki haberlerin Maarif Vekili Esat Bey’e sorulduğunu ve Vekil Beyin “*Bunun aslı yoktur, tekzip edebilirsiniz.*” dediği haberine yer verilmiştir. Aynı haber Vakit gazetesinde de yer almaktadır. Benzer yazılar 15 Temmuz 1931 tarihli Akşam gazetesinde “Uydurma Bir Haber Daha” başlığıyla ve Hâkimiyet-i Millîye gazetesinde de “Maarif Vekâletinin Bir Tavzihi” başlığıyla yer almıştır. Gazetelerinde yer alan haberlerde liselerde karma eğitim uygulandığı haberlerin çıktığını fakat bunun doğru olmadığı ve Bakanlık tarafından yalanladığı anlaşılmaktadır.

Kâzım Nami, Resimli Şark dergisinin 1932 yılında yayınlanan 13. sayısındaki “Muhtelit Terbiye” başlıklı yazısında karma eğitimle ilgili olarak kendi meslek hayatında karşılaştığı örnekleri vererek karma eğitimin iktisadi olduğu kadar hayati ve ilmi olduğunu belirtmiştir. Karma eğitimin ülkemizde uzun yıllardan beri uygulandığını, kız ve erkeklerin daha üst seviyede eğitim almalarının artık gerekli olduğunu fakat bunun içinde ayrı ayrı okullar açmanın maddi açıdan mümkün olmadığını hatta bu okullara öğretmen bulmanın da zor olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca karma eğitime karşı çıkanların eski zihniyetlere bağlı olanların olduğunu iddia etmektedir.

Karma eğitimin ülkemizde birkaç yıldır uygulandığını ve olumsuz bir sonuç oluşturmadığını hatta kız ve erkek ayrı okullardaki öğrencilerin karma eğitim veren okullardakilere göre karşı cinsleri daha fazla cezbettiklerini belirtmektedir. Bu konuda şöyle demektedir:

“Senelerden beri kız ve erkek ayrı ayrı veya muhtelit bulunan mekteplerde muallimlik ediyorum. İki cinsten talebe ile çok yakından alakadarım. Muhtelit terbiyenin cari olduğu mekteplerde iffet meselesi gayet sağlamdır. Tek tük sukutlar, kapalı ve ayrı hayata nispetle, nazara bile çarpmıyor. Kızlarda sahte severlik yoktur. Harici hayatta kızlara karşı hatta tecavüzkâr davranan erkekler, kendi kız arkadaşları önünde çok çekingendir. Aynı binanın muhtelif parçalarındaki yatakhanelerinde, birbirlerinden ayrılan 20 ile 25 yaş arasındaki kızlarla erkeklerin, çok büyük bir saffet ve emniyet içinde senelerce beraber yaşadıklarını görmekteyim”.
(Resimli Şark, 1932).

Kâzım Nami, bu yazısında genel olarak karma eğitimin ayrı ayrı eğitimden daha iyi olduğunu verdiği örneklerle anlatmaya çalışmıştır. Ayrıca “Kemalist Rejimde Öğretim ve Eğitim” adlı kitabında da karma eğitim ile ilgili görüşleri vardır. Karma eğitim ile ilgili görüşlerinin bulunduğu bölüme “birlikte eğitim” başlığını vermiştir. Yazısında öncelikli olarak karma eğitimin ortaokul ve liselerde uygulanmasını Mustafa Necati döneminde gerçekleştiğinden bahsetmektedir Karma eğitim konusunda görüş bildirenlerin birçoğunun insanın anatomisi ve fizyolojisi açısından farklılık taşıdığı ileri sürdüklerini bunun yanlış olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Ayrıca kadın erkek ilişkileri konusuna toplumun bakış açısını anlatmaya çalışırken kendi hayatından çeşitli örnekler vererek konuyu açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca kız ve erkeğin

ayrı bulunması konusunda verdiği örneklerle toplumun geçmişte nasıl bir bakış açısı içerisinde olduğunu ve eskiden uygulanan ayrı eğitimden dolayı erkeklerin kızları nasıl hayal ettikleri ve gördüklerini tasvir etmesi karma eğitimin uygulanmasını neden savunduğunun en büyük göstergelerinden biridir. Liselerde karma eğitim uygulanması ilkokullarda ve yüksekokullarda uygulanmasının mahzurlu görülmediğinin çünkü *“çocuk 12 yaşına kadar bir şey bilmez ve 18 yaşından sonra da akli başına gelmiştir”* düşüncesinin toplumda hâkim olduğunu belirtmiştir. Bu görüşün karma eğitime karşı çıkanların fikirleri olduğunu söyleyerek bunun yanlış olduğunu anlatmaktadır. Kâzım Nami, karma eğitimin liselerde de uygulanması gerektiğini savunmuş birlikte eğitimin ayrı eğitimden daha iyi olduğunu şu cümlelerle vurgulamıştır.

“Ortaokullarda ve liselerde ayrı okuyan erkekler, kız okullarının yakınlarında dolaşmakta, kızlara sarkıntılık etmektedirler. Bu ayrı hayatın mahzurları, birlikte yaşamının tasavvur olunan mahzurlarından daha çoktur ve ileri aile hayatı için felaketler hazırlamaktadır. Hâlbuki çocuk daha, ilkokuldan başlanarak, iyi bir bakım altında terbiye edilecek olursa, emin olalım ki, ortaokul ve lise hayatında da mahzurlar değil, faydalar doğar. Geçenlerde yıllarca muhtelit iken sonradan erkekleri ayrı, kızları ayrı yapılara kaldırılan bir okulun erkek kısmını görmeye gittim. Öğretmenlerden en salahiyetli olan biri bana: “Bu yıla kadar erkeklerde şimdi kadar taşkınlıklar görmüyorduk. İdareleri o kadar güçleşti ki; hâlbuki kızlarla birlikte iken, cinsî bakımından hiçbir hadise görülmediği gibi, erkekler daha uslu, daha çalışkan, daha terbiyeli idiler.” diye sızlandı. Aynı halin kızlar kısmında da görüldüğünü başka bir öğretmenden öğrendim. İşte gayet öğretici bir netice. Bunun karşısında “şimdi böyledir, ama sonra yeni hayatlarına alışırlar” mı diyeceksiniz? Hiçbir vakit. Yıllar geçtikçe iş büsbütün aksi neticeler verecektir; çünkü beşer hayatı için tabii olmayan bir terbiye şekli güdülmektedir. ...Birlikte eğitimin çok kıymetli neticeleri, şimdikinden çok daha ileri ve iyi olarak görünecektir. Bununla beraber, bu günkü şartlar içinde bile, birlikte eğitimin, ayrı ayrı eğitimden daha faydalı olduğuna kaniim.” (Kâzım Nami Duru, 1938:155-158).

Kâzım Nami, bu yazısıyla kız ve erkeğin beraber okumasına diğer eğitimciler gibi karma eğitim demek yerine “birlikte eğitim” demeyi tercih etmiştir. Ayrıca kız ve erkek öğrencilerin her yaşta, birlikte eğitim almaları zorunludur. Birlikte yapılan eğitimde bazı şartlara riayet edilmesi lazımdır. Bu şartların önde geleni yönetici ve öğretmenlerin, işlerine içten bağlı olmaları,

çocukları kontrol altında tutmalarıdır. Yöneticinin vazifesi yalnız idari değildir. Okulun genel yürüyüşünde ve ahlaki meselelerinde çok dikkatli davranmalıdır. Öğretmenler, ders anlatmanın yanında, çocukları kitap ve dergilerle aydınlatmalı ve ahlaki prensipleri onlara telkin etmelidir.

24 Mart 1936 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “Muhtelit tedrisat kaldırılmayacak” başlıklı yazıda *“orta mekteplerde muhtelit tedrisatın kaldırılacağına dair bazı gazeteler tarafından yapılan neşriyat üzerine, Kültür Bakanlığında yaptığımız tahkikat, bu neşriyatın ciddi bir esasa dayanmadığını göstermiştir”* haberine yer verilmiştir. Aynı haber aynı tarihli Ulus gazetesinde “Muhtelit tedrisat kaldırılmıyor” başlığıyla verilmiştir. Ayrıca benzer haber Kurun gazetesinde de yer almıştır. 25 Mart 1936 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan “Muhtelit tedrisat usulü kaldırılmayacak” başlıklı yazı muhtelit tedrisatın kaldırılacağı hakkında neşredilen haberler için *“Maarif Vekâletinin salahiyyetli erkânı böyle bir şeyin aslı olmadığını söylediler.”* haberi yer almıştır. 24 Mart 1936 ve 25 Mart 1936 tarihli Cumhuriyet, Kurun ve Ulus gazetelerinde yer alan haberlerden liselerde karma eğitimin kaldırılmasıyla ilgili birtakım haberlerin çıktığını ve Maarif Vekâletinin bunu yalanladığını anlıyoruz.

Halide Edip, Hindistan’da bulunurken Hintli gazetecilerin sorularına cevap vermiş ve bu görüşmeyle ilgili anılarını da 25 Mart 1938 tarihli Tan gazetesinde “Gandi’nin Hakiki Hüviyeti Nedir?” başlıklı yazıyla kaleme almıştır. Doğum kontrolü ve karışık eğitim hakkında kendisine sorular sorulunca ilkiyle ilgili bir yorum yapmazken, ikincisiyle ilgili olarak, kız ve erkek öğrencilerin beraber okuması gerektiğini söyler.

“Birincisini münakaşa etmeyeceğimi söyledim. İkincisi için ibtidai ve yüksek tahsilde kız-erkek mutlak beraber olmalarına taraftar olduğumu anlattım. Orta tahsilde Amerika'daki "High-School"lar hakkında bildiğim bazı misalleri anlattım.” (Tan, 25 Mart 1938).

Tezin diğer bölümlerinde de düşüncelerine yer verdiğimiz Halide Edip’in bu dönemdeki karma eğitime ilişkin görüşleri de olumlu yöndedir.

Dönemin önemli eğitimcilerinden olan Sadrettin Celal Antel de “Maarifimiz ve Meseleleri” adlı kitabında karma eğitime bir bölüm ayırarak karma eğitim hakkında önemli bilgiler vermiştir. Yazısında karma eğitimin ifadesinin ilk olarak Amerika birleşik devletlerinde öncelikli olarak “erkek ve kızları, aynı bina ve sınıf içinde aynı muallimler tarafından aynı tahsili aldıkları bir terbiye ve tedris sistemini ifade etmek” olarak kullanıldığını ve karma eğitimin çeşitli dereceleri olduğunu söylemektedir (Antel, 1939):

1. Kız ve erkek çocuklar, yalnız tedrisat için değil, fakat müşterek bir içtimai hayat için birleşmişlerdir. Bu, tam müşterek terbiyedir.
2. Birleşme yalnız sınıflardadır. Buna daha ziyade (muhtelit tedrisat-Coinstruction) ismi verilmektedir.
3. Kız ve erkekler hem tedrisat, hem de içtimai hayatta birleşmişlerdir. Fakat programlarda, iki cinsin de fizyolojik, fikri ve içtimai hususiyetlerini karşılayacak tertibat alınmamıştır. Buna (mahdut müşterek terbiye) ismini verebiliriz.” (Antel, 1939:114)

Karma eğitimin çeşitlendirmesini yapan Antel, daha sonra karma eğitimin neden uygulanması gerektiği konusunda açıklamalar yaparak bunun ekonomik sebeplerden dolayı uygulandığından bahsetmiştir:

“Şüphesiz mektepleri muhtelit yaptıran saikler arasında mali zaruret en başta gelir. Kızlar ve erkekler için ayrı iki mektep açmak ve yaşatmak mümkün olmayan yerlerde kızlar ve erkekler bu sebepten dolayı aynı mektepte toplanmışlardır. Fakat bu sistemin terbiyevi bakımdan isabetli olup olmadığını tetkik ederek ona göre hüküm vermek, yani bu sistemin, erkek ve kız çocukların uzvi ve ruhi hususiyetleri ne dereceye kadar telif edileceğini anlamak lazımdır. Bunun için iki yol vardır.

1. Bu sistem tatbik edildiği ve edilmediği mekteplerde elde edilen neticelerin mukayesesi
2. İki cinse mensup çocukların bedeni ve ruhi tekâmüllerine ve inkişaflarına ait mukayeseli bir etüdün meydana koyduğu hakikatlerin mütalaası” (Antel, 1939:114-115).

Yazıda daha sonra karma eğitim yapılan ve yapılmayan ülkeler hakkında bilgiler verilmiş ve bu bilgiler kendi ülkemizle kıyaslanmıştır:

“Daha evvel, müşterek terbiyenin taammüm ettiği ve etmediği memleketler hakkında bir fikir vermek faydalı olur. İlk tahsil

sahasında, Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre Rusya, Kanada, İsveç muhtelit terbiyenin en çok taammüm ettiği memleketlerdir. Fransa, İtalya'da umumiyetle Latin memleketlerde bu sistem taammüm etmemiştir. Mesela Fransa'da muhtelit tedrisat hemen hiçbir ilk mektep yoktur diyebiliriz. Fakat 12-18 yaşlarındaki gençlerin devam ettikleri orta tahsil müesseselerinde bu prensibin tatbikine en ziyade şiddetle itiraz edilmektedir. Filhakika, Amerika, Hollanda, Norveç, Danimarka gibi bazı memleketlerde birçok muhtelit orta tahsil müesseseleri varsa da, muhtelit değildirler. Yüksek tahsil sahasına gelince, hemen dünyanın bütün üniversitelerinde tedrisat muhtelittir. Fakat diğer yüksek tahsil müesseselerinde, mühendis, ticaret... mekteplerinde umumiyetle mektepler muhtelit değildir. ...Kendi memleketimize gelince, bizde bütün ilk mektepler ve üniversite tahsili tamamen müşterektir. Orta mekteplerin takriben yüzde sekseni muhtelittir. Ve bu prensip orta mekteplerde yalnız mali zarurettten dolayı değil fakat aynı zamanda terbiyevi endişelerden ileri gelmektedir, sanıyoruz.” (Antel, 1939:115-121).

Sadrettin Celal, bu yazısıyla ülkemizdeki karma eğitim tartışmalarına katılmış, yazısında öncelikli olarak diğer ülkelerin ve eğitimcilerin görüşlerine yer vererek genel bir değerlendirme yapmaya çalışmıştır. Sadrettin Celal diğer ülkelerdeki durumlardan ve eğitimcilerin araştırmalarından yararlanılarak karma eğitimin uygulanması gerektiğine dikkat çekmeye çalışmıştır. Konuyla ilgili görüş bildirmesi ve bir durum değerlendirmesi yapması onun karma eğitime karşı çıkmadığının bir göstergesidir.

20 Ağustos 1940 tarihli Akşam gazetesinde ortaokullarda karma eğitimin kaldırılacağına ilişkin bir haber yer almaktadır:

“Şimdiye kadar birçok orta mekteplerde kız ve erkek çocuklar birlikte ders okuyorlardı. Maarif Vekâleti, gerek tedrisat, gerek çocuk terbiyesi bakımından bunun mahzurunu görerek orta mekteplerde muhtelit tedrisatı bu seneden itibaren kaldırmak arzusundadır. Bu sene açılması düşünülen yeni orta mekteplerden biri Üsküdar'da Fıstıkağacında, Dördüncü Üsküdar kız orta mektebi, diğeri Galatada Eski kurtarma yurdunda Beyoğlu kız orta mektebidir. Bu mekteplere yeni müracaat edenlerle diğeri orta mekteplerdeki kız talebe alınacaktır. Bundan başka Sarıyerde Nemlizade konağı da istimlâk edilerek mektep haline konacak. Emirgân mektebindeki erkek talebe de buraya alınacaktır. Emirgân mektebi sırf kız talebeye tahsis edilecek, Nişantaşında Saidpaşa konağında da bir kız enstitüsü açılacaktır. Bundan

başka maarif, ihtiyacını karşılamak üzere yeniden Eyüp, Fatih, Edirnekapı ve Kadıköyünde birer orta mektebi daha açacak, bunlar kısmen erkeklere, kısmen de kızlara tahsis edilecektir.” (Akşam, 20 Ağustos 1940).

Bu haberdan anlaşılacağı üzere İstanbul’da yeni okulların açılacağı ve bu okulların kızlara ve erkeklere ayrı ayrı tahsis edileceği bilgisi verilmektedir. Bu haberin yalanlaması ile ilgili olarak 21 Ağustos 1940 tarihli Vakit gazetesinde bir haber bulunmaktadır. Haberde karma eğitimin kaldırılacağı konusunda yapılan haberlerin asılsız olduğu ve bu konuda bakanlık yetkililerinden bilgi alındığı haberi yer almaktadır. Haberde şöyle denmektedir:

“Muhtelit tedrisatın okullarımızda tatbik edilmesi aynı zamanda bir rejim davasıdır!. Muhtelit tedrisatın bundan birkaç yıl önce kaldırılması yolunda bir cereyan mevcut olduğu bazı kimseler tarafından ortaya atılmış fakat Maarif Vekâleti tarafından tekzip edilmiştir. Önümüzdeki seneden itibaren muhtelit tedrisatın kaldırılmayacağı gibi Anadolu vilâyetlerinde ve şehrimizde yeniden muhtelit tedrisat yapan okullar açılacaktır.” (Vakit, 21 Ağustos 1940).

Haberde karma eğitimin kaldırılmasını isteyenlerin asılsız haberler yayınladıkları vurgulanmıştır. Fakat burada asıl dikkat çekici nokta karma eğitimin Cumhuriyet rejimi olarak gösterilmesidir. Aynı vurgu yine Vakit gazetesinin 24 Ağustos 1940 tarihli sayısında Sadri Ertem’in “Haremli selamlı mektep” adlı yazısında yer almaktadır. Yazıda karma eğitimin kaldırılacağı haberlerine karşı yazarın görüşlerine yer yerilmiştir:

“Muhtelit tedrisat sadece bina ihtiyacından doğan ve bir hesap meselesini halleden bir çare, bir kolaylık, bir uzlaşma hareketi değildir. Muhtelit tedrisat davası Türkiye’de peçeyi, kafesi, çarşafı sifira indiren hayat şartı muhtelit tedrisatı bir zaruret olarak ortaya atmıştır. Muhtelit tedrisatın prensipi Cumhuriyet Türkiyesinin kadın telâkkisini izah etmektedir. Muhtelit tedrisat Cumhuriyet Maarifinin ana vasıflarından biridir ve bir terakki merhalesinin ifadesidir.” (Vakit, 24 Ağustos 1940).

Sadri Ertem, bu yazısında karma eğitimi ekonomik zorunluluktan öte Cumhuriyet’in getirdiği bir kazanım olarak görmektedir. Dolayısıyla karma eğitimden vazgeçilmeyeceğini vurgulamıştır. Çünkü karma eğitimin kadın hakları açısından önemli olduğunu düşünmektedir. Sadri Ertem’in bu

düşünceleri 31 Mart 1931 tarihli Vakit gazetesinde de yer almaktadır. Yazıda “İş ve cemiyet karşısında kadın ve erkek yoktur. İnsan vardır” demektedir. Ayrıca karma eğitime karşı çıkanların bu okullara bir defa olsun gitmeyen kişiler olduğunu vurgulamaktadır.

7 Eylül 1940 tarihli Akşam gazetesinde Maarif Vekili Hasan Âli Yücel’in çeşitli eğitim konularında gazetecilere açıklamaları yer almaktadır. “Muhtelit tedrisat prensip davası değildir, zaruretten doğmuştur.” başlığıyla verilen haberde Bakana “Muhtelit tedrisatın kaldırılacağı doğru mudur?” sorusu yöneltilmiştir. Bakan’ın verdiği cevap aynen şöyledir:

“1925 de bize mektep açın diye müracaat eden kız ilkokul mezunlarına yeni mektep açamayan Vekâlet onlara, erkeklerle beraber okumak hakkını verdi. Bizde muhtelit tedrisat bir prensip davası olarak değil bir zaruretten doğmuştur ve bu zaruret devam etmektedir. Koedükasyonu kabul etmiş memleketlerde de hal böyle olmuştur. Müfettişliğini zamanından beri yakından alâkadar olduğum ve bildiğim bu meselede kızı, erkeği ayrı okullarda müsadif olduğumuzdan başka mahiyette hâdise olmamıştır. Mektep binalarının müsait olmayanlarında muhtelit tedrisat yapmamak kabul ettiğimiz prensiptir. Netekim Beyoğlu muhtelit ortaokulunu bu sene kız ve erkek olmak üzere ikiye ayırıyoruz. Muhtelit tedrisatın hatıra gelecek mahzurları mukabelesinde memleketimiz için faydalı cihetleri olduğunu, normal kız - erkek alışkanlığının vücuda gelmesinde büyük tesirleri bulunduğunu hatırlatmak isterim.” (Akşam, 7 Eylül 1940).

Bu haberdeki Hasan Âli Yücel’in açıklamasından daha önceki tartışmalardan da hatırlanacağı üzere karma eğitimin ekonomik zorunluluktan dolayı yapıldığını ve karma eğitimden yavaş yavaş vazgeçildiğini, okulların tek cinsli okullara dönüştürüldüğünü anlıyoruz.

4.3.2.3. Köy Enstitülerinde Karma Eğitim Tartışmaları

17 Nisan 1940 tarihinde, TBMM’de 3803 sayılı yasayla Köy Enstitüleri yasallık kazandığında, birçok enstitünün yeri saptanmış ve kurulmaya başlanmıştır. 18 Nisan 1940 tarihli Ulus gazetesinde “Büyük Millet Meclisinin dünkü toplantısı” başlığı altında enstitülerin kurulma gerekçesi ve Bakan’ın açıklamaları yer almaktadır.

Türk eğitim tarihinde Köy Enstitüleri karma eğitimi yatılı yapan bir yükseköğretim kurumu olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla yatılı bir okulda karma eğitim uygulanması birtakım dedikoduları da beraberinde getirmiştir. Buradaki tartışmalar daha çok Köy Enstitülerinde okumuş veya görev yapmış kişilerin anılarına dayandırılmıştır.

Köy Enstitüleriyle ilgili tartışmalar 1945 yılında TBMM’ye getirilmiştir. Bu tartışmaları Meclise taşıyan Köy Enstitülerinin kurucularından Maraş Milletvekili Emin Soysal’dır. Emin Soysal, Kızılçullu Köy Enstitüsü’nün kurucusu ve son derece başarılı müdürlerinden biridir. Müdürlük yaparken istifaya zorlandığından enstitülere karşı çıkmaya başladığı düşünülmektedir. Diğer taraftan Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü’nden bir grup öğrenci tarafından TBMM Başkanı Kâzım Karabekir’e enstitülerin kapatılması için bir dilekçe verilmiştir. Bu gelişmelerin arakasından Ağustos 1946’da kurulan Recep Peker kabinesinde Millî Eğitim Bakanı olarak Reşat Şemsettin Sirer yer almıştır: Sirer, 21 Eylül 1946 tarihinde Köy Enstitülerinin fikir babası Tonguç’u görevden almıştır (Kaya, 2009).

Tartışmalarla ilgili Meclis’te bir konuşma yapan Sirer, enstitülerdeki, kız ve erkek öğrencilerin hemşire ve kardeş gibi terbiye, nezaket ve karşılıklı saygı içinde yaşayıp yetişeceklerini ve onun icap ettirdiği bütün tedbirleri almakta kusur etmeyeceklerini belirterek milletvekillerine güvence vermiştir. Enstitülerdeki öğrencilerin hemşire ve kardeş gibi yetişmelerini sağlamak için 9 Mayıs 1947 tarihinde bir genelge yayınlanmıştır. Genelgenin ilgili maddesinde, “*Kız erkek öğrenci münasebetlerinde yönetmelikte belirlenen*

esaslara göre hareket olunacaktır. Enstitü idareleri, kız öğrencilerin disiplinleri ve diğer hayati ihtiyaçları ve türlü işleriyle meşgul olmak üzere ana ve abla ruhlu bir kadın öğretmeni ayırarak, kızların kümebaşısı yapacaklardır. Bu işe ayrılan öğretmenlerin adları Bakanlığa bildirilecektir. Kız öğrencilerin yataklığı ve mütalaa odası ayrı olacaktır.” denilmektedir. Anlaşılacağı üzere bu genelge, enstitülerde kız ve erkek öğrencilerin kaldıkları yerlerin birbirlerinden ayrılmasını içermektedir. Kız öğrencilerin başına kümebaşısı olarak atanan, ana ve abla ruhlu kadın öğretmenlerin adlarının Bakanlığa bildirilecek olması da, bu işin ne kadar sıkı tutulduğunun bir göstergesidir (Sekmen, 2001).

Enstitülerdeki karma eğitim sistemi 1950-1951 ders yılında sona erdirilerek kız öğrenciler Kızılçullu ve Beşikdüzü Enstitülerinde toplanmıştır (Kaya, 2009). Bu okullar Kız Köy Enstitüsü haline getirilmiştir. Sonraları Edirne, Adana Düziçi ve Trabzon Köy Enstitüleri de Kız Köy Enstitüsü haline getirilmiştir. İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsü NATO kuvvetlerine tahsis edilince öğrencilerin hepsi Bolu'ya taşınmıştır (Altunya, 1990).

Türkoğlu, (2000:564) bu durum hakkında *“ilk yıllarda yakınlardaki enstitülere dahi kolay kolay gönderilmeyen kızların uzak illerdeki enstitülere öğrenime gönderilmesi, o günün Türkiye’sinin köylüleri için maddi ve manevi yönden kolay”* olmadığını söylemektedir. Sükan (2013) da *“Demokrat Parti ilk iş olarak Köy Enstitüleri’ni komünist yetiştiriyor diye karma olmasını kaldırdı. 1954 yılında da kapattı. Oysa diğer lise ve ortaokullarda da öğretim karma olarak yapılmaktaydı”* demektedir.

Köy Enstitüleri, öğrencilerini çoğunlukla köyden seçtiğinden dolayı köylü halkın öğrencilerle ilgili duydukları her şeyin abartıldığı ve farklı anlamlar yüklenmeye çalışıldığı düşünülmektedir. Bu da Köy Enstitülerinde görev yapan idareci ve öğretmenlerin savunma yapma ihtiyacı hissetmesine neden olmuştur.

Savunanların genel gerekçesi kız ve erkek öğrencilerin eşit şekilde eğitim almalarıdır. Bu konuda Arifiye Köy Enstitüsündeki anılarında Lemanser Sükan (2013) şunları anlatmaktadır:

“Köy Enstitülerinde uygulanan eğitimin gereği de karma olmak zorundaydı. Çünkü enstitü bir büyük aileydi. Her iki cinse de gereksinim vardı. Oradaki eğitim iş eğitimi idi. ...Bir salçanın yapılmasında önce bahçenin hazırlanması, fidelerin dikilmesi, sulanması, çapalanması, ürünün toplanması, sıkılması, güneşte suyunun çektilmesi işlemlerinin bazılarını kız, bazılarını erkek öğrencilerin yapması veya birlikte yapılması gerekiyordu. Bu durum hemen hemen her çalışma alanında görülüyordu. İneğin başını erkek öğrenci tutarken sütü de kız öğrenci sağlıyordu. Temizlik, dikiş, örgü, dokuma gibi işlerde, bir tiyatro oyununda, koroda... hem kız, hem erkek öğrenciye gereksinim vardı. Öğrencilerin psikolojik gelişmelerinde, kişilik kazanmalarında karma eğitimin olumlu etkileri büyüktü. Kişinin beğenilme, seçilme ve sevilme gereksinimleri nedeni ile kendine çekidüzen vermesi, iyi ve güzel yanlarını öne çıkarması, çirkin, kaba ve kötü davranışlarını törpülemesi gerekiyordu. Karma bir sınıfta erkek öğrenciler tabiatları gereği olan sert davranışlarını frenliyorlardı. Küfürlü ve kaba konuşmalar yapmaktan çekiniyorlardı. Daha nazik ve yardımlaşmaya daha istekli oluyorlardı.”

Köy Enstitülerindeki kız öğrencilerle ilgili olarak Özgen (1992) de şunları söylemektedir. *“Kendilerine verilen özgürlükleri aşırılık ve arsızlık biçimine dönüştürmüyorlardı. Geneldeki utangaç görünüşleri altında yürekli ve sağlam bir yapıları vardı. Yakışksız olaylara neden olmuyorlardı.”* Ayrıca kız-erkek ilişkileriyle ve bu konuda enstitü yönetimin nasıl davrandığı konusunda da şu bilgileri vermektedir:

“Kız ve erkek öğrenciler arasındaki yakınlaşmalarda yönetim, ilişkinin gizliliğe itilmesiyle sonuçlanacak yasaklama ve baskılar yerine, bunun okulun bitirilmesine kadar onurlu ve temiz bir arkadaşlık sınırını aşmamasını sağlayacak bir eğitimi aşılama ilke edinmiştir. Okulu bitince de bu öğrencilerin bir yuva kurmalarına enstitü yönetimleri yardımcı olmuş, hatta tarafların ailelerinin katılımı ile genç öğretmenlerin nişanları okulda yapılmıştır. Bir anket sonucuna göre, enstitü çıkışlı kız öğretmenlerden, yine enstitü çıkışlı erkek öğretmenlerle evlenme oranı yüzde 75’dir. Uygarlık anlayışı ve eğitilimsel düşüncelerden öte, onların kendi aralarında aile kurmaları ve görev yapacakları köye bir öğretmen ailesi olarak gitmelerinin oradaki çalışmalarında başarıyı yükseltme, köy toplumu ile daha kolay bütünleşme açılarından yararlı olacağı düşünülmüştür.” (Özgen, 1992).

O günkü Şartlar altında karma bir eğitimi gerçekleŐtirmek zorlu bir çabayı gerekli kılmıştır. Kız ve erkek ilişkilerinde birtakım sorunların olduğunu fakat bunun abartılacak kadar çok olmadığını belirten görüşler vardır. Gedikoğlu (1971) kız ve erkek ilişkilerinde sorunlar olduğu eleŐtirilerinin tamamen yersiz ve gerçek dışı kaldığını, bu tür olayların 15.000'i aşan ğrenci içinde 5-10'u geçmediğini ve Millî Eğitim Bakanlığının disiplin kurulu kararlarında çok az sayıda bu konuya rastlandığını söylemektedir (Gedikoğlu, 1971: 289–290).

Galip Candoğan ise karma eğitimin çevrede olduğu kadar kendilerinde de ŐaŐkınlık yarattığını, çıkarılan çirkin dedikoduların kız öğrencilerin enstitülere gelmesini engellemesine rağmen gösterdikleri baŐaruların herkesin takdiriyle karŐılandıđını söyler (Candoğan, 1991).

İ. Safa Güner de Köy Enstitülerinde on yıla yakın çalıştığını ve bunun dokuz yılının üç ayrı enstitüde ve karma ğretimli olduğunu, 4-5 bin erkek, 500'den fazla kız ğrenci yetiŐtirdiđini ve ahlak dışı sayılacak sadece iki olay olduğunu ve bunların da dört öğrencinin kovulmasıyla sonuçlandığını anlatır (Güner, 1963).

Düziçi Köy Enstitüsü Müdürü A. Lütfi Dağlar, enstitüye Cumhurbaşkanı İsmet İnon'nn kalabalık bir heyetle geldiğini, buradaki çalışmaları izlediğini ve olumlu düşüncelerle ayrıldığını coŐkuyla söyler. İnon, ğretmen-ğrenci ilişkileriyle ilgilenmiş bilhassa kız ve erkek öğrenciler arasındaki ilişkileri sormuş, okuldaki disiplin üzerinde durmuştur. Kendisine iki kız ve iki erkek öğrencinin okuldan uzaklaŐtırıldıđı söylenmiŐ, Disiplin Kurulu tutanaklarını inceledikten sonra da yapılanları olumlu bulduğunu belirtmiştir (Dağlar, 1989).

Aksu Köy Enstitüsü Müdürü Talat Ersoy'un, İsmail Hakkı Tonguç'a yazdığı mektuptaki bilgiler kız erkek ilişkileriyle ilgili olarak başka bir örnek olarak verilebilir. Ersoy, Kız ğrencilerin okuldan alınması ile ilgili olarak Şunları söylemektedir (Tonguç, 2007):

“... Enstitüyü açtığım ilk yıl Elmalı köylerinden ancak dört ğrenci alabilmiŐtim. Bu yıl oradan daha fazlacca erkek ve kız

öğrenci alabildim. Özellikle fazlaca kız aday vardı. Ama kötü bir olayla bunları yitirdik. Fethiye'nin D... Köyü'nden bir erkek bir kız öğrenci adayını kamyonla Antalya'ya geldiklerinde şoför kızı sataşiyor. Çevredeki askerler bir şey olmadan kurtarıyorlar. Ancak, olay Elmalı'da duyulunca buradaki kızların gönderilmesinden vazgeçiliyor. Eski öğrencilerin bazılarının velileri telaşla okula geliyorlar. Olayın aslı anlaşılınca ortalık yatışıyor. Şimdi yeniden başvurular başladı. Bu söylentileri kökünden baltalamak için Elmalı yöresinden olan eski öğrencilere izin vererek bir hafta için köylerine yolladım.”

Candoğan (1991), kız ve erkek ilişkilerindeki durumun söylentilerdeki gibi olmadığını şöyle anlatmaktadır:

“... Kız erkek ilişkilerinde eskiden iki tutum vardı. Ciddi arkadaşlık eder diplomayı alırsan, nişanın hatta düğünün enstitüde yapılırdı. O zaman bütün sınıflara zerde çıkar. Bizde oldu böyle bir iki. Yoook, böyle yapmaz, ergenliklere, güllüklere çekilirsən, enstitüden uzaklaştırılırsın... Yeni yönetimin tutumu sert olmakla birlikte, alttan alta sevgi ilişkileri sürüyor. Oğlanlar kızlara armağan kalem, kitap mendil verir. Kızlar oğlanlara gömlek diker, pantolon ütüler. Bir kız, erkek arkadaşına gömlek dikti, ya da pantolon ütledi mi, ilişki ciddileşmiş sayılır. Görenler, hayırlı olsun, der. ...Sınıflar büyüdükçe, kızlar hakkında çevreden gelen söylentileri hız kesemezken, bu sefer de başka sıkıntılar çıkmaya başladı. Yetişkin bütün erkekler kızlarla arkadaşlık kurmak çabasıdaydı. Kızların sayılarının hem okulda hem de sınıflarınızda az olmasından dolayı kızlar korkularından kimseyle arkadaşlık kuramıyordu. Önce sınıfımızdaki erkek öğrencilerin, sonra da bütün okulun denetimi altındaydı. Erkek öğrenciler arasında kızları kıskanmalar başladı. Kızların haberi yoktu ama birçok arkadaşımız kızları seviyordu. Kendileriyle ilgilenen erkek arkadaşlarımıza yüz vermeyen kızlar hakkında bazıları tarafından söylentiler çıkarılmaya başlandı. Bu söylentiler kız arkadaşlarımıza bir hayli sıkıntılar çektirdi. Bundan dolayı arkadaşlarımız arasında kavgalar çıktı.” (Candoğan, 1991).

Candoğan, kız erkek ilişkileriyle ilgili verdiği bilgilerde evlilikle sonuçlanan beraberliklerin olduğunu fakat kız öğrenci sayısının erkek öğrenci sayısından az olmasından dolayı erkek öğrencilerin kız öğrencilerle beraberlik kurma düşüncesinin erkek öğrenciler arasında çekişmeye yol açtığını bunun da bir takım söylentilerin çıkmasına neden olduğunu belirtmektedir. Çünkü erkek öğrencilerin beğendikleri kızlarla ciddi bir ilişki

kuramadıklarında kız öğrenci hakkında yalan yanlış bilgiler ortaya attıklarını ileri sürmüş ve bunların gerçek dışı olduğunu açıklamaya çalışmıştır.

Pazarören Köy Enstitüsünde öğrencilerinden Gültekin Oyar da anılarında kız ve erkeklerin ilişkilerin gayet normal olduğunu fakat bu konuda kendilerine çok iftiralar atıldığından bahsetmiştir (Uygun, 2004).

“Kızlarla derste beraberdik, yemekhanede beraberdik. Kızların ayrı atölyeleri vardı. Yatakhaneleri de yine ayrı binadaydı. Okulun gezilerinde, oyunlarında, beden eğitimlerinde hepsinde beraberdik kızlarla. Böyle, bir bacı-kardeş gibiydik. Yaşları ilerleyince birbirleriyle sözleşenler, sonra evlenen arkadaşlarımızda olmuştur. Yalnız bu hususta bize çok iftiralar yaptılar. Çok iftiralar! Çok çok çok.. bilmem kızlar çocuk yapmışlar, atmışlar; bilmem oğlan-erkek bir arada yatmışlar, bilmem ne yapmışlar. Neler neler... iftiralar yaptılar bize.” (Uygun, 2004).

Hürrem Arman da Köy Enstitülerindeki yapılan karma eğitimin hem okulda öğrenciyken hem de meslek hayatında birçok yararı olduğunu belirterek, karma eğitimin sonuçları konusunda şunları söylemektedir (Arman, 1990):

“Enstitülerde gece gündüz kız öğrencilerin bulunması, büyük sınıflardaki kızların, küçük sınıflarda, yeni gelmiş erkek öğrencilere ablalık etmelerine olanak sağlıyor, onların okula uyumlarını kolaylaştırıyordu. Kız öğrencilerle birliktelik erkek öğrencilerin davranışlarını olumlu etkiliyordu; daha dikkatli konuşup hareket ediyorlar, temizlik ve giyimlerinde daha duyarlı oluyorlardı. Kent erkek okullarının öğrencileri arasında karşı cinsin bir cinsel nesne ve av gibi algılanmasına dönüşen yanlış kavramlar, enstitülerde görülüyordu. Kent kız okullarını bitiren öğrencilerde ve yeni bayan öğretmenlerde, iş yaşamına katıldıklarında erkek meslek arkadaşlarıyla ortaya sıkça çıkabilen uyumsuzluklar, sorunlar, köy enstitülü çıkışlı kız öğretmenlerde görülüyordu. “

Köy Enstitülerinde kız ve erkek öğrencilerin beraber eğitim almasını eleştirenlere yönelik Hasan Âli Yücel şöyle demektedir (Yücel, 1960):

“Köy enstitülerinde kız, erkek berabermiş!.. Vay efendim, bu ne rezaletmiş?.. Oysaki beraberken bu çocuklar arasında hangi ahlaksızlık vakası çıkmıştır? Köyde tarlada beraber değiller mi? Kız, erkek ayrı okutulan yerlerde üzülecek

hadiseler olmuyor mu, olmaz mı? Dedikodulara, iftiralara inanmayınız! Bütün duyulan menfi propagandalara rağmen bu terbiye denemesi de muvaffak olmuştur. Bozulmadan ciddi bir eğitim çevresine kavuşan köylü çocukları, bizim onlara gösterdiğimiz güveni hiçbir surette yalanlamamışlardır. Bunu bütün varlığımla ve bu müesseselerde çalışmış binlerce insanın tanıklığıyla iddia ederim.“

Ayrıca Köy Enstitülerinde uygulanan karma eğitimin diğer bir girdisi olarak cinsel eğitimin verilmesini gösteren Özgen (1992) konuyla ilgili şunları söylemektedir:

“Köy enstitülerindeki karma eğitim uygulamasının en çarpıcı yanı da kuşkusuz, öğrencilere verebildiği cinsel eğitimdi. Bugün bile ortaöğretim kuruluşlarımızda okutulmasına bir türlü yanaşmadığımız, cinsel eğitim konusunun, o günlerde enstitü öğrencilerine ikili bağlamda (öğrenci-öğretmen) aktarılmış olması ilginçtir. Cinsel eğitim konusunun duyarlılığı iyi bilindiği için, öğretmen ve öğretmen eşleri, bu konunun ele alınışında son derece özenle ve tutarlı olmaya çalışıyorlardı. Cinsel eğitimin verilişi yönünden ortaya çıkan yanlışlar sürekli süzgeçten geçiriliyordu. Köy çocuğuna ters düşen yöntemlerin yinelenmemesi için önlemler alınıyordu. Bu tutum, erkek-kız öğrenciler arasındaki ilişkileri daha da olumlu bir raya oturtmaktaydı. Karşılıklı sürtüşmeler önlenilmekte, dokundurulmalı ve üstü kapalı konuşmalar azaltılmaktaydı. Giderek, eylem ve sözle yapılan çirkin sataşmalar yerini bir çeşit korumacılığa bırakmaktaydı.”

Aslında günümüzde dahi cinsel eğitimin verilmesinin pek sıcak karşılanmadığı düşünüldüğünde Köy Enstitülerinde cinsel eğitimin veriliyor olması öğretmen adaylarının bilinçlenmesi açısından çok önemli olmakla birlikte karşı çıkanlar için de önemli bir koz olarak düşünülebilir.

Gerçekte enstitü karşıtlarının çocukları da lise ve üniversitelerde kızılı erkekli öğrenim görüyorlar ve abarttıkları bütün olaylar buralarda da fazlasıyla olmaktadır (Kaya, 2009). Tonguç (2007) da “1946’dan sonra köy enstitülerinin karma olması tutucu ve gericilerce yapılan haksız saldırılarda ve karalamalarda en çok kullanılan bir suçlama olmuştur” demektedir.

Karşı çıkanların genel gerekçesi ise ahlaki bir yozlaşmaya neden olduğu üzerindedir. Örneğin, Özgen’in (1992) evlenme ile ilgili görüşlerine

karşı çıkan Koç (2007), evlenmenin mezuniyet sonrasında olmasının bile doğru olmadığını belirterek şunları söylemektedir:

“Kız-erkek arkadaşlıklarının gelişmesi ve bu alandaki olgunluk açısından da önemli olan bu duruma rağmen bunun bir eğitim kurumunda evlilik şekline dönüştürülmesi, her ne kadar mezuniyet aşamasında yapılsa da doğru değildir. Bu gençlerin bir kısmının ailelerinin bile yapılan düğün ya da nişanlardan habersiz olduğu düşünülürse enstitülerdeki bu uygulamanın yanlışlığı ortaya çıkacaktır”.

Evlenme oranlarıyla ilgili olarak 1945 yılında Savaştepe Köy Enstitüsünden 50 kız, 130 erkek öğrenci mezun olmuş; enstitüden yeni mezun olanlardan sekiz çiftin nişan ve nikâh törenleri yapılmıştır (Koç, 2007).

Köy Enstitüsü uygulamasını savunanlar kız erkek ilişkilerinde bazı olumsuz olayların olduğunu ve bunun az sayıda olduğunu söylemektedirler. Fakat “Köy Enstitüleri ve Koç Federasyonu İç Yüzleri” adlı kitapta (s. 131-137) Ali Uygur’un 1963 yılında Türk Yurdu dergisinde yayınlanan “Köy Enstitülerini İçyüzü” adlı makalesi aynen yer almıştır. Yazının “Köy Enstitülerinde Ahlak Durumu” başlıklı bölümünde *“köy enstitülerinde ahlaka mugayir olaylar o derece zuhur etmiş ve müzahama görmüştür ki emsali hiçbir müessese ile kıyaslanması kabil değildir”* denilerek sadece 3 enstitüde yaşanan 45 olay anlatılmıştır. Bu verilen örnek olaylar Bakanlığın 27.06.1951 tarih ve 64064 sayılı emirleriyle eski İlköğretim Genel Müdürlerinden İsmail Hakkı Tonguç’un durumu ve hakkındaki belgeler üzerinde yapılan inceleme ve soruşturmalardan derlenmiştir. Bu belgelerden birinde Bakanlık müfettişi Ziya Karamuk’un imzasının ve *“kız öğrencilerin bizzat öğretmenleri tarafından zorla öpülüp sıkılmak ve birçok çirkin muameleye maruz bırakılma suretiyle ahlaksızlığa zorlandıkları anlaşıldığı”* ifadesinin yer aldığı görülmektedir (Uygur, 1963).

Sonuç olarak karma eğitim konusunda, Enstitülerde de hatalar, atlamalar olmuştur. Bunların çoğunun nedeni, karma eğitimin ortaöğretim düzeyinde ilk kez böylesine yaygın ve hızlı bir biçimde uygulanmasında aranabilir. Üstelik bu süreç, hiç alışılmamış bir yatılılık düzeninde, gözden

uzak dağ başlarındaki geniş alanlara yayılan Enstitülerde uygulanınca dikkatleri üzerine çekmiştir.

Hatta bu konuyla ilgili olarak İsmail Hakkı Tonguç, 2 Kasım 1940 tarihinde tüm Köy Enstitüsü müdürlerine bir mektup göndermiştir. Tonguç, gönderdiği uzun mektupta karma eğitim ile ilgili olarak şunları söylemektedir: (Tonguç, 2007)

“Kız öğrenci işi, çok emek harcanması gereken çok ciddi önemli ve büyük bir sorundur. Kızlar bir tarafa, erkekleri bir tarafa ayırarak kurumu iki kafes durumuna getirmek asla doğru değildir. Kızlar kızlıklarını, erkek çocuklar da erkekliklerini bilerek kurumun doğal yaşamı içine sokulmalıdırlar. Bayağı olan her şeyden kaçınmak ve korunmak koşulu ile kız ve erkek öğrencilere yaşamı tüm cepheleriyle yaşatmamız gereklidir.”

İsmail Hakkı Tonguç’un mektubundan da anlaşılacağı üzere kız ve erkeklerin beraber eğitim almasının gerekliliğinden bahsedilmiş ve bu konuda dikkatli davranılması gerektiği vurgulanmıştır. Buradan da olası yaşanacak olumsuz olayların toplumda yanlış anlaşılmalara sebep olmaması düşüncesinden kaynaklandığı söylenilebilir.

Gerek 1946 gerekse 1950 seçimlerinin parti propagandaları sırasında Köy Enstitülerindeki karma eğitim de seçim malzemesi yapılmıştır. Bir DP milletvekili aday, İvriz Köy Enstitüsündeki kızların başka bir enstitüye alınmasıyla hem kızların hem de köylülerin namusunu kurtardıklarını söylemiştir (Candoğan, 1991).

Aslında eğitimin siyasete alet edilmesi maalesef hoş olmayan bir davranıştır. Çünkü bu durum uygulamalara objektif olarak bakmamızı engellemektedir. Kurumların adı veya işleyişi değişse de her iktidar ve muhalifleri kendilerine göre eğitim kurumlarını siyaseten kullanmaya çalışmaktadırlar. Bu da Köy Enstitüsü örneğinde olduğu gibi eğitimi ve eğitim kurumlarını olumsuz etkilemektedir.

Köy Enstitülerinde karma eğitimin uygulanması ile ilgili yapılan tartişmalarda, diğer kurumlarla ilgili yapılan tartişmalardan farklı olarak siyasi bakış açısından kaynaklanan birtakım karalamaların da olduğu

görülmektedir. Bu da Cumhuriyet döneminde yatılı düzeyde karma eğitim veren ve kırsal alanda kurulmuş olan bu okulların toplum tarafından tam olarak anlaşılmadığının ve oy kaygısı yüzünden enstitülerin siyasi çekişme aracı hâline dönüştürülmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Buna örnek olarak Enstitülerinin kuruluş aşamasında önemli görev almış ve bu kurumlarda idarecilik yapmış kişilerin daha sonra siyasete katılımlarıyla birlikte enstitüler hakkında farklı görüşler ileri sürmeleridir.

4.3.3. Karma Eğitim Uygulamaları ve Yasal Düzenlemeler

Eğitim sisteminde karma eğitim ile ilgili uygulamalar ve yasal düzenlemeler ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim ve öğretmen yetiştirme, başlıkları altında değerlendirilmiştir.

1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun'la, Cumhuriyetin kadın hakları hususundaki ilkeleri kanun haline dönüşmüştür. Harp Okulları'nın dışında, kalan okullar kadınlara da kapılarını açmıştır. İş hayatında, kadınla erkeğe eşit ücret ilkesi kabul edilmiştir. Hâkim, doktor, öğretmen, kimyager, mühendis okulları ve üniversitenin bütün fakülteleri kız öğrenci kayıtlarına başlamışlardır. Atatürk, himaye ettiği bir kızı uçak pilotu yetiştirmek suretiyle, kadınların güçsüzlüğü ve yeteneksizliği önyargısını kendisi kırmak istemiştir. Cumhuriyet daha ilk on yılı içinde, kadınlara verilen haklar konusunda birçok Batı devletini geride bırakmıştır. Cumhuriyet rejiminin bu anlayışı karma eğitimi kolaylaştırmıştır (Oğuzkan, 1983:291).

Kız ve erkek öğrencilerin bir arada okuması Cumhuriyet'in eğitim anlayışı içinde kökleşerek Türk okullarının vazgeçilmez ilkelerinden biri olmuştur (Başgöz, 1995).

4.3.3.1. İlköğretim

1913–1914 yıllarında istatistiklerde yer alan karma eğitim veren okullara, 1923–1924 yılları arasında rastlanmamaktadır. Okullar istatistiklerde kız ve erkek okulları olarak geçmektedir.

Millî Eğitim Bakanlığının ve Devlet İstatistik Enstitüsünün yayınladıkları istatistik raporlarında ilköğretimle ilgili veriler il veya ilçe toplam olarak değerlendirildiğinden hangi ilin hangi ilçesindeki hangi okulun karma eğitim yapıp yapmadığı verilen tablolarla açık olarak belirtilmemiştir. Ayrıca yayınlanan raporlarda öğrenci sayıları erkek ve kız olarak ayrı verilmiş, fakat

okul sayıları toplam olarak verilmiştir. Dolayısıyla kız ve erkek öğrenci sayılarına bakılarak o okulun karma olup olmadığı tam olarak belirlenememiştir. Bunun sebebinin de okul sayılarının fazla olmasından kaynakladığı düşünülmektedir. Çünkü ortaokul ve lise sayıları ilkokullara göre az olduğundan hangi okulun karma eğitim uyguladığı istatistiklerden rahatlıkla anlaşılmaktadır.

1924 İlkokul Programı “erkek ilkokulları” ve “kız ilkokulları” şeklinde okulları ayırmıştır (Cicioğlu, 1985; Akyüz, 2003). Gerek erkek gerek kız okullarında her gün öğleden önce üç, öğleden sonra iki olmak üzere beş ders verilir. Erkek ve kızların derslerinde de değişiklik vardır. Örneğin Kız ilkokulları için hazırlanan cetvelde 5. sınıflar için haftada bir saat ev idaresi, üç, dört, beşinci sınıflar için haftada iki saat dikiş, biçki ve nakış dersleri eklenmiştir (Cicioğlu, 1985). Fakat kısa bir süre sonra gerçekleşen karma eğitim nedeniyle bu ayırımın anlamı kalmamıştır (Akyüz, 2003).

Ağustos 1924’de Hükümet, ilkokul eğitiminin karma olması; kızların erkek okullarına, erkeklerin de kız okullarına kaydolabilecekleri kararını almıştır (Ergün, 1997:82). Bununla ilgili olarak 4 Ağustos 1924 tarihli Son Telgraf gazetesinde yer alan bir haberde de “*Bu seneden itibaren ilk tedrisat mekteplerinde muhtelit tedrisat yapılacaktır. Yalnız birinci ikinci üçüncü sınıflara talebat alınacaktır. Üç dört dersaneli olan muhtelit mekteplerin diğer sınıflarında aynı suretli devam edilecektir. Zükur mekteplerine müracaat eden evliya-yı etfal geri çevrilmeyecektir. İnas mekteplerine erkek çocuklarını kaydettirmek üzere gelenler de geri çevrilmeyecektir.*” denilmektedir. Yazıdan anlaşılacağı üzere 1924 yılından itibaren ilkokullarda karma eğitime geçildiğini erkek ve kız okullarına gelen diğer cinsteki öğrenciler geri çevrilmeyerek okula kayıtları yapılacaktır. Aynı haber 5 Ağustos 1924 tarihli Vakıf gazetesinde yer almaktadır.

Akyüz’ün aktardığına göre “*Ertuğrul Ünlüer 1926-1927’de annesinin Başöğretmeni olduğu Erzurum Kız Mektebinde ilkokula başlamıştır ve 1. Sınıfta tek erkek öğrencidir. Bu ilginç bir karma eğitim başlangıcıdır. 1927-1928 öğretim yılından itibaren bu okulda karma eğitim yaygınlaşmış ve okulun adı da İsmet Paşa İlkmektebi’ne çevrilmiştir.*” (Akyüz, 1999).

1927-1928 Devlet Salnamesine göre İzmir kazasında 31, Ödemiş'te 16, Bayındır'da 10, Bergama'da 12, Tire'de 12, Çeşme'de 11, Seferihisar'da 9, Foça'da 8, Karaburun'da 13, Kuşadası'nda 10, Kemalpaşa'da 15, Menemen'de 14, Torbalı'da 10 karma ilkokul vardır (Alp, 2009).

Manisa ilinde 84 ilkokul seviyesindeki karma okullarda 4173 öğrenci bulunmaktadır. Mardin ilinde karma okulların sayısı 16 olup öğrenci sayısı 1326'dır. Balıkesir ilinde 1702 öğrencili karma 13 ilk erkek ve kız okulu ve ile bağlı kaza merkezlerinde 26 ilk karma okul mevcut olup öğrenci sayısı 4183'tür. Elazığ ilinde 1821 öğrencili 35 karma okul vardır (Alp, 2009:82).

Karma eğitim yaygınlaşınca, İstanbul'da belli bazı aile çevrelerinin kız çocuklarının sahip olduğu eğitim ve öğretim hakkı, ülkenin her tarafındaki kız çocuklarına da sağlanmıştır (Yamaner, 1999).

Kız ve erkek ayrı olan ilkokulların karma haline dönüştürülmesiyle okul isimlerinde de değişiklik yapılması gerekmiştir. Çünkü kızlara ait bir okulun adı mutlaka Kız İlkokulu olduğundan isim değişikliği düşünülmüştür. Örneğin Antalya İstiklâl İlkokulu bu okullardan biridir. İlk olarak İnas İptidaîsi adıyla 1906 yılında açılan okulun ismi daha sonra Merkez İnas Mektebi olmuştur. Karma eğitime geçilmesiyle de 18 Kasım 1928'de okulun ismi İstiklâl İlkokulu olarak değiştirilmiştir. Bu isim değişikliğinin hikâyesini okul müdürü şöyle anlatmaktadır: *“Mektebin ismi, Merkez İnas idi. Mektep binası alınınca (saymanlık binası) ve daimi bir binaya taşınınca okulun merkezde olmadığını ve karma olduğunu ileri sürerek isminin İstiklâl'e çevrilmesini vekâletten istedim. Muvafık gördüler ve İstiklâl olarak kaldı.”* (Deniz, 2009:59).

4.3.3.2. Ortaöğretim

Bu dönemde ortaöğretim düzeyindeki kurumlar ortaokul ve lise olarak karşımıza çıktığından ayrı alt başlıklar hâlinde incelenmiştir. Ayrıca mesleki ve teknik eğitim veren ortaöğretim kurumları içinde ayrı bir başlık açılarak ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Bu dönemde üzerinde tartışılması gereken önemli bir konu da Üçüncü Heyet-i İlmiye'dir. Çünkü alınan kararalar içinde karma eğitim ile ilgili maddeler de yer almaktadır. Eğitim sisteminin sorunlarını görüşmek için 26 Aralık 1925 – 8 Ocak 1926 tarihleri arasında dönemin Bakanı Mustafa Necati Bey başkanlığında Ankara'da yapılan Üçüncü Heyet-i İlmiye'ye müsteşar, teftiş kurulu başkanı, telif ve tercüme heyeti başkanı, bakanlık müfettişlerinden bazıları ile genel müdür ve daire müdürlerinden bir kısmı, lise ve öğretmen okulu müdür ve öğretmenleri katılmışlardır. 12 oturum olarak yapılan toplantılarda alınan kararlardan karma eğitimle ilgili olan 5. madde de “gündüzlü ortaokullarda karma eğitimin uygulanması” kararlaştırılmıştır.

1927 yılında Eğitim Bakanlığı Orta Öğretim Dairesi, karma eğitimi öngören bir tasarı hazırlamıştır. Bu tasarı Talim ve Terbiye Dairesi'nde uzun tartışmalara sebep olmuş ve sonunda orta bir yol olarak üç orta okulun seçilmesine ve buralarda karma eğitimin denenmesine karar verilmiştir (Başgöz ve Wilson, 1968) Daha sonra Mustafa Necati tüm sorumluluğu üstüne alarak daha fazla ortaokulda karma eğitimin uygulanmasına karar vermiştir (Dursunoğlu, 1961).

10 Kasım 1930 tarihinde Lise ve Ortamektepler Talimatnamesi yayınlanmıştır. Talimatnamenin 185. maddesi şöyledir: “*Muhtelit mekteplerde kız ve erkek çocuklar için mutlaka ayrı ayrı ve kâfi miktarda apteshane bulunacaktır*”. Bu maddeye göre orta okullarda karma eğitimin uygulandığı anlaşılmakta ve kız-erkek tuvaletlerinin ayrı ve yeteri kadar olması gerektiği vurgulanmaktadır. (Lise ve Ortamektepler Talimatnamesi, 10 İkinciteşrin 1930)

Maarif Vekili Esat Bey Muallimler Meclisi kurulması için 25 Mart 1932 tarihinde bir tamim yayınlamıştır. Bu tamimde muallimler meclisinin okullarda hangi konularda inceleme, tartışma ve öneri yapacağı 5 başlık altında ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Bu başlıklardan “Talebeye faydalı itiyatlar vermek gayesine matuf meseleler” adlı başlığın 14. maddesinde *“Muhtelit olan mekteplerde talebenin nezahetini muhafaza etmek için ne gibi hususi tedbirlere müracaat etmelidir.”* ifadesi yer almaktadır. 14. maddeden anlaşılacağı üzere muallimler meclisinde karma okullarda öğrencinin ahlakını korumak için neler yapılmasının gündeme gelmesi istenmiştir (Yücel, 1994:91-96).

Ortaokul ve liselerde karma eğitim uygulanıyor olmasına rağmen bazı derslerin erkeklere ve kızlara ayrı okutulduğu görülmektedir. Örneğin askerlik, ev idaresi gibi derslerin erkeklere ayrı, kızlara ayrı verildiği bilinmektedir.

Ortaokul

1923–1924 öğretim yılı başında ülkedeki ortaokul sayısı 72, öğretmen sayısı 796 ve öğrenci sayısı 5905’tir (Cicioğlu, 1985; Duman, 1991:28).

1925 sonları ile 1926 başlarında toplanan Üçüncü Heyet-i İlimiye’de yatılı olmayan ortaokullarda öğretimin karma olarak yapılması görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Önce, 1927-1928 öğretim yılından itibaren erkek ve kız ortaokullarının yanında, karma ortaokullar kurulmaya veya bazı ortaokullar karma hâle getirilmeye başlanmıştır. Giderek tek başına kız ve erkek ortaokullarının sayısı oldukça azalmıştır (Ergün, 1997:83; Akyüz, 2013).

1926’da, Diyarbakır Erkek Ortaokulu, Vefa Erkek Ortaokulu ile Mersin’de yeni bir Karma Ortaokul, Düzce, Mardin, Erbaa’da birer Erkek Ortaokulu açılmıştır. 1927’de de Adana, Bursa, Eyüp, İstanbul, İzmir Karma, Balıkesir Kız Ortaokulları açılmış, Adapazarı, Bolu, Burdur, Çanakkale, Erzincan, Giresun, İzmit, Kilis, Nevşehir, Ordu, Sinop, Tarsus, Tekirdağ,

Tokat, Zonguldak, Eskişehir, Afyon, Antalya, Gaziantep, Malatya Erkek Ortaokulları karma eğitime geçirilmiştir (Sakaoğlu, 1992).

Cumhuriyet'in mali olanakları kızların okul sayısını artırmaya yetmiyordu. Kemalizm'in "kızlarla erkeklere aynı eğitim" ilkesi mali güçlüklerle birleşince soruna pratik bir çözüm bulmak gerekti. Bakanlık, bu çözümü 1927-1928 ders yılında tüm ortaokullarda karma eğitimi uygulamakta buldu. (Başgöz ve Wilson, 1968). Böylece kız-erkek birlikte eğitim 1920'li yıllardan başlayarak sistemin en temel, yaşamsal özelliklerinden birini oluşturdu (Tan, 1994).

Ergin (1977), *"kız okullarının ayrıca açılması derhal mümkün olmayan yerlerde dahi kız öğrencinin erkek arkadaşlarıyla birlikte kültür nimetlerinden tamamıyla istifade etmeleri kolaylaşmıştır"* demektedir. Konuyla ilgili olarak 13 Aralık 1926 Cumhuriyet Gazetesinde yer alan "Mekteplerde muhtelit tedrisat" başlıklı yazıda *"Kız velileri tarafından vaki müracaat üzerine Maarif Vekâleti Denizli Orta mektebinde kız-erkek muhtelit tedrisata müsaade etmiştir. Alınan karar derhal tatbik mevkinde konulmuş ve Denizli Orta mektebinde kız-erkek muhtelit tedrisat başlamıştır."* haberine yer verilmiştir. Bu haberden de anlaşılacağı üzere ihtiyaç olan yerlerde daha önce karma eğitime geçilmiştir.

Cevat Dursunoğlu (1961) İmece dergisindeki yazısında ortaokullarda karma eğitime geçişte yaşanan gelişmeleri şöyle anlatmaktadır:

"Başka ülkelerde ve sınırlı da olsa yurdumuzda yapılmış olan denemelere ve kendi gerçeklerimize dayanarak 1927 ders yılı başında ortaokullarımızda karma öğretimin uygulanmasını uzun bir gerekçe ile istedim. Atılması istenilen adım öğretim sistemimizde köklü bir değişikliği gerektirdiği için Talim ve Terbiye Kurulundan karar alınması gerekiyordu. O zamanki Talim ve Terbiye kurulunda bilgin ve geniş görüşlü birkaç değerli eğitimcinin bulunmasına rağmen bu kurul da bütün geniş kurullar gibi muhafazakâr düşüncelerden kendisini kurtaramıyordu. Birçok tartışmalardan sonra, bir ara tedbiri olarak üç yer için yalnız üç ortaokulda bu sistemin denenmesine karar verildi. Ama bu karar, karşısında bulunduğumuz sıkıntıyı gidermeye yetmiyordu. Ayrıca ders yılı da başlamak üzere olduğundan birçok yerlerden istekler geliyor ve okul dışı kalan kızlar için

çare isteniyordu. Bereket devrimlere candan inanan ve çetin durumlar karşısında sorumluluğu üstüne almasını bilen rahmetli Mustafa Necati gibi bir bakan vardı. Karşısında bulunduğumuz gerçekleri göz önüne alarak bu işi Bakanla bir daha görüştük. Bu görüşmeler sonunda Necati sorumluluğu üstüne alarak o zaman Anadolu'da bulunan 70 kadar ortaokulda karma öğretimin uygulanmasını gereken yerlere bildirildi ve o ders yılı başında bu okullara kız öğrenciler alındı.“ (İmece Dergisi,1961)

Dursunoğlu bu yazısında ortaokullarda karma eğitime geçişte yaşanan gelişmeleri ve süreçte nasıl yer aldığını kısaca anlatmaktadır. Verdiği bilgilere göre öncelikle üç okulda denemesi yapılmak istenmiş fakat gelen talepler nedeniyle bu sayı artırılmıştır.

Tablo 24. Cumhuriyet Dönemi Ortaokul Sayıları

Yıllar	E	K	M	Toplam
1924-1925	56	8	-	64
1925-1926	54	15	-	69
1926-1927	54	15	-	69
1927-1928	34	12	25	71
1928-1929	7	9	55	71
1929-1930	10	12	53	75
1930-1931	10	14	55	79
1931-1932	5	11	61	77
1932-1933	5	13	65	83
1933-1934	6	14	79	99
1934-1935	6	12	80	98
1935-1936	5	10	85	100

Yücel, 1994:68'deki tablodan elde edilmiştir.

Tablo 24'e göre 1927-1928 eğitim yılına gelinceye kadar hiç karma ortaokul bulunmamaktadır. Bu eğitim yılından itibaren kız ve erkek ortaokullarının sayıları azalırken karma ortaokulların sayıları artmaya başlamıştır. Bu durum da ortaokullarda karma eğitim yapılması kararın

alınmasından sonraki durumu görmemizi sağlamaktadır. Bir önceki yıla göre okul sayısının 2 artması fakat kız ve erkek ortaokulu sayılarının azalması da erkek ve kız okullarının bazılarının karma okula dönüştürüldüğünün bir göstergesidir.

Açılan 2 okul da İstanbul'da olabilir. Çünkü 5 Eylül 1927 tarihli İkdam Gazetesi'nin haberine göre İstanbul'da Gedikpaşa'da ve Eyüp'te iki karma ortaokul açılacaktır. Ayrıca haberde boşaltılan iki okulun karma okul hâline dönüştürülebileceği belirtilmektedir. Bu da dönemin koşullarına yani okul açacak yeni bir binanın yapılmasının zorluğu göz önüne alındığında doğru olabileceği görüşünü desteklemektedir(İkdam Gazetesi, 5 Eylül 1927)

Ortaöğretimde bu ilk karma eğitim uygulamasından sonra, bazı kentlerde daha çok memur kızları erkek ortaokullara devam etmeye başlamışlardır. Öncelikle Bursa, Bolu ve Adapazarı'ndaki ortaokullar muhtelit olmuştur (Akca, 2002).

Örneğin Bursa Ortaokulu, 15 Ekim 1928'de Bursa Lisesi'ne bağlı şube hâlinde ve karma olarak açılmıştır. Açıldığında 68 kız ve 95 erkek öğrenciyle eğitime başlamıştır. Daha sonra okuldaki erkek ve kız öğrenci sayısı Tablo 25'de de görüleceği üzere giderek artmaya başlamıştır. Dolayısıyla 1932-1933 ders yılında öğrenci izdihamının önüne geçmek ve öğretim işlerini kolaylaştırmak için kız öğrenciler kız öğretmen okuluna nakledilerek okul yalnız erkek öğrenciye tahsis edilmiş ve bu suretle boşalan odalar, müzik salonu ve laboratuvar yapılmıştır (Yücel, 1994:573).

Tablo 25. Bursa Ortaokulu Öğrenci Sayıları

Yıllar	Erkek	Kız	Toplam
1928 Açılış	95	68	163
1928–1929	177	110	287
1929–1930	267	147	414
1930–1931	294	148	442
1931–1932	371	128	499

1932-1933	447	-	447
1933-1934	439	-	439
1934-1935	407	-	407
1935-1936	429	-	429
1936-1937	781	-	781

Yücel, 1994:573-574'deki bilgilerden elde edilmiştir.

Tablo 25'de görüldüğü üzere Bursa Ortaokulu 1932-1933 eğitim yılından sonra kız öğrenci almamıştır.

1926–1927 eğitim yılında Kars Ortaokulu da karma eğitim vermeye başlamıştır. Fakat kızlara ayrı dersane açılarak kız ve erkekler ayrı dersanelerde okutulmuşlardır. 1928–29 ders yılı sonunda okuldan 6 kız ve 11 erkek öğrenci mezun olmuştur (Yücel, 1994:505). Fakat Kars Ortaokulu öğrenci ve öğretmen sayıları incelendiğinde okulda 1926-1927 eğitim yılında 8 erkek öğretmen ve 46 erkek öğrenci bulunduğu görülmektedir. Ayrıntılı bilgi Tablo 26'da verilmiştir.

Tablo 26. Kars Ortaokulu Öğrenci ve Öğretmen Sayıları

Eğitim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen		Öğrenci	
		Erkek	Kız	Erkek	Kız
1926–1927	1	8	-	46	-
1934–1935	1	-	-	284	41
1939–1940	3	31	3	910	118
1944–1945	4	30	12	744	161
1949–1950	5	27	18	649	531

Millî Eğitimde 50 Yıl Adlı kitaptaki verilerden elde edilmiştir.

Kars Ortaokulu ile ilgili olarak Yücel'in (1994:61) Cumhuriyet dönemi ortaokullarıyla ilgili oluşturduğu tabloda Kars Ortaokulu'nun kapandığı görülmektedir.

1927-1928 Devlet Salnamesine göre Bolu merkez kazasında 185 öğrencili bir karma ortaokul, Çanakkale merkez kazasında 40 öğrencili bir karma ortaokul, Kocaeli'nde 106 öğrencili bir karma ortaokul, Giresun'da 120 öğrencili karma ortaokul bulunmaktadır (Alp, 2009).

1933-1934 ders yılında açılan Ordu Ünye Ortaokulu'nda birinci sınıfa başlayan öğrenciler A ve B şubesi olmak üzere iki şubeye ayrılmışlardır. Fakat Tablo 27'de de görüleceği üzere bazı eğitim yıllarında bir şubede kız varken erkek öğrenci, erkek öğrenci varken kız öğrenci bulunmamaktadır (Yücel, 1994:632). Bu bilgiler bize okulun karma eğitim verdiğini fakat tüm şubelerinde karma eğitim yapılmadığını göstermektedir.

Tablo 27. Ordu-Ünye Ortaokulu 1. Sınıfa Başlayan Öğrenci Sayıları

Yıllar	A Şubesi		B Şubesi		Toplam
	E	K	E	K	
1933-1934	35	11	33	-	79
1934-1935	21	9	32	-	62
1935-1936	21	9	21	8	59
1936-1937	50	11	-	-	61
1937-1938	-	46	32	14	92

Yücel, 1994:632'deki tablodan elde edilmiştir.

Bazı ortaokullardaki öğrenci sayılarına bakmak karma eğitimin nasıl uygulandığının görülmesi açısından önemlidir. Örneğin, 1928-29 ders yılında Aydın Ortaokulu'nda 47 kız ve 75 erkek öğrenci bulunmaktadır. 1932-1933 eğitim döneminde Manisa Ortaokulu'nda 269 erkek, 56 kız öğrenci vardır. 1933 yılında açılan Çanakkale Biga Ortaokulu eğitime 27 kız, 50 erkek öğrenciyle ve Karaman Ortaokulu da 3 kız, 82 erkek öğrenciyle eğitime başlamıştır. 1936-1937 ders yılında Ağrı Karaköse Ortaokulu 10 kız ve 80 erkek öğrenci mevcuduyla açılmıştır. 1936-1937 ders yılında Çorlu Ortaokulu 21 kız ve 78 erkek öğrenci ile eğitime açılmıştır. 1937-1938 yılında açılan okullardan Beyoğlu Ortaokulu'nun öğrenci sayısı 206 kız, 419 erkek öğrenci

olmak üzere 625 ve Turgutlu Ortaokulu'nun ise 40 kız, 213 erkek olmak üzere 253'tür. 1938 yılında Ankara İkinci⁹ Ortaokulu'nun 128 kız ve 415 erkek öğrencisi vardır (Yücel, 1994:563-652).

Tablo 28. Karma Eğitim Yapan Resmî Ortaokullar (1927–1936)

Okullar	1927-1928	1928-1929	1929-1930	1930-1931	1931-1932	1932-1933	1933-1934	1934-1935	1935-1936
Adana	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Adapazarı	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Akhisar	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Artvin	-	-	-	-	M	M	M	M	M
Ayvalık	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Bartın	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Bayburt	-	M	M	M	M	M	M	M	M
Bergama	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Biga	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Bilecik	-	-	-	-	-	M	M	M	M
Buca	-	-	-	M	M	M	M	M	M
Burdur	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Bursa	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Çanakkale	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Çatalca	-	-	-	-	-	M	M	M	M
Develi	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Düzce	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Edremit	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Elbistan	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Emirgan	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Erzincan	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Eyüp	M	M	M	M	M	M	M	M	M

⁹ 1935-1936 eğitim yılının başında öğrenci sayısı mevcut ortaokulların alabileceğinden çok fazlaydı. Dolayısıyla, 1938 yılında İstanbul'da üç, Ankara'da bir ortaokul daha açılmıştır. Açılan okulların isimlerine açılma sırasıyla birinci, ikinci üçüncü vb. isimler eklenmiştir. Örneğin Ankara Birinci Ortaokulu ismi, Ankara Erkek Ortaokuluna verilmiştir.

Gelibolu	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Giresun	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Heybeliada	-	-	-	-	-	M	M	M	M
Hopa	-	-	-	-	-	-	M	M	M
İnegöl	-	-	-	-	-	M	M	M	M
İnönü	-	-	-	-	-	-	-	-	M
İskilip	-	-	-	-	-	-	M	M	M
İzmir	M	M	M	M	M	M	M	M	M
İzmit	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Kadıköy III	-	-	-	-	-	-	-	-	M
Karaman	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Karşıyaka	-	-	-	-	-	M	M	M	M
Kırklareli	-	M	M	M	M	M	M	M	M
Kilis	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Kumkapı	-	-	-	-	-	-	-	-	M
Mardin	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Merzifon	-	-	-	M	M	M	M	M	M
Milas	-	-	-	-	-	M	M	M	M
Nazilli	-	-	-	-	-	M	M	M	M
Nevşehir	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Ordu	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Osmaniye	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Ödemiş	-	-	-	-	-	M	M	M	M
Simav	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Sinop	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Sivas	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Tarsus	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Tekirdağ	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Tokat	M	M	M	M	M	M	M	M	M
Ünye	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Zile	-	-	-	-	-	-	M	M	M
Zonguldak	M	M	M	M	M	M	M	M	M

Yücel, 1994:59-61'deki tablolardan elde edilmiştir

Tablo 28’de 1927-1936 yılları arasında sadece karma eğitim uygulaması yapılmış okullar verilmiştir. Tablodan hangi karma ortaokulun ne zaman açıldığını görmekteyiz. Yıllar geçtikçe açılan karma ortaokul sayısını da artığı görülmektedir. Bu da karma eğitimin Bakanlık ve toplum tarafından kabullenildiğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Bazı şehirlerde yeni açılan okullar karma olarak açılmış bazılarında ise kız ve erkek okullarının karma yapılması şeklinde olmuştur. Fakat Tablo 29’da da görüleceği üzere bazı şehirlerdeki ortaokullar karma eğitim verirken tekrardan erkek ve kız ortaokullarına dönüştürülmüştür. Bolu, İstanbul Kız, Kastamonu ve Üsküdar ortaokulları böyle okullar arasındadır.

Tablo 29. Karma Eğitim Yaparken Erkek ve Kız Ortaokullarına Dönüştürülen Okullar

Okullar	1927-1928	1928-1929	1929-1930	1930-1931	1931-1932	1932-1933	1933-1934	1934-1935	1935-1936
Bolu	M	M	M	M	M	E	E	M	M
İstanbul Kız	M	M	K	K	K	K	K	K	K
Kastamonu	K	K	K	K	M	K	K	K	K
Üsküdar	-	-	-	E	M	E	E	E	E

Yücel, 1994:59-60'daki tablolardan elde edilmiştir

Bolu Ortaokulu 1927–1928 eğitim yılında karma olarak açılmış 1932-1933 eğitim yılında erkek ortaokuluna, iki yıl sonra da tekrar karma okul olmuştur. Bolu Karma Ortaokulu’nun 1936-1937 öğretim yılındaki öğrenci sayısı Kazan’ın (2009) tespitlerine göre 198’i erkek 73’ü kız olmak üzere toplam 271 öğrencidir.

İstanbul Kız Ortaokulu da 1927-1928 ve 1928-1929 eğitim yılında karma, daha sonraki yıllarda kızlara mahsus bir ortaokuldur. Kastamonu

Ortaokulu kızlara mahsusken 1931-1932 eğitim yılında karma olmuş ve ertesi yıl tekrardan kızlara mahsus olmuştur. Üsküdar Ortaokulu ise 1930-1931 yılında erkek ortaokulu olarak açılmış, ertesi yıl karma olmuş ve 1932-1933 eğitim yılında da tekrardan erkek ortaokulu olmuştur. Bu durumla ilgili olarak Cicioğlu (1983), “1927-1928 öğretim yılından itibaren ilk defa karma öğretime (muhtelit tedrisat) geçilmiştir. Ancak, sonraki yıllarda karma okullarda kız öğrenci sayısında azalma görüldüğü için, 1929-1930 yıllarında karma öğretimin hızı azaltılmış, bazı karma okullar önceki durumuna çevrilmiştir.” demektedir. Bolu, İstanbul, Kastamonu ve Üsküdar ortaokulları bu düşünceden dolayı karmadan tek cinsli okullara dönüştürülmüş olabilir.

Tablo 30. Karma Eğitim Yaparken Kapanan Ortaokullar

Okullar	1927-1928	1928-1929	1929-1930	1930-1931	1931-1932	1932-1933	1933-1934	1934-1935	1935-1936
Afyon	M	M	M	-	-	-	-	-	-
Antalya	M	M	M	M	M	-	-	-	-
Çenberlitaş	-	-	-	M	M	-	-	-	-
Denizli	E	M	M	M	M	M	-	-	-
Diyarbakır	E	E	E	E	M	M	-	-	-
Eskişehir	M	M	M	-	-	-	-	-	-
Gaziantep	M	M	M	M	M		-	-	-
Kars	E	M	M	M	M	M	-	-	-
Kütahya	E	M	M	M	M	M	-	-	-
Malatya	M	M	M	M	M	M	-	-	-
Vefa	E	E	E	E	E	M	-	-	-
Yozgat	E	M	M	M	M	M	-	-	-

Yücel, 1994:59-61'deki tablolardan elde edilmiştir

Tablo 30'da görüleceği üzere bazı okullar da kapatılmıştır. Afyon, Antalya, Çenberlitaş, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir, Gaziantep, Kars, Kütahya, Malatya, Vefa ve Yozgat ortaokulları tamamen kapatılmıştır.

Kapanan ortaokullar, 1933-34 yılında karma eğitime geçilen liseler bünyesinde değerlendirilmiş olabilir. Dolayısıyla bu ortaokulların bazıları kapanmamış sadece lise bünyesinde gösterildiğinden kapanmış gibi görünmektedir. Örneğin, Yücel (1994), Kars Lisesi ile ilgili açıklama yaparken, Kars Lisesi'nin 1933-1934 eğitim yılında 32'si kız olmak üzere 411 öğrenciyle eğitime başladığını ve ilk mezunlarının 1935-1936 eğitim yılında 1 kız ve 19 erkek öğrenci olduğunu söylemektedir (Yücel, 1994:505).

Erkek veya kız ortaokulu iken karma okullara dönüştürülen ortaokullar da bulunmaktadır. Bu ortaokullar karma eğitime geçilmesiyle birlikte erkek veya kız öğrenci almaya başlayarak karma olmuşlardır.

Tablo 31. Karma Eğitim Okullarına Dönüştürülen Erkek ve Kız Ortaokulları

Ortaokullar	1927-1928	1928-1929	1929-1930	1930-1931	1931-1932	1932-1933	1933-1934	1934-1935	1935-1936
Aksaray	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Akşehir	-	-	E	M	M	M	M	M	M
Amasya	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Ankara II	-	-	-	K	K	K	K	-	M
Aydın	-	-	E	E	M	M	M	M	M
Bitlis	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Çankırı	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Çorum	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Davutpaşa	E	E	E	E	E	E	E	E	M
Denizli	E	M	M	M	M	M	-	-	-
Diyarbakır	E	E	E	E	M	M	-	-	-
Edirne	K	K	K	K	K	M	M	M	M

Elazığ	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Gaziosmanpaşa	E	E	E	E	M	M	M	M	M
Gelenbevi	E	E	E	E	E	M	M	M	M
Gümüşhane	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Isparta	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Kars	E	M	M	M	M	M	-	-	-
Kırşehir	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Konya	K	M	M	M	M	M	M	M	M
Kütahya	E	M	M	M	M	M	-	-	-
Manisa	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Maraş	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Mersin	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Muğla	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Niğde	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Rize	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Siirt	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Silifke	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Şebinkarahisar	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Urfa	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Uşak	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Van	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Vefa	E	E	E	E	E	M	-	-	-
Yalvaç	E	M	M	M	M	M	M	M	M
Yozgat	E	M	M	M	M	M	-	-	-

Yücel, 1994:59-61'deki bilgilerden elde edilmiştir

Tablo 31'de görüldüğü üzere okulların birçoğu 1928-1929 eğitim yılında karma hâle getirilmiştir. Davutpaşa Ortaokulu, tablodaki okullar içinde en son karma hâline dönüşen okuldur. Ayrıca daha çok erkek ortaokulları karma hale dönüştürülmüştür. Bu bilgi bize kızların ilkokulların üstünde eğitim almaları için yeteri kadar kız ortaokulu olmadığını göstermektedir.

1927-1936 yılları arasındaki ortaokul sayılarındaki değişime bakıldığında kız ve erkek ortaokul sayıları giderek azalırken karma ortaokul sayısının hızla arttığı görülmektedir. Bu duruma ait bilgiler Tablo 32’de verilmiştir.

Tablo 32. Resmî Ortaokul Sayıları¹⁰ (1927-1936)

Okullar	1927-1928	1928-1929	1929-1930	1930-1931	1931-1932	1932-1933	1933-1934	1934-1935	1935-1936
Erkek	34	7	10	10	5	5	6	6	5
Kız	12	9	12	14	11	13	14	12	10
Karma	25	55	53	55	61	65	79	80	85
Toplam	73	71	75	79	77	83	99	98	100

Yücel, 1994:68’deki tablodan elde edilmiştir.

1933-1934 ders yılında açılan Ordu Ünye Ortaokulu’nda birinci sınıfa başlayan öğrenciler A ve B şubesi olmak üzere iki şubeye ayrılmışlardır. Fakat Tablo 27’de de görüleceği üzere bazı eğitim yıllarında bir şubede kız varken erkek öğrenci, erkek öğrenci varken kız öğrenci bulunmamaktadır (Yücel, 1994:632). Bu bilgiler bize okulun karma eğitim verdiğini fakat tüm şubelerinde karma eğitim yapılmadığını göstermektedir.

Tablo 27. Ordu-Ünye Ortaokulu 1. Sınıfa Başlayan Öğrenci Sayıları

Yıllar	A Şubesi		B Şubesi		Toplam
	E	K	E	K	
1933-1934	35	11	33	-	79
1934-1935	21	9	32	-	62
1935-1936	21	9	21	8	59

¹⁰ 1936 yılından sonraki sayısal gelişmeler tablolaştırılmamış ve aşağıda bilgiler verilerek tartışılmıştır.

1936-1937	50	11	-	-	61
1937-1938	-	46	32	14	92

Yücel, 1994:632'deki tablodan elde edilmiştir.

1938 Maarif İstatistiğine göre Türkiye'nin 63 vilayetinde toplam 132 ortaokul vardır. Bu okulların 35'i İstanbul'dadır. İstanbul'daki 35 ortaokulunda 9'u karmadır (Ergin, 1977:2074). İstanbul'da bulunan karma ortaokulların listesi ve öğrenci sayıları Tablo 33'te gösterilmiştir.

Tablo 33. İstanbul Karma Ortaokulları ve Öğrenci Sayıları (1938)

İlçe-Semt	Erkek	Kız	Toplam
Beykoz	256	129	385
Beyoğlu	444	217	661
Çatalca	121	43	169
Eyüp	583	213	796
Heybeliada	86	57	143
Kadıköy (Üçüncü)	599	226	825
Karagümrük	265	99	364
Pendik	214	86	282
Üsküdar (Üçüncü)	228	118	341
Toplam	2796	1188	3984

Ergin, 1977:2074'deki bilgilerden elde edilmiştir.

Tablo 33'te de görüleceği üzere bazı ilçe ve semtlerin yanında üçüncü gibi bir ifade bulunmaktadır. Bu, adı geçen ilçe veya semtte açılan üçüncü ortaokul olduğunu göstermektedir.

Ergin (1977:2074), karma ortaokulların olmasını “okulların adlarından da anlaşılacağı üzere buldukları yerlerin şehir merkezine ve kalabalık

semtlere uzak olduğunu ve orta tahsili takip edecek öğrenci sayısının yeniden bir kız orta mektebi açtıracak sayıda olmayışına” bağlamaktadır.

1940-1941 ders yılında faal olan resmî ortaokul sayısı 142’dir. Bu okullarda 24990 kız ve 69939 erkek olmak üzere 94229 öğrenci eğitim almaktadır (Ergin, 1977:2067; Cicioğlu, 1985).

1950-1951 ders yılındaki resmî ortaokul sayısı 362’dir. Bu okulların 37’si erkek, 18’i kız ve 307’si karma ortaokuldur (1950-1951 Millî Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri).

Lise

Bu dönemde İstanbul dışında ilk kız sultanisi 1922 sonunda İzmir’de, ikincisi Ekim 1923’te Ankara’da açılmıştır. Sultaniler, 5 veya 6 yıllık ilköğretim üzerinde birinci devresi 4, ikinci devresi 3 yıl olmak üzere öğretim yapıyorlardı (Akyüz, 2013).

1923-1924 öğretim yılı başında ülkedeki lise sayısı 23, öğretmen sayısı 513 ve öğrenci sayısı 1241’dir (Cicioğlu, 1985; Duman, 1991:28).

Maarif Vekâleti Mecmuası’nın 1 Mayıs 1926 tarihli 7. sayısında Türk Maarif sisteminde on yıllık bir gelişmeyi hedef alan “Maarif Teşkilâtı Hakkında Lâyiha¹¹” başlığı adı altında yayımlanan bir tasarı bulunmaktadır. Bu tasarı eğitimcilerden ve düşünürlerden istenen projelerden biridir. Tasarıda eğitimin bütün konularına yer verilen kısa bir girişten sonra eğitim sorununun yalnız pedagojik bir konu olmadığı ve on yıllık bir gelişme programına ihtiyaç olduğu belirtilmekte, bu programın nasıl hazırlanacağı ve hazırlayacak ilmi heyetin kimlerden oluşacağı açıklanmaktadır. Ayrıca eğitimde yeni bir sisteme gidilmesi gerektiği, tek okul ilkesi, eğitim müzesi, öğretmen yetiştirme sorunları vb. konularda yer almaktadır. Söz konusu tasarıda konumuzla ilgili olarak; kızların öğrenimlerindeki eksiklikler, liselerin ilk iki sınıfının bütün

¹¹ Niyazi Altunya (2006), bu yazının Sadrettin Celal Antel’e ait olduğunu belirtmektedir. Engin Tonguç (2007) ise bu tasarıнын (layihanın) yazarlarından birinin Zeki Mesut Alsan olduğunu ve diğer yazarın adının verilmediğini söylemektedir.

öğrenciler için karma olması, kızların erkeklerle karma eğitim ve öğretim görme zorunluluğu gibi konular yer almıştır. Ayrıca tasarı “Bakanlığa gönderilmiş raporlar arasında dikkate değer görüldüğü için dergiye konmuştur” notu ile yayınlanmıştır (Maarif Vekâleti Mecmuası, 1 Mayıs 1926)

15-29 Temmuz 1930 tarihleri arasında gerçekleşen Müfettişler ve Eminler Kongresi’nde komisyon tarafından hazırlanan 16 Numaralı proje karma eğitimin liselerde uygulanması üzerinedir. İhsan Bey, Selim Sırrı Bey, Ali Rıza Bey, A. Hilmi Bey, Münif Kemal Bey ve Celil Bey’den oluşan komisyonun raporu şu şekildedir.

“Muhtelit tedrisatın liselere teşmiline komisyonumuz taraftar değildir. Orta mekteplerde kat’i zaruret olduğu takdirde muhtelit tedrisata cevaz verilebilir. Fakat bunun için de mekteplerde hususi tertibat alınmalıdır. Ve her şeyden evvel mektep binası ve bahçeleri bu nevi tertibatı almağa müsait bulunmalıdır. Hatıra gelen tertibat şunlardır:

A) Mümkün olan yerde teneffüshaneler, bahçeler ayrılmalıdır.

B) Muhtelit orta mektepler kuvvetli talim ve idare unsurları ile teçhiz edilmelidir.

C) Bu kabil mekteplerde münhal ders bulunmamalıdır.

D) Bu mekteplerde müdür erkek ise muavinin kadın, müdür kadın ise muavinin erkek olması tercihe şayandır.

E) Muhtelit mekteplerde çocukların terbiyevi ve sıhhi vaziyeti tetkik olunmalıdır.

F) Muhtelit tedrisat için lazım gelen rehber yazılmalıdır.”

Muhtelit tedrisat ilgili olarak Celil Bey, Ali Rıza Bey, Selim Sırrı Bey, Habib Bey, Muzaffer Bey, Ragıp Bey, Fuat Bey, Cevat Bey, Rıdvan Nafiz Bey, İhsan Bey söz almışlardır. Konuyla ilgili olumlu ve olumsuz birçok görüşleri sürülmüştür. Fakat kongre reisinin de dediği gibi görüşlerin “... hiçbir sureti kat’iyede muhtelit tedrisatın aleyhinde değildir.” (Maarif Vekâleti Mecmuası, 1930)

15-29 Temmuz 1930 tarihleri arasında gerçekleşen Müfettişler ve Eminler Kongresi’nde yaşanan karma eğitimle ilgili tartışmalara tezin diğer bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Liseler için de karma eğitime ancak 1934-1935 öğretim yılından itibaren geçilebilmiş, tek lisesi olan yerlerdeki 19 lisede karma öğretime başlanılmıştır (Ergün, 1997:83; Akyüz, 2013).

Yücel (1994), 1934-1935 öğretim yılında karma eğitime geçen liselerin Antalya, Afyonkarahisar, Balıkesir, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Kars, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kütahya, Malatya, Samsun, Sivas, Trabzon, Yozgat liseleri olduğunu belirtmiştir. Bu da Ergün'ün (1997:83) ve Akyüz'ün (2012) söylediği 19 rakamıyla örtüşmektedir.

Bu 19 liseden biri olan Sivas Lisesi'nin karma eğitime geçtiğine dair 4 Kasım 1935 tarihli Akşam gazetesinde "Sivas lisesine kız talebe de alınıyor" haberi yer almaktadır. Haberde liseye bu yıl kırka yakın ve son sınıfa da birkaç kız öğrencinin kaydolduğunu ve derse başladıkları bilgileri yer almaktadır.

1934-1935 öğretim yılında karma eğitime geçen liselerden birinin incelenmesi uygulamanın nasıl gerçekleştiğinin görülmesi açısından önemlidir. Bununla ilgili olarak Kastamonu'daki lise öğrenci ve mezun sayıları örnek olarak gösterilebilir. Çünkü Kastamonu Lisesi de karma eğitime geçen 19 liseden biridir. Kastamonu Lisesi ile ilgili sayısal veriler Tablo 34'te verilmiştir.

Tablo 34. Kastamonu Lisesi Öğrenci Sayıları

Yıllar	Öğrenci Sayısı			Mezun Sayısı		
	E	K	T	E	K	T
1923-1927	176	-	176	9	-	9
1927-1935	465	-	465	26	-	26
1935-1940	689	44	733	55	8	63
1940-1945	712	66	778	86	19	105
1945-1950	509	42	551	93	9	102

Kastamonu 1973 İl Yıllığı'ndan alınmıştır.

Yücel (1994), Kars Lisesi ile ilgili açıklama yaparken, Kars Lisesi'nin 1933-1934 eğitim yılında 32'si kız olmak üzere 411 öğrenciyle eğitime başladığını ve ilk mezunlarının 1935-1936 eğitim yılında 1 kız ve 19 erkek öğrenci olduğunu söylemektedir (Yücel, 1994:505).

Yücel (1994), 1938'de yazdığı "Türkiye'de Ortaöğretim" adlı kitabındaki bilgilere göre lise sayısı 36'dır. Fakat Ergin'in (1977) 1938 Maarif İstatistiğinden elde ettiği bilgilere göre Türkiye'nin 63 vilayetinde toplam 42 lise vardır. Bu okulların 12'si İstanbul'dadır. İstanbul'da hiç karma lise yoktur (Ergin, 1977:2075).

Yine bazı liselerdeki öğrenci sayılarına bakıldığında 1937-38 ders yılında Balıkesir Lisesi'nin son sınıf fen şubesinde 14 erkek, 1 kız ve son sınıf edebiyat şubesinde 41 erkek, 7 kız öğrenci öğrenim görmektedir. Gaziantep Lisesinde de 700 erkek ve 100 kız öğrenci öğrenim görmektedir (Yücel, 1994:484-491).

1940-1941 ders yılında faal olan resmî lise sayısı 44'dür. Bu okullarda 5126 kız ve 17817 erkek olmak üzere 22943 öğrenci eğitim almaktadır (Ergin, 1977:2067; Cicioğlu, 1985).

1950-1951 ders yılındaki resmî lise sayısı 59'dur. Bu okulların 11'i erkek, 9'u kız ve 39'u karma lisedir (1950-1951 Millî Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri).

Mesleki ve Teknik Eğitim

1923-1924 öğretim yılı başında ülkedeki mesleki teknik okul sayısı 63, öğretmen sayısı 583 ve öğrenci sayısı 6547'dir (Duman, 1991:28).

İnas Sanayi-i Nefise Mektebi 13 Ocak 1923 tarihinde kapatılarak, öğrencilerinin erkeklerin devam ettiği Sanayi-i Nefise Mektebi'ne devam etmeleri kararlaştırılmıştır. Bu karar üzerine İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nin

eşyaları erkek kısmına aktarılarak bu iki okul birleştirilmiş ve Sanayi-i Nefise Mekteb-i Ali'si Müze-i Hümayun'a bağlanmıştır (Erdem, 2007).

Resmî adı “Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane” olan okul, resmî yazışmalarda ve halk arasında “Sanayi-i Nefise Mekteb-i Ali'si” adı ile anılmıştır. 1926 yılının yazında Cemile Sultan Sarayı'na taşınan akademi, kız ve erkek öğrencileriyle birlikte ilk defa büyük, rahat ve kalıcı bir binada olmanın huzurunu yaşamıştır. 1928 yılında (yeni harflerin de kabulü ile mektep kelimesinin yerine akademi denilerek) yazışmalarda “Sanayi-i Nefise Akademisi” olarak isimlendirilmiş, sonra da “Güzel Sanatlar Akademisi” ismi yerleşerek kullanılmaya başlanmıştır (Karakaya, 2006).

1884 yılında İstanbul'da açılan Ticaret Okulu, 3 Aralık 1913'te yeni nizamname ile düzenlenmiş ve 1917 Eylülünde kız öğrenciler için Kız Darülfünûnu binasında Ameli Ticaret İnas Şubesi açılmıştır. Ticaret okulu 1924 yılında karma okul haline gelmiştir (Unat, 1964:80).

Umumi Meclis İstanbul'da ikisi kızlara ve üçü erkeklere mahsus olmak üzere beş Ameli Hayat Mektebi açmak istemişse de birisi kızlara ötekisi erkeklere mahsus olmak üzere ancak ikisini açabilmiş ve sonunda bunları da birleştirerek muhtelit tedrisatta bulunmuştur. Okul 1932'de karma olmuştur. Sonra 2 sınıf eklenerek bir İktisat Lisesi haline getirilmiştir. Bu suretle İktisat Lisesi olunca Lise için vilayet hususi idaresi bütçesinden para vermek büsbütün kanunlara aykırı bir vaziyet aldığından 1936'da kaldırılmıştır (Ergin, 1977:2134-2135).

1927'ye kadar meslek ve sanat okulları açma, yürütme işi il ve belediye idarelerinin sorumluluğundaydı. 1934'lerden itibaren çok sayıda Erkek, Kız Sanat ve Yapı Enstitüleri, Ticaret Ortaokulları açılmıştır (Akyüz, 2013). 1927- 1928 öğretim yılında 9 erkek, 2 kız teknik öğretim okulu varken 1938-1939 öğretim yılında 11 erkek ve 11 kız teknik öğretim okulu vardır (Doğramacı, 1989). Okulların adlarından da anlaşılacağı üzere meslek okullarında karma eğitim yapılmamıştır.

Tapu ve Kadastro Meslek Okulu 1930-1931 eğitim yılında 119 öğrenci ile eğitime başlamıştır. Bir sonraki yıl okula kız öğrenciler de alınmıştır. İlk yıl okula 3 kız öğrenci alınmıştır. Maliye meslek okuluna da 1930-1931 eğitim yılında öğrenci almaya başlamıştır. Her iki okulda da karma eğitim yapıldığı görülmektedir. Öğrenci sayıları ile ilgili ayrıntılı bilgiler Tablo 35'te gösterilmiştir.

Tablo 35. Tapu ve Kadastro ile Maliye Meslek Okullarındaki Öğrenci Sayıları

Eğitim Yılı	Tapu ve Kadastro		Maliye	
	E	K	E	K
1930-1931	119	-	113	2
1931-1932	75	3	82	-
1932-1933	54	1	65	-
1933-1934	95	1	97	2
1934-1935	93	2	121	-
1935-1936	117	4	134	-
1936-1937	128	3	133	1
1937-1938	104	2	99	-
1938-1939	75	1	84	-
1939-1940	90	7	72	-
1940-1941	95	14	83	1
1941-1942	85	9	149	3
1942-1943	69	9	190	4
1943-1944	111	3	139	4
1944-1945	135	-	160	3
1945-1946	61	-	172	4
1946-1947	104	-	174	4
1947-1948	130	-	171	4
1948-1949	148	-	108	2

Millî Eğitim Hareketleri 1927-1966 s.37

Mesleki-teknik eğitimde kızlar ve erkekler için iki başlı yapı ayrılığın kaldırılması ne zaman gündeme gelse güçlü tepkilerle karşılaşmıştır. Bu tepkiler temelde, kız teknik öğretimin, geleneksel çevrelerden kızlar için laik eğitim şansını sağladığı, bu bağlamda eğitimde bir türlü olumlu ayrımcılık ya da kota niteliği taşıdığı yönündedir (Tan, 1994:92).

Cumhuriyetin eğitim sistemindeki kızlar için bir “alternatif eğitim” olanağı daha baştan beri var olmuştur. Bu olanak mesleki teknik eğitim içinde kız teknik öğretim kapsamında gerçekleşmiştir. İlkokul sonrasında kısa yoldan mesleğe hazırlama amacını güden mesleki-teknik orta öğretimde kızlar için öngörülen bu tür, “hem üretici hem ev kadını” yetiştirmeye yönelmiştir. Böylece eşit ve karma eğitim ilkelerine dayalı eğitim reformu kadın eğitimini yaygınlaştırma çabasında bir boyutuyla geleneksel kesimlerin özlem ve değerleriyle uzlaşmıştır. Ergenlik çağına gelmiş kızların erkeklerden ayrı mekânlarda okumasını; eş-anne-ev kadını rolünün gerektirdiği bilgileri almasını isteyen, sadece bu rollerin uzantısı olan işlerde çalışmasına izin veren kesimlerin de böylece sistemle bütünleşmesi amaçlanmıştır (Tan, 1994:91-92).

4.3.3.3. Yükseköğretim

I. Dünya Savaşı yıllarında, erkek öğrencilerden ayrı saatlerde Darülfünûn dersleri görmeye başlayan Türk kızları, Millî Mücadele yıllarından itibaren, erkek öğrencilerle beraber üniversite eğitimi görme hakkını elde etmişlerdir. Cumhuriyet dönemine girildiğinde, bayan öğrencileri kabul etmeyen hiçbir fakülte kalmamıştır. Tezde incelen dönem içerisinde İstanbul, Ankara, İstanbul Teknik olmak üzere sadece üç üniversite bulunduğundan bu üniversitelerdeki karma eğitimle ilgili sayısal gelişmelere alt başlıklar hâlinde yer verilmiştir.

İstanbul Üniversitesi

Cumhuriyet'in ilanından sonra 21 Nisan 1924 yılında 499 sayılı kanunla üniversite İstanbul Darülfünûnu olarak isim değiştirmiş ve kuruma tüzel kişilik verilmiş ve 7 Ekim 1925 talimatnamesiyle de idari ve ilmi özerklik resmiyete kavuşmuştur (Çaycı, 1992).

1925-1926 Devlet Salnamesi'ne göre İstanbul Üniversitesinin 1924-1925 ders yılındaki öğrenci durumu şöyledir: Fen Fakültesi matematik şubesinde 7, fizikte 8, tabii bilimlerde 48, kimyada 26, madeniyatta 4 devam eden kız öğrenci vardır, Tıp Fakültesinde 17, Ebe Okulunda 204, Dişçi Okulunda 4, Hukuk Fakültesinde 23 kız öğrenci okumaktadır.

Tablo 36. İstanbul Darülfünûnu 1924–1925 Ders Yılı Öğrenci Sayısı

Fakülte Adı	Bölüm	Kız	Erkek
Fen Fakültesi	Riyaziye	79	14
	Fizik	57	12
	Tabiiye ve Hayâtiyye	84	61
	Kimya	148	35
	Madeniyat	11	4
Tıp Fakültesi (askerî)	Tıp	338	17

öğrenciler hariç)	Ebe Okulu	-	294
	Eczacı Okulu	297	-
	Dişçi Okulu	339	4
Hukuk Fakültesi		488	23

Taşkıran, 1973:156'den alınmıştır.

Atatürk, Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü A. Malche'yi Türkiye'ye davet etmiş ve kendisinden üniversite ile ilgili bir rapor hazırlamasını istemiştir. Malche'nin 1 Haziran 1932 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığına sunduğu rapor Darülfünûn'un ıslahatı için köklü değişikliklerin yapılması ve bilimsel zihniyetin oluşturulması gerektiği üzerinedir. Mustafa Kemal Atatürk, Malche Raporu'nda yer alan tüm hususları benimsemiş ve uygulamaya koymuştur. Bunun sonucu olarak 31 Mayıs 1933 tarihinde 2252 sayılı kanun gereğince Darülfünûn kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi 1 Ağustos 1933 tarihinde oluşturulmuştur. O tarihten 1 Mayıs 1934 yılına kadar da geçici olarak üniversitenin başına Millî Eğitim Bakanı getirilmiştir (Akyüz, 2013).

6 Haziran 1933 tarih 2252 nolu yasayla kurulmuştur (Ataunal, 1998:22). 1930–1931 ders yılında ise Edebiyat Fakültesinde toplam 155 kız öğrenciye karşılık 129 erkek öğrenci vardır. Fen Fakültesinde 90, Hukuk Fakültesinde 72, Tıp Fakültesinde 11 öğrenci bulunmaktadır.

Tablo 37. İstanbul Üniversitesi Öğrenci Sayıları

Eğitim Yılı	Edebiyat		Fen		Hukuk		İktisat		Tıp	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
1927-28	155	107	365	107	429	31	-	-	367	46
1928-29	136	101	342	125	520	35	-	-	361	32
1929-30	95	76	200	40	757	69	-	-	386	12
1930-31	129	155	371	90	751	72	-	-	387	11
1931-32	127	152	377	88	1027	138	-	-	512	17
1932-33	133	186	580	146	1241	200	-	-	654	18

1933-34	122	167	760	226	1082	196	-	-	849	35
1934-35	161	206	620	238	991	173	-	-	1332	66
1935-36	146	189	746	272	985	177	-	-	1303	85
1936-37	161	229	999	354	997	164	104	14	1466	114
1937-38	188	292	946	368	922	193	229	85	1574	130
1938-39	204	377	1009	389	887	214	408	116	1701	159
1939-40	235	547	1187	401	1184	276	522	119	1806	194
1940-41	353	683	1339	414	1419	330	471	119	2006	235
1941-42	463	806	1865	521	1536	402	500	90	2243	287
1942-43	516	898	1637	528	2099	430	719	142	2619	366
1943-44	528	931	1622	507	2589	507	789	182	2873	394
1944-45	708	1059	1961	595	2169	425	818	172	2879	378
1945-46	737	1045	1673	509	1741	235	519	78	2627	331
1946-47	835	1230	1429	489	1962	286	801	99	2608	314
1947-48	1001	1267	1499	423	2887	384	1240	122	2837	303
1948-49	1050	1302	1399	496	3177	467	1356	125	2192	200
1949-50	841	1077	1488	590	3259	513	1076	101	2695	265

Millî Eğitim Hareketleri 1927-1966 s.66

1949-1950 ders yılında İstanbul Üniversitesi öğrenci sayısına bakıldığında Edebiyat Fakültesindeki kız öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısını geçmektedir. Orman Fakültesinde ise hiç kız öğrenci bulunmamaktadır. 1949-1950 ders yılında İstanbul Üniversitesinde Orman Fakültesi hariç tüm fakültelerde karma eğitim yapılmaktadır. Orman Fakültesinde karma eğitimin yapılmamasının nedeni olarak kız öğrencilerinin Orman Fakültesini tercih etmemiş olabileceği düşünülmektedir.

İstanbul Teknik Üniversitesi

10 Şubat 1944 tarih 4619 nolu yasayla kurulmuştur (Ataunal, 1998:22). İstanbul Teknik Üniversitesi 1944 yılında üniversite hâline dönüştürülmüştür. Üniversitesinin incelediğimiz dönem içinde İnşaat,

Mimarlık, Makine ve Elektrik fakültesi bulunmaktadır. Öğrenci sayıları ile ilgili bilgiler Tablo 38’de verilmiştir.

Tablo 38. İstanbul Teknik Üniversitesi Öğrenci Sayıları

Eğitim Yılı	İnşaat		Mimarlık		Makine		Elektrik	
	E	K	E	K	E	K	E	K
1943-44	407	3	105	5	212	-	59	1
1944-45	416	2	118	4	228	-	75	3
1945-46	444	2	110	2	257	-	89	3
1946-47	488	3	136	12	291	1	116	7
1947-48	515	4	173	17	330	1	153	4
1948-49	609	6	200	22	365	1	178	8
1949-50	641	6	227	28	322	3	211	8

Millî Eğitim Hareketleri 1927–1966 s. 67

Tablo 38 incelendiğinde İstanbul Teknik Üniversitesi’nde 1943-1951 yılları arasında çok az kız öğrencinin eğitim aldığını fakat tüm fakültelerde karma eğitimin uygulandığını görüyoruz. Kız öğrencilerin en çok Mimarlık Fakültesinde eğitim aldığı görülmektedir.

Ankara Üniversitesi

İstanbul’da reform çalışmaları yapılırken, Ankara’da 1925’te Hukuk Mektebi, 1930’da Ziraat Enstitüsü, 1935’te Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1943’te Fen Fakültesi, 1945’te Tıp Fakültesi ve 1949’da İlahiyat Fakültesi kurulmuştur (Akyüz, 2013).

Ankara Üniversitesi, 13 Haziran 1946 tarih 4936 nolu yasayla kurulmuştur (Ataunal, 1998:22). İncelenen dönem içerisinde Ankara Üniversitesi’ne bağlı olan 7 fakülte bulunmaktadır. Öğrenci sayıları ile ilgili bilgiler Tablo 39’da verilmiştir. Bu fakültelerden Siyasal Bilgiler Fakültesi ve

İlahiyat Fakültesi Ankara Üniversitesine 1949-1950 eğitim yılında bağlanmıştır. İlahiyat Fakültesinin ilk yıl 58 erkek, 22 kız ve Siyasal Bilgiler Fakültesinin de 479 erkek, 10 kız öğrencisi vardır. 1950-1951 eğitim yılında ise İlahiyat Fakültesinin 73 erkek, 21 kız ve Siyasal Bilgiler Fakültesinin de 504 erkek, 15 kız öğrencisi vardır (Millî Eğitim Hareketleri 1927-1966).

Tablo 39. Ankara Üniversitesi Öğrenci Sayıları

Eğitim Yılı	DTCF		Hukuk		Ziraat		Fen		Tıp	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
1927-28	-	-	809	10	-	-	-	-	-	-
1928-29	-	-	616	-	-	-	-	-	-	-
1929-30	-	-	504	-	-	-	-	-	-	-
1930-31	-	-	449	22	-	-	-	-	-	-
1931-32	-	-	433	22	16	-	-	-	-	-
1932-33	-	-	435	33	65	6	-	-	-	-
1933-34	-	-	490	47	66	6	-	-	-	-
1934-35	-	-	590	62	109	15	-	-	-	-
1935-36	145	94	793	90	146	21	-	-	-	-
1936-37	318	120	828	76	164	21	-	-	-	-
1937-38	381	147	1061	106	150	19	-	-	-	-
1938-39	420	154	1380	146	148	15	-	-	-	-
1939-40	486	219	1436	144	134	15	-	-	-	-
1940-41	262	222	1202	164	184	19	-	-	-	-
1941-42	276	286	989	156	226	21	-	-	-	-
1942-43	303	379	950	141	244	18	-	-	-	-
1943-44	273	426	1182	181	277	17	24	9	-	-
1944-45	242	348	1542	202	333	16	47	15	-	-
1945-46	290	442	2028	213	416	24	56	25	284	26
1946-47	350	553	2076	264	454	26	121	50	524	45
1947-48	438	501	2487	258	410	28	130	61	755	85
1948-49	454	476	2706	286	441	26	130	67	886	141
1949-50	469	506	2581	294	473	31	133	72	1004	187

Millî Eğitim Hareketleri 1927-1966 s. 65

Tablo 39 incelendiğinde kız öğrencilerin en önce Hukuk Fakültesinde olduğu görülmektedir. Daha sonra bunu DTCF izlemiştir. 1949-1950 eğitim yılına gelindiğinde Dil ve Tarih-Coğrafya ve Fen fakültelerinde kız ve erkek öğrenci sayılarının birbirine çok yakın olduğu görülmektedir.

4.3.3.4. Öğretmen Yetiştirme

Cumhuriyet döneminde öğretmen yetiştiren kurumlar çeşitlilik gösterdiğinden ve kurumlarda uygulamalar farklılık içerdiğinden kurumlar ayrı ayrı ele alınmıştır.

İlköğretmen Okulları

İlköğretmen okulları ilk açıldıkları günden itibaren Darülmualimin ve Darülmualimat örneklerinde olduğu gibi kız ve erkekler için ayrı eğitim vermiştir. Dolayısıyla ilköğretmen okullarında Köy Enstitülerine kadarki dönemde karma eğitimin uygulanmadığı görülür.

1923-1924 ders yılında, çok sayıda fakat bina, öğretmen ve araç bakımından noksan olan öğretmen okullarının yerine az sayıda, tam teşkilatlı öğretmen okulları açma düşüncesi hâkim olmuştur. Ve bu maksatla öğretmen okullarından bazıları, daha elverişli olanlarla birleştirilerek kız öğretmen okullarının sayısı 7'ye, erkek öğretmen okullarının sayısı 13'e indirilmiş ve bunlara Mıntıka Erkek ve Kız Muallim Mektepleri denilmeye başlanmıştır (Ayas, 1948; Yücel, 1994:47).

19 Ocak 1926 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki haberde Kâzım Nami, Mustafa Necati Bey zamanında gündemde olan "muhtelit terbiye" yani karma eğitim akımından etkilenerek, ilkokullardaki öğretmen buhranının giderilmesi öğretmen okullarında karma eğitime geçilmesini teklif etmiştir: *"Yapılacak ilk iş: İlk mekteplerde muhtelit terbiyeyi kabul etmek, yani ilk mektepleri kız ve erkek namlarıyla ayırmamak, hepsini birlikte okutmaya çalışmak; sonra da, mümkün olduğu kadar kız muallim mektepleri miktarını arttırmak yahut ayrı ayrı binalarda yatırmak şartıyla, muhtelit muallim mektepleri vücuda getirmektir."* (Cumhuriyet 19 Ocak 1926).

Köy Enstitüleri

Cumhuriyet döneminde öğretmen yetiştiren kurumlardan biri de Köy Enstitüleridir. 1935 yılından itibaren gelişen köylerdeki eğitim sorununu çözme çabaları 1937’de Eğitim uygulaması ve yine aynı yıl Köy Öğretmen Okullarının açılmasıyla sürdürülmüştür. Bu hazırlık süreci artık belirli bir program dâhilinde, köydeki eğitim sorununu, köklü ve kısa bir sürede çözmeyi amaçlayan bir projeye dönüşmüştür. 17 Nisan 1940 tarihinde, TBMM’de 3803 sayılı yasayla Köy Enstitüleri yasallık kazandığında, birçok enstitünün yeri saptanmış ve kurulmaya başlanmıştır. 18 Nisan 1940 tarihli Ulus gazetesinde “Büyük Millet Meclisinin dünkü toplantısı” başlığı altında enstitülerin kurulma gerekçesi ve Bakan’ın açıklamaları yer almaktadır.

1940 yılında önce 14 yerde açılan Köy Enstitülerinin sayısı; 1944 yılında 20, 1948’de Van- Erciş Köy Enstitüsü’nün açılmasıyla toplam 21 olmuştur. Köy Enstitüleri Türkiye coğrafyasına dengeli bir şekilde dağıtılmaya çalışılarak, Türkiye, enstitülerle belirlenen eğitim bölgelerine ayrılmıştır. Kuruldukları yerin adı verilerek açılan enstitülere, çevre illerin köylerinden öğrenciler alınarak bu denge işlevselleştirilmeye çalışılmıştır. Yatılı düzende, karma eğitim Türkiye’de ilk kez Köy Enstitülerinde uygulanmıştır.

Köy Enstitüleriyle ilgili tartışmalar 1945 yılında TBMM’ye getirildi. Bu tartışmaları Meclise taşıyan Köy Enstitülerinin kurucularından Maraş Milletvekili Emin Soysal’dır. Emin Soysal, Kızılçullu Köy Enstitüsü’nün kurucusu ve son derece başarılı bir müdürü olmuş biridir. Müdürlük yaparken istifaya zorlandığından enstitülere karşı çıkmaya başladığı düşünülmektedir. Diğer taraftan Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü’nden bir grup öğrenci TBMM Başkanı Kâzım Karabekir’e enstitülerin kapatılması için bir dilekçe verilmiştir. Bu gelişmelerin arakasından Ağustos 1946’da kurulan Recep Peker kabinesinde yeni bir Millî Eğitim Bakanı yer almıştır: Reşat Şemsettin Sirer. Sirer, 21 Eylül 1946 tarihinde Köy Enstitülerinin fikir babası Tonguç’u görevden almıştır (Kaya, 2009).

Tartışmalarla ilgili Meclis'te bir konuşma yapan Sirer, enstitülerdeki, kız ve erkek öğrencilerin hemşire ve kardeş gibi terbiye, nezaket ve karşılıklı saygı içinde yaşayıp yetişeceklerini ve onun icap ettirdiği bütün tedbirleri almakta kusur etmeyeceklerini belirterek milletvekillerine güvence vermiştir. Enstitülerdeki öğrencilerin hemşire ve kardeş gibi yetişmelerini sağlamak için 9 Mayıs 1947 tarihinde bir genelge yayınlanmıştır. Genelgenin ilgili maddesinde, *“Kız erkek öğrenci münasebetlerinde yönetmelikte belirlenen esaslara göre hareket olunacaktır. Enstitü idareleri, kız öğrencilerin disiplinleri ve diğer hayati ihtiyaçları ve türlü işleriyle meşgul olmak üzere ana ve abla ruhlu bir kadın öğretmeni ayırarak, kızların kümebaşısı yapacaklardır. Bu işe ayrılan öğretmenlerin adları Bakanlığa bildirilecektir. Kız öğrencilerin yataklığı ve mütalaa odası ayrı olacaktır.”* denilmektedir (Sekmen, 2001). Bu genelgeden anlaşılacağı üzere, enstitülerde kız ve erkek öğrencilerin kaldıkları yerlerin birbirlerinden ayrılması istenmektedir. Ayrıca kız öğrencilerin başına kümebaşısı olarak atanan öğretmenlerin isimlerinin Bakanlığa bildirilecek olması da Bakanlığın bu konudaki tutumunu göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 40. Köy Enstitülerinde Sayısal Durum

Yıl	Enstitü Sayısı	Öğrenci Sayısı		
		K	E	T
1940-1941	14	438	4933	5371
1941-1942	17	705	6987	7692
1942-1943	18	837	8834	9671
1943-1944	18	1276	11563	12839
1944-1945	20	1475	12761	14236
1945-1946	20	1396	13068	14464
1946-1947	20	1336	12822	14158
1947-1948	20	1078	11814	12892
1948-1949	21	773	11244	12071
1949-1950	21	721	13251	13972

Altunya, 2009:143'ten alınmıştır.

Tablo 40 incelendiğinde kız ve erkek öğrenci sayıları açıldığından itibaren hızla artarken 1947-48 yılında azalmaya geçmesinin etkenlerinden biri de enstitülerdeki karma eğitim ile ilgili söylentiler üzerine okulların kız ve erkek olarak ayrılmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Enstitülerdeki karma eğitim sistemi 1950-1951 ders yılında sona erdirilerek kız öğrenciler Kızılçullu ve Beşikdüzü Enstitülerinde toplanmıştır (Kaya, 2009).

Akpınar Köy Enstitüsü, karma eğitim uygulamasının son kız öğrencisini 1950-51 öğretim yılı sonunda vermiştir. Köy Enstitülerindeki karma eğitim uygulamasına son verilmesi sırasında öğrenim görmekte olan 17 kız öğrenciden 9'u Kızılçullu (İzmir) Köy Enstitüsüne gönderilmiştir. Kalan 8 öğrenciden 5'i mezun olamamış, 3'ü ile ilgili olarak ise hiçbir kayda rastlanmamıştır. Köy Enstitülerinde karma eğitime son verilmesi sırasında Kızılçullu ile Beşikdüzü Köy Enstitülerinde okuyan erkek öğrenciler de diğer enstitülere dağıtılmışlardı. Akpınar Köy Enstitüsünün kütük defteri incelendiğinde 1950-51 öğretim yılında Kızılçullu Köy Enstitüsünden 73 tane, 1952-53 öğretim yılında da Beşikdüzü Köy Enstitüsünden 42 tane erkek öğrencinin naklen Akpınar Köy Enstitüsüne geldiği saptanmıştır (Turan, 2009).

Yüksek Köy Enstitüsü

Yüksek Köy Enstitüsü, Köy Enstitülerine öğretmen, bölge okullarına yönetici, gezici başöğretmen, ilköğretim müfettişi ve kesim müfettişi yetiştirmek amacıyla Ankara'da Hasanoğlan Köy Enstitüsü içinde, 1942–1943 eğitim-öğretim yılında açılmıştır (Binbaşıoğlu, 1993: 41). 1942'de İzmir (Kızılçullu), Eskişehir (Çifteler) Köy Enstitüsü'nü ilk kez bitirenlerden istekli olanlar, Yüksek Köy Enstitüsünün ilk öğrencilerini oluşturmuştur. Bu enstitüler kuruldukları anda eğitim binalarına sahiptiler. Bu nedenle diğer enstitülerin yaşadığı bazı büyük problemleri yaşamadan atlattırlardır. 1943 yılı

mezunları da bu suretle yüksek kısma alındılar. Ancak, 1944'te ve ondan sonraki yıllarda Köy Enstitülerinin geniş ölçüde verdikleri mezunlar arasından, Bakanlığın belirlediği aday sayısına göre, enstitülerin öğretmen kurullarınca seçilenler ve yapılan sınavları kazananlar Yüksek Köy Enstitüsü'ne alınmaya devam etmişlerdir (Gedikoğlu, 1971).

İlk kurulan enstitüler gibi Yüksek Köy Enstitülü öğrenciler de kendi enstitülerini kendileri yapmışlardır. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ne alınan öğrenciler birtakım kollara ayrılmışlardır. Bu kollarin cinsiyete göre dağılımını şu şekilde belirtmiştir; kız ve erkek öğrenciler için ortak olan kollar; Güzel Sanatlar Kolu ve Ziraî İşletme Ekonomisi Koludur. Sadece kız öğrenciler için Ev ve El Sanatları Kolu ve Kümes Hayvancılığı Kolu ele alınmıştır. Erkek öğrencileri için ise Hayvan Bakımı Kolu, Yapıcılık Kolu, Maden İşleri Kolu ve Tarla ve Bahçe Ziraatı Kolu belirlenmiştir. Bu sekiz kolda okuyan öğrencilerin zorunlu olmayan bazı dersleri ortaktır (Gedikoğlu, 1971).

Tablo 41. Yüksek Köy Enstitülerinde Yıllara Göre Öğrenci Sayıları

Yıl	E	K	T
1943-44	129	2	131
1944-45	196	15	221
1945-46	185	28	213
1946-47	178	35	213

Millî Eğitim Hareketleri 1927-1966 s.63

İlk üç yılında en yoğun ve en etkili dönemini yaşayan Yüksek Köy Enstitüsü ilk mezunlarını vermiştir. Bu mezunlardan bazıları Köy Enstitüsü öğretmeni, bazıları Köy Enstitüsü müdürü ya da idarecisi olurken, bazıları da İlköğretim Müfettişi olarak görev almıştır. Yüksek Köy Enstitüsü 1948 yılında kapatılmıştır.

Eğitim Enstitüleri

Ortaokullara öğretmen yetiştirmek için de Orta Öğretmen Okulları kurulması 1924'ten itibaren tasarlanmaya başlanmıştır. Okul, 1926 yılı sonlarında 2 yıl öğretim süreli ve yalnız edebiyat şubesinden ibaret olarak 16 öğrencisiyle Konya'da açılmıştır (Duman, 1991; Ergün, 1997:100; Altunya, 2006:15-17). 29 Kasım 1926 günü Orta Muallim Mektebi Muvakkat Talimatnamesi adlı bir geçici bir yönetmelik çıkarılmıştır. Okul 25 Ekim 1927'de Ankara'ya getirilmiş ve 1929-30 öğretim yılında da Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü adıyla kendi binasına kavuşmuştur. 1932'de ilköğretmen okulu kapatılınca bu ad 1932 tarihli yönetmelikle Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü olmuştur (Öztürk, 1996; Altunya, 2006:19).

29 Kasım 1926 günü çıkarılan Orta Muallim Mektebi Muvakkat Talimatnamesi, 4 Aralık 1927 gün ve 672/9541 sayılı bakanlık duyurusuyla değiştirilmiştir. Bu kararlardan biri de okula alınma koşullarından biri olan erkek olma koşulu kaldırılarak, 1927-1928 öğretim yılında Pedagoji Bölümüne giren Nuriye Hanım'la, Türkçe/Edebiyat bölümüne giren Pakize Hanım, 27 Haziran 1929 tarihinde mezun olmuştur. Bu duruma göre "*Gazi Eğitim Enstitüsü, aynı çatı altında kız-erkek karma eğitim yapan ilk yatılı Türk yükseköğretim kurumudur.*" (Altunya, 2006).

26 Mayıs 1929 gün ve 58 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararında Yüksek Tedrisat Dairesinin önerisi sonucunda alınan kararların 2. maddesi şöyledir: "*Mektebe şimdilik kız talebe alınmayacaktır.*" (Altunya, 2006). Ayrıca 6 Temmuz 1932 gün ve 108 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararında da Yüksek ve Mesleki Tedrisat Dairesinin 30 Haziran 1932 gün ve 743 sayılı önerisi üzerine alınan karar şöyledir: "*Gazi Orta Muallim Mektebinde halen tahsilde bulunan kız talebenin tahsillerini ikmal edinceye kadar kalmaları şartıyla 1932-1933 ders senesinden itibaren mektebe kız talebe alınmaması Heyetimizce muvafık görölmüştür. Keyfiyetin Vekâlet Makamının tasvibine*

arzi kararlaştırıldı.” Altunya (2006), Talim ve Terbiye Kurulunun almış olduğu bu kararın uygulanmadığını söylemektedir.

Başgöz (1995), çok umut bağlanılan Talim ve Terbiye Dairesinin kendisine bağlanan umutları boşa çıkardığını söyleyerek şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Ama yeni kurulan Talim Terbiye Dairesi kendisine bağlanan umutları hayal kırıklığına uğratmış, önderlik ödevini yapamamıştır. Okullarda karma eğitime karşı gelmiş, Latin alfabesinin kabul edilmesini önlemeye çalışmış, daha sonraları gelişen Köy Eğitimci ve Köy Enstitüleri hareketlerini baltalamaya gayret etmiştir. Necati zamanında gerçekleştirilen reformların ve yeni eğitim atılımlarının tümü, Talim ve Terbiye Dairesi'nin direnmesine ve karşı koymasına karşın, bakan ve onun genç kurmayları tarafından başarılmıştır.”

Terbiye ve Ruhîyat Muallimliği Kursu ile ilgili olarak 7 Aralık 1926 gün ve 277 sayılı Talim ve Terbiye Dairesinin karar tasarısında ve 16 Aralık 1926 gün ve 6779/10228 sayılı Orta Tedrisat Dairesinin Mıntika Maarif Eminliklerine yazdığı yazıda “kursu talip olup kabul olunan erkek muallimler” ifadesi bulunmaktadır (Altunya, 2006). Bu da kursa kadın öğretmenlerin alınmayacağı dolayısıyla da Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümünde karma eğitim yapılmayacağı anlamına gelmektedir. Fakat 1927-1928 öğretim yılında kız öğrenciler de okula alınarak karma eğitim uygulanmıştır.

Tablo 42. Orta Öğretmen Okulu Mezun Öğrenci Sayıları (1932–1937)

Şubeler	1932–33		1933–34		1934–35		1935–36		1936–37	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
Mesleki	19	8	-	-	18	5	-	-	-	-
Pedagoji	18	2	-	-	-	-	7	-	8	1
Beden Terbiyesi	-	-	-	-	22	-	17	-	9	-
İş ve Resim	-	-	-	-	19	2	11	-	5	3

Riyaziye	-	-	-	-	-	-	20	4	11	-
Tabiye	-	-	-	-	-	-	6	8	6	2
Edebiyat	-	-	-	-	-	-	8	4	6	4
Tarih ve Coğrafya	-	-	-	-	-	-	9	3	6	7

Yücel, 1994:85'deki bilgilerden elde edilmiştir.

Orta Öğretmen Okulu'ndan mezun olan öğrenci sayılarına bakıldığında kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha az olduğu görülmektedir. Bazı şubelerde ise bazı yıllarda hiç kız öğrenci mezun olmamıştır. Tablo 42'de ayrıntılı durum gösterilmiştir. Fakat Yücel'in (1994) de ifade ettiği gibi istatistiklerde bütün ayrıntılı rakamlar yoktur.

Gazi Eğitim Enstitüsünde kız-erkek ilişkileri kısa zamanda olağanlaşmıştır. Başlangıçta çekingenlik olmuş, zamanla, yönetici ve öğretmenlerin yardımıyla ilişkiler doğallaşmıştır. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Hasan-Âli Yücel, Halit Ziya Kalkancı gibi müdürler, karma eğitimin normalleşip kökleşmesi için büyük çaba harcamışlardır. Bu eğitimciler, kız-erkek birlikte yemek yeme, tiyatro etkinliklerinde ve eğlencelerde birlikte olma konusunda öncü ve uyarıcı olmuşlardır. Enstitünün olanakları karma eğitimi pekiştirmiştir. Kız ve erkekleri ayrı masalarda yemek yemeye, ayrı dersliklerde ders çalışmaya zorlayan Avni Yukarıncı, Esat Altan, Zekai Baloğlu gibi müdürler de olmuştur (Altunya, 2006).

Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsünden sonra 1944'te Necati Terbiye Enstitüsü ve Orta Öğretmen Okulu açılmıştır. Daha sonra okulların adı Gazi Eğitim Enstitüsü ve Balıkesir Eğitim Enstitüsü olarak değiştirilmiştir (Duman, 1991:51). Daha sonra birçok eğitim enstitüsü açılmıştır.

Musiki Muallim Mektebi

1 Kasım 1924'de Cumhuriyetin ilk karma okulu olan Müzik Öğretmenliği Okulu (Musiki Muallim Mektebi) açılmıştır (Ata, 2007).

Öztürk (1996), okulun 1924-1925'te ilk öğrencilerinin 12 erkek olduğunu, okula kızların da 1926-1927 öğretim yılında alındığını söylemektedir. Ayrıca Altunya'nın (2006) CHP'nin yayınladığı On Beşinci Yıl adlı kitaptan aldığı bilgilerde kız öğrencilerin okula 1928-1929 öğretim yılında alındığı görülmektedir. Okulun ilk öğrencileri Ankara Erkek İlköğretmen Okulu'ndan seçilen 6 kişiden ibarettir (Öztürk, 1996; Altunya, 2006:615). Bu sırada okulda, haftanın iki günü öğleden sonra serbest kurslarda açılmıştır. Bu kurslar herkese açıktır. Özellikle evli kadınlar, bunlara büyük ilgi göstermiştir (Öztürk, 1996). Ayrıca Yücel (1994) okuldan ilk kız mezununun 1930-1931 öğretim yılında bir kişi olduğunu belirtmektedir. Musiki Muallim Mektebinden mezun olan öğrenci sayıları Tablo 43'te verilmiştir. Musiki Muallim Mektebi bazı işlevlerini konservatuara bırakarak 1937-1938 eğitim yılından sonra 3 yıl öğretim süreli bir bölüm olarak Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsüne bağlanmıştır (Duman, 1991:49; Altunya, 2006:634). Dolayısıyla tabloda verilen bilgiler 1937-1938 eğitim yılına kadardır.

Tablo 43. Musiki Muallim Mektebi Öğrenci Sayıları

Yıllar	E	K	T
1924-25	30	-	30
1925-26	42	-	42
1926-27	40	-	40
1927-28	74	-	74
1928-29	56	33	89
1929-30	73	29	102
1930-31	67	30	97
1931-32	79	44	123
1932-33	21	19	40
1933-34	25	12	37

1934-35	51	69	120
1935-36	77	71	148
1936-37	78	73	151
1937-38	41	40	81

Altunya, 2006:616'dan alınmıştır.

Tablo 43 incelendiğinde karma eğitim yapılan Musiki Muallim Mektebine ilk kız öğrenci 1928-1929 ders yılında başlamıştır. Öğrenim gören kız öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısından azdır.

Musiki Muallim Mektebi, Gazi Eğitim Enstitüsüne bağlandığında son üç sınıfı öğrenimini eski statülerine göre yapmışlardır. Okul son mezununu 1940-41 öğretim yılında vermiştir (Altunya, 2006:634).

Yüksek Öğretmen Okulu

3 Kasım 1891'de İstanbul'da kurulan Darümuallimin-i Aliye, ortaöğretim kurumlarına öğretmen yetiştiren "yüksek öğretmen okulu"nun başlangıcı sayılır. Fen ve edebiyat bölümlerinden oluşan iki yıl süreli bu eğitim kurumu, idadilerle daha yüksek dereceli okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. 1908'den sonra bu okulun öğrencileri, özel alan bilgisiyle ilgili dersleri üniversitenin ilgili fakültelerinde görmeye başladılar. Cumhuriyet'ten sonra 1924-1925 öğretim yılı başında okulun adı Yüksek Muallim Mektebi oldu. Öğrenciler asıl bilim dallarıyla ilgili dersleri yine fakültelerde görmekle birlikte, ayrıca meslek dersleri de almaya başladılar. Okulun adı daha sonraları Yüksek Öğretmen Okulu olmuştur (Kavcar, 1982; Duman, 1991)

19 Kasım 1924 Cumhuriyet gazetesinde yer alan "Yüksek Muallim Mektebi muhtelit tedrisat yapıyor" başlıklı yazıda "*Yüksek muallim mektebi talimatnamesi mucibince, bir müdürü ve iki muavinle idaresi lazım gelirken mektepte, Darülfünunda olduğu gibi muhtelit tedrisat icrası*

kararlaştırıldığında Maarif Vekâletince kız talebe için de bir müdirelik ihdas olunmuş ve bu vazifeye ilk kadın müdire olarak Meliha İbrahim Hanım tayin edilmiştir.” denilmektedir. Bu haberden yüksek öğretmen okulunda karma eğitim verildiğini anlıyoruz. Fakat Kavcar (2002) okula önceleri sadece erkek öğrenci alındığını 1940’tan sonra kız öğrenci de alındığını söylemektedir. Aşağıda verilen sayısal bilgiler okulun 1924-1925 eğitim yılından beri karma eğitim verdiğini doğrulamaktadır. Ayrıca Yücel (1994:84) “Yüksek öğretmen okulundan diploma alanların istatistik dairesindeki sayıları” adlı tabloda verdiği rakamlarda 1926-1927 eğitim yılında 4 kız öğrencinin mezun olduğunu belirtmektedir. Okul 2 yıllık olduğu düşünüldüğünde 1924 yılından itibaren karma eğitim verildiği görülmektedir.

Tablo 44. Yüksek Öğretmen Okulu Öğrenci Sayıları

Şubeler	1924-1925		1935-1936	
	E	K	E	K
Edebiyat	8	5	15	4
Felsefe	17	1	1	-
Tarih-Coğrafya	14	1	13	15
Riyaziye	11	2	22	4
Fizik-Kimya	18	3	15	14
Hâyatıyyât	11	3	7	4

Taşkıran, 1973:156 ve Yücel, 1994:83'deki bilgilerden elde edilmiştir..

Tablo 44 incelendiğinde 1924-1925 eğitim yılında Yüksek Öğretmen Okulunun edebiyat şubesinde 5, felsefe 1, tarih-coğrafyada 1, matematikte 2, fizik - kimyada 3, hâyatıyyâтта 3 kız okumaktadır. Ayrıca, 1924-1925 ders yılında okulda karma eğitimin uygulandığı fakat erkek öğrencilerin sayılarının kız öğrencilerden çok fazla olduğu görülmektedir. 1935-1936 eğitim yılında tarih-coğrafya şubesinde kız öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısını geçmiştir. Ayrıca 1935-1936 eğitim yılında 1924-1925 yılına göre kız öğrenci sayısında bir artış gözlenmektedir.

4.3.4. Azınlık ve Yabancı Okullarında Karma Eğitim Uygulamaları ve Yasal Düzenlemeler

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar azınlıkların ve yabancıların okulları, Cemaat ruhani meclisleriyle bağlı oldukları kiliselerin denetimindeydi. Azınlık okulları giderek millî nitelik kazanmakla birlikte özellikle yabancı okullar misyonerler tarafından yönetildiklerinden dinsel özellikleri önemliydi. Bunlar vakıf okulları olup varlıklı kimselerin ve yabancı devletlerin yardımıyla devam etmekteydiler (Vahapoğlu, 1990).

Kurtuluş Savaşı'nı bitiren 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması, Türkiye'de azınlıkların eğitim haklarına ilişkin hükümler de taşır. Lozan Antlaşması'nın 40. maddesi şöyledir: *“Gayrimüslim ekalliyetlere mensup olan Türk tebaası hukuken ve fiilen diğer Türk tebaaya tatbik edilen aynı muamele ve aynı teminattan müstefit olacaklar ve bilhassa, masrafları kendilerine ait olmak üzere her türlü müessesat-ı hayriye, diniye veya içtimaiyeyi, her türlü mektep ve sair müessesat-ı talim ve terbiyeyi tesis, idare ve murakabe etmek ve buralarda kendi lisanlarını serbestçe istimal ve âyîn-i dinlerini serbestçe icra etmek hususlarında müsâvî bir hakka malik bulunacaklardır.”*

Hükümet 1924'ten itibaren azınlık ve yabancı okullarında dinî propagandayı yasaklamış, 1926'da yabancı okulları sıkı bir denetim altına almıştır (Akyüz, 2013).

4.3.4.1. Azınlık Okulları

Bu dönemde yapılan kanuni düzenlemeler ve azınlık nüfusunun Lozan Antlaşması'ndan sonra azalması azınlık okullarını da etkilemiş ve birçok azınlık okulu kapanmıştır. 1924 yılında 138 olan azınlık ilkokulu sayısı 1931'de 118'e, öğrenci sayısı ise 21104'ten 19004'e düşmüştür.

Ermeni Okulları

1932 yılında tamamı İstanbul'da faaliyet gösteren 32 Ermeni ilkokulunda 4950 öğrenci eğitim görmekteyken İstanbul'daki 4 Ermeni lisesinin ilk kısımlarında da 1157 öğrenci olmak üzere toplam 6107 öğrenci Ermeni okullarında eğitim görmektedir (Maarif İstatistikleri 1932–1933).

1932 yılında Türkiye'de faaliyette bulunan bağımsız özel Ermeni ortaokulu bulunmamaktadır. Fakat 4 Ermeni lisesinin ortaokul kısımlarında toplam 281 öğrenci eğitim görmektedir. 1948 yılına geldiğimizde İstanbul'da Beyoğlu Eseyan Ermeni Ortaokulu, Kumkapı Bezciyan Ermeni Ortaokulu ve Çöplükçeşme Anarathigutyum Ermeni Ortaokulu olmak üzere 3 ortaokulun açıldığını ve bu okullarda 147, 2 Ermeni lisesine bağlı ortaokullarda da 207 olmak üzere toplam 354 öğrencinin Ermeni ortaokullarında eğitim aldığı görülmektedir (Maarif İstatistikleri 1932–1933).

1932–1933 yılında tamamı İstanbul'da olan 4 Ermeni lisesinde 1157 öğrenci eğitim görürken 1948 yılında okul sayısı 2'ye, öğrenci sayısı ise 215'e düşmüştür (Maarif İstatistikleri 1932–1933).

1948–1949 eğitim yılına gelindiğinde okul sayısı 24'e, öğrenci sayısı ise; bağımsız Ermeni ilkokullarında 2104 ve ortaokul ve liselere bağlı ilkokullarda 917 olmak üzere toplamda 3021'e düşmüştür. Bu bilgilere göre 16 yıllık süreçte hem okul hem de öğrenci sayısının yarı yarıya azaldığı söylenebilir (1948-1949 Millî Eğitim İlköğretim İstatistikleri).

Rum Okulları

1932–1933 eğitim yılında Rum liselerinin ilk kısımlarında 478 erkek, 294 kız olmak üzere toplam 772 öğrenci eğitim görmektedir. Aynı dönemde Çanakkale'de bulunan 4 Rum ilkokulunda 531 öğrenci, İstanbul'da bulunan 47 Rum ilkokulunda ise 6123 öğrenci olmak üzere toplam 51 Rum ilkokulunda 6654 öğrenci eğitim görmektedir. Rum okullarının 4 tanesi hariç hepsi İstanbul'dadır. Bunun temel nedeni nüfus mübadelesi sonucu İstanbul

dışındaki Rumların Yunanistan'a göç etmiş olmasıdır. İstanbul'da ismi muhtelit olan ilkokullar da vardır. Bunlar, İstanbul Bakırköy Muhtelit İlkokulu ve Heybeliada Muhtelit İlkokuludur (Maarif İstatistikleri 1932–1933).

1948 yılına gelindiğinde ise Rum nüfusunun düşüşüne paralel olarak Rum ilkokullarının sayısı 41'e öğrenci sayısı ise 1932 yılına göre yarı yarıya azalarak 3571'e düşmüştür (1948-1949 Millî Eğitim İlköğretim İstatistikleri).

1932-1933 eğitim yılında Türkiye'de Rumlara ait sadece 2 bağımsız özel ortaokul bulunmaktadır. Bunlar; İstanbul Beyoğlu Merkez Rum Kız Ortaokulu ve İstanbul Heybeliada Rum Erkek Ortaokulu'dur. Bu iki ortaokulda toplam 134 öğrenci eğitim görmektedir. 1948 yılında ise Kumkapı Merkez Rum Ortaokulu ve Heybeliada Rum Ruhban Ortaokulu olmak üzere 2 Rum ortaokulunda 66, 4 Rum lisesinin orta kısımlarında ise 392 olmak üzere toplam 458 öğrenci eğitim görmektedir (Maarif İstatistikleri 1932–1933).

1932-1933 eğitim yılında tamamı İstanbul'da olan 5 Rum lisesinde 149 kız, 184 erkek olmak üzere 333 öğrenci Rum liselerinde eğitim görürken 1948 yılına gelindiğinde İstanbul Beyoğlu Kuledibi Rum Lisesi ve İstanbul Halıcıoğlu Rum Lisesinin kapandığını ve İstanbul Fener Rum Lisesi adındaki yeni açılan bir liseyle birlikte toplam 4 Rum lisesinde 62 kız, 140 erkek öğrenci eğitim görmektedir (Maarif İstatistikleri 1932–1933).

Yahudi Okulları

1932 yılında İstanbul'da 8, İzmir'de 5, Ankara, Bursa, Çanakkale, Edirne, Kırklareli ve Muğla'da 1 olmak üzere toplam 19 Musevi ilkokulunda 4666 öğrenci eğitim görmektedir. Bu okullardan ismi muhtelit olanlarda vardır. Bunlar, İstanbul Galata Muhtelit İlkokulu, Ankara Muhtelit İlkokulu, Bursa Muhtelit İlkokulu, Çanakkale Muhtelit İlkokulu, Edirne Muhtelit İlkokulu, İzmir Keçeciler Muhtelit İlkokuludur. Bu okullar arasında en çok öğrenci (654) İzmir Keçeciler Muhtelit İlkokulunda bulunmaktadır (Maarif İstatistikleri 1932–1933).

1932 yılında 19 olan Musevi okulları sayısı İstanbul ve İzmir dışındaki tüm okulların, İstanbul ve İzmir’de ise 6 okulun kapanmasıyla 1948–1949 eğitim yılında 7’ye, öğrenci sayısı ise 2438’e düşmüştür. Ayrıca 1932 yılında faaliyette olmayan İstanbul Musevi Lisesinin 1948 yılında faaliyette olduğunu ve bu okulun ilkokul kısmında 312 öğrencinin ilkokul eğitimi aldığı görülmektedir (1948-1949 Millî Eğitim İlköğretim İstatistikleri).

1932–1933 öğretim yılında İstanbul’da bulunan tek Musevi lisesi olan Beyoğlu Musevi Lisesinin ilk, orta ve lise kısmında toplam 990 öğrenci eğitim görürken 1948–1949 öğretim yılında da faaliyette bulunan bu lisenin ilk kısmı kapanmış, orta ve lise kısmında ise öğrenci sayısı yaklaşık üçte iki azalarak 384’e düşmüştür.

1948-1949 eğitim yılında karma eğitim yapan azınlık ilkokulları incelendiğinde en çok okulun Rumlara ait olduğu görülür. En az okul ise Musevilere aittir. 1948-1949 eğitim yılında karma eğitim yapan azınlık ilkokullarının sayıları ve buldukları şehirler Tablo 45’te gösterilmiştir.

Tablo 45. Karma Eğitim Yapan Azınlık İlkokulları Sayıları¹² (1948-1949)

Azınlık Grubu	Şehir	Okul sayısı
Ermeni	İstanbul	23
Musevi	İstanbul	5
	İzmir	2
Rum	Çanakkale	4
	İstanbul	38

1948-1949 Millî Eğitim İlköğretim İstatistikleri, s. 222-231

Tablo 45 incelendiğinde Ermenilere ait okulların hepsinin İstanbul’da bulunduğu ve azınlıklara ait okullarının büyük bir çoğunluğunun da

¹² Liselere ve ortaokullara bağlı ilkokullarda sayıya eklenmiştir.

İstanbul'da olduğu görülmektedir. Ayrıca Musevilerin İzmir'de 2, Rumların ise Çanakkale'de 4 karma eğitim yapan ilkokulu bulunmaktadır.

1950-1951 eğitim yılında karma eğitim yapan azınlık ortaokulları ve liseleri incelendiğinde okulların hepsinin İstanbul'da olduğu görülmektedir. Okulların adları ve öğrenci sayıları Tablo 46'da verilmiştir.

Tablo 46. Karma Eğitim Yapan Azınlık Ortaokulları ile Liseleri ve Öğrenci Sayıları (1950-1951)

Okul Adı	E	K	T
İstanbul Getronagan Ermeni Ortaokulu	83	10	93
İstanbul Beyoğlu Eseyan Ermeni Ortaokulu	30	35	65
İstanbul Kumkapı Bezciyan Ermeni Ortaokulu	25	43	68
İstanbul Beyoğlu Merkez Rum Ortaokulu	7	27	34
İstanbul Musevi Ortaokulu	85	27	112
İstanbul Getronagan Ermeni Lisesi	65	30	95
İstanbul Musevi Lisesi	15	7	22

1950-1951 Millî Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri, s. 114-117 ve s. 292-295

Tablo 46'da görüleceği üzere 1950-1951 eğitim yılında Rumlara ait karma eğitim veren ortaokullar varken karma eğitim veren lise bulunmamaktadır.

4.3.4.2. Yabancı Okulları

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'deki Amerikan okullarının sayısı 11 iken bu sayı 1938 yılında 6'ya, 1949 yılında ise 5'e düşmüştür. Cumhuriyet Döneminde faaliyette bulunan Amerikan okullarının çoğu ortaöğretim seviyesindedir. Bu okullardan Gedikpaşa, Merzifon ve Adana Kız okulları ortaokul, diğerleri lisedir (Sezer, 1999:58). Yenitepe'nin (1999) çalışmasında yer alan MEB'in 6 Temmuz 1936 tarih ve 94194/9 sayılı İstanbul Amerikan Koleji Erkek Kısmı ve Kız Kısmı Yönetmeliği'nden sanki kız ve erkek okulları ayrıymış gibi anlaşılmasına rağmen Sezer'in (1999:59) belirttiği üzere Gedikpaşa Okulu karma eğitim vermektedir.

1925 yılında İstanbul'daki İtalyan Ali Ticaret Mektebi'nde kız-erkek beraber karma eğitim yapılmasının Türk eğitimi açısından bir sakınca olmadığı İtalyan Konsolosluğuna bildirilmiştir (BCA, HR.İM., 139/62. 18/4/1925 (Miladi)). Bu belgeden 1925 yılında İtalyanların karma eğitim yaptığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca 1932-1933 yıllarında faaliyette bulunan İtalyan ilkokulları 14 tanedir. Bu okulların 8'i İstanbul, 5'i İzmir ve 1'i de Edirne'dedir. Ayrıca okulların 4'ü erkek, 2'si kız ve 8'i karmadır. 1936 tarihli bir belgeye göre okul sayısı 10'dur. Bunlardan biri erkekler, biri kızlar için ortaokul ile 8 ilkokuldur. İtalyan karma ilkokulları şunlardır: İstanbul Büyükdere, İstanbul Galata San Pietro, İstanbul Kadıköy Mühürdar, İstanbul Yedikule, İstanbul Yeşilköy, İzmir Bayraklı, İzmir Göztepe, Edirne. Ayrıca Beyoğlu İtalyan Lisesinde 250 erkek ve 50 kız olmak üzere 300 öğrenci öğrenim görmektedir (Sezer, 1999:97-100). 1932–1933 yılında faaliyette bulunan İtalyan okulları ve öğrenci sayıları ise şöyledir:

Tablo 47. İtalyan Karma İlkokulları ve Öğrenci Sayıları (1932-1933)

Okul adları	E	K	T
İstanbul Büyükdere İtalyan Muhtelit	21	17	38
İstanbul Galata Sen Piyer İtalyan Muhtelit	12	40	52

İstanbul Kadıköy Mühürdar İtalyan Muhtelit	11	77	88
İstanbul Yedikule İtalyan Muhtelit	39	45	84
İstanbul Yeşilköy İtalyan Muhtelit	7	26	33
İzmir Alsancak İtalyan Kız	3	89	92
İzmir Bayraklı İtalyan Muhtelit	20	25	45
İzmir Göztepe İtalyan Muhtelit	27	81	108
Edirne İtalyan Muhtelit	12	15	27

Maarif İstatistikleri 1932–1933:8

Alman okullarına bakıldığında; 1932-1933 yıllarında İstanbul Beyoğlu Karma Ticaret Lisesi'nde 413'ü ilk kısımda (208 erkek, 205 kız), 119'u hazırlık sınıfında (72 erkek, 47 kız), 99'u orta kısmında (59 erkek, 40 kız), 30'u lisede (16 erkek, 14 kız), 63'ü orta ticaret kısmında (36 erkek, 27 kız), olmak üzere 724 öğrenci öğrenim görmektedir (Sezer, 1999:108). Alman okullarına bakıldığında okul isimleri cinsiyetlere göre verilmiştir. Fakat karma okullar da vardır.

Avusturya okullarında 1924-1925 ders yılında erkek okulunda 85 öğrenci, aynı tarihlerde kız okulunda 94 öğrenci bulunmaktadır (Sezer, 1999:111).

1932-1933 yıllarında toplam 25 Fransız ilkokulunun 10'u erkek, 7'si kız, 8'i de karmadır. İstanbul'un Moda semtindeki anaokulunda 9'u erkek, 4'ü kız toplam 13 öğrenci bulunmaktadır. Ayrıca 6'sı İstanbul'da, 1'i İzmir'de toplam 7 Fransız ortaokulu vardır (Sezer, 1999:85). 1932-1935 yıllarına ait Fransız okulları listesinde 8'i erkek, 4'ü kız, 4'ü karma olmak üzere toplam 16 okulun faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır (Erkan, 2001). Karma ilkokullar şunlardır: İstanbul Saint Joseph, İstanbul St. Jeanne d'Arc, İstanbul Saint Antoine, İstanbul St. İrene ve İzmir Alaybey. Bu sayı 1937-1938'e gelindiğinde 3'e düşmüştür ve 2'si kız okuludur. 6 Fransız lisesinde 4'ü erkek, 2'si kız okuludur (Sezer, 1999:89).

Yugoslavya'nın Türk topraklarında eğitim- öğretim yapma çalışmaları ile ilgili olarak, amaçları, bu çalışmaların ne zaman ve hangi amaçla başladıkları sorularına kesin cevap bulunamamıştır. Osmanlı maarif istatistikleri sonuçlarına göre ilkokul düzeyinde bir Yugoslav Okulu açılış tarihi bilinmemesine karşın faaliyet göstermiştir. Okulun 1933 yılında kapanmış olduğu belirtilmiştir. 1927- 1928 yıllarında 70 öğrencinin, Yugoslav okulunda eğitim- öğretim gördüğü kaydedilmiştir. Okul karma bir okuldur. Öğrencilerin 47'si erkek, 32'i kız öğrencilerden oluşmaktadır. 1931-1932 yılında ise öğrenci sayısı 30 erkek ve 28 kız olmak üzere toplam 58'dir (Sezer, 1999:117). 1932-1933 tarihlerinde ise 29 erkek ve 23 kız öğrenci olmak üzere 52 öğrencisi bulunmaktadır.

İngiliz okullardan Nişantaşı'ndaki İngiliz Erkek Lisesi ve Beyoğlu'ndaki İngiliz Kız Ortaokulu Cumhuriyet döneminde faaliyetine devam etmiştir. 1927- 1928 yıllarına ait maarif istatistiklerinde yer alan İngiliz okullarında toplam 609 öğrenci ile 48 öğretmen bulunmaktadır (Sezer, 1999:102-103).

Cumhuriyet döneminde sınırlarımız içinde faaliyetini sürdüren 5 Bulgar Okulu bulunmaktadır. Bu okullardan Edirne İlkokulu toplam 32 öğrenciyi karma eğitim vermektedir. Ayrıca, tek Bulgar ortaokulu olan İstanbul Beyoğlu Ortaokulu'nun 1934 yılında yapılan teftişinden elde edilen bilgilere göre ilk ve orta kısmında toplam 100 erkek ve 68 kız öğrenci eğitim almaktadır (Sezer, 1999:114-115).

Tablo 48. Bulgar Okulları ve Öğrenci Sayıları (1932-1933)

Okulun adı	E	K	T
Edirne Türk Bulgar	19	13	32
İstanbul Fener Balat Bulgar	5	3	8
İstanbul Kumkapı Bulgar	41	26	67
Kırklareli Bulgar	9	-	9

Maarif İstatistikleri 1932–1933

Tablo 49’da görüldüğü üzere 1932-1933 yıllarında ise 4 Bulgar okulu vardır. Bu okullar İstanbul, Edirne ve Kırklareli’dedir. Bu okullarda toplam 42 kız, 74 erkek olmak üzere toplam 116 öğrenci bulunmaktadır.

İran okullarına bakıldığında 1932-1933 tarihlerinde İstanbul bir okul olduğu görülmektedir. İstanbul Gedikpaşa İran Okulu’nda 63 erkek ve 34 kız olmak üzere 97 öğrenci bulunmaktadır.

1948-1949 eğitim yılında karma eğitim yapan yabancı ilkokullara bakıldığında en çok okulun Fransızlara ait olduğu görülmektedir. Bu okullar İstanbul ve İzmir’dedir. 1948-1949 eğitim yılında yabancılara ait karma eğitim yapan ilkokul sayıları Tablo 49’da verilmiştir.

Tablo 49. Karma Eğitim Yapan Yabancı İlkokullarının Sayıları¹³ (1948-1949)

Grup	Şehir	Okul sayısı
Avusturya	İstanbul	1
Bulgar	İstanbul	1
Fransız	İstanbul	4
	İzmir	1
İngiliz	İstanbul	1
İran	İstanbul	1
İtalyan	Hatay	1
	İstanbul	2

1948-1949 Millî Eğitim İlköğretim İstatistikleri, s. 232-235

Tablo 49 incelendiğinde 1948-1949 eğitim yılında karma eğitim yapan yabancılara ait ilkokul sayısı 12’dir. Bu okulların 10’u İstanbul’da, 1’i İzmir’de diğeri de Hatay’dadır.

¹³ Liselere ve ortaokullara bağlı ilkokullarda sayıya eklenmiştir.

Tablo 50. Karma Eğitim Yapan Yabancı Ortaokul ile Lise ve Öğrenci Sayıları
(1950-1951)

Okul Adı	E	K	T
İstanbul Bulgar Ortaokulu	2	6	8
İstanbul Sankt-Georg Avusturya Lisesi	52	43	95
İstanbul İtalyan Lisesi	27	10	37

1950-1951 Millî Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri, s. 118-123 ve s. 296-304

1950-1951 yılında karma eğitim yapan yabancı ortaokullara bakıldığında sadece İstanbul'daki Bulgar ortaokulunda karma eğitim yapıldığı görülmektedir. Liselere bakıldığında ise İstanbul'daki Sankt-Georg Avusturya Lisesi ve İtalyan Lisesinin karma eğitim yaptığı görülmektedir.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Bu araştırmanın kapsamını Türk eğitim sisteminde II. Meşrutiyet'ten 1950 yılına kadar karma eğitim ile ilgili fikirlerin, tartışmaların ve uygulamaların incelenmesi oluşturmaktadır.

Kızların eğitim hakkından erkekler kadar yararlanabilmesi toplumun düşünce yapısındaki olumlu değişimi göstermektedir. Önceleri kızların eğitim gördüğü yerlerin ayrı olduğu, yavaş yavaş bu ayrılığın giderilmesine çalışıldığı, Cumhuriyet eğitimi ile birlikte karma eğitimin hedef olarak benimsendiğini görmekteyiz. Eğitimde modernleşmeye Osmanlı döneminde başlanmış ancak süreklilik Cumhuriyetle birlikte sağlanmıştır.

Karma eğitim tartışmaları incelenen her dönemde başka bir eğitim basamağına yönelik olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde günümüz ilkokul düzeyinde diyebileceğimiz sıbyan mektebi, ibtidailer ve rüşdiyelerde, Millî Mücadele döneminde Darülfünûnlarda, Cumhuriyet döneminde ise ortaokullar, liseler ve öğretmen okullarında uygulanıp uygulanmaması üzerine tartışmalar yoğunlaşmıştır. Tartışma yapılan her eğitim kademesi için dinî hassasiyetler ve ahlaki değerler sürekli göz önünde tutulmuştur. Çağdaşlaşma ülküsü fikri içinde karma eğitimin ahlaki bozulmalara sebebiyet vermesinin düşünülmesi de kendi içinde bir karşıtlık oluşturmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre ilkokul düzeyindeki okullarda karma eğitim uygulamalarına ilişkin görüşler çoğunlukla Avrupa izlenimlerine dayanmakta olup olumlu yöndedir. Örneğin Satı Bey 1910 yılında Tedrisat dergisinde yer

alan yazısında Zürih şehrindeki ve Hıfzırrahman Raşit de 1928 yılında kaleme aldığı kitabında Viyana'daki izlenimlerine yer vermiştir. Her iki eğitimci de Avrupa'daki uygulamalardan verdiği örneklerle karma eğitimin ülkemizde de uygulanabileceğini söylemişler ve bu uygulamanın çağdaşlaşmanın bir gereği olduğu vurgusunu yapmışlardır.

Araştırmanın diğer sonuçlarından biri de yapılan tartışmaların en kapsamlısı Darülfünun ve ortaokullarda karma eğitim yapılmasına yöneliktir. Darülfünunda karma eğitim tartışmaları karma eğitimin kız ve erkeğin aynı ortamda öğretim uygulamalarına katılması, eşit eğitim almaları aynı türde ve aynı seviyede ders verilmesi konularına yöneliktir. Ortaokullarda tartışma konusunun çıkış noktası birçok ilde kızlara yönelik ortaokulun bulunmaması nedeniyle kızların erkek ortaokullarına kayıt olmak istemeleridir. Bunun ilk örneği Tekirdağ Ortaokulu'nda yaşanmıştır. Bu tartışmalara buluş çağına girmiş gençlerin bir arada tutulmasının ahlaki değerler ve dinî açıdan zararlı olacağı düşüncesiyle karşı çıkılmış fakat diğer taraftan başta Eğitim Bakanlığı ve dönemin eğitimcileri bunun ekonomik açılardan zorunlu olduğunu dile getirmişlerdir. Karma eğitimi savunanların ileri sürdükleri fikirlere göre kızların eğitimden geri kalmamaları için bu yola başvurulması gerekmektedir. Karma eğitimi savunan birçok eğitimcide karma eğitimle birlikte birtakım sorunların oluşabileceği kabul etmişler, fakat bununla ilgili gerekli yasal düzenlemeler yapılmasını önermişlerdir. Ayrıca karma eğitim veren okul müdürlerinin bu konuda tecrübeli olmaları istenmiştir. Bu da bize karma eğitim savunanların da aslında ahlaki değerlerin bozulabileceği endişesini taşıdığı göstermektedir. Liselerde karma eğitim yapılmasına yönelik fikirlere bakıldığında da yine okul ve öğretmen azlığından yani ekonomik sebeplerden dolayı bu yola başvurulması gerektiği dile getirilmektedir. Ayrıca eğitimin her kademesinde karma eğitim yapıldığını liselerde de bunun yapılabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bununla ilgili en yoğun tartışma Maarif Eminleri Kongresi'nde yapılmıştır. Burada görüş bildiren eğitimcilerin büyük bir çoğunluğu karma eğitimin ortaokullarda yapılırken genel olarak sorunlarla karşılaşmadıklarını, fakat kızların erkekleşmesi gibi birtakım kaygılarının olduğunu dile getirmişlerdir.

Araştırmamızda 33 farklı gazete ve dergiden 57 farklı eğitimci ve dönemin ileri gelenlerinin görüşlerine ulaşılmıştır. Karma eğitime ilişkin görüşler ileri süren eğitimci ve düşünörlere bakıldığında en çok görüş Halide Edip, Kâzım Nami, Hıfzırrahman Raşit, Necmettin Sadık ve İsmail Hakkı tarafından bildirilmiştir. Ayrıca Halide Edip Hanım'ın incelenen her üç dönemde de görüşlerine rastlanmıştır. Görüşlerine ulaşılan 57 kişinin 8'i kadındır. Bu kadınlar Müfide Ferit, Mükerrerem Belkıs, Nakiye Hanım, Seniha Nezahat, Sabiha Zekeriya, Halide Edip, Emine Semiye, Bintü'l Halim Seyhan'dır. Kadınların hepsi karma eğitimi savunmuşlardır. Kadınların büyük çoğunluğunun görüşlerine II. Meşrutiyet döneminde rastlanılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise sadece Nakiye Hanım ve Halide Edip'in görüşlerinin olduğu görölmüştür. Aslında bunun tam tersi bir sonuç çıkması gerekirken böyle bir sonucun çıkması kendi içinde bir zıtlık oluşturmaktadır. Çünkü Cumhuriyete gelinceye kadar eğitimle ilgili tüm kurumlarda karma eğitim yapıldığı ve kadınlara yönelik üst düzeyde eğitim kurumlarının olduğu tam olarak söylenemez. Ayrıca Cumhuriyet'in getirdiği kadın hakları ilgili gelişmeler kadınların hemcinslerinin eğitimden yoksun bırakılamayacağı görüşünü daha şiddetli bir biçimde ileri sürmeleri beklenir. Ayrıca görüşlerine ulaşılan 57 kişiden 13 kişinin karma eğitime açıkça karşı çıktığı tespit edilmiştir. Bunlar, Mahmut Kenan, Rauf Ahmet, Mustafa Sabri Efendi, Ahmet Naim Bey, Fahrettin Kerim Bey, Mehmet Asım, Ahmet Cevdet Bey, Celal Sahir Bey, Mustafa Nazmi, Yahya Arif, İsmail Müştak, Faik Bey ve İbrahim Alaeddin Bey'dir. Karma eğitime karşı çıkanlara bakıldığında Cumhuriyet döneminde daha fazla kişinin görüşleri tespit edilmiştir. Karşı çıkanların büyük bir çoğunluğu Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) dergisi yazarlarıdır. Karşı çıkma sebeplerinin başında karma eğitimin dine aykırı olması düşüncesi yatmaktadır. Ayrıca Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) dergisinde karma eğitime karşı görüşler ileri süren yazarı belirtilmemiş yazılarda bulunmaktadır.

Her yazar, karma eğitimle ilgi görüşlerini kendi yazım biçimiyle dile getirmiştir. Yusuf Ziya, Kelebek dergisinde Müşterek Tedrisat Şarkısı adlı bir şiirle düşüncelerini dile getirirken Osman Cemal ise Son Telgraf gazetesinde konuyu esprili bir şekilde yazmıştır. Ayrıca 17 Nisan 1919 tarihli Türk Kadını

dergisinde de Darülfünunların birleştirilmesine karşı çıkanlarla dalga geçmek amacıyla hazırlanmış bir mizahi yazı bulunmaktadır. Bu örneklerde karma eğitim meselesinin her kesim tarafından kendi yöntemleriyle tartışıldığının ve konunun toplumda önemli görüldüğünün bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

İhsan Bey, Hıfzırrahman Raşit, Mustafa Şekip gibi bazı eğitimcilerde Avrupa ve Amerika'daki eğitimcilerin karma eğitimle ilgili yazdığı makaleleri dilimize çevirerek yayınlamışlardır. Böylece konunun diğer ülkelerde nasıl uygulandığını ve Batılı eğitimcilerin karma eğitim konusunda ne düşündüğünü topluma aktararak karma eğitimin tartışılmasını sağlamışlardır. İhsan Bey Amerikalı ve İngiliz eğitimcilerin, Hıfzırrahman Raşit, Alman, Amerikalı ve İngiliz eğitimcilerin, Mustafa Şekip ise İsviçreli ve Finlandiyalı eğitimcilerin görüşlerini aktarmışlardır. Bu üç isim de karma eğitime karşı çıkmamışlar fakat uygulamada yaşanabilecek sorunlara dikkat çekmişlerdir. Örneğin Mustafa Şekip Bey, karma eğitimi savunuyor olmam demek *“kız ve oğlanları aynı yatakhanelerde yatırılması ve birlikte yıkanmaları lüzumunu iddia ettiğim zannedilmesin”* diyerek konu hakkındaki endişelerini dile getirmiştir.

Bazı gazete ve dergiler karma eğitimle ilgili anketler düzenlemiştir. Büyük Mecmua Darülfünûnla ilgili, Hâkimiyet-i Millîye gazetesi de ortaokullarla ilgili eğitimcilerin görüşlerini yayınlamıştır. Her ikisi de dönemleri ve tartışılan kurumları farklı da olsa çeşitli benzerlik göstermektedir. Bu benzerliklerin karma eğitimin uygulanması ile ilgili dönemin eğitimcilerinin görüşlerinin toplu olarak gösterilmesi ve toplumu bu konuda doğru bir şekilde bilinçlendirmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Herhangi bir gazetede veya dergide çıkan bir yazarın görüşüne karşı başka gazete ve dergide cevap verilmiştir. Böylelikle yazarlar hem birbirlerine cevap vermişler hem de görüşlerinin doğru olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Buna örnek olarak Ahmet Cevdet Bey, Fahrettin Kerim, Abdullah Cevdet, İsmail Hakkı, Celal Sahir gibi eğitimciler verilebilir. Örneğin Celal Sahir Bey, İsmail Hakkı Bey'in karma eğitimle ilgili birkaç yazı yazdığı fakat düşünceleri tam olarak anlayamadığını dile getirmiştir. Ayrıca Fahrettin

Kerim Bey de bir yazısında Abdullah Cevdet Bey'e cevap vermiş ve Abdullah Cevdet Bey'in karma eğitim konusunda bilimsel olmaktan çok inkılapçı düşündüğünü vurgulamıştır.

Maarif Kongresine kadın ve erkek öğretmenlerin karma olarak katılmaları, Mecliste Hamdullah Suphi Bey'e karşı sert eleştirilere neden olmuş, Bakan Hamdullah Suphi Bey görevden çekilmiştir. Fakat Atatürk, Birlik başkanına diğer toplantıda kadın ve erkek öğretmenlerin karma bir şekilde oturmalarını söyleyerek bu duruma destek verdiğini belirtmiştir. Maarif Kongresi'nde yaşanan bu olay Darülfünûn salonunda Rıza Tevfik'in konferansında yaşanan olayla benzerlik göstermektedir. Bilindiği üzere Rıza Tevfik'in konferansına kadın ve erkekler birlikte katılmış, fakat kadınlar ayrı, erkekler ayrı tarafta oturmuşlardı. Hatta Rıza Tevfik, Sadrazamın da dinlediği konferansta bu durumu dile getirmiştir. Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) dergisinde ise Darülfünûnda başlayan karma eğitimin aslında kızların eğitim almasıyla ilgili olmadığını bu konunun kadın ve erkeğin bir arada bulunması amacıyla yapıldığından bahsedilmektedir. Artık sokakta, tiyatrodaki, sinemada, dansa, kahvede, vapurda, meyhanede kadın ve erkeğin birlikte olduğunu, oysa Darülfünûnda karma eğitim yapılmasına karşı çıkanlara "kadınlar tiyatrodaki yan yana oturmuyorlar ya, dershanede birlikte tahsil ediyorlar" dediklerini ve karma eğitime karşı çıkanların kadınların eğitim haklarına karşı olduklarını söylediklerini belirtmektedir. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere karma eğitim sadece eğitim sistemi içinde tartışılmamıştır. Eğitiminde sosyal bir olgu olduğu düşünüldüğünde aslında bu örneklerin gazete ve mecmularda yer alması normaldir.

Karma eğitimin tüm eğitim kurumlarında uygulanması askerî okullar hariç 1940 yılında Köy Enstitüleriyle birlikte sağlanmıştır. Yapılan inceleme sonucunda bu gecikmenin sebepleri arasında ahlaki kaygı, toplumsal çekince, dinî nedenler vb. bulunmaktadır. Tevhid-i tedrisat, Medeni kanun gibi çıkarılan yasaların karma eğitime geçmeyi hızlandırdığı görülmüştür. Bu kanunların kadın ve erkeklerin fırsat eşitliğine vurgu yapması kadınların daha üst seviyede eğitim almalarını sağlamıştır. Fakat ekonomik sebeplerden dolayı kızlar için ayrı bir kurum açılmadığından karma eğitim uygulanmıştır.

Araştırma sonuçlarından biri de Hükümetler karma eğitimin aşamalı olarak uygulanmasını savunmuşlardır. Çünkü karma eğitime geçiş sırasıyla olmuş bir sonraki basamak için böyle bir şey gündemimizde yok denilmiş, Darülfünun'da görev yapanlar başta olmak üzere eğitimcilerden görüşler alınmış ve karma eğitimin konu edildiği birçok kongre ve çalıştay yapılmıştır. Burada çıkan kararlar basına yansımış bu da karma eğitimin tekrar gündeme gelmesine sebep olmuştur. Örneğin, Darülfünun'da karma eğitimle ilgili uygulamaların yapıldığı basına yansıdığı dönemde dönemin Eğitim Bakanı Ali Kemal bunu yalanlamış fakat kısa bir süre sonra karma eğitime geçilmesi ile ilgili karar alınmıştır. Vasıf Bey de çeşitli beyanatlarında kadınla erkeğin hiçbir farkının olmadığı vurgusunu yapmış, bunu İsmail Safa Bey de tekrarlamıştır. Esat Bey'in de birçok kez karma eğitimin liselerde uygulandığını yalanlayan açıklaması olmuştur. Fakat daha sonra liselerde karma eğitime geçilmiştir. Bu da Bakanlığın karma eğitimi ekonomik zorunluluktan dolayı uyguladığını halkın endişelerinden dolayı tepkisini almamak için böyle bir yol izlediğini gösterir. Ayrıca liselerde karma eğitime 1933-1934 eğitim yılında geçilmiş fakat Mart 1936'da Cumhuriyet, Kurun ve Ulus gazetelerinde liselerde karma eğitimin kaldırılmasıyla ilgili bir takım haberler çıkmış ve Bakanlık bunu yalanlamıştır. Bunun karma eğitimin uygulanmasının tam olarak toplum tarafından kabul edilmemesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Aslında kendi fikirlerini Bakanlık söylüyormuş gibi haber yapanlar, bu haberlerle karma eğitimin kaldırılması konusunun sürekli gündemde kalmasını sağlamış olabilirler.

Karma eğitimin okullarda uygulanmasına ilişkin araştırma sonucuna göre 1908–1914 seneleri arasında açılan resmî ibtidai mekteplerinin sayısına bakıldığında 2632 okulun 329'u karmadır. 1913–1914 ders yılı içerisinde ise 4.486 ibtidai mektebinin 477'i karmadır. 1913-1914 yılında İstanbul, Edirne, Adana, Ankara, Aydın, Hüdavendigâr, Sivas, Trabzon, Konya, Ma'muratü'l-Aziz, İzmit, Bolu, Teke, Canik, Çatalca, Karesi, Kal'a-i Sultaniye ve Bitlis vilayetleri ve livalarında resmî ibtidai karma okulların olduğu görülmektedir. Bu vilayet ve livalar arasında en fazla karma ibtidai okul Edirne ve Hüdavendigâr'dadır. 1913-1914 yılında özel ibtidailere bakıldığında ise karma okulların İstanbul, Edirne, Ankara, Aydın, Hüdavendigâr, Sivas, Trabzon,

Kastamonu, Konya, Ma'muratü'l-Aziz, Urfa, İzmit, Teke, Canik, Karesi, Kal'a-i Sultaniye ve Bitlis vilayetleri ve livalarında olduğu görülmektedir. En çok karma okul Kastamonu, Hüdavendigâr ve Sivas'ta bulunmaktadır. 1909 Devlet Salnamesi'ne göre de İstanbul'da rüşdiye öğretimi yapan askerî rüşdiyeler hariç 33 resmî, 39 özel okul olmak üzere 72 rüşdiye bulunmaktadır. 39 özel rüşdiyenin 15'i karma eğitim yapmaktadır.

Millî mücadele döneminde Fen Fakültesindeki meclisin aldığı karar doğrultusunda, laboratuvar derslerinde karma eğitime geçildiği, 1919 yılında Fen ve Edebiyat Fakültelerinde kız öğrencilerin olduğu, hocaların da ön ayak olmasıyla kimi derslerin karma yapıldığı görülmektedir. 1920 yılına ait listelere dayanarak kadınların Hukuk Fakültesine kabul edildiklerini ve son olarak da 1921 yılında kayıt olabilmelerine rağmen ancak 1922 yılında kadınların Tıp Fakültesinde öğrenime başladıkları tespit edilmiştir. Aslında Millî Mücadele dönemi içinde İstanbul Hükümetinin altı, TBMM hükümetinin dört eğitim bakanı değiştirmesi, bakanlığın kurumsal yapısının tam oturamamasına neden olmuştur. Ayrıca bu dönem İstanbul hükümetinin faaliyetlerine bakıldığında İtilaf güçlerinin isteklerinin karşılanmasıyla ve TBMM Hükümeti'nin ise öğretmen maaşlarının ödenmesi, kapanan okulların açılması ve eğitimin tüm kademelerinin Ankara hükümetine bağlanması çabalarıyla geçmiştir. Millî Mücadele döneminde il salnameleri, okullar ve eğitim faaliyetlerine ilişkin ayrıntılı bilgiler verdikleri halde, toplu bilgileri sunan eğitim istatistikleri mevcut değildir. Dönemin kısa olması ve savaş hâlinde olunması da diğer bir etkidir. Dolayısıyla karma eğitime ilişkin ve uygulamalarla ilgili bilgiler de sınırlıdır.

Ortaokullarda karma eğitime ilk olarak Tekirdağ'da geçilmiştir. Bunu Bursa, Bolu ve Adapazarı ve Denizli izlemiştir. Liselerde ise, karma eğitime ancak 1934-1935 öğretim yılından itibaren geçilebilmiş, tek lisesi olan yerlerdeki 19 lisede karma öğretime başlanılmıştır, Antalya, Afyonkarahisar, Balıkesir, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Kars, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kütahya, Malatya, Samsun, Sivas, Trabzon, Yozgat liseleri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Cumhuriyet döneminde açılışından itibaren karma eğitim veren kurumlara da rastlanılmıştır. Bunlar

Musiki Muallim Mektebi, Köy Enstitüleridir. Bu kurumlar kızların erkek okullarına kayıt olmalarını istemeden karma eğitimi uygulamış olması açısından önem taşımaktadır.

Araştırma sonuçlarından bir diğeri de kız ve erkek ayrı olan ilkokulların karma hâle dönüştürülmesiyle okul isimlerinde de değişiklik yapılması gerekmiştir. Çünkü kızlara ait bir okulun adı mutlaka kız ilkokulu olduğundan isim değişikliği düşünülmüştür. Örneğin Antalya İstiklal İlkokulu bu okullardan biridir. İlk olarak İnas İptidaîsi adıyla 1906 yılında açılan okulun ismi daha sonra Merkez İnas Mektebi olmuştur. Karma eğitime geçilmesiyle de 18 Kasım 1928'de okulun ismi İstiklâl İlkokulu olarak değiştirilmiştir.

Azınlık okulları genelde büyük şehirlerde ve yabancı okullarının büyük bir kısmı da azınlıkların yoğun olarak buldukları bölgelerde açılmıştır. Azınlık ve yabancı okulları İstanbul, İzmir, Elazığ, Çanakkale, Sivas, Adana, Edirne, Ankara, Aydın, Van gibi şehirlerde daha çok olarak görülmektedir. Azınlık okulları genelde karma eğitim uygulaması yaparken yabancı okullarında ise ülkelere göre değişiklik vardır. II. Meşrutiyet döneminde en çok karma okul Rumlara aitken, yabancılara ait ilkokulların sayısına bakıldığında en çok karma okulun Ruslara ve Amerikalara ait olduğunu görülmektedir. 1914'te Osmanlı Devleti'nin savaşa tuttuğu devletlerin okullarından çoğu kapatılmıştır. Cumhuriyet döneminde yapılan kanuni düzenlemeler ve azınlık nüfusunun Lozan Antlaşması'ndan sonra azalması azınlık okullarını da etkilemiş ve birçok azınlık okulu kapanmıştır. Bu dönemde azınlıklara ait karma eğitim yapan ilkokul, ortaokul ve liseler bulunmaktadır. Yabancı okullarına bakıldığında ise Amerikan, Fransız, İngiliz, Bulgar, İran, İtalyan ve Avusturya karma ilkokulları olduğu, ayrıca Bulgar, İtalyan, Avusturya karma ortaokul ve liseleri olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak karma eğitim uygulamasına en son geçilen liseler ve Köy Enstitülerine yönelik yapılan tartışmalar dikkate alındığında uygulamaya geçilmesinden çok sonra bile karma eğitime yönelik eleştiriler yapılmıştır. Yapılan tartışmalarda karma eğitime karşı çıkanların büyük bir çoğunluğunun genel gerekçesi ahlaki ve dinî nedenler olarak görülmektedir. Ayrıca her dönemde ahlaki yozlaşma, kız ve erkek arasında istenmeyen münasebetlerin

yaşanması ve erkeğin kadınla bir arada bulunmasının dinî yönden sakıncalı olarak görülmesi gibi görüşler ön plandadır. Her dönemde karma eğitim karşısında dinin ön plana çıkarılması Osmanlı geleneksel eğitim sisteminin dine dayalı olmasından ve bu tutumun devam ettirilmesi gerekliliğinin düşünülmesinden kaynaklanabilir. Diğer taraftan devletimizin kuruluş ilkelerinden biri olan laiklik, eğitim sistemimizde de kendisini hissettirmesine rağmen hâlâ eğitimde dinin bir tartışma konusu yapılması da manidardır. Aslında çıkan bu sonuç bizim laiklik kavramını tam olarak özümseyemediğimizin bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

A) ARŞİV BELGELERİ

a) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.

BOA, MF.MKT., 10/91. 01/R/1290 (Hicri)

BOA, MF.MKT., 65/44. 27/B/1297 (Hicri)

BOA, MF.MKT., 116/137. 11/Ş/1307 (Hicri)

BOA, MF.MKT., 238/10 09/B/1337 (Hicri)

BOA, DH.UMVM., 83/8. 03/S/1336 (Hicri)

BOA, İ.DH., nr. 27616

b) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Ankara.

BCA, HR.İM., 139/62. 18/4/1925 (Miladi)

c) Millî Eğitim Bakanlığı Arşivi

1- Talim ve Terbiye Kurulu Karar Defterleri (1928–1949)

d) TBMM Zabıt Ceridesi,

10 Kasım 1921.

12 Kasım 1921.

B) GAZETELER ve DERGİLER¹⁴

1. Akşam 1924, 1931, 1935, 1940

2. Aşyan 1908

3. Büyük Mecmua 1919

¹⁴ Gazete ve dergi yazılarının künyeleri metin içerisinde ilgili yerlerde verildiğinden burada tekrar verilmemiştir.

4. Cumhuriyet 1924, 1926, 1931, 1936
5. Fikirler 1927, 1928
6. Hakimiyet-i Millîye 1923, 1924
7. İctihad 1924
8. İfham 1919
9. İkdam 1919
10. Kadınlar Dünyası 1913, 1914
11. Kelebek 1924
12. Kurun, 1936
13. Maarif Vekâleti Mecmuası 1926, 1930
14. Millî Mecmua 1924
15. Memleket 1919
16. Muallim 1918
17. Muallimler Mecmuası 1924, 1925
18. Resimli Mektep, 1913
19. Resimli Şark 1932
20. Sabah 1919
21. Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) 1924, 1925
22. Son Posta 1931
23. Son Telgraf 1924
24. Tan 1938
25. Tanin 1916, 1917, 1924
26. Tedrisat Mecmuası 1910, 1913, 1914
27. Terbiye 1930
28. Türk Kadını 1919
29. Türk Yurdu 1915, 1916
30. Ulus 1936
31. Vakit 1918, 1924, 1931, 1940
32. Vatan 1924
33. Yeni Mecmua 1917

C) DİĞER ESERLER

Akca, Serkan. (2002). **Cumhuriyet Dönemi Siyasetçilerinden Vasıf Çınar ve Faaliyetleri**. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara

Akkaya, Bülent. (2012). **İnönü Dönemi Kültür Politikalarında Hümanizm**. *History Studies*. Volume 4/1

Akkutay, Ülker. (1984). **Enderun Mektebi**, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi

Akman, Zekeriyeye. (2006). **Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiye Kurumu (1918–1922)**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi Ve Sanatları (İslâm Tarihi) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

Akşin, Sina. (1998). **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, C.I**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları

Akşin, Sina. (2001). **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, 3.bs., Ankara: İmge.

Akyüz, Yahya. (1983). **Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi**. Cumhuriyet Döneminde Eğitim. İstanbul: Millî Eğitim. s.89-103

Akyüz, Yahya. (1988). **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Akyüz, Yahya. (1994). **İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı**. *OTAM Dergisi*. Sayı 5.

Akyüz, Yahya. (1999). **Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı**. *Millî Eğitim*, Temmuz-Ağustos-Eylül, Sayı 143.

Akyüz, Yahya. (2002). "Eğitim Alanında Aydınların Özeleştirisi ve Balkan Savaşları", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Aralık, C.38.

- Akyüz, Yahya. (2003). “**Cumhuriyetten Önce İlköğretim**”, *Türkiye’de İlköğretim (Dünü, Bugünü, Yarını)*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Akyüz, Yahya. (2013). **Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M.S. 2013**. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Alkan, Mehmet Ö. (2000). **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839–1924**. Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Alp, Hayrünnisa. (2009). **Tevhid-i Tedrisat’tan Harf İnkılâbına İlköğretim (1924–1928)**. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Altunya, Niyazi. (1990) “ Köy Enstitülerinin Tarihçesi”, **Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri**, Ankara: Eğit-Der Yayınları.
- Altunya, Niyazi. (2006). **Gazi Eğitim Enstitüsü, Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980)**. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.
- Altunya, Niyazi. (2009). **Köy Enstitüsü Sitemine Toplu Bir Bakış**. İstanbul: KAVEG Yayınları
- Antel, Sadrettin Celal. (1939). **Maarifimiz ve Meseleleri**. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aras, Canan. (2000). **Millî Mücadele Dönemi Eğitim Faaliyetleri (1919-1923)**. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum.
- Aristoteles. (1975). **Politika**. (çev: Mete Tuncay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ata, Bahri. (2007). **Atatürk, Eğitim ve Altruizm. Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil, Kültür, Eğitim**, Gazi Üniversitesi, Hasan Âli Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 183-201.

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Atatürk'ün S.D.), I-III**, (1997). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Ataünal, Aydoğan. (1998). **Türkiye'de Yükseköğretim (1923-1998)**. Ankara: MEB Yayınları
- Aytaç, Kemal. (1984). **Gazi M. Kemal Atatürk Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Baltacıoğlu, İsmail Hakkı. (1998). **Hayatım**. İstanbul: Dünya Yayınları.
- Baskın, Bahar. (2007). **2. Meşrutiyet'te Eğitim, Kadın ve İnas Darülfünûnu (İlk Kadın Üniversitesi)**. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Başar, Erdoğan. (2004). **Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)**. İstanbul: MEB Yayınları.
- Başgöz, İlhan ve Wilson Howard E. (1968). **Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk**. Ankara: Dost Yayınları.
- Başgöz, İlhan. (1995). **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Batır, Betül. (2007). **İkinci Meşrutiyet'ten Tevhid-i Tedrisat'a, Türkiye'de İlköğretim (1908-1924)**. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Baykara, Tuncer. (2004). **Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.
- Binbaşıoğlu, Cavit. (1999). **Türkiye'de Karma Eğitim**. *ABECE dergisi*. Mart. s. 15-16.
- Caporal, Bernard. (1982). **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)**. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Celasin, Zehra. (1946). **Tarih Boyunca Kadın**, İstanbul: Ülkü Kitap Yurdu.

- Cicioğlu, Hasan. (1985). **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim (Tarihi Gelişimi)**. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Cicioğlu, Hasan. (2010). **Türkiye Cumhuriyetinde Ortaöğretimin Gelişimi. Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu bildirileri**. 07-09 Aralık 2005. (haz. Murat Alper Parlak). Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- Criss, Bilge. (2011). **İşgal Altında İstanbul 1918-1923**. İstanbul: İletişim Yayınları
- Cunbur, Müjgan (1992). **Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi**. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 23, Cilt: VIII, Mart.
- Çavdar, Tevfik. (1971). **Millî Mücadele Başlarken Sayılarla "...Vaziyet ve Manzara-i Umumiye"**. Milliyet Yayınları
- Çaycı, Abdurrahman. (1992). **Atatürk, Bilim ve Üniversite, Atatürkçü Düşünce**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Çetinsaya, Gökhan. (2004). "Kalemiye'den Mülkiye'ye Tanzimat Zihniyeti", **Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, Ed. Mehmet Ö. Alkan, 6.bs., İstanbul: İletişim.
- Dağcı, Hatice. (2008). **Maarif Vekâleti'nin Kuruluşu Ve Çağdaşlaşma Çabaları (1920- 1938)**. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir.
- Dağlar, Ahmet Lütfi. (1989). **Düziçi Köy Enstitüsü ve Sonrası Kimi Anılarım**. Ankara.
- Davison, Roderic, H. (1997). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform**. (çev. Osman Akınbay), C. I, İstanbul: Papirüs.

- Deniz, Muzaffer. (2009). **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Antalya Şehrinde Eğitim (1923-1950)**. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya.
- Dere, Mehmet. (2008). **Türkiye’de Azınlık Okulları (1945-2007)** Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde.
- Doğan, Bilal. (1989). **Osmanlıların Son Döneminde Yabancı Okulların Genel Durumu ile Rum ve Ermeni Okullarında Eğitim ve Öğretim (1908-1924)**. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa.
- Doğan, İsmail. (2010). **Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri: Kurumlar, Kişiler, Söylemler**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Doğramacı, Emel. (1989). **Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Duman, Tayyip. (1991). **Türkiye’de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme (Tarihi Gelişim)**. Ankara: MEB Yayınları.
- Duman, Tayyip. (2011). **Türkiye’de Kadın Eğitimi**. Yayınlanmamış Konferans Notları. Niğde Üniversitesi 8 Mart 2011.
- Dursunoğlu, Cevat. (1961). **Karma Eğitim, İmece**, 1 Nisan, C. 1, sayı 2, s. 22-23
- Duru, Kâzım Nami. (1938). **Kemalist Rejimde Öğretim ve Eğitim**. Kanaat Kitabevi.
- Eflatun. (1950). **Cumhuriyet**. (çev. M. Saffet Engin). İstanbul.
- Erdem, Yasemin Tümer. (2007). **II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Kızların Eğitimi**. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.

- Erdoğan, Mustafa. (1997). **Modern Türkiye’de Anayasalar ve Siyasi Hayat**. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ergin, Osman. (1977). **Türkiye Maarif Tarihi**. (5 Cilt). İstanbul: Eser Matbaası.
- Ergün, Mustafa. (1996). **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908–1914)**. Ankara: Ocak Yayınları,
- Ergün, Mustafa. (1997). **Atatürk Devri Türk Eğitimi**. Ankara: Ocak Yayınları.
- Erkan, Pınar. (2001). **Tanzimat’tan Günümüze İstanbul Kadıköy ve Üsküdar’daki Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları**. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Ertuğrul, Halit. (1997). **Kuruluşundan Günümüze Azınlık Ve Yabancı Okulları Ve Bu Okullardan Mezun Olan Öğrencilerin Türk Toplumunda Üstlendiği Roller**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya.
- Fortna, Benjamin C. (2005). **Mekteb-i Hümayûn: Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim**, (çev. Pelin Sıral), İstanbul: İletişim.
- Gurbetoğlu, Ali. (2006). **II. Meşrutiyet Döneminde Yayınlanan Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi (1908–1918)**. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Gültekin, Hamdi. (2010). **Kelebek Mecmuası, - İnceleme, Tahlilî Fihrist, Seçme Metinler-** Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Güven, İsmail. (2001). **“Tanzimat’tan Cumhuriyete Kadın Eğitimi Düşüncesinin Gelişimi (Osmanlı Düşünürlerinin Kadın Eğitimine Bakışları)”** *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.34,S:1-2.

- Güven, İsmail. (2010). **Türk Eğitim Tarihi**. Ankara: Naturel Yayınları.
- Hıfzırrahman Raşit. [Öymen] (1928). **Mektepçiliğin Kabesinde**. (Osmanlıca) İstanbul: Amedi Matbaası.
- Hıfzırrahman Raşit. [Öymen] (1931). **Pedagoji Kıraatı I**. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- İsmail Hakkı. [Baltacıoğlu] (1932). **Terbiye: Maarif teşkilatı, mektep, usul, darülfünun, iktisat, ilim ve sanat harsı, müşterek terbiye, terbiyeciler**. İstanbul: Semih Lütfi Sühulet Kütüphanesi
- İnal, Kemal. (2004). **Eğitim ve İktidar, Türkiye’de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler**, Ütopya Eğitim Dizisi.
- İnalcık, Halil. (2006). “Tanzimat Nedir?”, **Tanzimat – Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu), 2. Baskı, Ankara: Phoneix Yayınevi.
- İnan, Afet. (1975). **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Kavcar, Cahit. (1982). **Tarihe Karışan Bir Öğretmen Yetiştirme Modeli : Yüksek Öğretmen Okulu**. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi Cilt:15. Sayı:1
- Karaca, Şahika. (2010). **Emine Semiye Hayatı-Fikir Dünyası-Sanatı-Eserleri**. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri.
- Karal, Enver Ziya. (1996). **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.9, Ankara.
- Karasar, Niyazi. (2006). **Bilimsel Araştırma Yöntemi** (16. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karpat, Kemal. (1996). **Türk Demokrasi Tarihi**. İstanbul: Afa Yayınları.

- Karpat, Kemal. (2002). **Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus**, (çev. Akile Zorlu Durukan - Kaan Durukan), Ankara: İmge Yayınları.
- Kansu, Aykut. (2002). **1908 Devrimi**, (çev. Ayda Erbal), 3.bs., İstanbul: İletişim.
- Kavaklı, Ali Erkan. (2002). **Yüzyılın Büyük Pedagojik Yanlışı Karma Eğitim**. İstanbul: Nesil Yayınları. 215s.
- Kaya, Yahya Kemal. (2009). **İnsan Yetiştirme Düzenimiz. Politika- Eğitim-Kalkınma**. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kazan, Metin. (2009). **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bolu Merkezde Eğitim Kurumları**. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu.
- Keçeci Kurt, Songül. (2011). **Osmanlı Devletinde Kadın Eğitimi Harem'den Mektebe**. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Koç, Nurgün. (2007). **Türk Kültür Tarihi İçinde Köy Enstitüleri**. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir.
- Koçak, Cemil. (1996). **Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, C.II. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, Cemil. (2004). "Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet", **Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, (Ed. Mehmet Ö. Alkan), 6.bs., İstanbul: İletişim.
- Koçer, Hasan Ali. (1971). **Eğitim Tarihi (İlk Çağ) I.** Ankara: Sevinç Matbaası
- Koçer, Hasan Ali. (1972). **Türkiye'de Kadın Eğitimi**. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi Cilt: 5 Sayı: 1.

- Koçer, Hasan Ali. (1991). **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğusu ve Gelişimi (1773-1923)**. Ankara: MEB yayınları
- Kodaman, Bayram. (1999). **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**. Ankara: TTK Basımevi.
- Kuley, Müfide. (1998). **“Anılar”, Sağlık Alanında Türk Kadını**. İstanbul.
- Kurnaz, Şefika. (1992), **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, (1839-1923)**. İstanbul: MEB Yayınları
- Kurnaz, Şefika. (1996). **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**. İstanbul: MEB Yayınları
- Kurnaz, Şefika. (2011). **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını**. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kutay, Cemal. (1967). **“Birinci Dünya Savaşı’ndan Çıkışımızın Hatıraları”, Tarih Konuşuyor, C.VI, S.45.**
- Latifoğlu, Asiye. (1999). **Kadınlar Dünyası Gazetesinde Eğitim ve Öğretim**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Lewis, Bernard. (1991). **Modern Türkiye’nin Doğuşu**. (çev. Metin Kıratlı) Ankara: TTK. Yayınları.
- Locke, John. (2004). **Eğitim Üzerine Düşünceler**. (çev. Hakan Zengin). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Maarif İstatistikleri 1932–1933**. (1934). Ankara: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. Yayın no: 31
- Maarif Vekâleti Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi**, (1930). İstanbul: Devlet Matbaası.

- Mardin, Şerif. (2003). **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, (çev. Mümtaz'er Türköne-Fahri Unan-İrfan Erdoğan), 4.bs., İstanbul: İletişim.
- Mardin, Şerif. (2004). "Yeni Osmanlı Düşüncesi", **Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, (ed. Mehmet Ö. Alkan), 6.bs., İstanbul: İletişim.
- Millî Eğitim Hareketleri 1927-1966.** (1967). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Millî Eğitim İstatistikleri İlk Öğretim 1948-1949.** Ankara: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. Yayın no: 325
- Millî Eğitim İstatistikleri Orta Öğretim 1950-1951.** Ankara: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. Yayın no: 347
- Millî Eğitimde 50 Yıl 1923-1973.** (1973). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Mumyalmaz, Hatice. (2008). **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vatandaşlık.** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora tezi. Ankara.
- Mutlu, Şamil. (1999). **Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar.** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Nurdoğan, Arzu M. (2005). **Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869 – 1922).** Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Oğuzkan, Ferhan. (1983). **Orta Dereceli Genel Öğretim Kurumlarının Gelişmesi.** Cumhuriyet Döneminde Eğitim. İstanbul: Millî Eğitim. s.281-313

- Ortaylı, İlber. (2004). **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 18.bs., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özalp, Reşat. (1982). **Millî Eğitimle İlgili Mevzuat (1857- 1923)**, İstanbul.
- Özbudun, Ergün. (2008). **1921 Anayasası**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özgen, Bekir .(1992). **Türkiye’de Karma Eğitim ve Köy Enstitüleri**. *ABECE dergisi*. Nisan. s. 9-11.
- Öztoprak, Suna. (1999). **Atatürk Dönemi Kadın Eğitimi**. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Öztürk, Cemil. (1996). **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Parmaksız, Esmâ. (2008). **II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askerî Rüşdiyeler**. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Polat, İlknur. (1989). **Türk - İtalyan İlişkileri Çerçevesinde İtalyan Okulları**. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* Sayı: 4.
- Polvan, Nurettin. (1952). **Türkiye’de Yabancı Öğretim**, C:I, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- Rousseau, J. J. (1956). **Emile, Yahut Terbiyeye Dair**. (çev: Hilmi Ziya Ülken-Ali Rıza Ülgener-Selahattin Güzey). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Sagay, Esat. (2012). **“Hocam” Maarif Vekili Esat Sagay’ın Hatıraları**. (haz. Eren Sagay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

- Sakaoğlu, Necdet, (1992). **Cumhuriyet D6nemi Eğitim Tarihi**. İstanbul: İletişim Yayınları
- Sarioğlu, Esra. (2002). **Cumhuriyet 6ncesi ve Sonrası Azınlık Okulları (1869-1994)**. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir.
- Sekmen, iğdem. (2001). **ok Partili Hayata Geçiş 6ncesi ve Sonrası K6y Enstit6leri (1940-1950)**. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Sezer, Ayten. (1999). **Atat6rk D6neminde Yabancı Okullar (1923-1938)**. Ankara: TTK Basımevi.
- Siler, Abdurrahman. (1992). **T6rk Y6ksek6đretiminde Dar6lf6n6n (1863-1933)**. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit6s6 Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Somel, Selçuk Akşin. (2000). "Osmanlı Modernleşme D6neminde Kız Eğitimi", *Kebikeç*, 10, Ankara 224.
- Somel, Selçuk Akşin. (2001). **The Modernization of Public Education in the Ottoman Empire (1839-1908)**, Islamization, Autocracy, and Discipline (Ottoman Empire and Its Heritage), Leiden.
- Somel, Selçuk Akşin. (2004) "Osmanlı Reform ağında Osmanlıcılık D6ş6ncesi (1839-1913)", **Cumhuriyet'e Devreden D6ş6nce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, (ed. Mehmet 6. Alkan), 6.bs., İstanbul: İletişim.
- Sonyel, Salahi R. (1973). **T6rk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I Mondros Bırakışmasından B6y6k Millet Meclisinin Aılışına Kadar**, Ankara.
- Tan, Mine. (1981). "Atat6rk ve Karma Eğitim", **Atat6rk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu 9-10 Nisan 1981**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fak6ltesi Yayınları No:92.

- Tan, Mine. (1994). **Toplumsal Değişim Ve Eğitim: Kadın Bakış Açısından**
Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi Cilt: 27 Sayı:1
- Taş, Çiğdem. (2006). **Maârif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1904) Aydın Vilâyeti'nde Eğitim**. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon.
- Taşkıran, Tezer. (1973). **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**.
Başbakanlık Basımevi.
- Tekeli, Şirin. (1982). **Kadınlar ve Siyasal, Toplumsal Hayat**, İstanbul:
Birikim.
- Timur, Taner. (2000). **Osmanlı Kimliği**, 4.bs., Ankara: İmge yayınları.
- Torlak, Ayşe (1995). **Cumhuriyet Öncesi Örgün Öğretimde Kadının Yeri (1839-1923)**. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Tonguç, Engin. (2007). **Bir Eğitim Devrimcisi: İsmail Hakkı Tonguç Yaşamı, Öğretisi, Eylemi**. İzmir: Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları.
- Tozlu, Necmettin. (1991). **Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar**.
Ankara: Akçağ Yayınları.
- Turan, Ayça. (2009). **Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmede Akpınar Köy Enstitüsünün Yeri Ve Önemi**. Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun.
- Tunaya, Tarık Zafer (2004). **Hürriyetin İlanı: İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatına Bakışlar**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunaya, Tarık Zafer. (2007). **Türkiye'de Siyasal Partiler, C. I-II**, İstanbul:
İletişim Yayınları

- Türkoğlu, Pakize. (2000). **Tonguç ve Enstitüleri**. İstanbul: İş Bankası Yayınları
- Uluçay, aatay ve Karatekin, Enver. (1958). **Yüksek Mühendis Okulu**, İstanbul.
- Unat, Faik Reşit. (1964). **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Uygun, Selçuk (2004). **Sözlü Tanıkların Dilinden Köy Enstitülerinde Okul Atmosferi**. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt 2, sayı 26
- Uygur, Ali. (1963). **Köy Enstitülerinin İçyüzü**. Köy Enstitüleri ve Koç Federasyonu: İçyüzleri. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Vahapoğlu, M. Hidayet. (1990). **Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Yamaner, Şerafettin. (1999). **Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim**. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları,
- Yenitepe, Mehmet Emin. (1999). **Türk Eğitim Sistemi İçerisinde Yer Alan Yabancı Okulların Tarihsel Gelişim Süreci ile Amaç, Yapı ve Yönetim Süreçlerinin İncelenmesi (İstanbul'daki Amerikan Okulları Örneği)**. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Yiğit, Ali Ata. (1992). **İnönü Döneminde Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1950)**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Yücel, Hasan Âli. (1960). **Hürriyet Gene Hürriyet**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yücel, Hasan Âli. (1994). **Türkiye'de Orta Öğretim**. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Zürcher, Erik Jan. (1995). **Millî Mücadelede İttihatçılık**, (çev. Nüzhet Salihoğlu), 2.bs., İstanbul: Bağlam.

Zürcher, Erik Jan. (2004). **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (çev. Yasemin Saner Gönen), 18. bs., İstanbul: İletişim.

1973 Kastamonu İl Yıllığı (1973). Ankara: Yarı Açık Cezaevi Matbaası.

D) İNTERNET KAYNAKLARI

Kurnaz, Şefika. (1999). “**Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadınların Eğitimi**”, Millî Eğitim Dergisi. Sayı 143. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimler/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/14.htm web sayfasından alınmıştır. **İnternet erişim tarihi:** 07 Eylül 2011

Sükan, Lemanser. (2013). **Köy Enstitüleri ve Karma Eğitim**. 18 Mart 2013. http://www.yenikusakbursa.org/FileUpload/ds297735/File/koy_enstituleri_ve_karma_egitim.doc web sayfasından alınmıştır. **İnternet erişim tarihi:** 05 Temmuz 2013

http://www.abbasguclu.com.tr/yazar/18_milli_egitim_surasinda_kaygi_verici_gelismeler.html **İnternet erişim tarihi:** 05 Kasım 2010

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c008/b148/tbmm010081480169.pdf> **İnternet erişim tarihi:** 10 Eylül 2011

<http://gundem.bugun.com.tr/karma-egitim-zorunlulugu-185621-makalesi.aspx> **İnternet erişim tarihi:** 02 Mart 2012

http://www.egitimbirsen.org.tr/egitimebakis/e_bakis22.pdf **İnternet erişim tarihi:** 01 Mart 2012

<http://www.milligazete.com.tr/haber/karma-egitim-zorunlu-olmaktan-cikarilsin-233940.htm> **İnternet erişim tarihi:** 26 Mart 2012

<http://cadde.milliyet.com.tr/2012/04/20/YazarDetay/1186522/karma-okullar-daha-basarisiz> **İnternet erişim tarihi:** 20 Nisan 2012

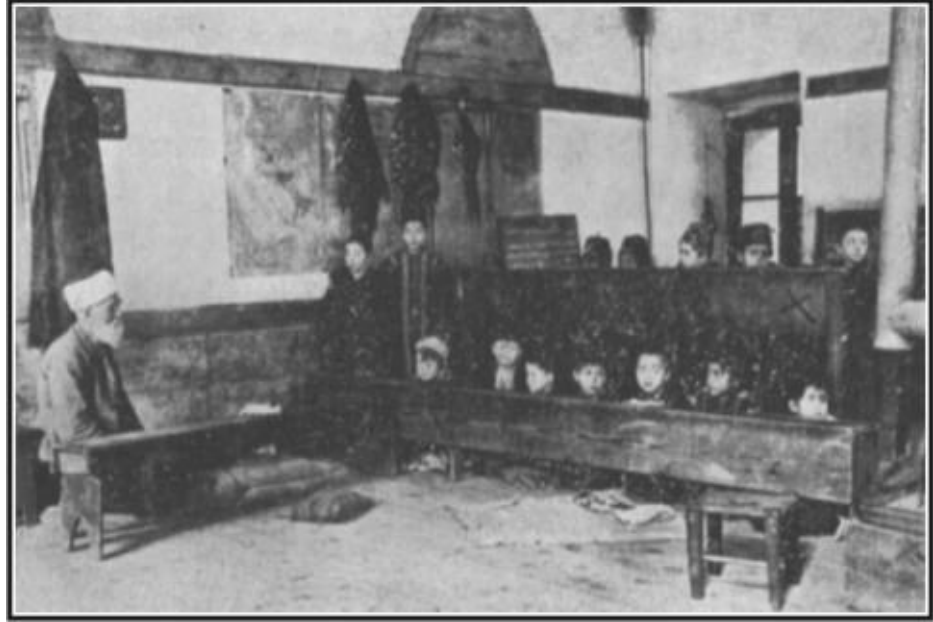
<http://haber.mynet.com/en-acayip-soru-ve-cevaplar-600174-foto-analiz-7/> **İnternet erişim tarihi:** 01 Ocak 2012

<http://www.politikadergisi.com/makale/cumhuriyetin-eserleri-arasinda-en-kiymetlisi-koy-enstituleri> **İnternet erişim tarihi:** 01 Ocak 2012

EKLER
1- RESİMLER

Nafi Atuf [Kansu], **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme**, İstanbul
1930.

Nafi Atuf [Kansu], **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme**, İstanbul
1930.

Karma eğitime geçildiği 1920-21 ders yılında Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesi'nin müderris ve öğrencileri.

İnas Darülfünûnu'ndan gelen kızlarla birlikte Edebiyat Fakültesi öğrencileri
(8 Ağustos 1920)

Musiki Muallim Mektebi¹⁵

Köy Enstitülerinden bir görüntü¹⁶

¹⁵ <http://haber.mynet.com/en-acayip-soru-ve-cevaplar-600174-foto-analiz-7/>

¹⁶ <http://www.politikadergisi.com/makale/cumhuriyetin-eserleri-arasinda-en-kiymetlisi-koy-enstituleri>

T. C.
MAARİF VEKÂLETİ
M. T. T. H.

Nümune: 1

No 84	Hülasa: - Muhtelit ilköğretimde
Tarih 8-7-1929	kız talebeye verilecek ev idaresi
Evelki kararın No	dersi hakkında:
Tarihi	

Kız ilköğretimleri ile muhtelit ilköğretimde kız talebeye verilecek Ev İdaresi dersinin saatleri hakkında Sivas Mantakası Maarif Eminliğinin 838 Numaralı ve II/3/1929 Tarihli istifası üzerine mesele tetkik olundu. Bu derslerin dördüncü ve beşinci sınıfların birer saatlik (Din dersi) yerinde okutulması ve bu esnada muhtelit mekteplerdeki Erkek talebenin de El işleri - Resim vazifeleri ile meşgul edilmeleri muvafık görüldü.

Azalar
Avni Ali Haydar Ahmet Tevfik

Reis

M. Emin

Ihsan Rıdvan Hafis

Maarif Vekâletine

İlköğretimde kız talebeye verilecek ev idaresi hakkında heyetimizce verilen karar tasitkinize arz olunur efendim.
M. T. T. H. Reisi

Bu işe dair yapılan tebliğin
No Tarihi
Dosya numarası 22/14 A

Nu: 26/5/1929

MILLİ TALİM VE TERBİYE DAİRESİ

N. 108	Hulasa: Gazi Orta Muallim Mektebine
Tarih 6. 7. 1932	kız talebe alınmaması h.
Evelki kararın N.	
Tarihi	

Gazi Orta Muallim Mektebinde mevcut kız talebenin az olmasına rağmen mektepte fazla yer ılgal ettiklerinden 1932-1933 ders senesinden itibaren mektebe kız talebe alınmıyarak ortamekteplerle liseler için kadın muallimlerin yüksek muallim mektebinde yetiştirilmesi hakkında Yüksek ve Mesleki Tedrisat Umum Müdürlüğünden Vekalet Makamına tekdin olunup Heyetimize havale buyrulan 30/6/1932 tarih ve 743 numaralı müzekkere Heyetimizce tetkik ve müstalea olundu :

Gazi Orta Muallim Mektebinde halen tahsilde bulunan kız talebenin tahsillerini ikmal edinceye kadar mektepte kalmaları görtüle 1932-1933 ders senesinden itibaren mektebe kız talebe alınmaması Heyetimizce muvafık görülmüştür. Keyfiyetin Vekalet Makamının tasvibine arzı kararlaştı.

Reis Aza Aza Aza Aza Aza

B. Amini
Ali Haydar
M. Rüstü

Vekalet Makamına

Gazi Orta Muallim Mektebine / kız talebe alınmaması hakkında heyetimizce verilen karar tasdikimize arz olunur Elendim. M. T. T. H. Reisi

T.

Muvafaktır
6.7.1932
Cesret

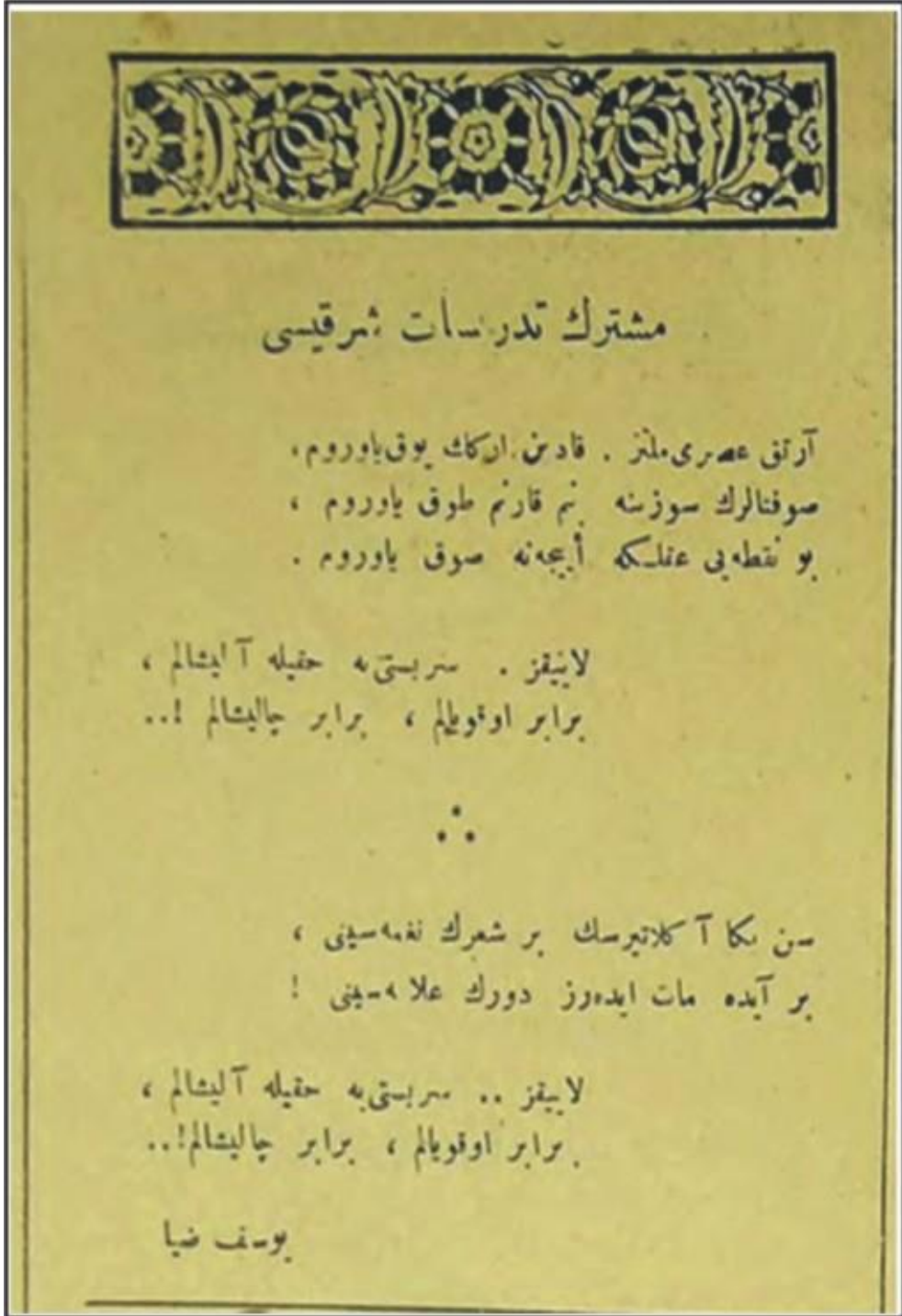
Suret

Aslına mutabaktır. / / 19.

Bu iş için yapılan tebliğin N. 387
Tarih 16. 7. 1932
Dünya N.

Nu. Ka. 5/7/1932

3- GAZETE VE DERGİ YAZILARI ÖRNEKLERİ

Kelebek mecmuasında yer alan "Müşterek Tedrisat Şarkısı" adlı şiir

“Muhterem efendim

Bendeniz elli yaşımdayım. Senem itibarıyla inkılap ordusunun yetiştirdiklerinden olamayacağım malumdur. Maa-hazâ devasa adımlarla İslah ve terakkiye giden bu ordunun hüsnü niyet sahibi bir müstahfızıyım.

Muhtelit tedrisat meselesi hakkında gazetelerde okuduğum münakaşalar ve dedikodular pek ziyade hayretimi mûcib oluyor. Fikir ve mütalaalarına müracaat edilen hemen bütün zevat muhtelit tedrisatın aleyhinde idare-i kelim ediyor. Bunların birçoğu sinnen yirmi ile otuz arasında gençlerdir. Bir kısmı da Celal Sahir Bey gibi ruhen ve hissen on altı yaşında olanlardır. Bu zevatın niçin kız ile erkeğin bir arada okumasına mu’teriz bulunduğunu anlayamıyorum. Bendeniz bilakis bu usûlün tatbikinde büyük faideler görüyor ve muârimizimizin ancak bu karar ile kurtulacağına iman etmiş bulunuyorum. Müsaade ederseniz maksadımı arz edeyim.

Bendeniz gençliğimde hayli haşarı idim. Ebeveynim beni bir türlü mektebe gönderemezlerdi. Nihayet bir leyli mektebe habs etmeye mecbur oldular. Fakat bu tedbir de bir netice vermedi. O vaktin mektep duvarları şimdiki hapishane-i umumi duvarlarından daha muhkem mubassırlı ve kapıcılar şimdiki gardiyanlardan daha açığöz oldukları halde ben yine mektepten kaçardım. Kah belime yatak çarşaflarından yapılmış bir ip bağlayıp pencereden sarkardım. Kah aşçı yamağı kıyafetine girip kolumda yumurta sepetiyle kapıdan çıkardım. Bir kere mektebe zerzevat getiren Arnavut bahçivanın küfesine girip kaçtım. Hâsılı benimle başa çıkamazlardı. Dayağa idmanlıydim. Her gün arkadaşlarla dövüşür, en kuvvetli mubassırın atacağı dayağın üç misli yerdim. Küfre, hakarete şerbetliydim. En ağır hakaretlere sırtmakla mukabele ederdim, en acı sözler bana sivrisineğin sazi gibi bir vızdan ibaret gelirdi.

Mektebin hapishanesinden korkmazdım. Çünkü esasen mektep hapishane demektir. Fazla olarak dahili bu hapishanenin bir meziyeti vardı. Sınıftaki muallim tıraşından kurtulurdum. Orada türkü söyler zavallı sineklere çöp takıp oynatırdım. Hele hapishanede benim gibi birkaç maskara daha bulunursa öyle keyiflenir öyle eğlenirdik ki deme gitsin. Orta oyunları, Karagözler, hokkabazlar oynatırdık. Hapishane muhafızı ile mubassırlar bizi kapıdan gizli gizli seyredip eğlenirlerdi. Hâsılı ne benim ne de birkaç arkadaşımın okumasına ve ikmal-i tahsil etmesine imkan olmadı. Kara cahil kaldık.

Şimdi gelelim mektepten ve tahsilden nefretimizin sebebine bunu bir kelime ile hülasa edeceğim: kadınsızlık

Biz mektepten sırf kadın görmek için kaçardık. Abdürrezzak’ın tiyatrosunda kantocu seyrine gider, Beyoğlu sokaklarında Rum kızlarını takip eder, mahalle aralarında komşu kızlarıyla âşıkdaşlık eder, evde hizmetçi, ahretlik sıkıştırırdık.

Şayet o zaman mektepte değil kız talebe bir iki kadın hademe bulunsaydı yine razı olacaktık. Ara sıra mektebe çamaşırcı Yahudi kadınları gelirdi. Onları görmek için sınıf pencerelerinde birbirimizi ezerdik.

Demek isterim ki muhtelit tedrisat esası o vakit kabul edilseydi mektepten kaçmaya hiç bir sebep ve bahane kalmayacaktı. Bilakis talebenin miktarı günden güne artacaktı. Hiç kimse benim gibi tahsilini yarım bırakmayacaktı. Bugün zaruret dolayısıyla mektep görmemiş adamları hakim yapıyorlarmış. O vakit böyle haller olmayacaktı.

Muhtelit tedrisat yalnız intizam devamı temin etmekle de kalmayacaktı. Aynı zamanda çalışacak ve adam olacaktık da. Kızların yanında küçük düşmemek için bütün kuvvetimizi sarf edecektik. Ne kadar tenbel ve yüzsüz olursa olsun bir talebe kızların karşısında tahta başına çıkıp odun gibi cevapsız durmayı saçma söyleyip herkesi kendine güldürmeyi, muallimden tenbel herif, odun ağa, armud efendi gibi iltifatlar işitmeyi istemeyecekti. Aramızda kızlar olsaydı mubassır değneği yemekten zevk alır ve buna kesb-i istihkak için elimden geleni yapar mıydım?

Muhtelit tedrisat kılık kıyafet cihetinden de mektepleri düzeltecektir. Yüzünü yıkamadan, saçını taramadan, tırnakları kanca gibi uzun, dişleri musluk taşı gibi kirlı bir halde mektebe gelen talebe artık görülmeyecekti. Sınıfların hoyrat muhiti genç, zarif centilmenlerle dolu Şişli salonlarına benzeyecekti. Kavga gürültüsü yerine gizli müşâfeheler, hakaret yerine iltifat, sille yerine buse kaim olacaktı.

Hâsılı bu memleketin okuyup alim olması ancak bu projenin tatbikine tabiidir. Baki arz-ı hulus ve meveddet eylerim efendim.“

Müstensihî:yarasa

Kelebek Mecmuasının 24 Temmuz 1924 tarihli sayısında yer alan “Muhtelit tedrisat meselesi hakkında karilerimizden birinden aldığımız mektubu ber vechi ati neşr ediyoruz.” başlıklı yazının transkripsiyonu

شیدی یوقاردن بری سرد ایندکیزی خلاصه ایدرک برجه
ایله روس ادبیاتی تعریف ائنگ ایترسک دیهیلرزه، روس ادبیاتی
عمومی اعتباریله، مکتوبه ای Idealiste، شائینی Realiste،
طبیعی Naturaliste، فیهیست وء اهده جدر .

آغا ارغلی احمد

تربیه مسئله سی

کنج قیزلرک تربیه سی

ملکتمزده قادیق عالی اولدجه مهم برجران کچیور،
بوچرانک الم مهم عاملرندن بری شهبه سزدرک کنج قیزلرک
آلدینی تربیه در . صوکره ، بوتون اجتماعی مؤسسه لر مزله
برابر قادیلرله و قادیلمه عالم مؤسسه لرده برانقال دوره سی
کچیور . بودوره لرده بوکی مؤسسه لرک آله جفی شکلری
تقریزه خدمت ایدرک علم نظریاتک موجود اولمامی ده
بوچرانق زیاده لشدیریور . چونکه اجتماعی ساحده هر هانکی
اصلاحات ایچون ، تطبیق اول بوتطبیقانی ، عملیاتی اداره
ایدرک نظریه لری اورتابه قویق لازمدر . فکر مزجه اول
ماضینی تدقیق ایله الله ایدرک نتیجه لر دن حال ایچون
نظریه لر آرامق و قادیلرک اجتماعی حانده کی موقع لرینی اوکا
کوره تعین ایدرک کنج قیزلرک تربیه سی اوستقامتی ویرمک
اک دوغری برحرکت اولور .

تربیه کنج قیزلی ده ازیاده والدهک و زوجلهک وظیفه
لرینه سی حاضر لاملی ؟ ازدواج ایدرک اولان قیزلر ایچون
بو قبول ایدرک بیلر ؛ فقط طالع اقتضای و یا هر هانکی بر سیدن
ازواج ایدرک میان ، یا خود ازدواج ایتدیکی تقدیرده بینه صرف
زوجک مساعیله کینه میان قادیلرک تربیه نک ویردیکی زوجلهک ،
والدهک عملرله نه یایسین ؛ زوجی اوایان ، زوجی وفات
ایدن قادیلرک سفاته سی محکوم اولسون ؛ بر طرفدن قادیلرکی
آنالقدن زوجلهکدن آیرمامق ، عالمه قویه ائمک ، دیگر
طرفدن آنا و زوج اولیان قادیلرله ، عالمه اوچاغندن نصیبی
اولیان قیزلرله و یا فقیر قادیلرله مدار معیشت اوله جق و طینتیزی
آچق ، بو وظیفه لرک استلزام ایتدیکی قابلیتیزی ، معلومان
ویرمک ... قادین اجتماعاتک حل ایدرک چکی الم مهم مسئله طنمز
کوره بو اوله جقدر . قادیلرک اجتماعی وظیفه لری هنوز تعین
ایدرک مدیکندن ، قادیلرله لاعلی تعیین ویریلن قابلیتیر ،
استعدادلر ، معلومات ، اجتماعی وضعیتلرله تالیب ایدرک مدیکندن
برطاقم بجرانلر حصوله کچیور .

قیزلر مزه اخلاقی ، بدیی حساس تلقین ایدن ، برطاقم
معلوماتدن ماعداد روحی ، ذهنی قابلیتیر ویرن مکتبلر ، عالمه
خلاصه محیط تربیه سی ایله - که بجرانک بو بویوک عاملی در -
قادیلرک وضعیت اجتماعی لری آراستنده مابیت بولونه مق
ایجاب ایدر . چونکه تربیه محیطک برعکسندن عبارتدر .
تلقینک بو بویوک واک قوتلی سی محیطدن کایر ؛ مرهیلر ، معلملر ده
او محیطک ایچندن بئشمش اولدقلری ایچون آنجق اجتماعی
محیطی و بونده غیر شعور بر صورتده حصوله کان نحو لری تلقین
ایدر بیلرلر . حال بوکه بزده مکتب تربیه سنک اکثری ادرک کارد
اولدیی کی ، مرهیلر و مرهیلرک ، معلملرک اکثری ده غیر عملی
تأثیرلر آتنده تعمیر جاز ایسه و خارج از محیط ، بئشمشلر در .
حتی قیزلر مزک برچوننی اجنبی مکتبلرندن ، لیلی اوله رق عالمه
و محیط تربیه سندن اوزاق غیر عملی تلقینرله تابع بولونورلر .
بوتلقینلرک ویردیکی فکرلر ، دونیولر ، امللرله محمول اوله رق
حیاته آتیلان کنج قیزلر محیطلرله مجادله به باشبورلر . بجران
بو مجادله تک تجلی سندن باشقه برشی دکدر . سجیه سی ، شخصیتی
اوقدر قوتله نظار ائمه من اولانلر محیطک متبادی تصدیق ،
تأثیرلر آتنده مکرر بر تربیه تابع قالورلر ؛ اسکی حساس ،
اسکی آرزولر ، فکرلر یاواش یاواش سیلینور و مجبور
بر صورتده محیطلرله انطباق ایدیورلر . اجنبی مکتبلرندن ،
اجنبی مرهیلرک دن ، اور و ایدن محیطه عاصی اوله رق حیاته
آتیلان و بر قاج سه طرفده نوبده ، بدین بر عمر دبه صوکره
طانیلماز بر حال کان کنج لر هر زمان کورولمکده در . سجیه سی ،
مکرر بر تربیه تابع اوله می جق درجه ده قوتلی و ملت دونیولری
اودرجه ده ضعیف اولانلر نهایت محیطلرکی ترکه مجبور اولورلر .
بو ، یا عینی ملکتهده محیطلرینی ده کیشدرمک و یا هیت
عمومیه سیله ملی محیطی ترک ایدرک هجرت ائمک صورتیه
وقوع بوله بیلر . اک فججی هم آلدقلری تربیه دن هیچ برشی
فدا ایدرک میان هم ده محیطلرینه اونی ترک ایدرک چقدر
مربوط بولونان قوی سجیه سی بچاره لر درکه آنجق اتخارده
تلی بولا بیلورلر . شئون و حادثاتی تعقب ایدنلر بو احواله
برجوق مثاللر خاطرله بیلرلر . دیمک اولوبورک قیزلرک
تربیه سیله ، قادیلرک اجتماعی و نه بئتری آراستنده مابیت واردر ؛
بو مابیت ده تربیه تک محمله تطابق ائمه سندن و آرایه هر نه صورتله
اولورسه اولسون یا بئجی عنصرلر قاریشمه سندن نشأت ایدیور .
احواله قیزلرک تربیه سنده اجتماعی شائیه توافق شرطدر . تربیه ،
قیزلری ، قادیلرک بو کون افکار عمومیه تک قبول ایتدیکی اجتماعی
حانه حاضر لاملی و بر طرفدن محیطه کورولن غیر طبیعی روحی
احوالی اور تانن قالدرملی در . اجتماعی شائیه کچمکچالیشمق
و محیطه صفا میان ذهنلر بئشدرمک و خیم تچه لر و بریور .

چالشی تأمین ایدیکه ، غایه تکمیل وترقیسه
 واصل اولام باجغه قائم اولامیوروز .

اگر غرب مدنیت و عرفانی سیمینله اوزو
 و بوکا ایمان ایدیه-سقی - که عکسی تقدیرده
 ملنگ تأمین استقلال واستقلال قابل دکادر -
 قادیانی و بالتیجه ملنی قوتلارمانک اکه مؤثر چاره
 و تدبیری ارتقی مردلو ترقی به سد چکن
 باغری چوزمک و مؤسسات عرفانک بیولری ،
 مساعی بشریه ساحه لرخی قادیانله آچقله قابل
 اولاجخی بیلدی .

بلکه بوئدن بوگون ایمین ارفاقی خاک مض
 عذورلو تولد ایدیه بیلر ؛ فقط بوکی عذورلری
 هر یکی آیلان آیدمه هر ملت کورمتی و کچرمتد .
 بی کم تأمین ایدیه بیلرک - زمانک هیچ عمل
 اولمانسه رغماً - بوکا بوئسنه سوکر ایشلاهیچ
 اولدق عینی عذورلو قارشینده قالمایه جنف ؟
 حتی بو عذورلو ، مدق و مترقی ملدن آیری اولارق
 کچر دیکیز برعصیرک بوکلرله بوز قاتدها نفضه
 اولماهیقدر ؟

بن طن ایدیه بیلرک قادیانلرک بر حیثیت
 اجتماعیه اکتساب ایدیه بیلیمی ، آچق حیات
 اجتماعیه به بالفعل اشتراک لری قابل اولایه چکنی
 قبول ایتک بریحی و پوشتراکک نه صورتله تطبیق
 لازم کلچکنی دوشونکده ایکین شریطی
 تکمیل ایتل ایدی . فقط بو اون بی کون ایدیه
 قیز دارا ائوتونه ، - شدی به قدر قادیان حیات
 اجتماعیه سبیله علاقه دار اولمان - برلومدیونک
 اوچ شکل قبول ایتسی و نتیجه ده اسکی حاله
 ارجاعه قراز و برمه سبیله دکل بو خصوصده
 صلاحیت مساحی عد ایدیه چک ذواتک سرد
 ایدیه چکلری مطالعات نظر دفته آله ترقی اوصورتله
 بر شکل و برلی ایدی . .

و بنه طن ایدیه بیلرک بو اوچ شکل اوزونده
 اوقدر قیل و قال اولدی راقدر زمان اسراف
 ایدیه کی بوئل مسئله کله صور تطبیقیه سنه
 مصروف اولسه ایدی بوگون قیز دارا ائوتونی
 تکمیل ایتش و غرب مدنیت و عرفانی تکملات
 و ترقیاتز ایمین بر عامل یگانه اولارق قبول
 ایتدیکیزی و تطبیقه ایشلا دینیزی مدنیت و عرفان
 ساحیلرینه ده اثبات ایتش اولوردق . .

قیسه تکلی مایه سی
 ۱۷ نisan ۱۳۳۰
 نقیه

قادیانلر مزی دارا ائوتون حیانتیه کیره لری
 محیطلرده برچوق دیدی فودیلر یادی . بوئلر
 آراسنده چوق چیرکین برطانی اقتدارلرده وارکه ،
 اولری تا نظریه اعاده ایتک ضرور ددر . بن ،
 بکرمتی عسرده حالا فروق وسطای یاشانقی
 ایسته بن ذهنیه فارسی ناینسز برحیت دویوروم .
 مجدد و ترقی سیلی جامور دن سدرله دور دور ق
 ایسته بنلر چوق آلهانیورلر . .

کیر سیلی زاده محمد قزاق

او دینی زاده محمد قزاق

دوکتور عبدالله جودت بک

علم تحصیل ایتک « طلب العلم فریضه علی
 کل مسلم و مسلمة » حدیث شریفله قادیان وارکک
 هر مسلم اوزده بیته « اسلام » کله دیگر فرضلری
 کی فرض اولمدر . عبادت نه درجه فرض ایسه
 تحصیل علم و عرفان دخی اودرجه ده فرضدر .
 عبادت عینی سلف آئینده قادیان وارکک اجتماعیه
 ایفا اولونه بیلور . عبادت کی فرض اولان
 تملکده عینی سلف آئینده قادیان وارکک هب
 برابر اجراسی نه دن شعار اسلامه مغایر کورولسون ؟
 اسلامک سقوطی سبیلری بیاننده اکه و ختم اولاق
 عادتلرک احکام دینه ایله قاریندر برلایسی و عادت
 حکمدر « دینه لره ک بعضی مضراطاته اکلک ،
 بوکلک بیلر سرت برلایقی ماهیتی کسب
 ایتدیر برلایسی اولمدر . وقت سعادتده مسلملرک
 لشکر اسلام ایله برابر جهاده کینتکلری و بونلر
 میانده ماهر جراح لار بولوناراق مجروح غازیلر
 اوزمده ، اوزمانه کوره ، عملیات و مداوات
 یایدیلری اسلام تاریخلرنده مسطوردر مرحوم
 ذهنی ائقندنک (مشاهیر النساء) سی فاضل و متبحر
 برچوق مدرس ، خطاط ، خطیب لوزان اسلامک
 حیات و مناسباتی قید ایدر . بن مسلمانلی طرز
 تلخیصیه مسلمانلی اساسنده خر و حریت پرور
 بیرون در و ایمنده یاشادنی هر عصرک مقتضیات
 و ترقیاتی قبول واستیجاسه مهیادر اسلامی سون
 اسلامی یوله بیلیملی و یوله یاشمال . « الهین
 هو القبل لادین ان لا عقله بهی » دین عقلدر .
 عقل اولمایانک دینه بوقدر ، دینیه بیرواضع
 دینک امنه یالقیان « تقیر ازمانک تفریح کمانی »
 مستلزم اولدنی طای و محیط بر نظر انصاف و ادراک
 ایله کورمکدر .

Ces flots vous porteront, hommes
 de peu de foi,

دیه باهران بر شاعرک هیجان و خلجانی
 بیهوده اولامش در ، بوکلک برده دن سوبله مه به
 مخالفت اولونه بیلیر . بوکلک برده دن دوشونته به
 مالع بوقدر !

۱ نisan ۱۹۱۹ ایجاد بوی
 دوکتور

عبدالرحمن جودت

دوکتور رضا توفیق بک « مملکت
 غزته سنه بو مسئله حقیقده آئینده کی بیاناتده
 بولومشدر :

آرتق هرکس کور و بورک دنیاده هیچ بر
 قوت قادی ، ارککی حیانتده بکد بکرتدن آیرلماز .
 یوقاعت اوزون مدت بزم محیطلرده یاشاپاماش
 ایسه ده سوک زمانلر ، شدتلی بر جریان حالنده
 عملکی استیلا ایتمدر . بو جریان اولدوقونل درک
 هیچ بر سبب بوقی توقیف ایدیه سن ، یقین بر آئینده
 بزم دارا ائوتوزده قادیان وارکک عینی در سخنانده
 درس آله یقینی کوره چکن . بن بو عادت کی خام
 ذهنیتله ، عصری تلذیله قارشی بر عکسی المصل

دوکتور رضا توفیق بک

MUHTELİT TEDRİSAT VE MÜŞTEREK TERBİYE

G. B. AUMER'den naklen : HIFZIRRAHMAN RAŞİT: İSTANBUL

Mektebe ve terbiyeye ait yeni mes'eleler mevzu bahsölürken (Co-education) muhtelit tedaris ve müşterek terbiye mes'alesi de mühim bir rol oynıyor. Bu sahada yirmi otuz senedenberi muhtelif memleketlerde yapılan tecrübeleri, bu mes'elenin taraftar ve aleyhtarları işlerine gelecek surette tenmiye ve tenvir etmişlerdir. Hernekadar ecnebi memleketlerdeki tecrübeler pek çok ve mütenevvi ise de bizim Almanyada müşterek terbiye mes'alesinin faidelerini ve mehazirini bize gösterecek ve bu kanaatin mühim ve yegâne medarı istinadı olacak tecrübelerin, bilhasa ortamekteplerde henüz başlangıç devresinde bulunuyoruz. Bu mes'ele hakkında en zengin müşahede ve tetkik materyalini önümüze koyan, Müttehidei Amerikadır. Çünkü orada müşterek terbiye ve muhtelit tedaris son yirmi otuz senedenberi tatbik edilmektedir.

Takriben 1880 senesinin iptidalarında Avrupadan yükselen birçok suallere cevap araştırılır ve bu mes'elenin faide ve mehazirine dair umumî bir görüş istenirken, ilk defa olarak «Washington» dan Müttehidei Amerikanın 340 şehrine resmî bir anket tevcih ve bu anket neticesinde müşterek terbiye hakkında şu esaslar tesbit edilmiştir:

1 — Müşterek terbiye pratiktir ve mekteple ailenin terbiyevi vazifesine tevafuk etmektedir.

2 — Umumî ahlâk ve âdatımıza ve amerikan kanunlarile teşkilâtı umumiyesine de uygundur.

3 — Her iki cinse iktisabı malûmat için aynı surette kolaylık ve imkân bahşetmek doğru ve pek münasıptir.

4 — Müşterek terbiye tasarrufu da temin edecek, tedaris ve terbiye için yapılacak masraftan, bu şıkta azamî surette istifade olunacaktır.

5 — Müşterek terbiye ve tedaris ebeveyne [1] olduğu kadar muallimlere ve talebeye de birçok kolaylıklar bahşetmektedir.

[1] Meselâ bir erkek ve bir kız çocuğu olan bir aile, çocuklarından birini zehrin bir tarzda tıbbî tedavi için bir mektebe göndermek istediğinde, diğer mektebe göndermek istediğinde, müşterek terbiye mektepleri, her iki çocuğu da aynı mektebe kabul eder.

Terbiye mecmuasında yer alan Hıfzırahman Raşit'in yazısı, 1930

Resimli Şark No: 13 Kasım 1932

Muhtelit Terbiye

Yazan: Kazım Nami

Cumhuriyet idaresiyle birlikte Maarif âleminde yeni bir hadise nazarımıza çarptı: ilk, orta mekteplerde, hatta bazı yerlerde liselerde (erkek ve kız) çocukların bir yerde ders okuması. Buna Fransızcada "co-instrucion", bizde muhtelit talim derler. Muhtelit talim, muhtelit terbiye demek değildir; çünkü talim, terbiye demek değildir. Mektepler, herhalde terbiye yeri de olmak lazımdır; fakat çok defa talim yeri olmaktan ileri geçemiyor.

Talim, terbiye mefhumunu hiç mutazammın değil? Talim, nihayet terbiye için bir vasıta; bu

itibarla talim, terbiyeden hüsbütün ayrılmak doğru olmaz gibi görünür. Bugün bu iki kelime, birbirine daha ziyade yaklaştırmış, mefhumları arasında pek az bir nüans farkı kalmıştır. Binaenaleyh "muhtelit terbiye", derken, buna vasıta olan muhtelit talimi de kastetmek zaruridir.

Henüz meçhuller içinde duran Maarif tarihimiz, oldukça acık bir gözle karıştırdığımız vakit, otuz kırk seneye değil, bazı yerlerde hatta cumhuriyet devrine kadar yaşayan mahalle mekteplerinde muhtelit terbiye, iki cinsten çocukların "pre - puberté, bölög-

dan evvel değil, belki bölög esasındaki yaşlarda (13-14 yaşlarında) beraber okuduklarını görürüz.

1912 senesi kışında Konyaya bir tefiş seyahati yapmış, orada üç veya dört resmi ilmektebe mukabil, on onbes kadar mahalle mektebi bulunduğunu görmüştüm. Bu mektepler, hakikaten ibret gözüyle temasaya değer yerlerdi. İki üçünün fotoğrafını bile aldım. Uzunca bir yer odasının içinde; kız erkek çocuklar, birbirini üzerine yığılmışlar, ölecinde alçak birer kicli rahle, bir ağızdan hisçeler okuyup duruyorlardı. Hoca bir köşede koca sarığıyla bütün he-

Orta mekteplerde muhtelit tedrisat usulü kaldırılacak mı?

Hususî Hsclerimiztn birtnde ktz ve erkek talebe bir arada.

Kurun Gazetesi, 22 Mart 1936

Büyük Mecmua, 5 Nisan 1919